

Udha e mbarë!

PJESËT E LIGJËRATËS
arbërisht

Hora e Arbëreshëvet
2001

Progetto comunitario KASTRIOTA 2001	<i>La pubblicazione è stata realizzata con il sostegno di:</i>
<i>Ente proponente</i> Comune di Piana degli Albanesi	 Comunità Europea
<i>Partners</i> Comunità Europea Provincia regionale di Palermo Comune di Palermo	 Provincia Regionale di Palermo
<i>Comitato scientifico</i> Francesco Altimari Matteo Mandalà Antonino Di Sparti Leonardo M. Savoia	 Comune di Palermo
<i>Comitato tecnico</i> Matteo Mandalà Thoma Rrushi Giuseppe Schirò di Maggio Giuseppe Schirò di Modica	 Comune di Piana degli Albanesi
<i>Struttura, testi, schede didattiche, citazioni letterarie</i> Giuseppe Schirò di Maggio	<i>Le informazioni contenute nella presente pubblicazione non riflettono necessariamente la posizione o l'opinione della Commissione Europea.</i>
<i>Progetto grafico e illustrazioni</i> Giuseppe Stassi <i>con la collaborazione di</i> Daniele Di Fiore	<i>Si ringraziano</i> Comune di Contessa Entellina Comune di Mezzojuso Comune di Palazzo Adriano Comune di S. Cristina Gela Università di Palermo Università della Calabria Università di Firenze Istituto Comprensivo di Piana degli Albanesi
<i>Coordinamento organizzativo</i> Pietro Manali	

*Udha e mbarë

Udha e mbarë !/Giuseppe Schirò Di Maggio... [et al.]. - Caltanissetta ; Roma : Sciascia Editore, 2001. - 400 p. : ill. ; 29 cm. - La pubblicazione è stata realizzata con il sostegno di: Commissione europea, Provincia regionale di Palermo, Comune di Palermo, Comune di Piana degli Albanesi

1. LINGUA ALBANESE – Testi scolastici – Scuola dell'obbligo – Manuali

I. SCHIRÒ DI MAGGIO, Giuseppe II. Comune di Piana degli Albanesi
491.991 ed. 20.

2001© Comune di Piana degli Albanesi - *Bashkia e Horës së Arbëreshëvet*

MËSIMET

PJESËT E LIGJËRATËS

faqe 10

EMRI

MËSIMI 1E	
Emri mashkullor.	14
MËSIMI 2E	
Emri femëror.	16
MËSIMI 3E	
Femërorja e emrave mashkullorë.	18
MËSIMI 4E	
Emri asnjans.	23
MËSIMI 5E	
Emri: tri gjinitë.	24
MËSIMI 6E	
Emri: forma e pashquar e forma e shquar.	26
MËSIMI 7E	
Emri njëjës e shumës.	30
MËSIMI 8E	
Njëjësi e shumësi i emrave mashkullorë.	33
MËSIMI 9E	
Njëjësi e shumësi i emrave femërorë.	38
MËSIMI 10E	
Njëjësi e shumësi i emrave asnjans.	43
MËSIMI 11E	
Lakimi i emrit: rasa emërore.	44
MËSIMI 12E	
Lakimi i emrit: rasa kallëzore.	46
MËSIMI 13E	
Lakimi i emrit njëjës e shumës te rasat emërore e kallëzore të pashquara e të shquara.	51
MËSIMI 14E	
Lakimi i emrit te rasa gjinore njëjës e pashquar.	59
MËSIMI 15E	
Lakimi i emrit te rasa gjinore njëjës e shquar.	61
MËSIMI 16E	
Lakimi i emrit te rasa gjinore shumës e pashquar dhe e shquar.	65
MËSIMI 17E	
Lakimi i emrit te rasa dhanore njëjës e pashquar.	67
MËSIMI 18E	
Lakimi i emrit te rasa dhanore njëjës e shquar.	69
MËSIMI 19E	
Lakimi i emrit te rasa dhanore shumës e pashquar dhe e shquar.	71
MËSIMI 20E	
Lakimi i emrit te rasa rrjedhore njëjës e pashquar.	74
MËSIMI 21E	
Lakimi i emrit te rasa rrjedhore njëjës e shquar.	76
MËSIMI 22E	
Lakimi i emrit te rasa rrjedhore shumës e pashquar dhe e shquar.	78
MËSIMI 23E	
Lakimi i parë i emrave.	82

MËSIMI 24E	
Lakimi i dytë i emrave.	85
MËSIMI 25E	
Lakimi i tretë i emrave.	88
MËSIMI 26E	
Lakimi i katërt i emrave.	93
MËSIMI 27E	
Emri: njohuri të përgjithshme.	97
MËSIMI 28E	
Emri konkret e emri abstrakt.	99
MËSIMI 29E	
Emri i përgjithshëm e emri i përveçëm.	104
MËSIMI 30E	
Emri i numërueshëm e emri përmbledhës.	108
MËSIMI 31E	
Emri i lëndës o i masës.	111
MËSIMI 32E	
Emri i prejardhur.	113
MËSIMI 33E	
Emri i përbërë.	119
MËSIMI 34E	
Emra me prapashtesa zvogëluese o përkëdhelëse.	123
MËSIMI 35E	
Emra me prapashtesa zmadhuese o keqësuese.	126
MBIEMRI	
MËSIMI 1M	
Mbiemri cilësor.	128
MËSIMI 2M	
Mbiemri cilësor prapa emrit.	130
MËSIMI 3M	
Mbiemri cilësor përpara emrit.	134
MËSIMI 4M	
Mbiemri cilësor me nyjë e pa nyjë.	137
MËSIMI 5M	
Gjinia femërore e mbiemrave cilësorë.	142
MËSIMI 6M	
Shumësi i mbiemrave cilësorë.	145
MËSIMI 7M	
Shumësi i parregullt i mbiemrave cilësorë.	150
MËSIMI 8M	
Mbiemri cilësor i emëruar.	152
MËSIMI 9M	
Problemi i nyjave me dy mbiemra cilësorë të nyjshëm.	157
MËSIMI 10M	
Paradigma e përgjithshme e nyjave të disa kombinacionë.	161
MËSIMI 11M	
Shkallët e mbiemrit cilësor.	165
MËSIMI 12M	
Mbiemri me prapashtesa zvogëluese e përkëdhelëse.	170
MËSIMI 13M	
Mbiemri me prapashtesa zmadhuese e keqësuese.	173
MËSIMI 14M	
Mbiemri i përbërë.	174

MËSIMI 15M	
Mbiemri dëftor.	176
MËSIMI 16M	
Mbiemri pronor te vetat njëjës.	179
MËSIMI 17M	
Mbiemri pronor te vetat shumës.	186
MËSIMI 18M	
Mbiemra pronorë me emrat e gjirisë.	191
MËSIMI 19M	
Mbiemri pyetës.	196
MËSIMI 20M	
Mbiemri me kuptim çuditës.	198
MËSIMI 21M	
Mbiemri i pacaktuar.	200
NUMËRORI	
MËSIMI 1Nu	
Numërorët themelorë.	203
MËSIMI 2Nu	
Numërorët rreshtorë.	211
PËREMRI	
MËSIMI 1P	
Përemri: njohuri të përgjithshme.	216
MËSIMI 2P	
Përemri vetor: veta e parë.	218
MËSIMI 3P	
Përemri vetor: veta e dytë.	220
MËSIMI 4P	
Përemri vetor: veta e tretë.	222
MËSIMI 5P	
Përemrat vetorë: format e shkurtra të bashkuara.	228
MËSIMI 6P	
Përemri dëftor “ky, kjo, këta”.	231
MËSIMI 7P	
Përemri dëftor “ai, ajo, atá”.	234
MËSIMI 8P	
Përemri pronor.	237
MËSIMI 9P	
Përemri pronor “jimi, jimja, timtë”.	238
MËSIMI 10P	
Përemri pronor “jyti, jotja, tatët”.	240
MËSIMI 11P	
Përemrat pronorë “i tiji, i saji, të tijtë, i veti-e veta”.	242
MËSIMI 12P	
Përemri pronor “jyni, jona, tanët”.	246
MËSIMI 13P	
Përemri pronor “jiji, juaja, tajt”.	248
MËSIMI 14P	
Përemri pronor “i tyri, e tyrja, të tyrët”.	250
MËSIMI 15P	
Përemrat lidhorë: “çë, i çili”.	252

MËSIMI 16P

Përemrat lidhorë të pacaktuar: “kush, çë, çili, sa”. 255

MËSIMI 17P

Përemri pyetës. 257

MËSIMI 18P

Përemri me kuptim çuditës. 260

MËSIMI 19P

Përemri i pacaktuar. 261

MËSIMI 20P

Përemri i pacaktuar i pandërrueshëm. 265

FOLJA

MËSIMI 1F

Folja: njohuri të përgjithshme. 267

MËSIMI 2F

Folja “kam” - mënyra dëftore: koha e tashme. 269

MËSIMI 3F

Folja “jam” - mënyra dëftore: koha e tashme. 271

MËSIMI 4F

Folja “kam” - mënyra dëftore: koha e pakryer. 273

MËSIMI 5F

Folja “jam” - mënyra dëftore: koha e pakryer. 275

MËSIMI 6F

Folja “kam” - mënyra dëftore: koha e kryer e thjeshtë. 277

MËSIMI 7F

Folja “jam” - mënyra dëftore: koha e kryer e thjeshtë. 279

MËSIMI 8F

Folja “kam”: koha e ardhme. 281

MËSIMI 9F

Folja “jam”: koha e ardhme. 285

MËSIMI 10F

Kohët e thjeshta të mënyrës dëftore të foljevet: *kam* e *jam*. 288

MËSIMI 11F

Zgjedhimi i parë: koha e tashme e mënyrës dëftore. 290

MËSIMI 12F

Zgjedhimi i dytë: koha e tashme e mënyrës dëftore. 292

MËSIMI 13F

Zgjedhimi i tretë: koha e tashme e mënyrës dëftore. 295

MËSIMI 14F

Koha e pakryer e mënyrës dëftore. 297

MËSIMI 15F

Koha e kryer e thjeshtë. 301

MËSIMI 16F

Koha e ardhme. 305

MËSIMI 17F

Kohët e përbëra: koha e kryer e mënyrës dëftore. 310

MËSIMI 18F

Koha e kryer e plotë e mënyrës dëftore. 313

MËSIMI 19F

Mënyra dëftore: koha e kryer e tejshkuar. 315

MËSIMI 20F

Mënyra dëftore: koha e ardhme e përparme. 316

MËSIMI 21F	
Mënyra dëftore: gjithë kohët.	320
MËSIMI 22	
Mënyra lidhore: koha e tashme.	321
MËSIMI 23F	
Mënyra lidhore: koha e pakryer.	324
MËSIMI 24F	
Mënyra lidhore: koha e kryer.	326
MËSIMI 25F	
Mënyra lidhore: koha e kryer e plotë.	328
MËSIMI 26F	
Mënyra kushtore: koha e tashme.	330
MËSIMI 27F	
Mënyra kushtore: koha e kryer.	335
MËSIMI 28F	
Mënyra dëshirore: koha e tashme.	338
MËSIMI 29F	
Mënyra dëshirore: koha e kryer.	342
MËSIMI 30F	
Mënyra urdhërore: koha e tashme.	344
MËSIMI 31F	
Format e pashtjelluara: pjesorja, paskajorja, përcjellorja.	350
MËSIMI 32F	
Kuadri përmbledhës i foljes.	355
MËSIMI 33F	
Zgjedhimi i foljevet ndihmëse	356
MËSIMI 34F	
Zgjedhimi vepror.	358
MËSIMI 35F	
Zjedhimi vepror: folje kalimtare e jokalimtare.	360
MËSIMI 36F	
Zgjedhimi pësor e vetvetor: njohuri të përgjithshme.	362
MËSIMI 37F	
Zgjedhimi pësor-vetvetor.	365
MËSIMI 38F	
Mbi “foljen”.	369
 PJESËT E PANDRYSHUESHME	
MËSIMI 1Nd	
Ndajfolja.	370
MËSIMI 1Par	
Parafjala.	375
MËSIMI 1L	
Lidhëza.	380
MËSIMI 1Pj	
Pjesëza.	388
MËSIMI 1Pas	
Pasthirrma.	391
MËSIMI PËRMBLEDHËS	
Pjesët e Ligjëratës.	396

VEPRA TË KUJTUARA E SHKURTIME

Giuseppe Schirò (= **GS**), (1865-1927), nga Hora e Arbëreshëvet.

CT = Canti Tradizionali ed altri Saggi delle Colonie Albanesi di Sicilia – Napoli, 1923.

CS = Canti Sacri – Napoli, 1907.

Dheu = Te dheu i huaj – Palermo, 1940.

Këthimi = Firenze, 1954, a cura di G. Schirò Junior.

Prose e canti sacri = Ed. Rubbettino, 1997, a cura di M. Mandalà.

Rapsodie = Rapsodie Albanesi = Ed. Rubbettino, 1997, a cura di M. Mandalà.

Milo = Milo e Haidhe = Ed. Rubbettino, 1997, a cura di M. Mandalà.

Mons. Paolo Schirò (1866-1930) (= **MPS**), nga Hora e Arbëreshëvet.

FZ = “Fiala e t’ in’ Zoti” 1912-1915 - Hora e t’ Arbëreshëvet.

Mesha e Shën Jan Gojartit - Palermo 1964, a cura di G. Schirò.

Nicolò Figlia (= **NF**), (1682?-1769), nga Munxifsi-Mezzojuso.

Codice = Il Codice Chieutino - Comune di Mezzojuso, 1995, a cura di M. Mandalà.

Francesco Crispi Glaviano (= **FCG**), (1852-1933), nga Pallaci.

MT = Mbi Malin e Trundafilet - Palermo, 1963, a cura di M. Sciambra.

Ndo citacionë nga veprat e tjervet autorë, gjith’e gjithë të

Nicola Brancato (1675-1741) nga Hora e Arbëreshëvet,

Nicolò Chetta (1742-1803) nga Kuntisa,

Pietro Chiara (1840-1915) nga Pallaci,

e zglo dhëm dhe e nxorëm nga “Canti tradizionali...” kujtuar lart.

Arciprete **Giorgio Schirò** (1907-1992) (= **AGS**), nga Hora e Arbëreshëvet.

Libri i Kreshmëvet - 1983

Giuseppe Schirò Di Maggio (= **GSMaj**)

Batracomiomachia = Lufta e Mivet me Brethqit — Piana degli Albanesi, 1975.

Fatosat = Fatosat - trimat e rinj arbëreshë apo arsyeja e gjëravet - 1977.

Paja - 1983.

Shumë vizita - 1986.

Orëmira - 1988.

Për Tokën = Për Token fisnike të Horës - 1989.

Kërkuesit - 1994.

SHËNIM

U morën para sysh vepra shkruar arbërisht e jo ato shkruar shqip nga autorë arbëreshë të sotëm.

f. = faqe

sht. = shtyllë (*colonna*)

str. = strofë

vj. = vjershë, *verso*

r. = radhë, rrink

n. = numër.

SI MËND T' VUHET NË DORË TEKSTI

Kush mëson mënd të ketë dy mënyra kryesore të vunj në dorë sa më mirë MËSIMET që gjen te kjo gramatikë:

E para tuke vatur prapa MËSIMEVET si do “urdhëri i ligjëratës”:

EMRI > MBIEMRI > NUMËRORI > PËREMRI > FOLJA > NDAJFOLJA > PARAFJALA > LIDHËZA > PJESËZA > PASTHIRRMA

E dyta tuke lidhur MËSIMET sipas rendit të çdo sektori:

MËSIMI 1Emri > MËSIMI 1Mbiemri > MËSIMI 1Numërori > MËSIMI 1Përemri > MËSIMI 1Folja > MËSIMI 1Ndajfolja > MËSIMI 1Parafjala > MËSIMI 1Lidhëza > MËSIMI 1Pjesëza > MËSIMI 1Pasthirrma

e pra:

MËSIMI 2Emri > MËSIMI 2Nyja > MËSIMI 2Mbiemri etj.

O si një ndëlgon më mirë.

PER L'USO DEL TESTO

Si possono individuare due modi per utilizzare al meglio le LEZIONI di questa grammatica.

Il primo consiste nel seguire le LEZIONI secondo lo schema delle “parti del discorso”:

NOME > AGGETTIVO > NUMERALE > PRONOME > VERBO > AVVERBIO > PREPOSIZIONE > CONGIUNZIONE > PARTICELLA > INTERIEZIONE

Il secondo, nel collegare le LEZIONI seguendo l'ordine numerico di ciascun settore:

LEZIONE 1Nome > LEZIONE 1Aggettivo > LEZIONE 1Numerale > LEZIONE 1Pronome > LEZIONE 1Verbo > LEZIONE 1Avverbio > LEZIONE 1Preposizione > LEZIONE 1Congiunzione > LEZIONE 1Particella > LEZIONE 1Interiezione

e quindi:

LEZIONE 2Nome > LEZIONE 2Articolo > LEZIONE 2Aggettivo etj.

O con altre opzioni didattiche.

SHËNIME

Tekstet e shënimeve u shkruan sipas të folurit arbërisht të Horës.

Terminologjia tipike e gramatikës është ajo shqipe, si vendosi Komiteti shkencor i Projektit “Kastrioti 3000”. Për shembull: “emra” në vend të “emre” arbërisht; “çilësor” në vend të “çilësor”; “numra” në vend të “numere”; etj.

Te kjo gramatikë përdoren dy variante të formave joveprore arbëreshe, si “bëhet” e “bënet”.

Pjesëzat “tue” e “tuke” përdoren të dy.

Disa forma të shqipes së sotme ndodhen ndër kllapa pranë formave arbëreshe.

NOTE

I testi e le note sono nella parlata italo-albanese di Piana.

La terminologia prettamente grammaticale è quella albanese d'Albania, come stabilito dal Comitato scientifico del Progetto “Kastrioti 3000”. Esempi: “emra” al posto di “emre” italo-albanese; “çilësor” al posto di “çilësor”; “numra” al posto di “numere”; ecc.

Nella presente grammatica vengono usate le due varianti passive arbëreshe, come “bëhet” e “bënet”.

Le particelle “tue” e “tuke” sono in uso entrambe.

Alcune forme della lingua shqipe standard sono inserite tra parentesi accanto alle forme arbëreshe.

«MORFOLOGJIA»

Pjesët e ligjëratës.

“Pjesët e ligjëratës” ?

Çë janë ?

Çilat janë ?

Ti di gjë ?

Zglidh e vëre' !

“Mbre Vito, miku jim e jyti dje vanë me makinën Palermë sa të shihjën dy film të bukur. ”

Çë janë fjalët këtu sipër ?

Janë “pjesë të ligjëratës” (litisht: parti del discorso).

Vëre’:

➤ “mbre”	ë	pasthirrmë
➤ “Vito”	ë	emër
➤ “miku”	ë	emër
➤ “jim”	ë	mbiemër
➤ “e”	ë	lidhëz
➤ “jyti”	ë	përemër
➤ “dje”	ë	ndajfolje
➤ “vanë”	ë	folje
➤ “me”	ë	parafjalë
➤ “masinën”	ë	emër
➤ “Palermë”	ë	emër
➤ “sa”	ë	lidhëz
➤ “të”	ë	pjesëz
➤ “shihjën”	ë	folje
➤ “dy”	ë	numëror
➤ “film”	ë	emër
➤ “të bukur”	ë	mbiemër

Gjithë fjalët që na thomi janë “pjesë të ligjëratës”!

Çilat janë, sa janë e si ndahen ?

Zgllith e mëso më parë se gjithqish çilat janë e si ndahen:

PJESËT E LIGJËRATËS **ARBËRISHT**

● pjesë të ndryshueshme (= çë ndërrojën):

- ✿ **emri** = burri, gruaja, tryesa, dashuria, buka, etj.
- ✿ **mbiemri** = i mirë, e bukur, i gjerë, e madhe, etj.
- ✿ **numërori** = një, dy, tre, tri, i tretë, i pestë, etj.
- ✿ **përemri** = u, ti, ai, ajo, mua, më, të, i tij, i çili, etj.
- ✿ **folja** = kam, jam, rri, vete, vinj, ha, thom, etj.

● pjesë të pandryshueshme (= çë ngë ndërrojën):

- ✿ **ndajfolja** = kur, poshtë, pak, shumë, papritur, etj.
- ✿ **parafjala** = te, me, nga, për, në, përpara, prapa, etj.
- ✿ **lidhëza** = e, o, se, sa, prandaj, posa çë, etj.
- ✿ **pjesëza** = tue (tuke, duke), ngë, jo, o (po), pa, etj.
- ✿ **pasthirrma** = mbre, o!, mirëmbërëma, qevarrisu, etj.

Vëre' naní këtë tabele:

ARBËRISHT- SHQIP		LITISHT	
PJESËT E NDRYSHUESHME		LE PARTI VARIABILI	
emri		il nome	
		l' articolo	
mbiemri		l' aggettivo	
numërori	(= il numerale)		
përemri		il pronome	
folja		il verbo	
PJESËT E PANDRYSHUESHME		LE PARTI INVARIABILI	
ndajfolja		l' avverbio	
parafjala		la preposizione	
lidhëza		la congiunzione	
pjesëza	(= la particella)		
<u>pasthirrma</u>		<u>l'interiezione</u>	
10		9	

Te gluha e sotme shqipe ”**nyja**” (litisht: “l’articolo”) ngë ë ndër pjesët e ligjëratës; atë mënd t’e gjesh te emri, te mbiemri, te numërori e te përemri. Arbërisht sot i vemi prapa asaj rregullje.

Andaj, sa janë “pjesët e ligjëratës”?

Pjesët e ligjëratës janë “**10**” (**dhjetë**).

Na do t’i njohjëm një për një.

SHKURTIME

Emri = **E**

Mbiemri = **M**

Numërori = **Nu**

Përemri = **P**

Folja = **F**

Ndajfolja = **Nd**

Parafjala = **Par**

Lidhëza = **L**

Pjesëza = **Pj**

Pasthirrma = **Pas**

EMRI

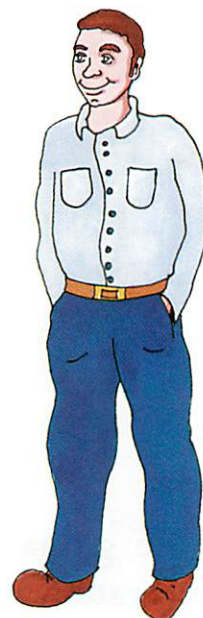
MËSIMI 1E

Emri mashkullor.

Vëre' mirë:

djali

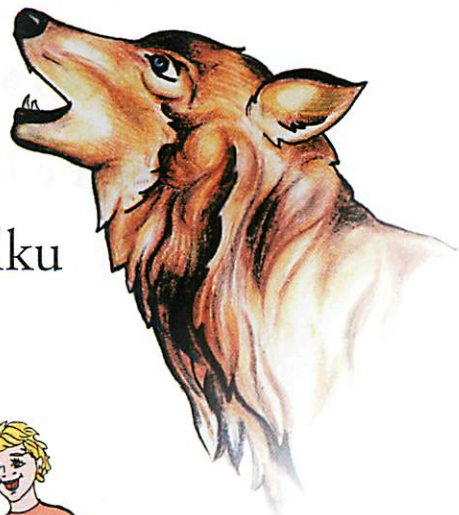
burri

kali

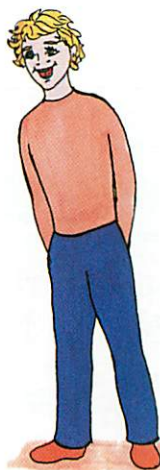
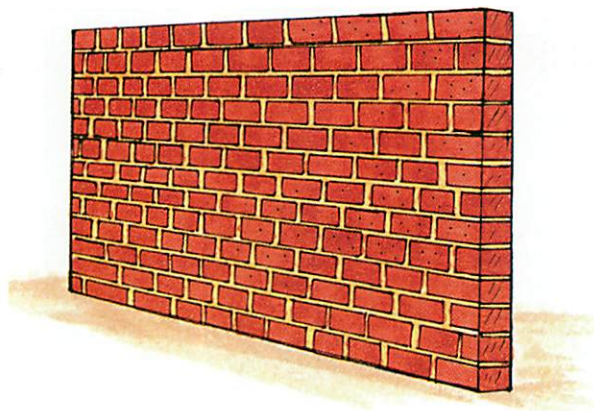
qeni

ulku

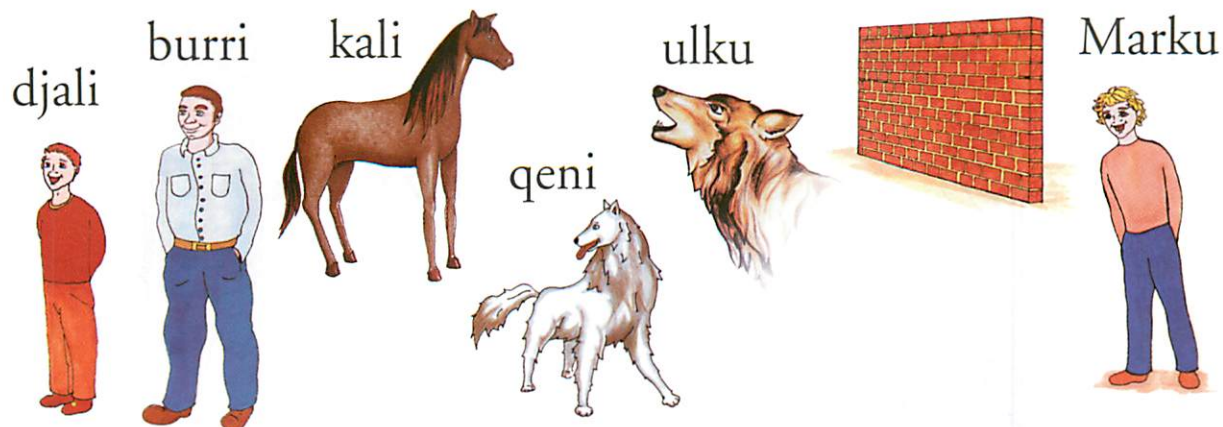

muri

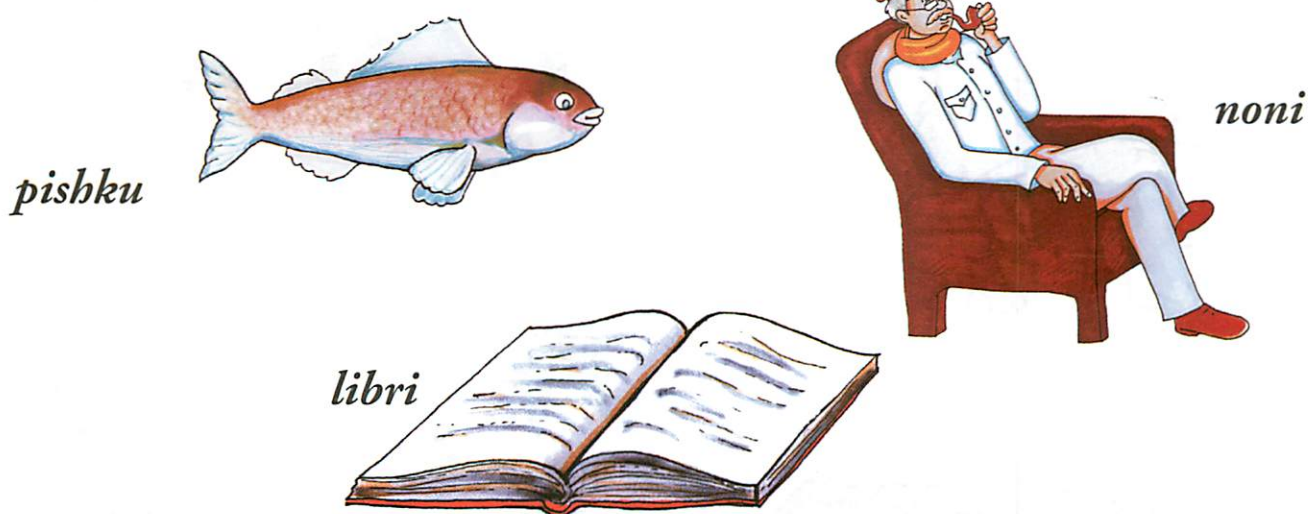
Marku

Çë janë këto fjalë

Janë “emra”.

E jo vetëm se janë emra, ma (por) janë emra “mashkullorë”, meshkuj!

Thuaj e shkruaj ti ca emra “mashkullorë”:

tajuri, ghajdhuri, mushku,

MËSIMI 2E

Emri femëror.

Nani vëre':

gruaja

vajza

pela

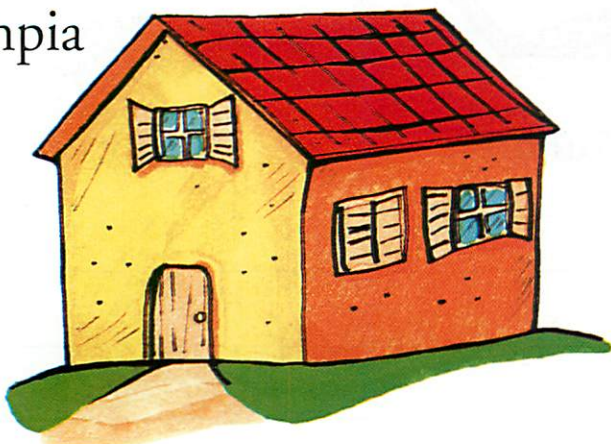
maçja

lulja

shpia

Marta

Çë janë

vajza

gruaja

pela

maçja

lulja

shpia

Marta?

Janë “emra” edhe këta, ma (por) janë emra “femërorë”, femre!

Thuaj e shkruaj ti ca emra “femërorë”:

arra

buka

penda

arra, buka, penda,

Atëherë te gluha jonë kemi

emra *mashkullorë* e emra *femërorë*.

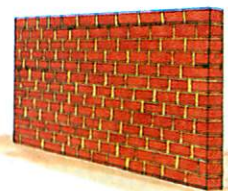
kali
mashkull

pela
femre

shpia
femre

muri
mashkull

mëma

tata

MËSIMI 3E

Femërorja e emravet mashkullorë.

Vëre':

noni nona

maçi maçja

Çë janë këta emra këtu sipër?

Janë emra **mashkullorë** me emrat **femërorë** te ana:

emër mashkullor < noni nona > **emër femëror**

emër mashkullor < maçi maçja > **emër femëror**

Si duket mirë, emri mashkullor me emrin femëror gliten.

Emri
mashkullor
me emrin
femëror gliten!

Ah, gliten?

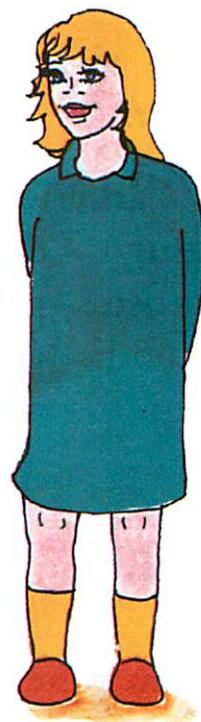

Ma (por) jo gjithë emrat mashkullore gliten me emrat femërorë të tyre.

Vëre':

burri	gruaja
djali	vajza
tata	mëma
vovi	nusja
gjeli	pula
kali	pela
kau	lopa

Arbërisht emri femëror që i jipet njerëzvet e kafshëvet shumë herë ndërron nga emri mashkullor.

Këtu poshtë kemi ca emra të kafshëvet që te gramatika kanë vetëm o gjininë mashkullore o atë femërore:

VETËM MASHKULLORË

gjalpri

miu

xhapiu

etj.

VETËM FEMËRORË

dhelprja

flutura

hardhja

rosa

etj.

Kur ngë kemi emrin mashkullor o femëror të kafshëvet e duam t'i dimë gjininë:

- ☀ për të bërë emrin mashkullor i shtohet fjala “mashkulli i...”: mashkulli i dhelpres;
- ☀ për të bërë emrin femëror i shtohet fjala “femrja e...”: femrja e miut.

Vëre' naní si bën femërori i ca emrave mashkullorë të titujvet o të profesionëvet:

arbërisht

dutur - duturisë
prufisur - prufisurisë
perëndi - perëndeshë
rregj - rrexhinë

shqip

doktor - doktoreshë
profesor - profesoreshë
perëndi - perëndeshë
mbret - mbretëreshë

USHTRIME

1 - Vër edhe ti në korrispondencë emrat mashkullorë me ata femërorë që gjen këtu poshtë:

- i jati, i kunati, i kushëriu, lalëbukuri, i nipi, plaku, i vëllai, zogu;
- e motra, e mbesa, plaka, zoga, e jëma, e kunata, e kushërira, motrëmëma.

lalëbukuri >< motrëmëma

_____ >< _____

_____ >< _____

_____ >< _____

_____ >< _____

_____ >< _____

_____ >< _____

_____ >< _____

lalëbukuri

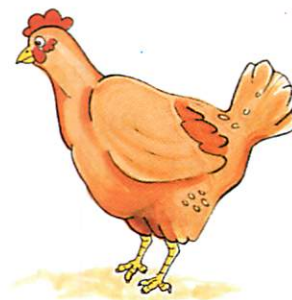
motrëmëma

2 - Lidh me një vijë $\longleftrightarrow$ emrat mashkullorë e emrat femërorë të llojësë:

c(u)japi
gjeli
 derri
 qeni
 dashi

delja
 bushtra
 dhia
pula
 dosa

e këta:

bualli
 luani
 gomari
 ulku
aríu (ursi)

ulkonja
arúsha
 buallica
 luanesha
 gomarja

3 - Zglidh emrat e kafshëvevet o të insektevet te “Shembujt letrarë” më përpara e, në ngë i njeh, thuaj si i thërresjëm na sot edhe me fjalë italiane.

bushtra =		

Shembuj letrarë

Ca të thëna me animej (kafshë) e insekte. (CT – Fjalë të motshëme – f. 88 e tjera)

Bushtra që nxiton shumë, pëll këlyshë të verburë. (n. 24)

Brethku që këndon në të that. (n. 30)

Breshka shan kërmillin e kungulli bucjelen. (n. 31)

Brumbulli të shpie te plëht. (n. 32)

Çëdo mizë që bën mjalt. (n. 34)

Kali i húa të lë mbë rrugë. (n. 39)

Ka të flasnjë kau, e flet paramenda! (n. 45)

Kur kisha dhenët, s'kisha mentë:

kur m'erdhën mentët, dhenët i kishen ngrënë qenët. (n. 51)

Kur dhelpra që arrën te rrushi, thot se ishtë aguridhe. (n. 53)

Kur pula që kemi, me dhelprën që zëhemi. (n. 57)

Kë dele bënet, ulku e ha. (n. 101)

Dy gjela në një plëh, që mënt të rrin. (n. 120)

Dy maçe mundjën një arë. (n. 121)

Gajdhuri bie barin e ai e ha. (n. 156)

Ishtë ler kush ka t'e he pishkun e dejtës. (n. 192)

Morri ngulet edhe te nyet. (n. 221)

Më mirë krye miu, se bishtë luani. (n. 245)

Mushk? A shqelbe, a anje! (n. 255)

Pak, se ishtë dhije! (n. 293)

Pak të folë e vesh derri! (n. 294)

Pelë, shkluhë e grua / as mirren as jipen hua. (n. 296)

Sa të vraç pleshtin, mos digj pështrimin. (n. 332)

Thirmën e búallit e gjegjen ógajit e bógažit. (n. 376)

U zot, ti zot; lopën kush e kulot? (n. 382)

Zure gjarpërin? Shtypi kryet ! (n. 409)

Kush ka gjizë e kaciqë / vete në kurtëje e ka liqë. (n. 428)

Maçëja lot me miun, më para se t'e he. (n. 474)

Sorra ng'i nxier syt sorrës. (n. 507)

Vate me kal e u pruar me gomàr ! (n. 522)

... ulkonja e Merkut (f. 496, vj. 2 nga e sprasmja)

... tue bredhur bashk me viçin rrij ariu; // bashkë me drërët / bisha rroj ... //...

u pa me qenqin ulku...

(CS – LXII, f. 98/99, vj. 9/14)

...terët tim e shtëzët të májme klenë therturë e gjithqish janë gati.

(FZ – Viti i parë, e 1^a e shtatorit 1912, n. 28 – f. 1, sht. 1, r. 12)

MËSIMI 4E

Emri asnjanës.

E naní vëre' mirë këto fjalë:

brumit

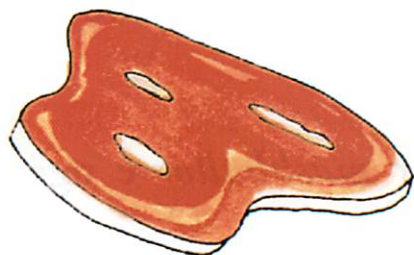
të ftohtit

të ngrohtit

misht

Çë janë?

Janë “emra” që ngë venë bashkë né (as) me emrat *mashkullorë* né (as) me emrat *femërorë*: janë emra “asnjanës” (jo meshkuj e jo femre; jo të njerës anë e jo të jetrës anë: *as - një - anës*); (asnjanës = litisht: neutro).

Thuaj e shkruaj edhe ti, me ndihmën e mësuesit të gluhës arbëreshe, ca emra “asnjanës”:

të lyerit, të luarit, vajt,

MËSIMI 5E

Emri: tri gjinitë.

Mëso e kujto !

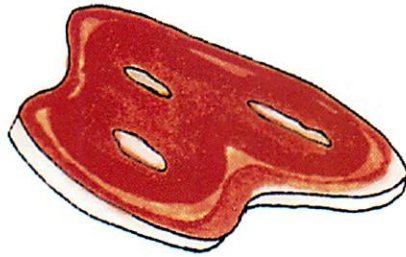
kali

pela

misht

Pamë se fjalët “*kali, pela, misht*” janë “*emra*” :

“*kali* ” ë emër “*mashkullor*”

“*pela* ” ë emër “*femëror*”

“*misht* ” ngë ë emër *mashkullor* e ngë ë emër *femëror*: ë emër “*asnjanës*”.

MASHKULLORË janë:

Marku, djali, burri, kali, **qeni**, shkopi

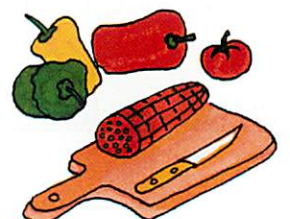
FEMËRORË janë:

Marta, vajza, gruaja, pela, **lulja**, dhia

JO MASHKULLORË E JO FEMËRORË = **ASNJANËS** janë:

të ngrënit, të ftohtit, brumit, ujët

Arbërisht kemi:

- emra **mashkullorë**
- emra **femërorë**
- emra **asnjanës** !

USHTRIME

Shkruaj te vendi ç'i nget dhjetë (10) emrat mashkullorë, dhjetë emrat femërorë e dhjetë emrat asnjanës që gjen këtu poshtë:

miku, nusja, ujët, të falurit, Sara, Gjergji, vera, uthulla, vajt, Luka, noni, qielli, mjegulla, të ngrënit, tètimit, pula, lopa, mushku, dera, biçikleta, plepi, plaku, brumit, lesht, klëmshit, të folurit, fiku, mëllaga, druri, të bredhurit.

Mashkullorë:

miku,

Femërorë:

nusja,

Asnjanës:

ujët,

MËSIMI 6E

Emri: forma e pashquar e forma e shquar.

Vëre' mirë:

Një burrë vate përjashta.

Burri i Marës vate përjashta.

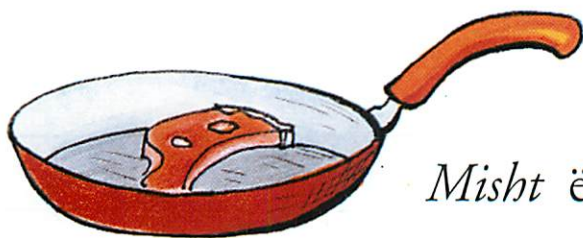

Një mëmë kërkon të birin.

Mëma e Maries ë te kuçina.

Mish sot ngë kemi.

Misht ë te digani.

burrë - burri
mëmë - mëma
mish - misht

Arbërisht, si te gluha shqipe, kemi për nga emër (mashkullor, femëror, asnjans) *dy forma*:

✱ *njera* çë na thotë se *ngë njohjëm* njeriun o kafshën o shërbesin për të çilin flasjëm;

✱ *jetra* çë na thotë se e *njohjëm* njeriun o kafshën o shërbesin për të çilin flasjëm.

Shih si:

burrë = “një burrë” çili isht isht

burri = “burri” i Maries (për shembull) çë ti njeh se ë i Maries

mëmë = “një mëmë” çila isht isht

mëma = “mëma” e Maries (për shembull) çë ti njeh si “mëmë e Maries”

mish = “ca mish” çilët isht isht

misht = “misht” çë ë te digani (për shembull) e jo tjerët mish

Ato *dy forma* te gramatika thuhën kështu:

✱ *forma e pashquar* (për një emër çilin isht isht)
(litisht thuhet: forma indeterminata)

✱ *forma e shquar* (për emrin çë njihet)
(litisht thuhet: forma determinata)

Vëre' pameta

FORMA E PASHQUAR

burrë
mëmë
mish

FORMA E SHQUAR

burri
mëma
misht

USHTRIME

1 - Vër te njera anë emrat që janë te forma “e pashquar” (një njeri, një kafshë o një shërbes çili isht isht), e te jetra anë emrat që janë te forma “e shquar” (njeriun, kafshën, shërbesin që dimë si ë) :

qen, tryesë, molla, dardhë, lopa, pendë, kal, qeni, tryesa, dardha, lopë, mollë, kali, krimbi, fleta, penda, krimb, kuçinë, këmisha, fletë, këmishë, lugë, kuçina, luga, mik, sumbë, miku, sumba, halë, të ngrënë, të folur, hala, të ngrënit, të folurit.

EMRA TË PASHQUAR

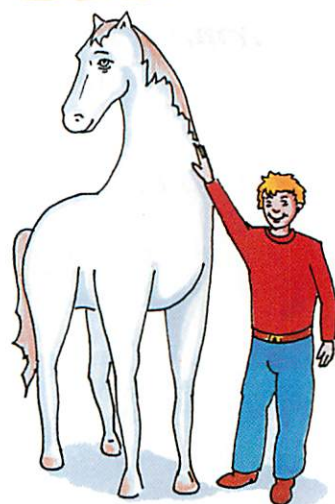
qen, _____

EMRA TË SHQUAR

molla, _____

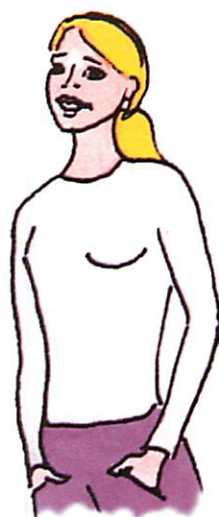
2 - Shtoi fjalëvet që janë pa të plota (pa “mbaresë” = pa “desinencë”) atë që i duhet të kemi fjalë që mënd të ndëlgonen:

- 1) Buka ë te tryesa .
- 2) **Qen**__ **leh**.
- 3) Një vajz__ si kjo ng'e kam parë kurrë te Hor__ .
- 4) Ai burr__ e ajo gru__ ngë dinë kush jam.
- 5) Burr__ e grua__ klenë bërë ka yn' Zot.
- 6) Pishk__ që bleve ish i shkuar.
- 7) **Kal**__ i Markut ë i bardhë.
- 8) **U kam një këmish**__ **blu**.
- 9) Dardhavet i zuri krimb__ .
- 10) Dje bleva një pul__ .

Kujto:

Një vajzë

Vajza jime, Mara

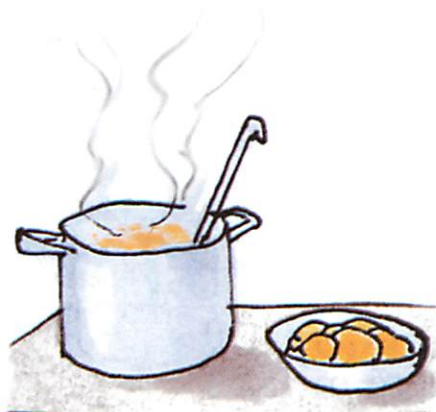
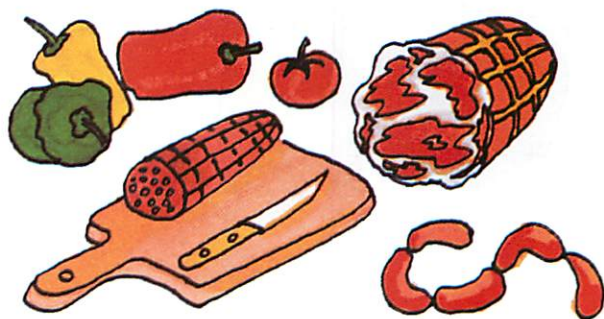
Një djalë

Marku, djali i Marës

Të ngrënë

Të ngrënit që bën mëma

MËSIMI 7E

Emri njëjës e shumës.

Te **MËSIMI 6E** zgjidhe këto fjalë të pashquara e të shquara:

burrë - burri
mëmë - mëma
mish - misht

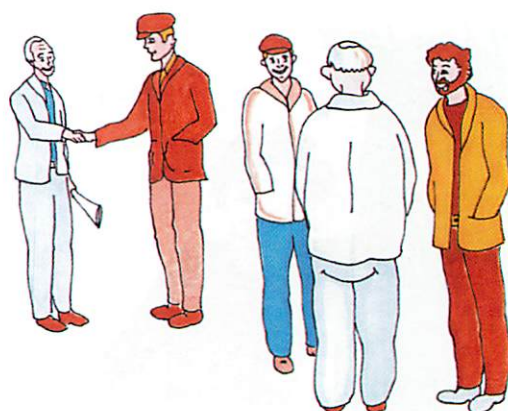
Ma për sa “burra, mëma, mishra”, flasjëm?

Po për “një” burrë, për “një” mëmë, për “një” copë mish flasjëm!

E kur do flasjëm për “shumë” burra, për “shumë” mëma, për “shumë” mishra ?

Zglith e vëre’ mirë !

Ata janë *burra*.

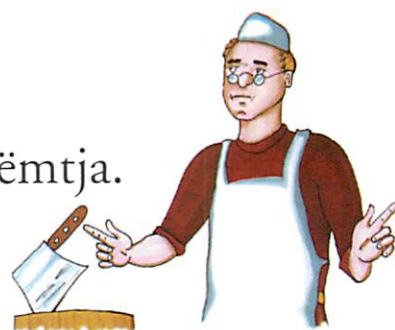
Burrat e Horës janë të mirë.

Ato janë *mëma*.

Mëmat e Horës janë të mira.

Mishra ngë kemi tek e prëmtja.

Mishrat i shesjëm të shtunë e të dielë!

Si shohjëm, ngë kemi më “*një burrë, një mëmë, një copë mish*”, ma (por) ata emra u bënë më “*shumë*” se “*një*”, vje’ më rarë:

“*shumë burra*”, “*shumë mëma*”, “*shumë mishra*”!

Ashtu thomi se:

- a) kur kemi vetëm *një njeri, një kafshë, një shërbes*, te gramatika ai emër thuhet se ndodhet te *numri “njëjës”* (litisht: numero singolare);
- b) kur kemi përpara *më shumë se një njeri, më shumë se një kafshë, më shumë se një shërbes*, ai emër te gramatika thuhet se ndodhet te *numri “shumës”* (litisht: numero plurale):

një > njëjës

shumë > shumës

Edhe *shumësi*, si *njëjësi*, ka “formën e pashquar” (litisht: forma indeterminata) e “formën e shquar” (litisht: forma determinata).

Shih si :

burra = “ca burra” çilëtdo

burrat = “burrat” e Horës (për shembull) që ti di kush janë

mëma = “ca mëma” çilatdo

mëmat = “mëmat” e Horës (për shembull) që ti di kush janë

mishra = “ca mishra” çilatdo

mishrat = “mishrat” që jan’e piqen te zjarri (për shembull) e jo tjerët

Vëre' naní këto tabele:

NUMRI NJËJËS

FORMA E PASHQUAR

burrë

mëmë

mish

FORMA E SHQUAR

burri

mëma

misht

NUMRI SHUMËS

FORMA E PASHQUAR

burra

mëma

mishra

FORMA E SHQUAR

burrat

mëmat

mishrat

USHTRIME

Vër te njera anë dhjetë (10) emrat që ti ndëlgon se ndodhen te numri njëjës (i pashquar e i shquar) e te jetra anë dhjetë (10) emrat që ti ndëlgon se ndodhen te numri shumës (i pashquar e i shquar):

noni, djemtë, vajzat, bari, shpia, dhe, kuej, shpitë, miq, libër, mushk, dhera, ulq, malet, buka, djali, gërshtë, ulku, derë, mushq.

NUMRI NJËJËS

noni,

NUMRI SHUMËS

djemtë,

MËSIMI 8E

Njëjësi e shumësi i emrave mashkullorë.

Nani çë di më shumë se sa dije, vëre' mirë emrat çë vijën, sa t'i përdorësh si nget te "numri njëjës" e te "numri shumës", kur të vjen dishirimi të shkruash arbërisht.

EMRA MASHKULLORË

NUMRI NJËJËS

Forma e pashquar / e shquar

arbëresh - arbëreshi*
artist - artisti
italian - italian
profesor - profesori
shkrimtar - shkrimtari
shqiptar - shqiptari
turist - turisti

NUMRI SHUMËS

Forma e pashquar / e shquar

arbëreshë - arbëreshët*
artistë - artistët
italianë - italianët
profesorë - profesorët
shkrimtarë - shkrimtarët
shqiptarë - shqiptarët
turistë - turistët

Si shohjëm, këta emra mashkullorë këtu sipër, e disa të tjerë, kanë shumësin me "-ë".

burrë - burri
derr - derri
glëmb - glëmbi
plesht - pleshti

burra - burrat
derra - derrat
glëmbe - glëmbat
pleshta - pleshtat

Si shohjëm, këta emra mashkullorë këtu sipër, e disa të tjerë, kanë shumësin me "-a".

grusht - grushti
hon - honi
kujtim - kujtimi
mal - mali
vend - vendi

grushte - grushtet
hone - honet
kujtime - kujtimet
male - malet
vende - vendet

Si shohjëm, këta emra mashkullorë këtu sipër, e disa të tjerë, kanë shumësin me "-e".
Te gluha shqipe këta emra me "e" te shumësi bëhen femërorë; arbërisht qëndrojnë mashkullorë.

SHËNIM

* Emri o më mirë mbiemri i emërzuar “arbëresh”, për nonërat tanë kish edhe “nyjën-artikullin”: “i arbëresh, e arbëreshe”.

Ca shembuj i gjegjemi edhe sot, kur flet ndonjeri më plak:

“Hora e t’ Arbëreshëvet”

e andaj sipas metatezës (litisht: metatesi):

U jam **trabresh** ! U jam **trabreshe** !

Hora e t’ Arbëreshëvet >< Hora e **Trabreshëvet**

Viti i përæ. Ngà Hòra e t’ Arbëreshëvet, 30 tæ kjershòrit 1912. N. 19.

Fiála e t’in’ Zóti

Fára
isht *Fiála e Perëndis*.
(Luc. VIII. 11).

... jùve
fiála e shëndëties
Dël ngà jávæ. *klè d ærgUAR.* (Att. XIII. 26.

Shembuj letrarë.

I krështeu **i arbresh**
(NF – Codice – f. 45, titull)

...një vashë ng’ish litire, / ng’ish litire se ish **e Arbreshe**.
(NF – Codice – Kënkëzë – f. 59, vj. 197/198)

Oi ti mal sot smolu!... / Mbi Bërrirzen tënde vën / gjith jemi na **t’arbresh**!
(FCG – Mbi Malin e Trundafilet – f. 14, IX, vj. 1/3)

TJERË EMRA MASHKULLORË

Kur ti ngë di si bën shumësi i disa emrave mashkullorë që të duken të thatë të mësonen, vëre' këtu poshtë e disa i gjen. Për tjerët emra vëre' te një fjalor.

EMRA MASHKULLORË

NUMRI NJËJËS

Forma e pashquar / e shquar

armik – armiku
artikull – artikulli
asht – ashti
at – ati
avull – avulli
bar – bari
bir – biri
c(u)jap – c(u)japi
dash – dashi
dell – delli
disk – disku
djale – djali
dushk – dushku
ftua – ftoi
glu – gluri
(gju – gjuri - *shqip* -
ka – kau
kal (kalë) – kali
kall – kalliu (kalliri)
krua – kroi
krushk – krushku
kumat - kunati
kungull – kungulli
kushëri – kushëriu (kushëri)
lëmë – lëmi
lëng – lëngu
lumë – lumi
mashkull – mashkulli
mik – miku
njeri – njeriu
plak – plaku
popull – populli
qiell – qielli
shekull – shekulli
shembull – shembulli
shi – shiu

NUMRI SHUMËS

Forma e pashquar / e shquar

armiq – armiqtë
artikuj – artikujt
eshtra – eshtrat
(t)atra – (t)atrat / etër – etërit (*shqip*)
avuj – avujt
barëra – barërat
bij – bijtë
c(u)jep – c(u)jeptë
desh – deshtë
dej – dejtë
disqe – disqet
djelm – djelmtë / djem – djemtë
dushqe – dushqet
ftonj – ftonjtë
glunj – glunjët
gjunjë – gjunjët
qe – qetë
kuéj – kuéjt / kuaj – kuajt
kallinj – kallinjët
kronje – kronjet
krushq – krushqit
kuretë – kuretët / kuretër, kuretërit
kunguj – kungujt
kushërinj – kushërinjtë
lëme – lëmet / lëmenj - lëmenjtë
lëngje – lëngjet
lume – lumet / lumenj – lumenjtë
meshkuj – meshkujt
miq – miqtë
njerëz – njerëzit
pleq – pleqtë
popuj – popujt
qiej – qiejt
shekuj – shekujt
shembuj – shembujt
shira – shirat

thes – thesi
 thua – thoi
 ulk – ulku
 (ujk – ujku - *shqip* -
 vëlla – vëllai (vëllau)
 vit – viti

these – theset / thasë – thasët
 thonj – thonjtë
 ulq – ulqit
 ujq – ujqit
 vëllezër – vëllezërit
 vite – vitet / vjet – vjetët *

* vite = kur ngë dihet sa janë: vitet e fëmijërisë;
 vjet = kur ka bashkë ndo numër o thotë sa: pesë vjet; për shumë vjet.

USHTRIME

Di të vësh fjalën ç' i duhet te vendi ç' i nget ?

NJËJËS: mik, thua, shiu, vëlla, mashkull, kushëri, disk, avull, lënk, bari, lumi, qielli, plak, kali, shekulli

- 1 - Tim vëllai i dhëmb një _____.
- 2 - Kam një _____ të Rikardo Koçante.
- 3 - Nini isht _____ jimi.
- 4 - **Jim** _____ **ë më i math se u.**
- 5 - Marieja pati një _____.
- 6 - Kur ziejëm brumit kuçina bëhet plot me _____.
- 7 - Mua më pëlqen brumit me _____.
- 8 - _____ sot isht i fjellët.
- 9 - Jim _____ isht bir i motrëmëmës.
- 10 - **Noni** **ë** _____ **stern.**
- 11 - Delet vanë te _____.
- 12 - Gjergji u vu kaluar te _____.
- 13 - Morëm pishqit te _____.
- 14 - Kur zë _____ lagen gjithqish.
- 15 - _____ ka njëqind vjet.

SHUMËS: disqet, thonjtë, miq, kungujt, kallinj, eshtrat, avuj, vëllezër, djem, kushërinjtë, shirat, dushqe, kuej, glunjë, vjet

- 1 - Marku e Marieja janë _____.
- 2 - U los ngaditë me Steun, përçë na jemi _____.
- 3 - Markun te festat jerdhën e e gjetën _____.
- 4 - Kur te dimri zënë fill _____ngë mënd dilet më jashta.
- 5 - **Te të korrat arat janë plot me** _____.
- 6 - Nonës i dhëmbjën _____.
- 7 - Pashë nonën çë vëhej më _____ përpara Shën Gjergjit.
- 8 - Silvana sot preu _____.
- 9 - _____ mua ngë më pëlqejën e i ha noni.
- 10 - Me ujët të ngrohtë banji më mbulonet me _____.
- 11 - Më parë te festa e Shën Mërisë rridhjen _____.
- 12 - Xhuzepe e Xhorxho janë _____ të mirë.
- 13 - Dy _____ prapa isha më i vogël.
- 14 - **Kur fryn era fluturojën fletë, kartë e** _____.
- 15 - _____ e Klaudio Baljonit më pëlqejën.

NJËJËS E SHUMËS: dushk, bij, pleq, ftoi, asht, kau, barëra, dashin, kronjet, lumi

- 1 - Me hyri një _____ te syu.
- 2 - Qeni jiku me një _____ te goja.
- 3 - Marieja ka tre _____ të mirë.
- 4 - _____ i glet mollës.
- 5 - I jerdhi syu _____.
- 6 - **Më parë gratë mblojën ujët te** _____.
- 7 - Te marsi përjashta mblonet me _____.
- 8 - Noni e nona janë _____.
- 9 - _____ isht plot me ujë.
- 10 - Miqtë poqën _____.

MËSIMI 9E

Njëjësi e shumësi i emrave femërorë.

Vëre' naní ca emra femërorë te *numri njëjës* e te *numri shumës* sa t'i përdorësh si nget kur ke dishirim të shkruash mirë arbërisht.

EMRA FEMËRORË

NUMRI NJËJËS

Forma e pashquar / e shquar

arë	—	ara
arrë	—	arra
dardhë	—	dardha
dërrasë	—	dërrasa
farë	—	fara
fushë	—	fusha
flutur	—	flutura
gropë	—	gropa
kanistër	—	kanistra
kezë	—	keza
kumbull	—	kumbulla
lopate	—	lopata
mëmë	—	mëma
pelë	—	pela
petull	—	petulla
rrotë	—	rrota
shpatull	—	shpatulla
shportë	—	shporta
trumbetë	—	trumbeta
tryesë	—	tryesa
thikë	—	thika
vetull	—	vetulla

NUMRI SHUMËS

Forma e pashquar / e shquar

ara	—	arat
arra	—	arrat
dardha	—	dardhat
dërrasa	—	dërrasat
fara	—	farat
fusha	—	fushat
flutura	—	fluturat
gropa	—	gropat
kanistra	—	kanistrat
keza	—	kezat
kumbulla	—	kumbullat
lopata	—	lopatat
mëma	—	mëmat
pela	—	pelat
petulla	—	petullat
rrota	—	rrotat
shpatulla	—	shpatullat
shporta	—	shportat
trumbeta	—	trumbeta
tryesa	—	tryesat
thika	—	thikat (thikë — thikët)
vetulla	—	vetullat

anë	—	ana
brinjë	—	brinja
bukë	—	buka
buzë	—	buza
degë	—	dega
ditë	—	dita
fjalë	—	fjala
fletë	—	fleta
gërshërë	—	gërshëra

anë	—	anët
brinjë	—	brinjët
bukë	—	bukët
buzë	—	buzët
degë	—	degët
ditë	—	ditët
fjalë	—	fjalët
fletë	—	fletët
gërshërë	—	gërshërët

gozhdë – gozhda
 ijë – ija
 jetë – jeta
 këmishë – këmisha
 këpuçë – këpuca
 lopë – lopa
 lugë – luga
 mollë – molla
 orë – ora
 pjeshkë – pjeshka
 sisë – sisa
 shegë – shega

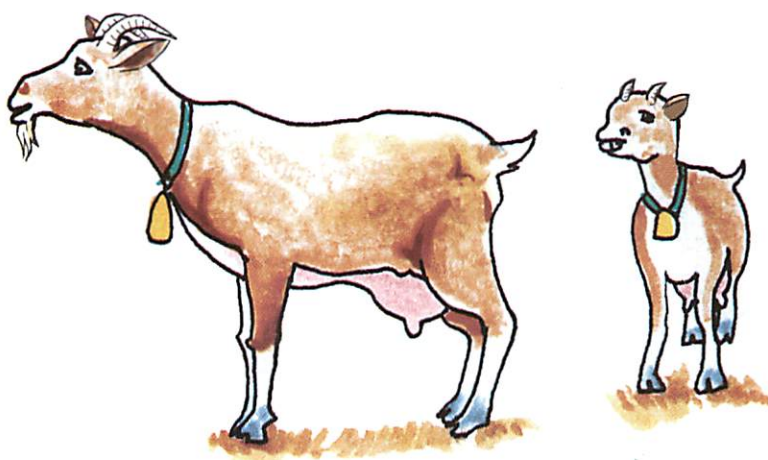
gozhdë – gozhdët (gozhdat,-at)
 ijë – ijët
 jetë – jetët
 këmishë – këmishët
 këpuçë – këpucët
 lopë – lopët
 lugë – lugët
 mollë – mollët
 orë – orët
 pjeshkë – pjeshkët
 sisë – sisët
 shegë – shegët

dele – delja
 faqe – faqja
 lule – lulja
 nuse – nusja
 poçe – poçja

dele – delet
 faqe – faqet
 lule – lulet
 nuse – nuset
 poçe – poçet

dhi – dhia
 fuqi – fuqia
 shpi – shpia
 shtëpi – shtëpia - shqip -

dhi – dhitë
 fuqi – fuqitë
 shpi – shpitë
 shtëpi – shtëpitë

Naní vëre' e mëso mirë këta emra femërorë:

EMRA FEMËRORË

NUMRI NJËJËS

Forma e pashquar / e shquar

derë – dera
dorë – dora
gjë – gjëja
grua – **gruaja**
natë – nata

NUMRI SHUMËS

Forma e pashquar / e shquar

dyer – dyert
duar – duart
gjëra – gjërat
gra – **gratë**
net – netët

KANË VETËM NJËJËSIN

Forma e pashquar / e shquar

besë – besa
shëndetë – shëndeta
vapë – **vapa**
zalí – zalia

KANË VETËM SHUMËSIN

Forma e pashquar / e shquar

të fala – të falat
të korra – të korrat
të mbjella – të mbjellat
të vjela – **të vjellat**

USHTRIME

Di të vësh fjalën ç' i duhet te vendi ç' i nget ?

NJËJËS

fusha, flutur, arrë, dërrasa, shpatulla, thika, këpucë, gozhdë, lule, dora, pjeshka, nata, grua, fjala, degë

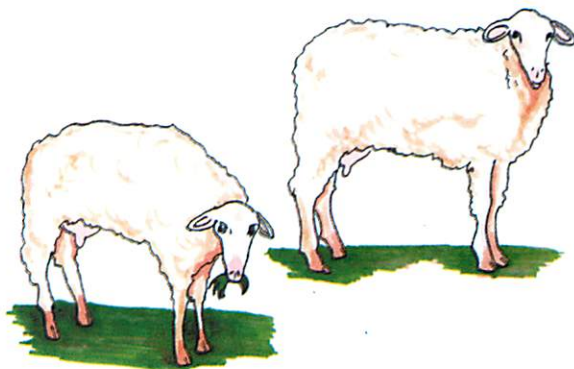
- 1 - Kush e çajti këtë _____ te ky ullí ?
- 2 - Kërkova të zëja një _____, por (ma) si u qasa fluturoi.
- 3 - **Xhovani të diel vuri një parë _____ të reja.**
- 4 - Kjo _____ isht e shoqja e Ntonit.
- 5 - _____ më e mirë isht ajo që ngë thuhet.
- 6 - Vate te _____ të punojë vreshtën.
- 7 - _____ isht plot me ize.
- 8 - Mikut tim i dhemb _____.
- 9 - Çajti një _____ e e hengri.
- 10 - **Marku me miqtë bënë një kalive me _____.**
- 11 - Ngjiti një _____ te muri.
- 12 - _____ ka pesë glishta.
- 13 - Xhovanës dhëndri i dha një _____.
- 14 - _____ ngë pret.
- 15 - _____ jui vë te luga e zëmrës.

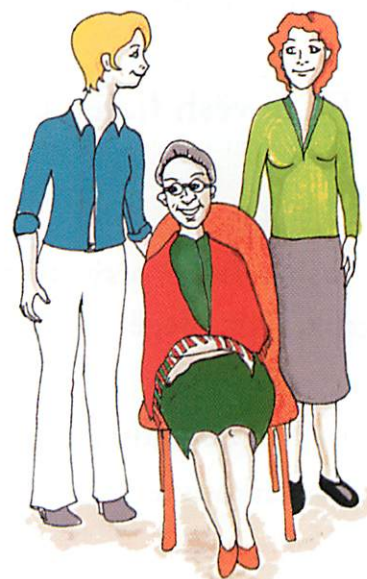
SHUMËS

mollë, fjalë, delet, shpatulla, petullat, lule, degët, fletët, duart, gra, dyert, lugët, kofshët, dhi, fuqitë

- 1 - Bleva dy kile _____ të bardha.
- 2 - Te Kalivari hëngrëm _____.
- 3 - Mbillni _____ se ë erë e fortë.
- 4 - Ntoni ka _____ të gjera.
- 5 - Mos ia prit _____ dardhës.
- 6 - _____ **hanë barin.**

- 7 - Pashë ca _____ që kërkojnë bar te shkëmbet e malit.
- 8 - I tha dy _____ të bukura të ngushëlloj mikun.
- 9 - Xhovana lajti tajurët, qelqet e _____.
- 10 - Të rremet kanë _____ të shkurtura - thotë proverbi.
- 11 - Shërbeu aqë shumë se pra i ranë _____.
- 12 - Te prilli e te maji përjashta mblonet me _____.
- 13 - _____ e ullirit janë më të vogla se ato të dardhës.
- 14 - **Me Markun rrojën tri _____: e jëma, e motra e nona.**
- 15 - Mbaj _____ te vendi !

NJËJËS E SHUMËS

besë, të falat, të vjelat, vetullat, poçja, ditët, vapa, nusja, netët, dyer

- 1 - Ke _____ se ai vate xathur njera te pici i malit ?
- 2 - Te gushti këtu _____ ë e fortë.
- 3 - Marku Maries i dërgoi vetëm _____!
- 4 - Më parë thjerrët i ziejën te _____.
- 5 - _____ te dimri janë më të glata.
- 6 - Emigranti dhëmbro _____ të priret te Hora.
- 7 - **Te _____ na citemi me rrush.**
- 8 - Ntoni Markut i dha një grusht te _____.
- 9 - _____ e la !
- 10 - _____ ngë ka ajo shpi.

MËSIMI 10E

Njëjësi e shumësi i emrave asnjanës.

Vëre' naní ca emra *asnjanës* në *numrin njëjës* e në *numrin shumës* sa t'i përdorësh si nget kur ke dishirim të shkruash bukur arbërisht.

EMRA ASNJANËS

NUMRI NJËJËS

Forma e pashquar / e shquar

brumë - brumit

të folë - të folit

o të folur - të folurit

mish - misht

të ngrënë - të ngrënit

ujë - ujët

NUMRI SHUMËS

Forma e pashquar / e shquar

brumra - brumrat

të fola - të folat

o të folura - të folurat

mishra - mishrat

të ngrëna - të ngrënat

ujëra - ujërat

etj.

Vër re! Shumësi i emrave asnjanës bëhet femëror: *ujëra të ftohta*.

KANË VETËM NJËJËSIN

Forma e pashquar / e shquar

• të jecur - të jecurit (të ecur - të ecurit)

• të ftohtë - të ftohtit

lesh - lesht

tëtim - tëtimt (edhe mashkullor: tëtim - tëtimi, tëtime - tëtimet)

USHTRIME

Vër fjalën ç' i duhet te vendi ç' i nget:

të ngrënit, tëtim, ujërat, ujë, lesht.

1 - _____ sot ngë i pëlqeu.

2 - Mos dil pa xhakë se merr _____.

3 - **Ëm ca** _____ **se kam etë.**

4 - Flë butë te _____.

5 - Gjithë _____ ven' e sosjën te dejt.

MËSIMI 11E

Lakimi i emrit: rasa emërore.

VËR RE!

Sa të mos bëjmë të rëndë Ligjëratën,
te MESIMET 11/22 japjmë si
shembuj vetëm emra mashkullorë e
femërorë.

Vëre' mirë si janë të lidhura këto fjalë:

Djali ha.

Vajza ha.

Nanì na pyejëm:

Kush ha ? = “djali”, “vajza”.

Çë isht e bën *djali* ? = Isht e “ha” .

Çë isht e bën *vajza* ? = Isht e “ha” .

Na ka dimë këto shërbise:

Çë janë te gramatika “djali” e “vajza” ?

Çë ë “ha” ?

Te gramatika emri “djali” e emri “vajza” janë *kryefjalë* (litisht: *soggetto*);

“ha” ë folje (litisht: *verbo*).

Çë do të thomi me fjalën “kryefjala”? Do të thomi se

- “kryefjala” ë “fjala në krye”, vje' më rarë se rri në “krye të fjalisë”, se ë fjala çë jep urdhërit, çë kumandar, protagoniste;
- folja “ha” pra na thotë çë isht e bën “kryefjala”.

E ngë kemi sosur! Arbërisht kemi njetër komplikacionë.

Zglith fjalitë (proposicionët) pameta:

Djal*i* ha.

Vajz*a* ha.

Përçë “djal*i*” ka mbaresën (desinencën) me “*i*” ?

Përçë “vajz*a*” ka mbaresën me “*a*” ?

Përçë fjalët “djal*i*” e “vajz*a*” si “kryefjalë” ven’e sosjën te kasela “emërore” o më mirë te “rasa emërore”. Do t’ë ndëlgosh më mirë tuke vërejtur tabelat te MËSIMET çë vijën.

Litisht thuhën kështu:

kryefjalë = soggetto;

emërore = nominativo;

rasa emërore = caso nominativo.

USHTRIME

1 – Shkruaj te ana emrin çë të duket se ë “kryefjala” te shembujt këtu poshtë.

1 - Sara rrjedh.

Kush rrjedh? _____

2 - La’ Gjergji vete përjashta.

Kush vete përjashta? _____

3 - Djali këndon.

Kush këndon? _____

4 - Mëma lan pethkat.

Kush lan pethkat? _____

5 - Qeni leh.

Kush leh? _____

MËSIMI 12E

Lakimi i emrit: rasa kallëzore.

Naní vëre' mirë si janë lidhur këto fjalë:

Djali ha mjajtin.

Vajza ha mollën.

E pyejëm:

Çë isht e ha “djali” ? = Isht e ha “mjajtin” .

Çë isht e ha “vajza” ? = Isht e ha “mollën” .

Pamë çë janë te gramatika “djali” e “vajza” e pamë çë ë “ha”.

E “mjajtin” e “mollën” çë janë ?

Zglith mirë:

“mjajtin” ë *kundrinë e drejtë* (litisht: complemento diretto o complemento oggetto) e edhe

“mollën” ë *kundrinë e drejtë*.

E çë do të thomi me fjalët “kundrinë e drejtë” ?

Do të thomi se

- fjala vënë te “kundrina e drejtë” ë pjesë komplementare e të folurit, çë, lidhur me foljen (litisht: verbo), na thotë më mirë çë ish e bën “kryefjala”, na thotë ku vet' e sos e bëma e kryefjalës .

E ngë kemi sosur !

Zglidhi pameta fjalitë: Djal*i* ha mja*jt*i*n*.
Vajza ha mollën.

Pamë se fjala “djal*i*” ka mbaresën me “i” e pamë se “vajza” ka mbaresën me “a”.

E përçë fjala “mja*jt*i*n*” e ka me “i*n*”

e fjala mollën” e ka me “ën” ?

Përçë fjala “mja*jt*i*n*” me fjalën mollën” si “*kundrina të drejta*” ven’e sosjën te kasela “kallëzore” o më mirë te “rasa kallëzore” e mbaresat (desinencat) “-i*n*” e “-ën” na e thonë.

Do t’i ndëlgosh gjagjë më shumë tuke vërejtur tabelat te MËSIMET që vijën.

Litisht thuhet kështu:

kundrinë e drejtë = complemento diretto o complemento oggetto;

kallëzore = accusativo;

rasa kallëzore = caso accusativo.

SHËNIM

Për foljen “ha” vëre’ te kapitulli i saj: si nani ë mirë të dish se “foljet” që kanë prapa “kundrinën e drejtë” janë “folje kalimtare” (litisht: verbi transitivi) = që lënë të shkojnë të bëjnë e kryefjalës te *kundrina e drejtë*: Vajza > ha > mollën.

Zglidh e mëso!

Fjalët që sheh këtu sipër vijën nga gluhja arbëreshe:

“kallëzonj” (= rrivellar, rrëfyenj, akusar) (shkrimtarët tanë të vjetër këtë fjalë e kanë mbajtur mend);

Fjala italiane “complemento” arbërisht del kështu:

“plotës”, vje’ më rarë “që mblon, plotëson (i plotë)”;

“kundrinë” thuhet për “*kundrinën e drejtë*”;

e, si do të shohësh, fjala “kundrinë” thuhet edhe te “*kundrina e zhdrejtë*” (litisht: complemento indiretto o complemento di termine).

USHTRIME

1 – Thuaj çila ë “kryefjala” e çila “kundrina e drejtë” te shembujt këtu poshtë.

Shembull: Vajza ha mollën.

Kush ?

Vajza

Çë bën ?

ha

Çë ?

mollën

1) *Vajza ha mollën.*

Vajza = kryefjalë

ha = folje

mollën = kundrinë e drejtë

2) *Marku ka qenin.*

Marku = _____

ka = folje

qenin = _____

3) *La' Gjergji mbjeth llapsana.*

La' Gjergji = _____

mbjeth = folje

llapsana = _____

4) *Sara lan dheun.*

Sara = _____

lan = folje

dheun = _____

5) *Qeni kerkon të ngrënë.*

Qeni = _____

kërkon = folje

të ngrënë = _____

2 - Te çila “rasë” vete kryefjala e te çila kundrina e drejtë?

- kryefjala vete te rasa emërore
- kundrina e drejtë vete te rasa kallëzore

Kështu:

1) Vajza ha mollën.

Vajza = kryefjalë > rasë emërore
mollën = kundrinë e drejtë > rasë kallëzore

2) Marku ka qenin.

Marku = _____ > _____
qenin = _____ > _____

3) La' Gjergji mbjeth llapsana.

La' Gjergji = _____ > _____
llapsana = _____ > _____

Si naní ke parë e ke mësuar:

emra **mashkullorë**, emra **femërorë**, emra **asnjanës**

- ➔ te forma e pashquar e te forma e shquar
- ➔ te numri njëjës e te numri shumës
- ➔ te rasa emërore - si kryefjalë
- ➔ te rasa kallëzore - si kundrinë e drejtë

Sa shërbise ke mësuar ?

U mësova emrat mashkullorë.

U edhe ata femërorë.

Mos harro ata asnjanes !

U i mësova emrat asnjanes !

U i di të gjithë sa janë
te “forma e pashquar” !

U edhe te “forma e shquar” !

Te numri njëjës ...

E te numri shumës !

Te “rasa emërore”
me “kryefjalën” ?

E te “rasa kallëzore”
me “kundrinën e drejtë” ?

Ngë jini lodhët
me gjithë këto ?

E çë ke parë ! E di
sa kemi të mësojëm ?

MËSIMI 13E

Lakimi i emrit njëjës e shumës te rasat emërore e kallëzore të pashquara e të shquara.

Naní zgllith mirë këtë rrëfim:

Nga një ushtrim arbërisht i njëi
nxënësje të skollës së mesme të Horës.

LULET

Një herë pashë një burrë liti, që mbaj ca *lule* te dora. Ishën *lule* të bukura. Litiri pa ca *burra* te kafeu, u qas e i dha atyre një *lule* për nga një sa të ia qilljën të shoqevet te shpia.

La' Gjergji, që isht atje, thërriti *burrin* që dhuroj *lule* e i tha se ai *lulen* të shoqes ngë ia qillëj, se thotse: "Çë ish festa e '8 Marsit', çë ka i qell *lulet* sime shoqe?"

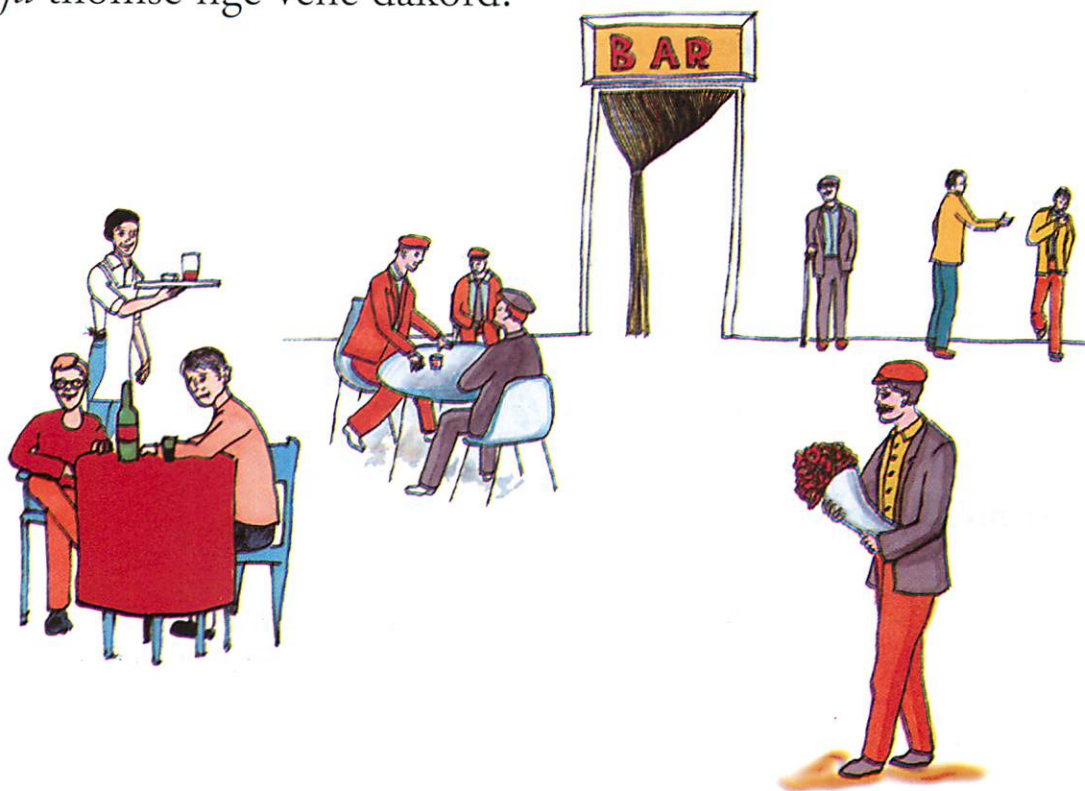
La' Gjergji ndërkaq vërej atë *lule* që kish te dora; ish një *lule* vërtet e gjallë. Ai liti thërriti *burrat* që ishën atje te ana e i tha: "Mos pritni të jetë festa e '8 Marsit' t'i qillni *lulet* gravet tuaja: një *lule* qellur papritur isht një shërbes që mënd të ndërronj jetën tëj!"

Ata *burra* ngë thanë gjë. Kushedi në ia qellën *lulet* të shoqevet!

Dihet se *lulet* gravet i pëlqejën!

Burrat disa herë këto shërbise ngë i ndëlgojën.

Burri e *lulja* thomse ngë venë dakord.

Vëre' mirë këto fjalí të rrëfimit:

me fjalën “burrë”:

pashë *një burrë*, pa ca *burra*, thërriti *burrin*, thërriti *burrat*, ata *burra* ngë thanë gjë, *burrat* këto shërbise ngë i ndëlgojën, *burri*.

e me fjalën “lule”:

ca *lule*, ishën *lule* të bukura, dha një *lule*, dhuroj *lule*, *lulen* të shoqes ngë ia qillëj, *lulet*, vërej atë *lule*, ish një *lule* e gjallë, qillni *lulet* gravet, një *lule* qellur papritur, kushedi në ia qellën *lulet*, *lulet* gravet i pëlqejën, *lulja*.

Si sheh, kemi shumë forma e ca duken paraç, ma (por) ngë janë paraç:

burrë, burrë, burra, burrin, burrat, burra, burrat, burri

e

lule, lule, lule, lulen, lule, lulet, lulet, lulja.

Përçë gjithë këto forma ?

Arbërisht, si edhe shqip, ë normale, përçë te fjalët e mësipërme

ca janë te **numri njëjës i pashquar**

ca janë te **numri shumës i pashquar**

ca te **numri njëjës i shquar**

ca te **numri shumës i shquar**

ca janë **kryefjalë**

ca janë **kundrina të drejta**

e, si mësove më lart,

kryefjala vete te **rasa emërore,**

kundrina e drejtë vete te **rasa kallëzore.**

Vëre' këto dy tabele:

NUMRI NJËJËS EMËR MASHKULLOR

	Forma e pashquar	Forma e shquar
EMËRORE	(një) burrë	burri
KALLËZORE	(një) burrë	burrin

EMËR FEMËROR

	Forma e pashquar	Forma e shquar
EMËRORE	(një) lule	lulja
KALLËZORE	(një) lule	lulen

Te këto tabele kemi:

burrë – burri

lule - lulja

burrë – burrin

lule - lulen

Naní vëre':

NUMRI SHUMËS EMËR MASHKULLOR

	Forma e pashquar	Forma e shquar
EMËRORE	(ca) burra	burrat
KALLËZORE	(ca) burra	burrat

EMËR FEMËROR

	Forma e pashquar	Forma e shquar
EMËRORE	(ca) lule	lulet
KALLËZORE	(ca) lule	lulet

Te këto tabele kemi:

burra – burrat

lule – lulet

burra – burrat

lule - lulet

Si naní mbaj mend atë çë sheh shkruar;
më atej do t'i ndëlgosh gjagjë më shumë!

USHTRIME

1 - Vër te vendi i tyre, te tabelat më poshtë, tetë (8) fjalë “burrë...” e tetë (8) fjalë “lule...”, që ndodhen abrënda ushtrimevet si kryefjalë o kundrina të drejta.

Kujto se: *kryefjala* > rase emërore, *kundrina e drejtë* > rase kallëzore.

- 1 - **Bleva ca lule** (kundrinë e drejtë).
- 2 - Lulet (kundrinë e drejtë) ngë ia dhashë.
- 3 - Sa lule (kryefjalë) që janë këtu !
- 4 - Sa burra (kryefjalë) që janë te qaca !
- 5 - Burrat (kryefjalë) vanë përjashta.
- 6 - Burrë (kryefjalë) i mirë, la' Ndrica !
- 7 - Ngë e njoh atë burrë (kundrinë e drejtë).
- 8 - Mbjodha një lule (kundrinë e drejtë).
- 9 - Lulen (kundrinë e drejtë) që mbjodha ia dhashë mëmës.
- 10 - Burri (kryefjalë) buria e gruaja mavria ! - thëshjën gratë antike.
- 11 - **Lulja** (kryefjalë) **u ter**.
- 12 - Lulet (kryefjalë) u tertën.
- 13 - Burrin (kundrinë e drejtë) tim e dua mirë ! - tha nona.
- 14 - Pashë shumë burra (kundrinë e drejtë) te qaca.
- 15 - Lule (kryefjalë) ë vajza jote !
- 16 - Pashë burrat (kundrinë e drejtë) që vejën përjashta.

NUMRI NJËJËS

EMËR MASHKULLOR

Forma e pashquar / e shquar

EMËR FEMËROR

Forma e pashquar / e shquar

EMËRORE	<u>burrë (6)</u>	<u>burri (10)</u>	_____	_____
KALLËZORE	_____	_____	_____	_____

NUMRI SHUMËS

EMËR MASHKULLOR

Forma e pashquar / e shquar

EMËR FEMËROR

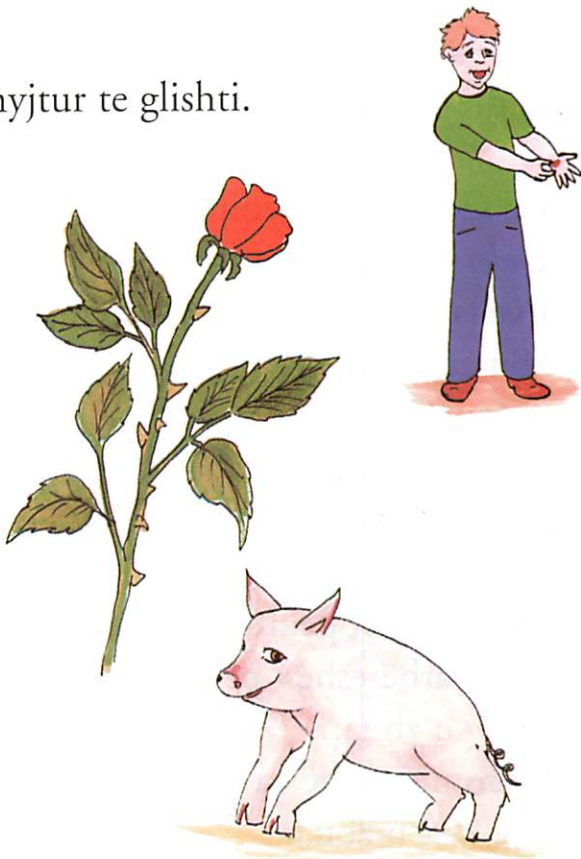
Forma e pashquar / e shquar

EMËRORE	<u>burra (4)</u>	_____	_____	_____
KALLËZORE	_____	_____	<u>lule (1)</u>	_____

2 - Si fjala “ *burrë* ” bëjnë fjalët “ *glëmb* ” e “ *derr* ”: më para vëreji e pra shkruaji.

- 1 - Më hyri një *glëmb* te glishti.
- 2 - Nona më nxori *glëmbin* që më kish hyjtur te glishti.
- 3 - *Lulet më të bukura kanë glëmba*.
- 4 - Te staja pashë një *derr*.
- 5 - *Derrat* hanë gjithqish.
- 6 - La' Steu rriti *derrin*.
- 7 - Sa *derra* që janë këtu !
- 8 - *Glëmbat* ia nxore ?
- 9 - Përgjasha pashë *derrat* e la' Steut.
- 10 - *Glëmbat* shpojnë.
- 11 - *Derri jiku ka staja*.
- 12 - Kam një *glëmb* te glishti.
- 13 - *Glëmbi* shpon.
- 14 - Sa *glëmba* që janë aty!
- 15 - Ca *derra* jikën ka staja.
- 16 - Një *derr* kërkoi të jikëj.

NUMRI NJËJËS

glëmb - *glëmbi*

Forma e pashquar / e shquar

derr - *derri*

Forma e pashquar / e shquar

EMËRORE

KALLËZORE

_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____

NUMRI SHUMËS

glëmba - *glëmbat*

Forma e pashquar / e shquar

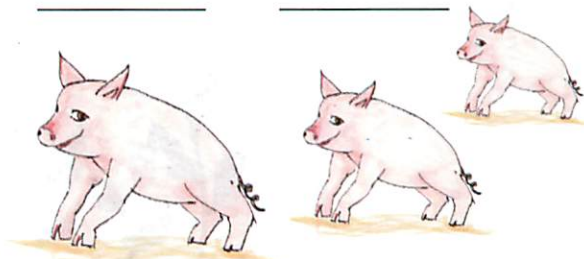
derra - *derrat*

Forma e pashquar / e shquar

EMËRORE

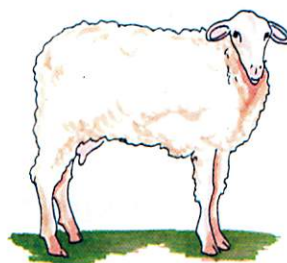
KALLËZORE

_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____

3 - Si fjala “*lule*” bëjnë fjalët “*nuse*” e “*dele*”: më para vëreji e pra shkruaji.

- 1 - Pë' Pashkë vajzat u veshën *nuse*.
- 2 - U dje u vesha *nuse*.
- 3 - *Nusja* ë e bukur.
- 4 - La' Gjergji ka njëqind *dele*.
- 5 - *Delet* e la' Gjergjit janë të gjitha të bardha.
- 6 - I vëllai i la' Gjergjit ka vetëm një *dele*.
- 7 - Somenatë ca *dele* ishën te Fusha.
- 8 - *Nuset* ishën të bukura.
- 9 - Përpoqa *nusen* e i dhashë një *lule*.
- 10 - Mjola *delen* e të vëllait të la' Gjergjit.
- 11 - Dje pashë një *nuse*.
- 12 - *Delet* i njeh pekurari (delmeri).
- 13 - *Nuset* arbëreshe i përpoqa ka Shën Mitri.
- 14 - *Delja* u zbuar.
- 15 - Dhromit pashë ca *nuse*.
- 16 - Një *dele* u zbuar.

NUMRI NJËJËS

lule - *lulja*

Forma e pashquar / e shquar

dele - *delja*

Forma e pashquar / e shquar

EMËRORE
KALLËZORE

NUMRI SHUMËS

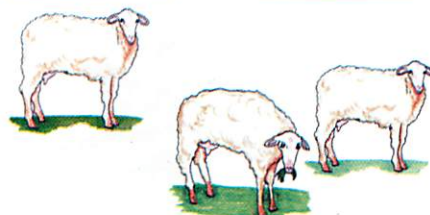
lule - *lulet*

Forma e pashquar / e shquar

dele - *delet*

Forma e pashquar / e shquar

EMËRORE
KALLËZORE

Më atej do të shohësh “*lakimet*” e të gjithë emravet mashkullorë e femërorë.

Lakim = *deklinaçonë*, vje’ më rarë si ndërron arbërisht emri te fjalimet, te diskurset çë bëjëm.

Si naní, sa të mos ndëlgosh se të gjithë emrat janë si “burrë-burri” e si “lule-lulja”, shih si bëjnë “ulk-ulku” e “mollë-molla”.

NUMRI NJËJËS

EMËR MASHKULLOR

EMËRORE	Forma e pashquar	Forma e shquar
KALLËZORE	(një) ulk	ulku
	(një) ulk	ulkun

EMËR FEMËROR

EMËRORE	Forma e pashquar	Forma e shquar
KALLËZORE	(një) mollë	molla
	(një) mollë	mollën

NUMRI SHUMËS

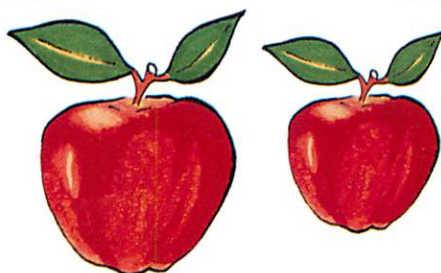
EMËR MASHKULLOR

EMËRORE	Forma e pashquar	Forma e shquar
KALLËZORE	(ca) ulq	ulqit
	(ca) ulq	ulqit

EMËR FEMËROR

EMËRORE	Forma e pashquar	Forma e shquar
KALLËZORE	(ca) mollë	mollët
	(ca) mollë	mollët

SHËNIM 1.

Rasa emërore.

Mbajën rasën emërore edhe ca parafjalë (litisht: preposizioni): “ka” o “nga” e “te”.

Përpara fjalës që zë me zanore (vokale) o sa të mos përpiqen shumë bashkëtingëllore (konsonanti) me të njëjtin tingull, “ka” o “nga” e “te” marrjën një “-k”.

Shembuj:

U vinj **ka** (nga) Hora e Arbëreshëvet.

U vajta **te** Hora e Arbëreshëvet.

Vate **tek** e motra.

Për “ngak” vëre’ te pjesa e ligjëratës: “**parafjala**”.

SHËNIM 2.

Rasa kallëzore.

Mbajën rasën kallëzore parafjalët *me, në, nëpër, mbi, për, etj.*

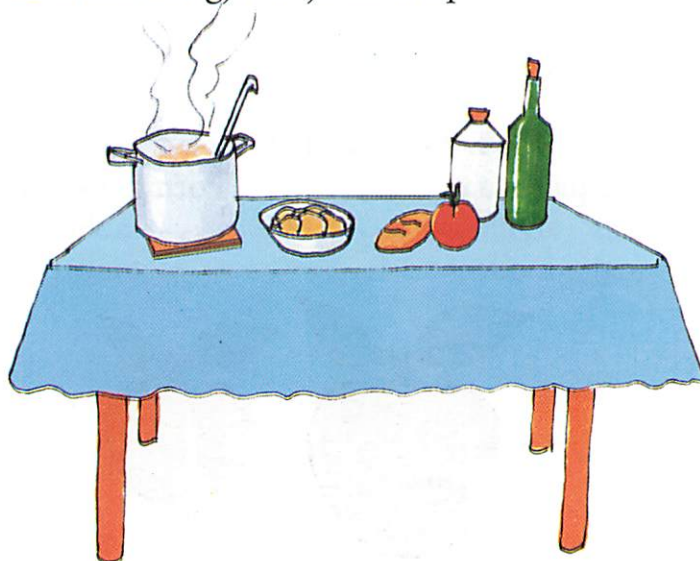
Shembuj:

Shiu ra **mbi** arat.

Fëmijët rrinë **me** nonën.

Të ngrënit ë mbi tryesën e shtruar.

Për Markun gjithë jemi miq.

MËSIMI 14E

Lakími i emrit te rasa gjinore njëjës e pashquar.

Vëre' mirë si lidhen fjalët te këto fjalí:

Marku ë bir i njëi *burri* të mirë.

Më pëlqen përfilli i njëi *lulje* si kjo.

Sh(të)pia e këtij *burri* ë e madhe.

Fletët e kësaj *lulje* janë të gjera.

Gjejëm: (i) (njëi) burri (i) (njëi) lulje (e) (këtij) burri (e) (kësaj) lulje

Ti pyen:

i kujt ë bir Marku?
i kujt ë përfilli çë të pëlqen?
e kujt ë shtëpia e madhe?
të kujt janë fletët e gjera?

E merr këto përgjegje:

i njëi burri të mirë
i njëi lulje si kjo
e këtij burri
të kësaj lulje

Çë janë fjalët “burri, lulje” te gramatika ?

Janë: “plotës dallimi” o “përcaktorë”.

E te çila “rasë” vete “plotësi i dallimit”?

“Plotësi i dallimit” vete te “rasa gjinore”.

“Plotësi i dallimit” e “rasa gjinore” litisht thuhet kështu:

- plotës dallimi = complemento di specificazione
- rasë gjinore = caso genitivo

Thuhet *plotës dallimi*, përçë përcakton (specifikar) e dallon (distinguir) emrin.

Si naní jemi e flasjëm për “plotësin e dallimit” e për “rasën gjinore” në “formën e pashquar”.

Vëre’ këtë tabele që dal’ e dalë vete tuke u bërë më e plotë:

NUMRI NJËJËS

EMËR MASHKULLOR

Forma e pashquar / ...

EMËR FEMËROR

Forma e pashquar / ...

EMËRORE (një) burrë
GJINORE (i, e, të) (njëi) burri
KALLËZORE (një) burrë

(një) lule
(i, e, të) (njëi) lulje
(një) lule

USHTRIME

Vër te vendi që i ngjet këto fjalë *plotës dallimi*:

burri, lulje, gruaje, shpije, kali, maçi, djali, vajzje, mali, lumi.

- 1 - Lartësia e atij _____ është 1.333 metre mbi dejt.
- 2 - Ujëti e atij _____ u ter.
- 3 - Miku i atij _____ është po ai qen.
- 4 - Mera (hjauri) e asaj _____ ngë më pëlqen.
- 5 - I zoti i këtij _____ është la’ Ndrica.
- 6 - I shoqi i asaj _____ është la’ Nini.
- 7 - E zonja e atij _____ është vo’ Lena.
- 8 - Dhëndri i asaj _____ ë i bukur.
- 9 - Muri i asaj _____ është e gorromiset.
- 10 - E shoqja e atij _____ pret një fëmijë.

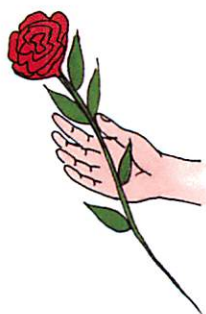
MËSIMI 15E

Lakimi i emrit te rasa gjinore njëjës e shquar.

Kemi parë si del *forma e pashquar e rasës gjinore*.

Nani shohjëm si del *forma e shquar* (litisht: determinata) e *rasës gjinore*.

Zgledhjëm këto fraza:

Qeni ë miku i *burrit*.

Përfilli i *lules*, që ke te dora, ë i bukur.

Mendja e *burrit* ë e fortë.

Fleta e *lules*, që ke te dora, ë e gjerë.

Gjejëm: (i) burrit (i) lules (e) burrit (e) lules

Ti pyen:

i kujt ë mik qeni?

i kujt ë përfilli që të pëlqen?

e kujt ë mendja e madhe?

e kujt ë fleta e gjerë?

E merr këto përgjegje:

i burrit (e jo i kafshës, për shembull)

i lules, që ke te dora

e burrit (e jo e kafshës, p. sh.)

e lules, që ke te dora

Fjalët *(i,e) burrit* e *(i,e) lules* janë “plotës dallimi” në formën e shquar të rasës gjinore.

Vëre' këtë tabelë:

NUMRI NJËJËS

EMËR MASHKULLOR

... / Forma e shquar

EMËR FEMËROR

... / Forma e shquar

EMËRORE

burri

lulja

GJINORE

(i, e) burrit

(i, e) lules

KALLËZORE

burrin

lulen

E kjo ë tabelja e njëjësit të *pashquar* e të *shquar*, **mashkullor** e **femëror**, te *rasat emërore, gjinore e kallëzore*.

NUMRI NJËJËS

EMËR MASHKULLOR

Forma e pashquar / Forma e shquar

EMËRORE

(një) burrë

burri

GJINORE

(i, e, të) (njëi) burri

(i, e, të) burrit

KALLËZORE

(një) burrë

burrin

EMËR FEMËROR

Forma e pashquar / Forma e shquar

EMËRORE

(një) lule

lulja

GJINORE

(i, e, të) (njëi) lulje

(i, e, të) lules

KALLËZORE

(një) lule

lulen

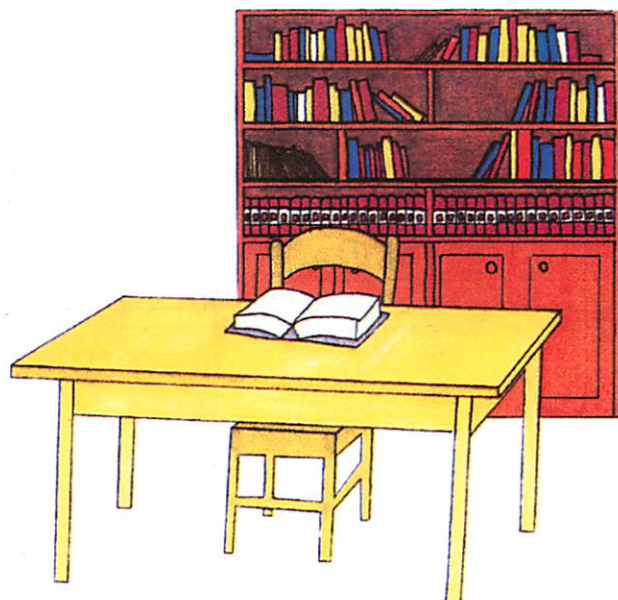
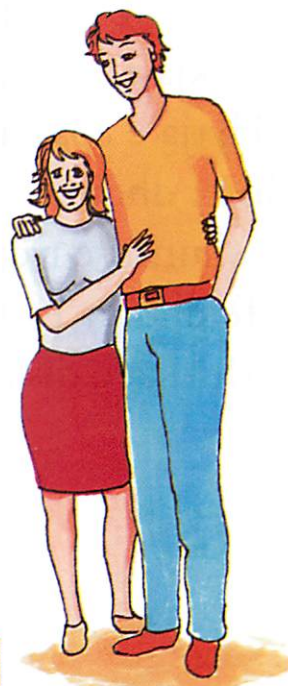

USHTRIME

1 - Vër te vendi ç'i nget këto fjalë në *rasën gjinore*:

(i) burrit, (i) dorës, (e) Xhovanës, (i) nonit, (e) nonës, (e) malit, (i) vajzës, (e) Gjergjit, (i) librit, (i) kalit, (e) pelës, (i) bukës, (e) tryesës, (e) shpisë, (e) kalit

- 1 - Gruaja isht e zonja e _____.
- 2 - **Qeni isht miku i** _____.
- 3 - Gjergji isht i nipi i _____.
- 4 - Nona e _____ isht e mirë.
- 5 - Xhovana isht e mbesa e _____.
- 6 - Lartësia e _____ Picuta isht 1.333 metre mbi dejt.
- 7 - Nusja e _____ isht e bukur.
- 8 - I zoti i _____ isht la' Ndrica.
- 9 - Mësalla e _____ isht e bardhë.
- 10 - Mëza isht e bija e _____.
- 11 - Hjauri i (mera e) _____ çë del ka furri më pëlqen.
- 12 - **Dhëndri i** _____ **isht i glatë.**
- 13 - Femra e _____ isht pela.
- 14 - Me dhëmb glishti i vogël i _____ së drejtë.
- 15 - **Vendi i** _____ **te libreria isht ai.**

2 - Nën timer (sotolinear) fjalët në “rasën gjinore” të ky rrëfim këtu poshtë.

APARTAMENTI I XHOVANËS

Apartamenti ku rri Xhovana ë i math. Ashtu si hyhet, shohjëm “hyrjen”, një dhomë (stancë, kambër) e (të) vogël që jep të një korridor, nga i çili duken dyert e apartamentit.

E para derë jep të salla e pritjes; pra të ana e drejtë ë dhoma e Markut e tek e shtrëmbra dhoma e Xhovanës.

Më atëj vjen kuçina, dhoma e të ngrënit e dhoma ku flënë prindrat.

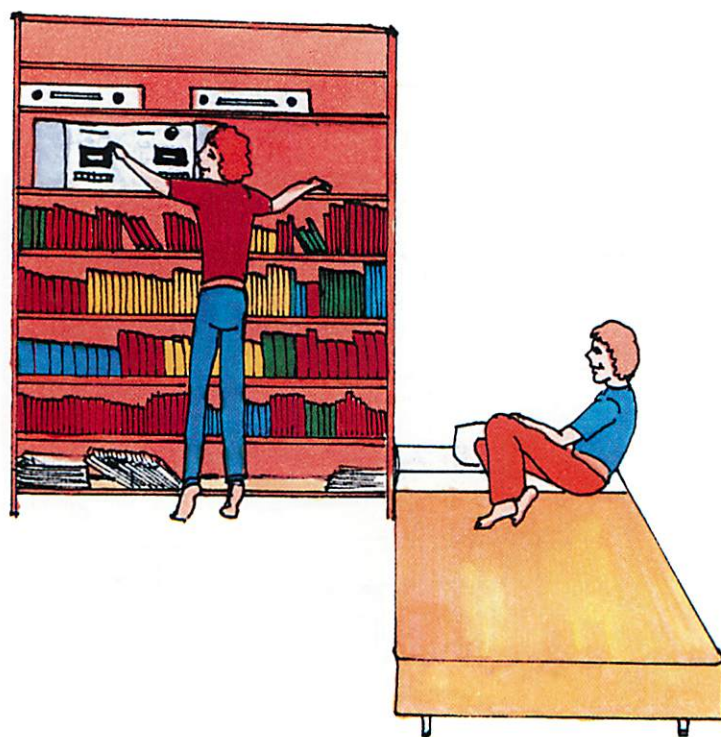
Bashkë me ne ë miku i Markut, Gjergji, i çili thotë se Marku ka një dhomë të bukur.

Mikja e Xhovanës, Mara, thotë se më e bukur ë dhoma e Xhovanës.

Hyrja e apartamentit ë e zbardhur me të bardhë, sa të ketë më shumë dritë; dhoma e Markut me të verdhë e dhoma e Xhovanës me ngjyrën (kullurin) e trëndafiles.

Të dhoma e Markut gjejmi ca muzikë.

Muzika e diskut ë moderne.

MËSIMI 16E

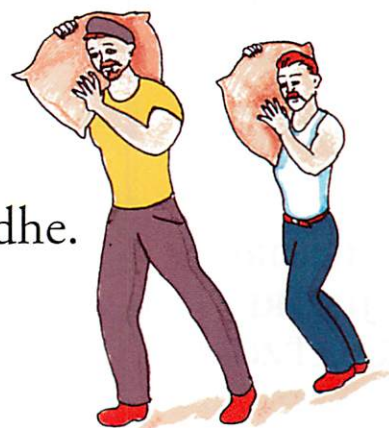
Lakimi i emrit te rasa gjinore shumës e pashquar dhe e shquar.

Vëre' mirë këto fjali:

Fuqia e disa *burrave* ë e madhe.

Fletët e disa *luleve* janë të gjera.

Fjalët *burrave* e *luleve* ndodhen te “numri shumës”, te “forma e pashquar”, janë “plotës dallimi” e venë, si pamë, te “rasa gjinore”.

NUMRI SHUMËS

EMËR MASHKULLOR

Forma e pashquar / ...

EMËR FEMËROR

Forma e pashquar / ...

EMËRORE
GJINORE
KALLËZORE

(ca) burra
(i, e, të) (ca) burrave
(ca) burra

(ca) lule
(i, e, të) (ca) luleve
(ca) lule

E vëre':

Fuqia e *burravet* ë e madhe.

Fletët e *lulevet* të këtij kopshti janë të gjera.

Fjalët *burravet* e *lulevet* ndodhen te “numri shumës”, te *forma e shquar*, janë “plotës dallimi” e venë te “rasa gjinore”.

NUMRI SHUMËS

EMËR MASHKULLOR

... / Forma e shquar

EMËR FEMËROR

... / Forma e shquar

EMËRORE
GJINORE
KALLËZORE

burrat
(i, e, të) burravet
burrat

lulet
(i, e, të) lulevet
lulet

E kjo ë tabelja e shumësit të pashquar e të shquar, mashkullor e femëror, te rasat emërore, gjinore e kallëzore.

NUMRI SHUMËS EMËR MASHKULLOR

Forma e pashquar / Forma e shquar

EMËRORE	(ca) burra	burrat
GJINORE	(i, e, të) (ca) burrave	(i, e, të) burravet
KALLËZORE	(ca) burra	burrat

EMËR FEMËROR

Forma e pashquar / Forma e shquar

EMËRORE	(ca) lule	lulet
GJINORE	(i, e, të) (ca) luleve	(i, e, të) lulevet
KALLËZORE	(ca) lule	lulet

USHTRIME

Vër te vendi ç' i ngjet këto fjalë në rasën gjinore shumë, të pashquar e të shquar:

(i atyre) deleve, (i) lulevet, (i atyre) djemve, (e atyre) vajzave, (e) malevet, (e) duarvet, (i atyre) grave, (i) librevet, (e atyre) zogave, (e) dardhabet.

- 1 - I zoti i atyre _____ ë la' Marjani.
- 2 - I jati i atyre _____ vate të shërbej Palermë.
- 3 - Mera (hjauri) i _____ mbulon gjithë shpinë.
- 4 - Mëma e atyre _____ shërben gjithë ditën e ditës.
- 5 - Lartësia e _____ ë më pak se 1300 metre.
- 6 - Vendi i _____ ë te libreria.
- 7 - Kostumi i atyre _____ ë shumë antik.
- 8 - Krahët e atyre _____ janë të gjerë.
- 9 - Glishtat e _____ janë dhjetë.
- 10 - Fletët e _____ u bënë të verdha.

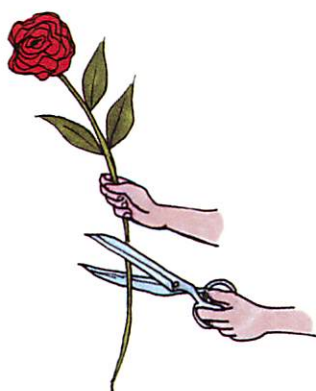
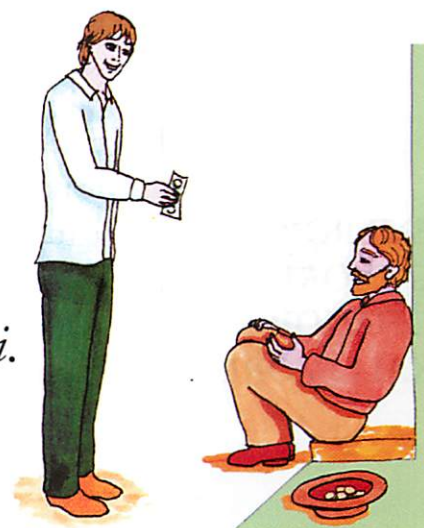

MËSIMI 17E

Lakimi i emrit te rasa dhanore njëjës e pashquar.

Naní vëre' këta shembuj të ri.

I dhashë dy euro njëi *burri*.

I preva bishtin njëi *lulje*.

Gjejëm: (njëi) burri (njëi) lulje

Ti pyen:

kujt i dhashë dy euro?
kujt i preva fletët?

E merr këto përgjegje:

njëi burri
njëi lulje

Çë janë fjalët *burri*, *lulje* te gramatika ?

Janë: *kundrina të zhdrejta* !

E te çila “rasë” vete *kundrina e zhdrejtë*?

Kundrina e zhdrejtë vete te *rasa dhanore*.

Kundrina e zhdrejtë e rasa dhanore litisht thuhet kështu:

- *kundrinë e zhdrejtë* = complemento indiretto o di termine
- *rasë dhanore* = caso dativo

Vëre' tabelen që vete tuke u mbluar:

NUMRI NJËJËS

EMËR MASHKULLOR

Forma e pashquar / ...

EMËRORE	(një) burrë
GJINORE	(i, e, të) (njëi) burri
DHANORE	(njëi) burri
KALLËZORE	(një) burrë

EMËR FEMËROR

Forma e pashquar / ...

(një) lule
(i, e, të) (njëi) lulje
(njëi) lulje
(një) lule

USHTRIME

Vër te vendi që i nget fjalët në *rasën dhanore njëjës të pashquar*:

(atij) burri, (asaj) vajzje, (njëi) djali, (njëi) lisi, (atij) plaku, (njëi) mavriu, (asaj) gruaje, (asaj) maçe, (atij) kali, (atij) libri.

- 1 - Xhoi i tha asaj _____ se e do për nuse.
- 2 - I thashë atij _____ të nxirrëj makinën ka garazhi.
- 3 - Vo' Lena i dha dy bukë njëi _____.
- 4 - **Pali asaj _____ i huajti umbrelen (parakullën) se bij shi.**
- 5 - La' Pepi i dha pruvën atij _____.
- 6 - **Nini asaj _____ i dha të haj një pishk i (të) tërë.**
- 7 - Mara i shqorri një faqe atij _____, që i huajtën.
- 8 - **Steu i dha ndihmë atij _____ sa të shkojë te jetra anë e dhromit.**
- 9 - Sara i dha një shplakë njëi _____ që i vej aprapa.
- 10 - La' Gjergji i preu degët njëi _____.

MËSIMI 18E

Lakimi i emrit te rasa dhanore njëjës e shquar.

Vëre' nani *formën e shquar të kundrinës së zhdrejtë* te numri njëjës.

Burrit i nget të shërbenjë shumë.

Lules që më dhe i preva bishtin.

Gjejëm: burrit lules

Ti pyen:

kujt i nget të shërbenjë shumë?
kujt i preva glëmbat?

E merr këto përgjegje:

burrit i nget
lules që më dhe

Fjalët “burrit” e “lules” janë “kundrina të zhdrejta” në formën e shquar e venë “te rasa dhanore”.

Vëre' tabelen:

NUMRI NJËJËS

EMËR MASHKULLOR

... / Forma e shquar

EMËRORE	burri
GJINORE	(i, e, të) burrit
DHANORE	burrit
KALLËZORE	burrin

EMËR FEMËROR

... / Forma e shquar

	lulja
(i, e, të)	lules
	lules
	lulen

USHTRIME

Vër te vendi ç' i nget këto fjale në *rasën dhanore të shquar*:

nuses, mikut, mëmës, lules, qenit, fëmijës, dardhës, karroqes, kashtës, librit

- 1 - Dhëndri i mori dorën _____.
- 2 - Gjergji i tha _____ të luaj balunin.

- 3 - Valentina i shturi një asht _____ të Xhoit.
- 4 - La' Nini i preu degët _____.
- 5 - Mëma i jep klëmshin _____.
- 6 - Ndrica i nxori fletët _____.
- 7 - I lypi _____ ca bukë me marmelatë.
- 8 - Marieja i shqorri një faqe _____ të gjeografisë.
- 9 - Xhoi i dha një shqelb _____.
- 10 - Vito i dha zjarr _____.

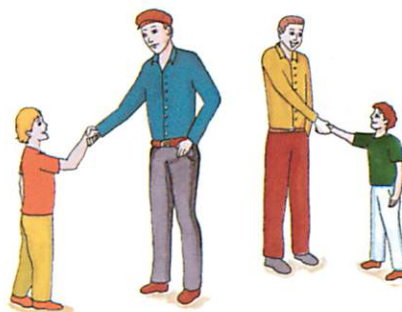

MËSIMI 19E

Lakimi i emrit të rasa dhanore shumësi e pashquar dhe e shquar.

Naní vëre' si bën shumësi në formën e pashquar.

I (u) dhamë dorën disa *burrave*.

I (u) premë bishtrat disa *luleve*.

Fjalët: (disa) *burrave* (disa) *luleve* janë “kundrina të zhdrejta” në “numrin shumësi” të “formës së pashquar” e venë te “rasa dhanore”.

Vemi te tabelja e shumësit të pashquar:

NUMRI SHUMËS

EMËR MASHKULLOR

Forma e pashquar / ...

EMËRORE

(ca) burra

GJINORE

(i, e, të) (ca) burrave

DHANORE

(ca) burrave

KALLËZORE

(ca) burra

EMËR FEMËROR

Forma e pashquar / ...

(ca) lule

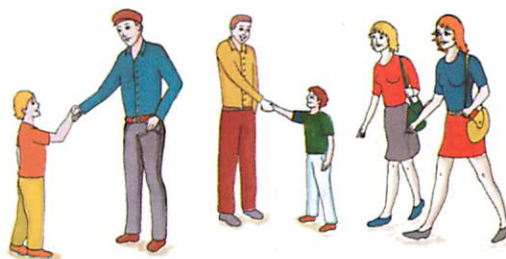
(i, e, të) (ca) luleve

(ca) luleve

(ca) lule

E në formën e shquar:

I (u) dhamë dorën *burra*vet.

I (u) premë bishtrat *lule*vet.

Fjalët: *burra*vet *lule*vet janë “kundrina të zhdrejta” në “numrin shumësi” të “formës së shquar” e venë te “rasa dhanore”.

Tabelja

NUMRI SHUMËS

EMËR MASHKULLOR

EMËR FEMËROR

	... / Forma e shquar	... / Forma e shquar
EMËRORE	burrat	lulet
GJINORE	(i, e, të) burravet	(i, e, të) lulevet
DHANORE	burravet	lulevet
KALLËZORE	burrat	lulet

E këtu kemi tabelen e plotë të të gjitha rasavet, që kemi parë:

NUMRI NJËJËS

EMËR MASHKULLOR

EMËR FEMËROR

	Forma e pashquar / e shquar		Forma e pashquar / e shquar	
EMËRORE	(një) burrë	burri	(një) lule	lulja
GJINORE	(i...) (njëi) burri	(i...) burrit	(i...) (njëi) lulje	(i...) lules
DHANORE	(njëi) burri	burrit	(njëi) lulje	lules
KALLËZORE	(një) burrë	burrin	(një) lule	lulen

NUMRI SHUMËS

EMËR MASHKULLOR

EMËR FEMËROR

	Forma e pashquar / e shquar		Forma e pashquar / e shquar	
EMËRORE	(ca) burra	burrat	(ca) lule	lulet
GJINORE	(i...) (ca) burrave	(i...) burravet	(i...) (ca) luleve	(i...) lulevet
DHANORE	(ca) burrave	burravet	(ca) luleve	lulevet
KALLËZORE	(ca) burra	burrat	(ca) lule	lulet

USHTRIME

Vër te vendi që i nget këto fjalë në rasën dhanore shumë:

fëmijëvet, dardhëvet, turistëvet, maçëvet, miqvet

- 1 - Për Pashkë _____ i (u) dhanë ve të kuqe.
- 2 - I (u) premë degët _____.
- 3 - I (u) thamë _____ të luajën me ne.
- 4 - _____ i (u) qellëm ca të ngrënë.
- 5 - _____ i (u) rrëfyejtëm një pullare.

SHËNIM - “i” e “u”.

Çë ë ajo “i” çë vete bashkë me *burrave* e me *luleve* ?

Ajo “i”, çë kemi parë se vete bashkë me kundrinën e zhdrejtë, thërritet “përemër vetor i vetës së tretë të numrit njëjës në *formën e shkurtër*” (litisht: pronome personale di terza persona singolare in forma sintetica).

Ajo “u”, çë kemi parë se vete edhe ajo bashkë me “kundrinën e zhdrejtë”, ë “përemër vetor i vetës së tretë të numrit shumës në *formën e shkurtër*” (litisht: pronome personale di terza persona plurale in forma sintetica).

Te Hora e Arbëreshëvet, te gluha e përditshme këtë “u” te numri shumës ngë e kemi e te vendi i saj thomi “i” edhe te shumësi. Shqip te shumësi ë “u”.

Njëjës “i” :

I thashë *atij burri* të nxirëj makinën.

Shumës “i” (u):

I (u) thashë *atyre burrave* të nxirjën makinën.

E ngjitur me përemrin vetor te forma e shkurtër në rasën kallëzore :

Njëjës “ia”:

- *Kujt* “ia” the të nxirëj makinën ? Ia = i (atij) + e (atë)
- “Ia” thashë *atij burri*. I thashë *atij burri* atë.

Shumës “ia” (ua):

- *Kujt* “ia” (ua) the të nxirjën makinët ? Ia > ua = u (atyre) + e (atë)
- “Ia” (ua) thashë *atyre burrave*. U thashë *atyre burrave* atë.

Shkrimtarët tanë atë “u”, përemër vetor të vetës së tretë në formën e shkurtër, te shumësi disa herë e kanë shkruar drejt:

“Ahierna *atyre u* erdhi në ment e Bukura Fatë “
(GS - CT - Novelline popolari, f. 354, r. 9).

Ashtu ngë ë për “ua”; shih si:

“Flamurin e fitova u e *j-a* dhash *atyre* “
(GS - si lart - f. 369, r. 5 nga e sprasmja).

Vëre’: j = i, më moderne; ja = ia.

MËSIMI 20E

Lakimi i emrit te rasa rrjedhore njëjës e pashquar.

Vëre' mirë këto shprehje (fjalí):

Ai djalë ka fuqí *burri*.

Dërmova ca thele *bukje*.

Këtu vdiset *vapje*.

Gjejmë: burri bukje vapje

Ti pyen:

çë fuqí ka aí ?
çë thele dërmove?
si vdiset këtu ?

E ke këto përgjegje:

aí ka fuqí *burri*
dërmova thele *bukje*
këtu vdiset *vapje*.

Çë janë fjalët “*burri, bukje, vapje*” te gramatika ?

Janë plotës të disa llojesh:

“burri” ë “*plotës i cilësisë*”
“bukje” ë “*plotës i lëndës*”
“vapje” ë “*plotës i shkakut*”

E te çila “*rasë*” venë ata “*plotës*”?

Ata “*plotës*” çë pamë e ca të tjerë venë te “*rasa rrjedhore*”!

Vëre' mirë:

“Plotësit” e “rasa rrjedhore” lirisht thuhën kështu:

plotës i cilësisë = complemento di qualità

plotës i lëndës = complemento di materia

plotës i shkakut = complemento di causa

rasë rrjedhore = caso ablativo

Vëre' naní tabelët me “rasën rrjedhore” të numrit njëjës i pashquar:

NUMRI NJËJËS

EMËR MASHKULLOR

Forma e pashquar / ...

EMËRORE	(një) burrë
GJINORE	(i, e, të) (njëi) burri
DHANORE	(njëi) burri
KALLËZORE	(një) burrë
RRJEDHORE	(njëi) burri

EMËR FEMËROR

Forma e pashquar / ...

	(një) lule
(i, e, të) (njëi)	lulje
	(njëi) lulje
	(një) lule
	(njëi) lulje

USHTRIME

Vër te vendi që i nget këto fjalë në rasën rrjedhore njëjës të pashquar:
mëllagje, shpije, gëzimi, përjashtje, të ngrëni.

- 1 - Vo' Gjergja ë grua _____ .
- 2 - La' Ndrica ë burrë _____ .
- 3 - Somenatë piva një dekot (zíerje) _____ .
- 4 - Ndienj hjaur (merë) _____ .
- 5 - **Marku bën saute (kërcime)** _____ .

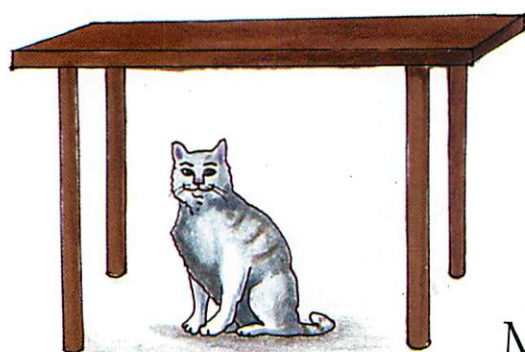

MËSIMI 21E

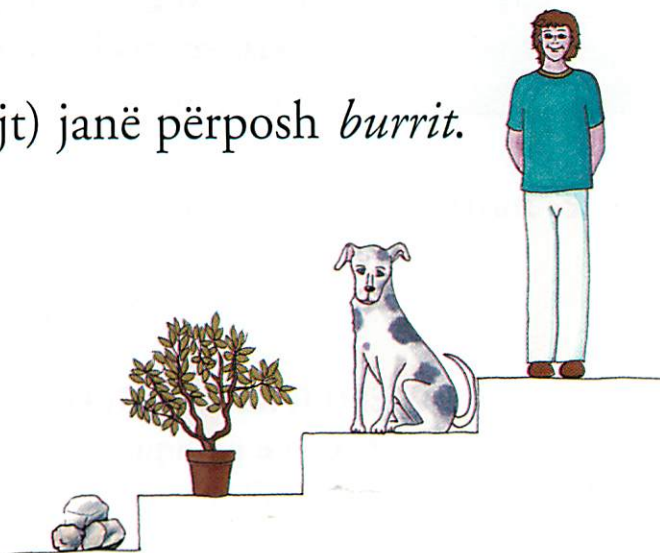
Lakimi i emrit te rasa rrjedhore njëjës e shquar.

Naní ca shembuj me numrin njëjës te forma e shquar e rasës rrjedhore:

Gjithë gjërat e kafshët (animejt) janë përposh *burrit*.

Maçja u fsheh përposh *tryesës*.

Ndanëz *lules* ndihet më mirë era e t' ëmbël.

E kjo ë tabelja:

NUMRI NJËJËS

EMËR MASHKULLOR

... / Forma e shquar

EMËRORE
GJINORE
DHANORE
KALLËZORE
RRJEDHORE

burri
(i, e, të) burrit
burrit
burrin
burrit

EMËR FEMËROR

... / Forma e shquar

lulja
(i, e, të) lules
lules
lulen
lules

Ca parafjalë si *anës, asipra, brënda, ndanëz, glatë (gjatë), mbatanë, përpara, përposh, prej, rreth, rrëzë, etj.* mbajën rasën rrjedhore.

Shembuj:

*anës lumit, ndanëz lumit, glatë lumit,
përpara tryesës, ndanëz tryesës, rreth tryesës ...*

Shprehjet “*dhromit*”, “*rrugës*”, “*shpisë e shpisë*”, “*murit e murit*”, “*dheut e dheut*” etj. janë “plotës të vendit” (litisht: complementi di luogo), e më parë te gramatika ishën vërejtur si “*gjinore vendore*” (litisht: genitivi locativi).

Shembuj:

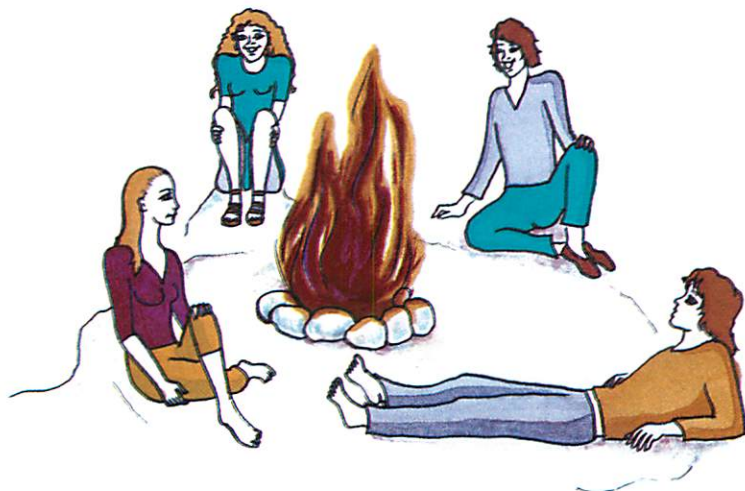
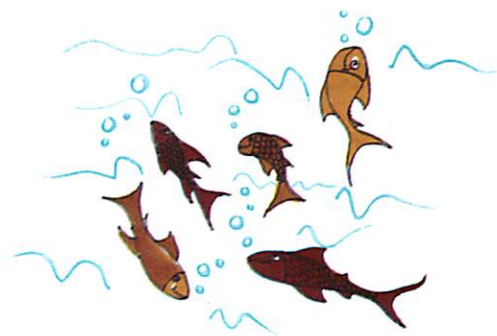
*Dhromit përpoqa Ndricën.
E pashë rrugës.
Shpis' e shpisë i kemi fëmijët e gjithënevet !
Hardhja jicëj murit e murit.
Shiu lahej murit e murit.
Xhëllona i fërkonej dheut e dheut.*

USHTRIME

Vër te vendi që i nget këto fjalë në rasën rrjedhore njëjës të shquar:
honit, skollës, zjarrit, lumit, murit.

- 1 - Marku jicëj rrëzë _____ .
- 2 - **Brënda** _____ **lozjën pishqit.**
- 3 - Vito më prisëj përpara _____ .
- 4 - Na dje vamë mbatanë _____ .
- 5 - **Gjithë morën vend rreth** _____ .

MËSIMI 22E

Lakimi i emrit te rasa rrjedhore shumës e pashquar dhe e shquar.

Vëre'

Ata djem (djelm) kanë fuqí *burrash*.

Preva një trofë *lulesh*.

Fjalët *burrash* e *lulesh*, si plotës të cilësisë e të lëndës, janë vënë te numri shumës i pashquar i rasës rrjedhore.

Këtu kemi tablelet :

NUMRI SHUMËS

EMËR MASHKULLOR

Forma e pashquar / ...

EMËRORE	(ca) burra
GJINORE	(i, e, të) (ca) burrave
DHANORE	(ca) burrave
KALLËZORE	(ca) burra
RRJEDHORE	(ca) burrash

EMËR FEMËROR

Forma e pashquar / ...

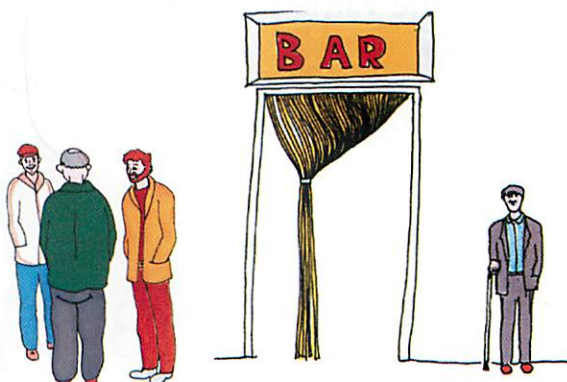
	(ca) lule
(i, e, të)	(ca) luleve
	(ca) luleve
	(ca) lule
	(ca) lulesh

E naní vëre'

Veç *burravet* ngë ish njerí te kafeu.

Rreth *lulevet* lozjën fluturat.

Fjalët burravet e lulevet, mbajtur nga parafjalët “vec” e “rreth”, janë vënë te numri shumës i pashquar i rasës rrjedhore.

Tabelet:

NUMRI SHUMËS		
	EMËR MASHKULLOR	EMËR FEMËROR
	... / Forma e shquar	... / Forma e shquar
EMËRORE	burrat	lulet
GJINORE	(i, e, të) burravet	(i, e, të) lulevet
DHANORE	burravet	lulevet
KALLËZORE	burrat	lulet
RRJEDHORE	burravet	lulevet

Tabela e tërë e lakimit (deklinationës) të njëi emri mashkullor e të njëi emri femëror:

NUMRI NJËJËS				
	EMËR MASHKULLOR		EMËR FEMËROR	
	Forma e pashquar / e shquar		Forma e pashquar / e shquar	
E.	(një) burrë	burri	(një) lule	lulja
Gj.	(i...) (njëi) burri	(i...) burrit	(i...) (njëi) lulje	(i...) lules
Dh.	(njëi) burri	burrit	(njëi) lulje	lules
K.	(një) burrë	burrin	(një) lule	lulen
Rr.	(një) burri	burrit	(një) lulje	lules

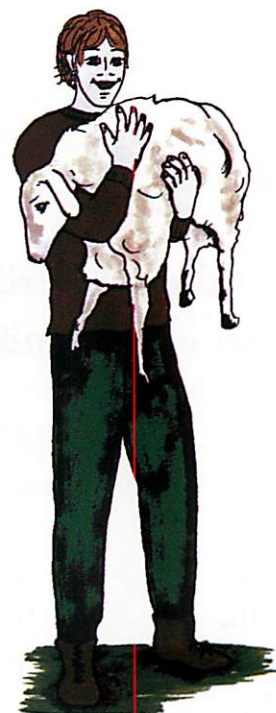
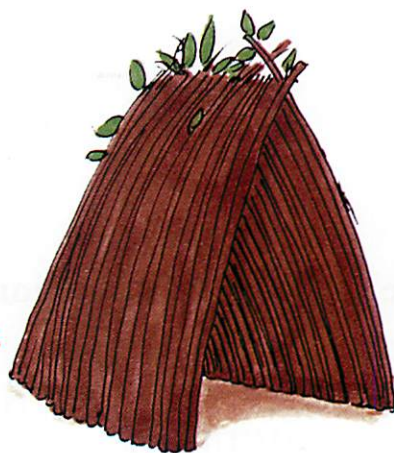
NUMRI SHUMËS				
	EMËR MASHKULLOR		EMËR FEMËROR	
	Forma e pashquar / e shquar		Forma e pashquar / e shquar	
E.	(ca) burra	burrat	(ca) lule	lulet
Gj.	(i...) (ca) burrave	(i...) burravet	(i...) (ca) luleve	(i...) lulevet
Dh.	(ca) burrave	burravet	(ca) luleve	lulevet
K.	(ca) burra	burrat	(ca) lule	lulevet
Rr.	(ca) burrash	burravet	(ca) lulesh	lulevet

USHTRIME

1- Zglidh këto shprehje:

- 1 - **Te dheu janë shumë degë arrje.**
- 2 - Çajta ca degë ullinjsh.
- 3 - **Këto janë shërbise grash.**
- 4 - **Këto janë këpucë gruaje.**
- 5 - U lodha së jecuri.
- 6 - Dhromit shkuam te Gjergji.
- 7 - Përpara meje ngë tha gjë.
- 8 - Përpara teje ai trëmbet.
- 9 - Ca prej* jush ka venë përjashta.
- 10 - Ca prej* nesh ka rrinë këtu.
- 11 - **Marku nxori delen jashta kalives.**
- 12 - Gruja ngë rri llargu burrit.
- 13 - Burri ngë rri llargu gruas.
- 14 - Dërrasa u nda dy copash.
- 15 - Dërrasa u nda n'dysh.
- 16 - U lodha së foluri.
- 17 - Veç lulevet, ngë pruri gjë.
- 18 - Ndanëz nesh rri një plak.
- 19 - Ndanëz shtëpisë kemi një garazh.
- 20 - Vajzat sot ngë rrinë llargu djemvet.
- 21 - Djemtë sot ngë rrinë llargu vajzavet.
- 22 - Marku bën diskurse (ligjërata) fëmijësh.
- 23 - Jic, dilëm syshit!
- 24 - Maçja isht e vdes tëtimit.

SHËNIM

* "Prej" me *rasën rrjedhore* përdoret te të shkruamet arbëreshe, ndërsa te gluha e përditshme na përdorjëm parafjalët "nga" e "te", që mbajnë *rasën emërore*.

2 - Naní që ke mësuar lakimin e emrit mashkullor e femëror, shkruaj gjithë rasat, format e numrat në të çilat mënd të ndodhen këto fjalë këtu përposh, tuke vërejtur lakimet te tabelat:

	<u>rasa</u>	<u>forma</u>	<u>numeri</u>
luleve	gjinore , dhanore	e pashquar	shumës
lulevet			
lules			
lule			
lulje			
lulesh			
lulja			
burrat	emërore, kallëzore	e shquar	shumës
burra			
burrë			
burravet			
burrave			
burrash			
burrit			

SHËNIM

Sa janë sot **lakimet** (deklinacionët) te gluha arbëreshe ?

Janë **4** (katër):

2 (dy) për emrat mashkullorë;

1 (një) për emrat femërorë;

1 (një) për emrat asnjanes

SHKURTIME

Rasat shkurtonen kështu:

- EMËRORE

▶ E.
- GJINORE

▶ Gj.
- DHANORE

▶ Dh.
- KALLËZORE

▶ K.
- RRJEDHORE

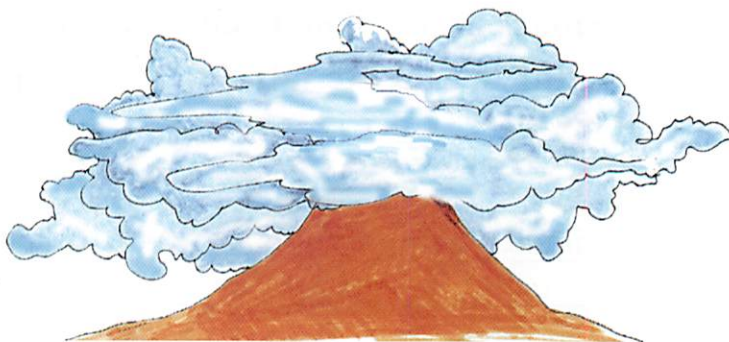
▶ Rr.

MËSIMI 23E

Lakimi i parë i emravit.

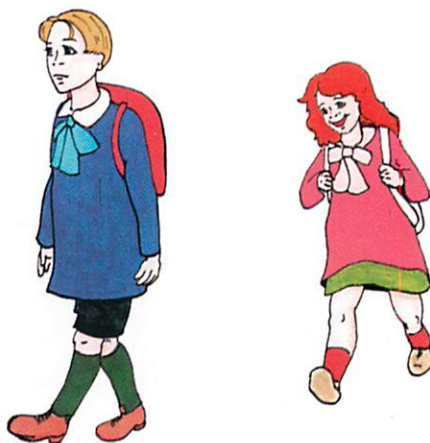
Zglith:

Mali u mblua me mjegulla.

Ftoi ka hjaur (erë) të mirë.

Sara vete te skolla me të *vëllain*.

Zglodha dy faqe të *librit* të gjeografisë.

Mirr emrat:

*mal*i, *fto*i, *vëll*ain, *libr*it.

Këta emra mashkullorë mbajën një “-i” te lakimi njëjës (te deklinaciona singolare) e ashtu thomi se bëjnë pjesë te “lakimi i parë”.

Te MËSIMET e mëparshëm ke parë lakime me emra mashkullorë si *djalë* – *djali*, *burrë* – *burri*; naní vëre’ ca tjerë te tabelat këtu poshtë.

LAKIMI I PARË

EMRA MASHKULLORË

mal - mali

NUMRI NJËJËS

Forma e pashquar/ e shquar

E.	(një) mal	mali
Gj.	(i...) (njëi) mali	(i...) malit
Dh.	(njëi) mali	malit
K.	(një) mal	malin
Rr.	(njëi) mali	malit

NUMRI SHUMËS

Forma e pashquar/ e shquar

(ca) male	malet
(i...) (ca) maleve	(i...) malevet
(ca) maleve	malevet
(ca) male	malet
(ca) malesh	malevet

ftua - ftoi

NUMRI NJËJËS

Forma e pashquar/ e shquar

E.	(një) ftua	ftoi
Gj.	(i...) (njëi) ftoi	(i...) ftoit
Dh.	(njëi) ftoi	ftoit
K.	(një) ftua	ftoin
Rr.	(njëi) ftoi	ftoit

NUMRI SHUMËS

Forma e pashquar/ e shquar

(ca) ftonj	ftonjtë
(i...) (ca) ftonjve	(i...) ftonjvet
(ca) ftonjve	ftonjvet
(ca) ftonj	ftonjtë
(ca) ftonjsh	ftonjvet

vëlla - vëllai

NUMRI NJËJËS

Forma e pashquar/ e shquar

E.	(një) vëlla	vëllai
Gj.	(i...) (njëi) vëllai	(i...) vëlla
Dh.	(njëi) vëllai	vëlla
K.	(një) vëlla	vëllain
Rr.	(njëi) vëllai	vëlla

NUMRI SHUMËS

Forma e pashquar/ e shquar

(ca) vëllezër	vëllezërit
(i...) (ca) vëllezërve	(i...) vëllezërvet
(ca) vëllezërve	vëllezërvet
(ca) vëllezër	vëllezërit
(ca) vëllezërish	vëllezërvet

libër - libri

NUMRI NJËJËS

Forma e pashquar/ e shquar

E.	(një) libër	libri
Gj.	(i...) (njëi) libri	(i...) librit
Dh.	(njëi) libri	librit
K.	(një) libër	librin
Rr.	(njëi) libri	librit

NUMRI SHUMËS

Forma e pashquar/ e shquar

(ca) libre	libret
(i...) (ca) libreve	(i...) librevet
(ca) libreve	librevet
(ca) libre	libret
(ca) libresh	librevet

Si duket mirë këtu sipër, **emrat mashkullorë** të lakimit të parë mbajën një “-i” te gjithë rasat e njëjësit, nxjerrë emërori e kallëzori i pashquar.

Shumë janë emrat mashkullorë që lakohen (deklinares) te numri njëjës si këta që pamë.

Mbajëm mend këtë tabelë të përgjithshme për emrat mashkullorë që mbajën një “-i” te njëjësi:

LAKIMI I PARË				
EMRA MASHKULLORË				
NUMRI NJËJËS			NUMRI SHUMËS	
Forma e pashquar/ e shquar			Forma e pashquar/ e shquar	
E.	---	-i	---	-t / të
Gj.	-i	-it	-ve	-vet
Dh.	-i	-it	-ve	-vet
K.	---	-in	---	-t / të
Rr.	-i	-it	-sh	-vet

USHTRIME

Bëj lakimet këtu poshtë, tuke mbajtur mend gjithë atë që mësove.

1

RASA

FORMA E PASHQUAR

FORMA E SHQUAR

NUMRI NJËJËS

E.

_____ thua (si “ftua”)

Gj.

Dh.

K.

Rr.

NUMRI SHUMËS

E.

Gj.

Dh.

K.

Rr.

2

NUMRI NJËJËS

E.

_____ lis

Gj.

_____ lisi

Dh.

K.

Rr.

NUMRI SHUMËS

E.

_____ lise (lisa)

Gj.

Dh.

K.

Rr.

_____ liset (lisat)

MËSIMI 24E

Lakimi i dytë i emrave.

Vëre' mirë naní këto fjalë:

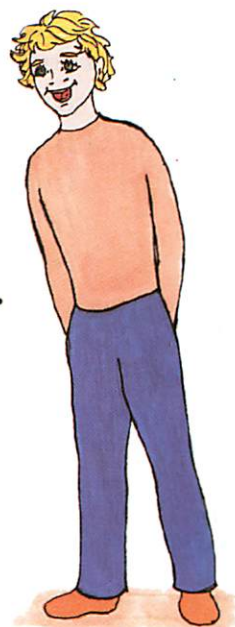
Mikut tim i thonë Vito.

Fleta ra te *dheu*.

Më dhëmb *krahu*.

Mirr emrat:

mikut, *dheu*, *krahun*.

Këta emra mashkullorë mbajën një “-u” te *lakimi njëjës* e ashtu thomi se bëjnë pjesë te “*lakimi i dytë*”.

Tabelet:

LAKIMI I DYTË EMRA MASHKULLORË

krah - krahu

NUMRI NJËJËS

Forma e pashquar/ e shquar

E.	(një) krah	krahu
Gj. (i...)	(njëi) krahu	(i...) krahut
Dh.	(njëi) krahu	krahut
K.	(një) krah	krahun
Rr.	(njëi) krahu	krahut

NUMRI SHUMËS

Forma e pashquar/ e shquar

(ca) krahë	krahët
(i...) (ca) krahëve	(i...) krahëvet
(ca) krahëve	krahëvet
(ca) krahë	krahët
(ca) krahësh	krahëvet

mik - miku

NUMRI NJËJËS

Forma e pashquar/ e shquar

E.	(një) mik	miku
Gj.	(i...) (njëi) miku	(i...) mikut
Dh.	(njëi) miku	mikut
K.	(një) mik	mikun
Rr.	(njëi) miku	mikut

NUMRI SHUMËS

Forma e pashquar/ e shquar

(ca) miq	miqtë
(i...) (ca) miqve	(i...) miqvet
(ca) miqve	miqvet
(ca) miq	miqtë
(ca) miqsh	miqvet

dhe - dheu

NUMRI NJËJËS

Forma e pashquar/ e shquar

E.	(një) dhe	dheu
Gj.	(i...) (njëi) dheu	(i...) dheut
Dh.	(njëi) dheu	dheut
K.	(një) dhe	dheun
Rr.	(njëi) dheu	dheut

NUMRI SHUMËS

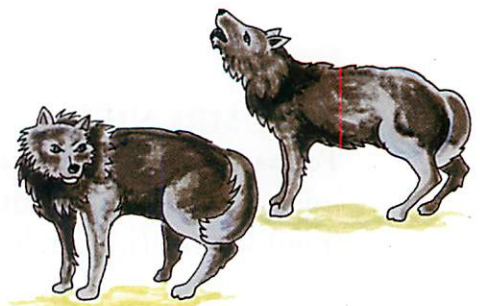
Forma e pashquar/ e shquar

(ca) dhera	dherat
(i...) (ca) dherave	(i...) dheravet
(ca) dherave	dheravet
(ca) dhera	dherat
(ca) dherash	dheravet

Si duket mirë këtu sipër, **emrat mashkullorë** të lakimit të dytë mbajën “-u” te gjithë rasat e njëjësit, nxjerrë emërori e kallëzori i pashquar.

Këtu poshtë kemi ca emra që lakohen te numri njëjës si “mik-miku” e “krah-krahu” (te numri shumës, në vëren mirë tabelen e përgjithshme, lakimi ë paraç për të gjithë emrat mashkullorë, femërorë e asnjanes):

arí - aríu (*shumës*: arinj - arinjtë)
 armik - armiku (*shumës*: armiq - armiqtë)
 barí - baríu (*shumës*: barinj - barinjtë) (**arbërisht përdita**: pekurar)
 bark - barku (*shumës*: barqe - barqet)
 dushk - dushku (*shumës*: dushqe - dushqet)
 ka - kau (*shumës*: qe - qetë)
 krushk - krushku (*shumës*: krushq - krushqit)
 mi - miu (*shumës*: mi - mitë o minj - minjtë)
 njerí - njeríu (*shumës*: njerëz - njerëzit)
 plak - plaku (*shumës*: pleq - pleqtë)
ulk - ulku (*shumës*: **ulq - ulqit**)
 etj.

Mbajëm mend këtë tabelë të përgjithshme për emrat mashkullorë që mbajën një “-u” te njëjësi:

LAKIMI I DYTË				
EMRA MASHKULLORË				
NUMRI NJËJËS			NUMRI SHUMËS	
Forma e pashquar/ e shquar			Forma e pashquar/ e shquar	
E.	---	-u	---	-t / të
Gj.	-u	-ut	-ve	-vet
Dh.	-u	-ut	-ve	-vet
K.	---	-un	---	-t / të
Rr.	-u	-ut	-sh	-vet

USHTRIME

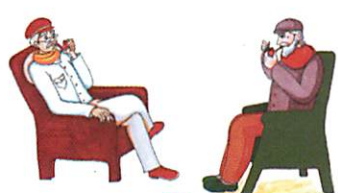
Shkruaj lakimin e këtyre emrave mashkullorë:

1

RASA FORMA E PASHQUAR FORMA E SHQUAR
NUMRI NJËJËS

E.	<u>plak</u>		_____
Gj.	_____		_____
Dh.	_____		_____
K.	_____		_____
Rr.	_____		_____

NUMRI SHUMËS

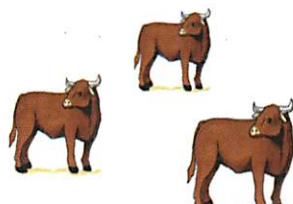
E.	<u>pleq</u>		_____
Gj.	_____		_____
Dh.	_____		_____
K.	_____		_____
Rr.	_____		_____

2

NUMRI NJËJËS

E.	<u>ka</u>		_____
Gj.	_____		_____
Dh.	_____		_____
K.	_____		_____
Rr.	_____		_____

NUMRI SHUMËS

E.	_____		_____
Gj.	_____		_____
Dh.	_____		_____
K.	_____		_____
Rr.	_____		_____

MËSIMI 25E

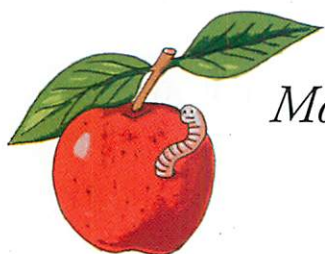
Lakimi i tretë i emravit.

Zglith:

Fusha ë plot me bar.

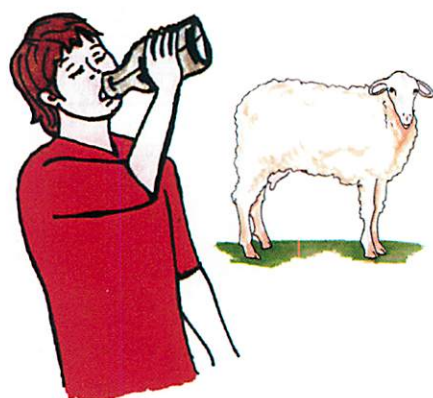

Sara rrjedh si *flutur*.

Mollës i zuri krimbi.

Marku pi klëmsh *delje*.

Dhia u hip te shkëmbi.

Mirr emrat:

fusha, flutur, mollës, delje, dhia.

Këta emra femërorë bëjnë pjesë të “lakimi i tretë”, tek i çili venë gjithë emrat e **gjinisë femërore**.

Tabelet:

LAKIMI I TRETË EMRA FEMËRORË fushë - fusha

NUMRI NJËJËS

Forma e pashquar/ e shquar

E.	(një)	fushë	fusha
Gj.	(i...)	(njëi) fushje	(i...) fushës
Dh.	(njëi)	fushje	fushës
K.	(një)	fushë	fushën
Rr.	(njëi)	fushje	fushës

NUMRI SHUMËS

Forma e pashquar/ e shquar

(ca)	fusha	fushat
(i...)	(ca) fushave	(i...) fushavet
(ca)	fushave	fushavet
(ca)	fusha	fushat
(ca)	fushash	fushavet

flutur - flutura

NUMRI NJËJËS

Forma e pashquar/ e shquar

E.	(një)	flutur	flutura
Gj.	(i...)	(njëi) fluturje	(i...) fluturës
Dh.	(njëi)	fluturje	fluturës
K.	(një)	flutur	fluturën
Rr.	(njëi)	fluturje	fluturës

NUMRI SHUMËS

Forma e pashquar/ e shquar

(ca)	flutura	fluturat
(i...)	(ca) fluturave	(i...) fluturavet
(ca)	fluturave	fluturavet
(ca)	flutura	fluturat
(ca)	fluturash	fluturavet

Për tjerë emra që kanë shumësin me “-a” vëre’ te **MËSIMI 9**.

mollë - molla

NUMRI NJËJËS

Forma e pashquar/ e shquar

E.	(një)	mollë	molla
Gj.	(i...)	(njëi) mollje	(i...) mollës
Dh.	(njëi)	mollje	mollës
K.	(një)	mollë	mollën
Rr.	(njëi)	mollje	mollës

NUMRI SHUMËS

Forma e pashquar/ e shquar

(ca)	mollë	mollët
(i...)	(ca) mollëve	(i...) mollëvet
(ca)	mollëve	mollëvet
(ca)	mollë	mollët
(ca)	mollësh	mollëvet

Për tjerë emra që kanë shumësin me “-ë” vëre’ te **MËSIMI 9**.

dele - delja

NUMRI NJËJËS

Forma e pashquar/ e shquar

E.	(një)	dele	delja
Gj.	(i...)	(njëi) delje	(i...) deles
Dh.	(njëi)	delje	deles
K.	(një)	dele	delen
Rr.	(njëi)	delje	deles

NUMRI SHUMËS

Forma e pashquar/ e shquar

(ca)	dele	delet
(i...)	(ca) deleve	(i...) delevet
(ca)	deleve	delevet
(ca)	dele	delet
(ca)	delesh	delevet

Për tjerë emra që kanë shumësin me “-e” vëre’ te **MËSIMI 9**.

dhi - dhia

NUMRI NJËJËS		
Forma e pashquar/ e shquar		
E.	(një) dhi	dhia
Gj.	(i...) (njëi) dhije	(i...) dhisë
Dh.	(njëi) dhije	dhisë
K.	(një) dhi	dhinë
Rr.	(njëi) dhije	dhisë

NUMRI SHUMËS		
Forma e pashquar/ e shquar		
	(ca) dhi	dhitë
(i...)	(ca) dhive	(i...) dhivet
	(ca) dhive	dhivet
	(ca) dhi	dhitë
	(ca) dhish	dhivet

Për tjerët emra që kanë theksin (litisht: l'accento) tek e sprasmja shkronjë o janë fjale njërrrokëshe (litisht: parole monosillabiche), vëre' te **MËSIMI 9**.

folé - foleja

NUMRI NJËJËS		
Forma e pashquar/ e shquar		
E.	(një) folé	foleja
Gj.	(i...) (njëi) foleje	(i...) folesë
Dh.	(njëi) foleje	folesë
K.	(një) folé	folenë
Rr.	(njëi) foleje	folesë

NUMRI SHUMËS		
Forma e pashquar/ e shquar		
	(ca) folé	foletë
(i...)	(ca) foleve	(i...) folevet
	(ca) foleve	folevet
	(ca) folé	foletë
	(ca) folesh	folevet

Mbajëm mend këtë tabelë të përgjithshme për emrat femërorë:

LAKIMI I TRETË EMRA FEMËRORË				
NUMRI NJËJËS			NUMRI SHUMËS	
Forma e pashquar/ e shquar			Forma e pashquar/ e shquar	
E.	---	-a / -ja	---	-t / të
Gj.	-je	-s / së	-ve	-vet
Dh.	-je	-s / së	-ve	-vet
K.	---	-n / në	---	-t / të
Rr.	-je	-s / së	-sh	-vet

Kujto
se te **numri shumës**
lakimi ë gjithë një
për emrat mashkullorë, femërorë
e asnjans.

USHTRIME

Shkruaj lakimin e këtyre emrave femërorë:

RASA

FORMA E PASHQUAR

FORMA E SHQUAR

NUMRI NJËJËS

E. mëmë (si "fushë")

Gj. _____

Dh. _____

K. _____

Rr. _____

NUMRI SHUMËS

E. mëma

Gj. _____

Dh. _____

K. _____

Rr. _____

NUMRI NJËJËS

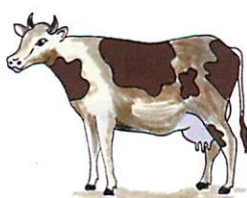
E. lopë (si "mollë")

Gj. _____

Dh. _____

K. _____

Rr. _____

NUMRI SHUMËS

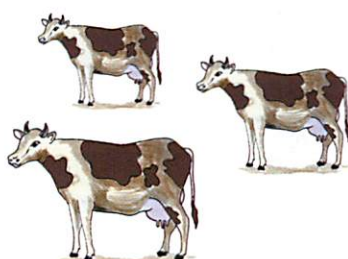
E. _____

Gj. _____

Dh. _____

K. _____

Rr. _____

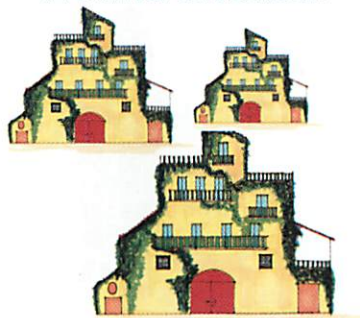
NUMRI NJËJËS

E. shpi
Gj.
Dh.
K.
Rr.

NUMRI SHUMËS

E. _____
Gj. _____
Dh. _____
K. _____
Rr. _____

NUMRI NJËJËS

E. grua
Gj.
Dh.
K.
Rr.

NUMRI SHUMËS

E. gra
Gj.
Dh.
K.
Rr.

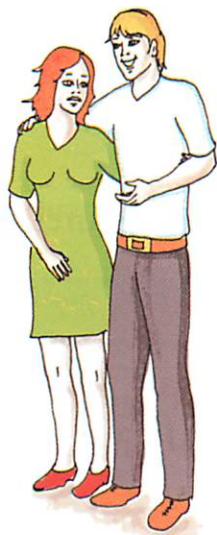
gratë

MËSIMI 26E

Lakimi i katërt i emravit.

Zglith.

Kam pirë shumë *ujë*.

Të folurit tat më pëlqen.

Mirr emrat:

ujë, *të folurit*.

Këta emra asnjansë bëjnë pjesë të “lakimi i katërt”, tek i çili venë gjithë emrat e gjinisë asnjansë.

Emrat si “të folur -it, të ngrënë-it, etj.” përdoren më shumë të numri njëjës; megjithatë këtu poshtë gjen lakimin edhe të numri shumës.

Vëre’ tabelat.

LAKIMI I KATËRT EMRA ASNJANËS *ujë - ujët*

NUMRI NJËJËS

Forma e pashquar/ e shquar

E.	(një) <i>ujë</i>	<i>ujët</i>
Gj.	(i...) (njëi) <i>uji</i>	(i...) <i>ujit</i>
Dh.	(njëi) <i>uji</i>	<i>ujit</i>
K.	(një) <i>ujë</i>	<i>ujët</i>
Rr.	(njëi) <i>uji</i>	<i>ujit</i>

NUMRI SHUMËS

Forma e pashquar/ e shquar

(ca) <i>ujëra</i>	<i>ujërat</i>
(i...) (ca) <i>ujërave</i>	(i...) <i>ujëravet</i>
(ca) <i>ujërave</i>	<i>ujëravet</i>
(ca) <i>ujëra</i>	<i>ujërat</i>
(ca) <i>ujërash</i>	<i>ujëravet</i>

të folur – të folurit

NUMRI NJËJËS

Forma e pashquar/ e shquar

E.	(një) të folur	të folurit
Gj.	(i...) (njëi) të foluri	(i) të folurit
Dh.	(njëi) të foluri	të folurit
K.	(një) të folur	të folurit
Rr.	(njëi) të foluri	të folurit

NUMRI SHUMËS

Forma e pashquar/ e shquar

(ca) të folura	të folurat
(i...) (ca) të folurave	(i) të foluravet
(ca) të folurave	të foluravet
(ca) të folura	të folurat
(ca) të folurash	të foluravet

Mbajëm mend këtë tabelë të përgjithshme për emrat asnjanes:

LAKIMI I KATËRT EMRA ASNJANËS				
NUMRI NJËJËS			NUMRI SHUMËS	
Forma e pashquar/ e shquar			Forma e pashquar/ e shquar	
E.	---	-t /-it	---	-t
Gj.	-i	-it	-ve	-vet
Dh.	-i	-it	-ve	-vet
K.	---	-t /-it	---	-t
Rr.	-i	-it	-sh	-vet

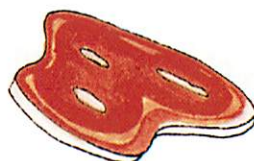
USHTRIME

1 - Shkruaj lakimin e këtyre emrave asnjanes:

RASA **FORMA E PASHQUAR** **FORMA E SHQUAR**

NUMRI NJËJËS

E.	<u>mish</u>		<u>misht</u>
Gj.	<u>mishi</u>		
Dh.			
K.			
r.			

NUMRI SHUMËS

E.	<u>mishra</u>		
Gj.			
Dh.			
K.			
Rr.			

NUMRI NJËJËS

E. të ngrënë
 Gj. _____
 Dh. _____
 K. _____
 Rr. _____

NUMRI SHUMËS

E. të ngrëna
 Gj. _____
 Dh. _____
 K. _____
 Rr. _____

2 - Bëj naní ca ushtrime mbi lakimet që ke mësuar.

Zgjidh këtë rrëfim:

Xhuhai sot

Thomse gjithë dimë pullaret e Xhuhait e sa shërbise të rralla, sa mos të thomi të lëna, ai bëri.

Por sot, te kjo jetë moderne, që mënd t' i vij te kryet Xhuhait të bëj?

Në, për shembull, e jëma i thëshëj se i lipsej "DASHI", vje' më rarë "detersivi" me të çilin sot lahen pethkat, ai që mënd të bëj?

Sigurisht Xhuhai do të vej përjashta te një mik i tyji, te bariu, që thuhet edhe delmeri, i zoti i delevet, e do t' i lipëj një "dash", mashkullin e delevet!

E jëma e Xhuhait, nga ana e saj, do të gëzohet kur shihëj dashin, se ashtu për ca ditë ajo e i biri mënd të hajën mish dashi; por pethkat si do t' i laj?

E në e jëma pra i thëshëj Xhuhait të dhizëj “larësen” (la lavatriçi), ai çë do të bëj? Sigurisht Xhuhai do të mirrëj një shkrep, një çirin, e do të dhizëj “larësen” !

E në e jëma i thëshëj Xhuhait: “Shuaj lampadhinën!”, ai çë do të rrij gjithë ditën e ditës t'i fryj lampadhinës sa t'e shuaj?

Vër një vijë (líníe) përposh lakimit ku ti ndëlgon se venë këto fjalë, çë zglodhëm te rrëfimi:

Xhuhai	=	<u>lakimi i parë</u>	i dytë	i tretë	i katërt
pullaret	=	lakimi i parë	i dytë	<u>i tretë</u>	i katërt
jetë	=	lakimi i parë	i dytë	i tretë	i katërt
kryet	=	lakimi i parë	i dytë	i tretë	i katërt
shembull	=	lakimi i parë	i dytë	i tretë	i katërt
e jëma	=	lakimi i parë	i dytë	i tretë	i katërt
mik	=	lakimi i parë	i dytë	i tretë	i katërt
bariu	=	lakimi i parë	i dytë	i tretë	i katërt
delmeri	=	lakimi i parë	i dytë	i tretë	i katërt
i zoti	=	lakimi i parë	i dytë	i tretë	i katërt
delevet	=	lakimi i parë	i dytë	i tretë	i katërt
dash	=	lakimi i parë	i dytë	i tretë	i katërt
mashkullin	=	lakimi i parë	i dytë	i tretë	i katërt
ana	=	lakimi i parë	i dytë	i tretë	i katërt
ditë	=	lakimi i parë	i dytë	i tretë	i katërt
mish	=	lakimi i parë	i dytë	i tretë	i katërt
shkreps	=	lakimi i parë	i dytë	i tretë	i katërt
lampadhinën	=	lakimi i parë	i dytë	i tretë	i katërt

MËSIMI 27E

Emri: njohuri të përgjithshme.

Kemi mësuar se *emri* ka

● tri gjini

- **mashkullore** > burri
- **femërore** > gruaja
- **asnjanëse** > të folurit

● dy numra

- **njëjës** > burri, gruaja, të folurit
- **shumës** > burrat, gratë, të folurat

● dy forma

- **e pashquar** > burrë, grua, të folur
- **e shquar** > burri, gruaja, të folurit

● katër lakime

● dy mashkullorë

- ▶ **i pari lakim** > burrë, -i
- ▶ **i dyti lakim** > mik, -u

● një femëror

- ▶ **i treti lakim** > grua, -ja

● një asnjanës

- ▶ **i katërti lakim** > të folur, -it

Emri arbërisht ka gjithë këto shërbise që kemi parë.

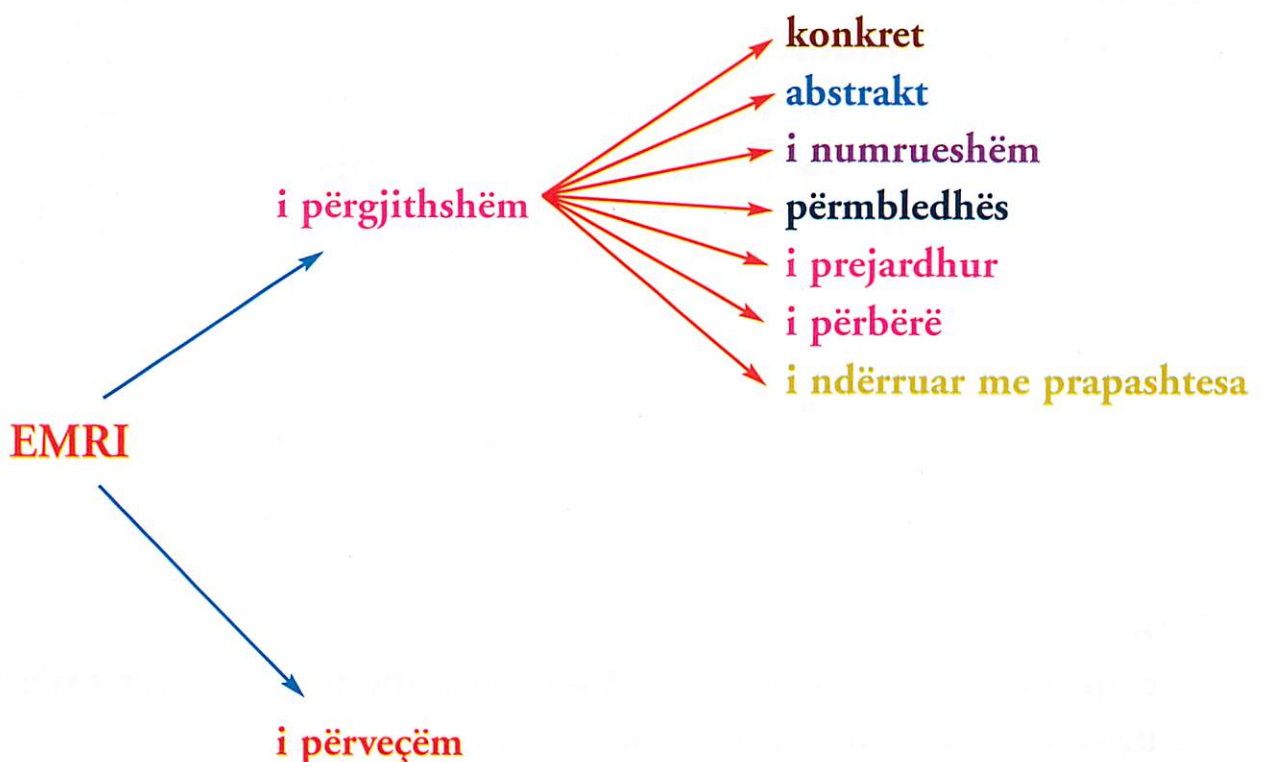
Por “emri” që ë ?

Emri ë ajo pjesë e ndërrueshme e ligjëratës, me të çilën thërresjëm njerëz, kafshë, sende, ide, koncepte, ndjenja (sintimente).

Emri ë:

- ***i përgjithshëm*** (litisht: **comune**): arra, buka, djali, fryma, miqësia, etj.;
- ***i përveçëm*** (litisht: **proprio**): Marku, Picuta, Sara, Siçillja, etj.;
- ***konkret*** (litisht: **concreto**): arra, burri, flutura, Marku, lulja, guri, libri, etj.;
- ***abstrakt*** (litisht: **astratto**): dashuria, miqësia, gëzimi, etj.;
- ***i numrueshëm*** (litisht: **numerabile**): një kal, dy kuej, tre kuej, etj.
- ***përmbledhës*** (litisht: **collettivo**): djalëria, gjindja, pleqëria, etj.;
- ***i prejardhur*** (litisht: **derivato**): artisti, djalëria, kosovari, shkrimtari, etj.;
- ***i përbërë*** (litisht: **composto**): bukëljepuri, bukëmora, kryepriifti, etj.;
- ***i ndërruar me prapashtesa*** (litisht: **alterato con suffissi**) zvogëluese, përkëdhelëse, zmadhuese, keqësuese: djalosh, plakarush, vajzote, burrac, etj.

Do t'i shohjëm një për një gjithë këto lloje emrash.

MËSIMI 28E

Emri konkret e emri abstrakt.

Vërë':

Piva ca *verë*.

Zglodha këtë *libër*.

Hjaur i mirë ndihet te *kuçina*!

Sara mban më duar *qenin*.

Prëmë te qëroi (qielli) *vërejta yzet*.

Nga shpia jime
shoh po *malet*.

Çë janë

libër, verë, hjaur, qenin, yzet, malet?

Janë “emra konkretë”.

Thuhen “emra konkretë” përçë i shohjëm, i ndiejëm, i ngasjëm; vje’ më rarë se janë emra që bien nën **pesë shqisat** (litisht: sensi) tona:

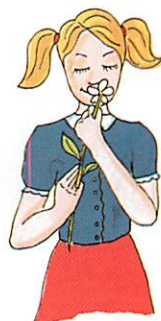
të parit

drin -drin

të gjegjurit (shqip: **të dëgjuarit**)

të hjurarturit (shqip: **të nuhaturit**)

ghusti (të ngjepsurit, të ngjiruarit; shqip: **të shijuarit**)

të ngarit (shqip: **të prekurit**)

Marku **vëren** panoramin.

U **gjegjem** këndimet e Vitot.

Mara **hjurar** lulen.

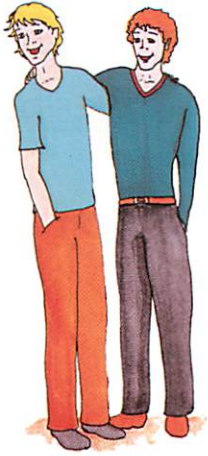
Djali **ncajar** (ngjeps) marmelatën.

Sara **karicjar** qenin (i bën dhelka qenit).

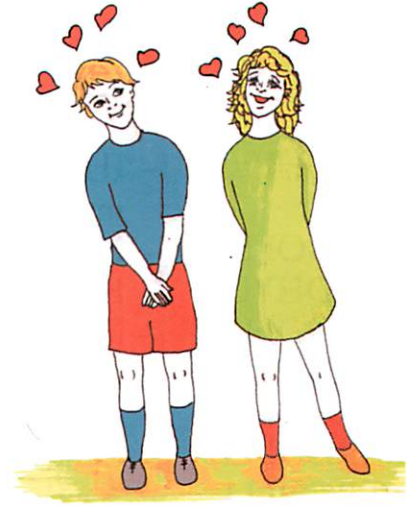
Naní vëre':

Pa *dashurí* njeriu ngë rron.

Çë *gëzim* të jesh këtu!

Miqësinë njeriu e kërkon.

Çë janë *gëzim*, *dashurí*, *miqësinë* ?

Janë “emra abstraktë” e thuhën ashtu përçë ndodhen vetëm te trutë tona, te mendimi jynë, vje' me rarë se ngë mënd t' i shohësh, ngë mënd t' i gjegjesh, ngë mënd t' i ngaç e andaj ngë *bien nën pesë shqisat tona*.

Arbërisht thujse (kuasi) gjithë emrat abstraktë përdoren vetëm te numri njëjës.

USHTRIME

Lidh me një vijë emrat (6 konkretë e 5 abstraktë) me kaselen ç' i nget.

emër
konkret

era
hajdhia
honi
bukuria
lëvdia
lapsi
shpia
ujët
durími (paçenca)
liria (litisht: la libertà)
brumit

emër
abstrakt

AKTI III - SKENA II (Vërgolli, Amelia-fantazmë, Bardhylli)

- BARDHYLLI – (Hyn nga jashtë. Vërgollit:) Flet vetem? (Amelia priret e dhizet te fytyra me harénë)
- VËRGOLLI – Ngë flas vetëm ...
- BARDHYLLI – E me kë *alura* ...
- VËRGOLLI – Ngë t'e thom.
- BARDHYLLI – *Alura* flet vetëm!
- VËRGOLLI – (Me zë të lartë) Ngë flas vetëm!
- BARDHYLLI – E mos lurij !
- VËRGOLLI – T'e thom!
- BARDHYLLI – (Me tonin e sfidës) Thuame!
- VËRGOLLI – Flas me një vajzë... (Amelia qëndron e vëren Bardhyllin me sy dashuri).
- BARDHYLLI – Një vajzë? Ngë shoh vajza këtu! Ku ë? (Amelia gjegjet me kureshtje)
- VËRGOLLI – Ti ngë e sheh!
- BARDHYLLI – E ti e sheh?
- VËRGOLLI – U e shoh!
- BARDHYLLI – E si ë?
- VËRGOLLI – E bukur shumë...
- AMELIA – Oh, Vergo', je i mirë!
- VËRGOLLI – (Me zë të lartë) Ngë jam i mirë!
- BARDHYLLI – Ngë je i mirë? E di, ma përçë e thua!?
- VËRGOLLI – Flisja me “atë” e jo me tyj!
- BARDHYLLI – (Me ironi) Thuame kur flet me “atë” e kur flet me mua!
- VËRGOLLI – Ka të njohënj kush je!
- BARDHYLLI – Kë, mua?
- VËRGOLLI – Tyj!
- BARDHYLLI – E bëjëm këtë “njohje”! Si ë “ajo”?
- VËRGOLLI – T'e thashë: e bukur shumë! (Amelja nkuqet)
- BARDHYLLI – Si i thonë...
- VËRGOLLI – Amelja!
- BARDHYLLI – Ah, Amelja! Për këtë, kur luri je, thëshje “Amelja!” Ë vajza jote?
- VËRGOLLI – Jo ngë ë vajza jime: ngë më do! (Pret e vëren nën sy të vëllain) Do tyj!
- AMELIA – Oh, zëmra si më kërcen!
- BARDHYLLI – Do mua? (Merr vend përballë të vëllait duke dëftuar interes).
- VËRGOLLI – Ëj, do tyj!
- AMELIA – Më mirren sytë!
- BARDHYLLI – E ku ë ! (Vëren këtej e atej)
- VËRGOLLI – Këtje ë, ndanzë derës...
- AMELJA – Jam këtu!
- VËRGOLLI – (Ameljes) Ngë të gjegjet!
- BARDHYLLI – Ngë më gjegjet?
- VËRGOLLI – Me “atë” flisja!
- BARDHYLLI – E çë të tha!?

- VËRGOLLI – Se ë aty!
- BARDHYLLI – (Vanitoz, Ameljes:) Oh, dua të të njoh! Dua të të ... ngas!
- VËRGOLLI – E thëshja u: ti vete njize te duart! “Të të ngas!” Dora ish “*il veicolo*” i dashurisë! Si bën të mos ngaç? Adhami kur pa Evën më parë e vërejti, ma të shihëj mos ish bërë ghumje vat’ e e ngau! (Bardhyllit:) E ti ngite!
- BARDHYLLI – (Ameljes) Ku je?
- AMELJA – Qasem u tek ti! (Vjen nga ana këtej, ndërsa Bardhylli vete te ana atej).
- BARDHYLLI – Ku je?
- VËRGOLLI – (Çë drejton skenën) Ajo e këtëje e ti je aty!
- BARDHYLLI – (Ameljes) Naní çë di se më do mua edhe u dua tyj! Ma ku je?
- AMELJA – Oh, m’e tha, m’e tha se më do! I t’ëmbël, i dashur... (Jec dal’e dalë si në endërr, ndërsa kërkon t’ i qaset Bardhyllit)
- VËRGOLLI – (Me zë të madh) Duhij të dy! Festë e madhe! Gëzim i madh!
- BARDHYLLI – U jam këtu e ti ku je?
- AMELJA – I dshuri, i t’ëmbli, i miri...
- BARDHYLLI – (Vërgollit:) Ma ku ë?
- VËRGOLLI – Ngë të sheh!
- AMELJA – Ngë më sheh?
- VËRGOLLI – Ngë të sheh!
- BARDHYLLI – Ngë më sheh?
- VËRGOLLI – Ngë flas me tyj o me mirë flas me të dy: duhij, ma ngë shihij! “*Amore a non prima vista!*”
- BARDHYLLI – Je më lua, ëh?
- VËRGOLLI – Jo. Vajza ë aty, aqë e bukur se ti kaq të bukura ngë ke parë kurrë!
- BARDHYLLI – Je lua, e di!
- VËRGOLLI – Jo ngë los. T’e thashë: ti ngë e sheh e ngë kam çë të të bënj!
- AMELJA – Oh, përçë më lë!
- VËRGOLLI – (Ameljes) Ngë të sheh!
- AMELJA – I qasem u. (Qaset)
- VËRGOLLI – Bardhyll, aty te ana e ke!
- BARDHYLLI – Këtu?
- VËRGOLLI – O, aty... aty: ngite, bricare (përqafoje)!
- BARDHYLLI – Kështu? (Përqaфон ajrin)
- (GSMAJ – Shumë Vizita)

MËSIMI 29E

Emri i përgjithshëm e emri i përveçëm.

Zglith:

Hëngra *bukë* e *arra*, tujur te *tryesa*, bashkë me ca *fëmijë* e me *Markun*.

Sara Matranga e *e jëma* bëjnë të *plotit* më parë se *Natallet*, festa më e ndier te *Hora*.

Maçit tim i thonë *Fufi*.

A

Çë janë emrat

bukë, arra, tryesa, fëmijë, e jëma, të plotit, festa, maçit ?

Janë “**emra të përgjithshëm**”, vje’ më rarë emra që kanë përbashkë gjagjë që i bën të gliten në përgjithësi (litisht: in generale) brënda grupit të tyre. Emrat e përgjithshëm janë ata që kemi parë te kjo gramatikë njera më naní *te gjinia, te numri, te forma, te lakimi*.

B

E çë janë

Markun, Sara, Matranga, Natallet, Hora, Fufi ?

Jane “**emra të përveçëm**”, vje’ më rarë emra që ngë kanë gjë përbashkë, përçë nga emër ka, *vetëm* ai, gjagjë që i bën të mos gliten me tjerët.

“**Emrat e përveçëm**” shkruhen ngaherë me gërmën (letrën) e parë të madhe, *Hora*, e te lakimi kanë, të shumtat e herëvet, vetëm njëjësin e shquar.

• Janë **emra të përveçëm**:

- **emrat e njerëzvet**: Marku, Sara, Xhusi, Nini, etj.
- **mbiemrat e njerëzvet**: Kamarda, Matranga, Skjirò, etj.;
- **emrat e kafshëvet**: Bubu, Fufi, Lili, Titi, etj.;
- **emrat e gjeografisë**: Hora, Palerma, *lumi* Belice, *rruga* Kastriota, “Fusha e Zonjavet”, etj.;
- **emrat që kanë të bëjnë me historinë**: Krishtërimi, Rilindja (*Rinascimento* e *Risorgimento*), Lufta e dytë botërore, etj.;
- **emrat e institucionëve**: Universiteti i Palermës, Bashkia (Municipi) e Horës, etj.
- **emrat e libret, të rivistave, të filmave, etj.**: “Il Giornale di Sicilia”, “Panorama”, “Çenerentola”, “Kapuçeti i kuq”, etj.;
- **emrat e astronomisë**:

arbërisht *	litisht	shqip
Dielli	Sole	Dielli
	Mercurio	Mërkuri
Ylli i menatës	Venere	Afërdita, Ylli i mëngjesit
Dheu	Terra	Toka
	Marte	Marsi
	Giove	Jupitéri
	Saturno	Saturni
	Urano	Urani
	Nettuno	Neptuni
	Plutone	Plutoni
	Orsa Maggiore	Arúsha e Madhe
	Orsa Minore	Arúsha e Vogël
	Stella Polare	Ylli Polar

* Arbërisht emrat e planetëve të sistemit diellor e të yzëvet i thomi në gluhë italiane, nxjerrë Diellin, Hënzën, Dheun, që shkruhen me gërmën e parë të madhe vetëm kur flitet për astronomi. “Ylli i menatës” ndodhet te parkalesitë e rruzarit, thënë për Shën Mërinë. Mërkuri ndodhet si Shën Mërkuri.

Ndo *shembull letrar* me emrat e perëndivët greke:

Xhevi = Jinia = Zéfsi = litisht: Giove

Aplúni = litisht: Apollo

Poseidâni = litisht: Poseidone (Greqí), Nettuno (Romë)

..i hyjnushmi djalë i Xhevit/e i Semeles llorebardhë/dejtarëvet Tyrrenë/në mëngjes u duk.
(GS – Këthimi – f. 226, vj. 25/28)

... thom se Aplúni o Poseidâni / a po thom se Jinia i vet /është i lumi.
(GS – Këthimi – f. 226, vj. 55/57)

... Zéfsi áti / lipisi për të mjerat njize pati.
(GSMaj – Batracomiomachia arbërisht – f. 59, str.15, vj. 5,6)

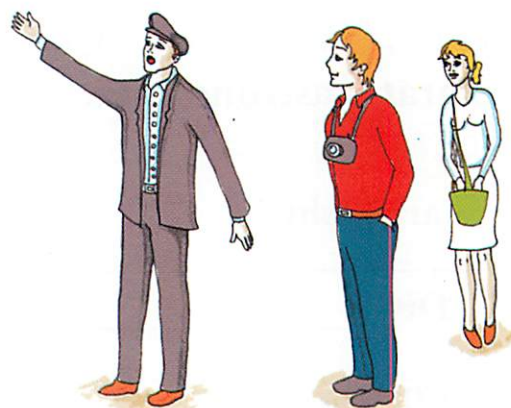
Vëre’.

Disa herë emri i përveçëm bëhet i përgjithshëm për antonomazi (litisht: antonomàsia).

Shembuj:

- Bën **çiçeronin*** te një musé Palermë.

* Nga mbiemri i oratorit romak *Marco Tullio Cicerone*, që si “orator” flisëj shumë, ashtu si flet shumë “çiçeroni”, kur na thotë që janë shërbiset antike që gjenden te museu ku vemi.

- Për festat, zbillëm dy butijë **shampanjë***.

* Shampanjë - *Champagne* (Francë)
ë vendi ku bëhet vera e njohur e që i jep edhe emrin butijës.

USHTRIME

Lidh me një vijë emrat me kaselen ç' i duhet.

Lishëndri
molla
dardha
mali
Spata
Parísi
kali
Argjentina
penda
Lisa

Shembuj letrarë

Yll i mëngjesit. Lutu ti për ne.

(GS – Canti Sacri – f. 155)

Sa pran ishën ata Turqë / para trimavet të Dibrës / e të Krujës e t' Tyranës, / të Kavajës e t' Shën Jakut, / të Peqinit, t' Elbasanit / e t' rrethinavet e tyre ?

(GS – Këthimi – f. 70, vj. 32/ 37)

... e nuk di se edhe mbi cilat / besë t' Hindit e t' Persis, / për 'ta kronje t' Krishtërimin / sa t' Evrenjëvet të shkruarat / e sa ato në mos më shumë, / e mbi të vjetërit mystere / të Pelazgëvet t' hieruashëmë / e t' Adonit e t' Isidës.

(GS – Këthimi – f. 154, vj. 77/ 84)

Te qyteza e vjetër e Leshit / hypej Mili e kish për anë / Mano Bona e Xeta Cokun / bashk me trima. U printe t' gjithëve / Doda Lleshi kapidani / çë si i gjakut të Gjon Markut, / e si i shtërnip i Dukagjinit / ishte atje në vent të Prëngës /...

(GS – Këthimi – f. 248, vj. 1/8)

Ndër lot / prifti plak Dimitër Frëngu / me të nxeht i lutej Zotit / ...

(GS – Këthimi – f. 252, vj. 72/74)

MËSIMI 30E

Emri i numërueshëm e emri përmbledhës.

Vëre' mirë:

La' Gjergji ka

një kal

dy kuej

tre kuej

Djali ka

një balun

dy balune

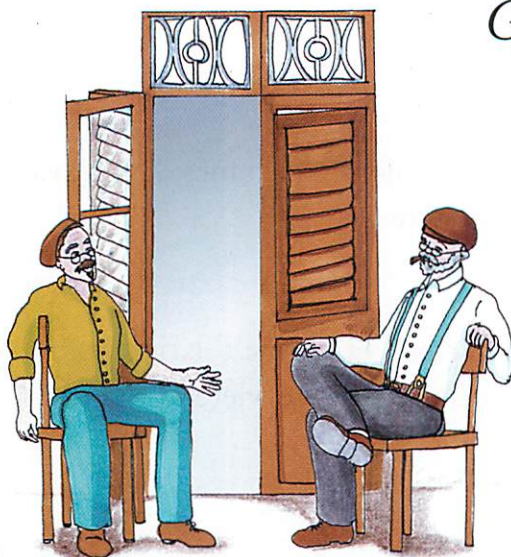

tre balune

E naní vëre':

Gjindja flet.

Mbrëmanet mbjidhet *pleqëria* e *gjitonisë*.

Si shohjëm këtu sipër, kemi:

● emra të numërueshëm, që numëronen: *një kal*, *dy kuej*, *tre kuej*, *vje'* më thënë emra me njëjës in e shumës in, që janë më të shumtit;

● emra që ngë numëronen: *gjindja*, *pleqëria*, *gjitonia*, vje' më thënë emra që kanë vetëm njëjës, ma (por) janë “përmbledhës” (litisht: collettivi), se flasjën për grupe njerëzish, kafshësh, gjërash:

gjinde, -ja = shumë njerëz

gjitoni, -a = shumë gjitonë

djalëri, -a = shumë djem

pleqëri, -a = shumë pleq

mëndër, -dra = shumë dhi, shumë dele, etj.

Disa herë edhe ndo emër si “mëndër, -dra”, “popull, -i” etj, mënd të ketë shumësin: “mëndrat”, “popujt”:

Mëndrat ndodhen jashta Horës.

Popujt e jetës janë shumë.

Folja që vete bashkë me emrat “përmbledhës” mënd të vuhet edhe te shumësi:

Gjindja flet.

Gjindja flasjën.

USHTRIME

Lidh me një vijë emrat (6 të numrueshëm e 5 jo) me kaselen që i duhet.

emër
i numrueshëm

dera
fula
turma
shkopi
lulja
ghodha
maçja
delja
tufa
lopa
luzma

emër
përmbledhës

Fjalët “fula, turma, ghodha, tufa, luzma” janë sinoníme.

Shembuj letrarë.

... një **luzmë** e madhe **gjindesh**.

(FZ – Viti i parë – 25 të gushtit 1912, n. 27, f. 2, sht. 1, r. 9)

... gjegji të shkoj një **luzmë gjinde**...

(FZ – Viti i parë – e 1^a e dhietorit 1912, n. 41, f. 1, sht. 1, r. 5)

Kur ish hera të çilej lufta ndër Israelitë e Filistenjë nga **godhët** e këtireve dolli një burrë që i thoshjën Goliath...

(FZ – Viti i katrët – 9 të mait 1915, n. 12 – f. 3, sht. 1 – Dhiata e vietrë)

Shkoi pra Nikollë Realli, / **tufën** lule m' e shpërishi.

(CS – f. 10, VIII, vj. 7,8)

U e bukura me ku vënt / bëra lulet **tufa tufa**...

(CS – f. 10, IX, vjer. 1,2)

Te një fushë e madhe, **tufët** armike disa herë u përpoqën...

(CS – Novelline popolari – IX, f. 396, e sprasmja)

Mburonjat klen të **godhëvet** të reja / të lyer' kapake t' vjetërish hërnarë...

(GSMaj – Batracomiomachia arbërisht – f. 37, str. 8, vjer 1,2)

Tufat u shoh, shoh armët e mërín...

(GSMaj – Batracomiomachia arbërisht – faqe 31, str. 25, vjer 5)

... kur **tufa** e mivet mori e brënda u pruar;

e gjith te nj' ditë lufta kle mbaruar.

(GSMaj – Batracomiomachia arbërisht – f. 65, str. 23, v. 5,6)

Pleqëria ka ëndrra / të përbëra nga kujtime

(GSMaj – Mas Rushi – n 13, vj. 1,2)

KAFSHANJERIU - Gjithë Hora isht e hipet këtu: një **luzmë** ...

(GSMaj – Kërkuesit – Akti III, Skena II, f. 27)

MËSIMI 31E

Emri i lëndës o i masës .

Zglith.

Marku vuri *benzinën* te motorini.

Nga menatë Vito e Mara pinë *klëmshit*.

Mbloi qelqin me *verë*.

Viçi hëngri gjithë *kashtën*.

Çë janë

benzinën, klëmshit, verë, kashtën ?

Janë emra të lëndës o të masës (litisht: nomi di materia o di massa) e thërriten ashtu përçë flasjën për lëndë o për masë që ngë mënd të numëronen; andaj me *njëjës* na thonë se kemi përpara një *tërësi*.

Emrat e lëndës mënd të kenë edhe shumësin, por marrjën si një farë kuptimi cilësor; për shembull: *Verërat* e Mëndapertit janë të forta.

Ca emra tjerë që ngë numëronen:

bar, gjizë, krunde, miell, mjajt, uthull, etj.

USHTRIME

Vër emrat e lëndës këtu poshtë te vendi që i nget:
hekuri, grurët, elb, udhosin, tabak.

- 1 – Te dita e Sënta Lluçisë na hëngrëm _____ .
- 2 – Kisha kollën e piva një dekot (zíerje) me _____ e fiq.
- 3 – Mas' Rushi mbloi pipën me _____ .
- 4 – Te forxha shërbenet _____ .
- 5 – Marku _____ ngë e ha.

Shembuj letrarë

Me **bar** e me lule / gjith' jeta pështronet.
(Canti sacri – XLV – f. 64, vj. 1, 2)

Hekuri s' ment t'i bëj gjë pyllit, në mbruri i sopatës nënk ish druri.
(CT – Fjalë të motshëme – f. 97, n. 178)

Hekurin e lik e ha zjarri.
(CT – Fjalë të motshëme – f. 115, n. 466)

Prura pak për Zot te math:
katër **gjizë** e dicá **djath**.
(CT – Canti sacri – LXXXIX, f. 239, str. 16, vj. 5,6)

Erdhën bashk tre demëtorë
me ca **klumsht** e me ca **shtalp**,
ashtù si ju ndodhën n' dorë;
prun e **mjalt** e **miell** e **gjalp**...
(CT – LXXXIX, f. 240, str. 21, vj. 1,4)

Kur ë hera pran e t' ngrënit / djali merr nga trasta **bukën** / e më para e ha me **klëmsht** /
për së dyti e ha me **gjizë** / për së treti e ha me **gjalp** / për së katërti me **shtalp** / pran me
djath akoma t' njomë / pran me **udhos** të thatë krejt / pran me **gjizë** të kuprime / e ndë
vonë sipër pi / ndo dy qelqe **klëmsht** me shkumë...
(GSMaj – Fatosat, Bariu – vj. 79/89)

MËSIMI 32E

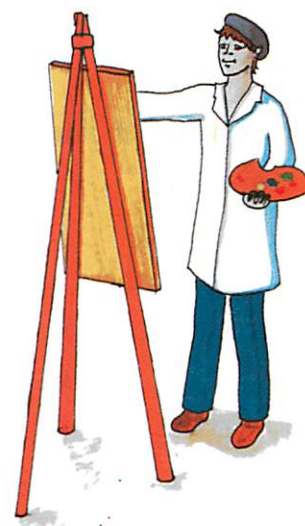
Emri i prejardhur.

Vëre'

Artist i mirë ë Pali.

Bukuria e vajzavet tona ë e madhe.

Të ngrënit ish pa kripë.

Çë janë

artist, bukuria, të ngrënit?

Janë “emra të prejardhur” (litisht: nomi derivati) e thuhën ashtu se lehen nga “fjalë të parme” (litisht: parole primitive):

- ◆ *artist* < vjen nga emri “art”;
- ◆ *bukuria* < vjen nga mbiemri “i bukur”;
- ◆ *të ngrënit* < vjen nga pjesorja (litisht: participio) e foljes “ha = ngrënë”.

Shumë emra na sot i marrjëm nga djalekti siçilljan e nga gluha italiane.

Në ti do t’ shkruash bukur arbërisht, zgldh mirë ka (nga) vijën fjalët tona arbëreshe e me pak punë mënd të qosësh fjalorin tënd.

Emra të prejardhur nga *emra* :

● çë daljën me “-ar”:

gazetar	nga →	gazetë (arbërisht: xhornalist nga → xhornali)
këpucar	nga →	këpucë (arbërisht edhe: skarpar nga → skarpa)
kopshtar	nga →	kopsht (arbërisht edhe: jardinar nga → jardini)
kosovar	nga →	Kosova
librar	nga →	libër, libri
lopar	nga →	lopë (arbërisht edhe: vakar nga → vacca)
patrar	nga →	Patret
rrokar	nga →	Rrokat
shëmitrar	nga →	Shën Mitri
etj.		

● çë daljën me “-iër”:

bankier	nga →	bankë
karrocier	nga →	karrocë
magaxinier	nga →	magaxin
portier*	nga →	portë
etj.		

*portier: ai që ruan portën të balunë e ai që ruan hyrjen e pallacevet.

● çë daljën me “-ist”:

artist	nga →	art
barist	nga →	bar (kafeu)
kamionist	nga →	kamion
kitarrist	nga →	kitarrë
etj.		

● çë daljën me “-tar”:

farkëtar	nga →	farkë* (arbërisht edhe: forxhar nga → forxha)
këngëtar	nga →	këngë
etj.		

* Arbërisht na qëndroi folja “farkonj” që na thomi “frakonj”: - Frakonj kalin.

● **çë daljën me “-ëri”, “-ësi”, “-ëzi” (emra abstraktë):**

burrëri	nga →	burrë
djalëri	nga →	djalë
dhelperi	nga →	dhelpre
mjeshtëri	nga →	mjeshtër
nusëri	nga →	nuse
pleqëri	nga →	pleq (shumësi i emrit “plak”)
vajzëri	nga →	vajzë
trimëri	nga →	trim
miqësi	nga →	miq (shumësi i emrit “mik”)
djallëzi	nga →	djall
etj.		

Emra të prejardhur nga *mbiemra* :

● **çë daljën me “-i”, “-ëri”, “-ësi”, “-si” (emra abstraktë):**

bukurí	nga →	i bukur
diturí	nga →	i ditur
lirí	nga →	i lirë
lumturí	nga →	i lumtur
njohurí	nga →	i njohur
pasurí	nga →	i pasur
varfëri	nga →	i varfër
verbëri	nga →	i verbër
ëmbëlsi	nga →	i ëmbël
glatësi	nga →	i glatë
gjerësi	nga →	i gjerë
lartësi	nga →	i lartë
lënësi	nga →	i lënë
madhësi	nga →	i math
nxehësi	nga →	i nxehë
pabesi	nga →	i pabesë
poshtërsi	nga →	i poshtër
rëndësi	nga →	i rëndë
thellësi	nga →	i thellë
vjetërsi	nga →	i vjetër
zëmërgjerësi	nga →	zëmërgjerë
etj.		

● **çë daljën me “-ësirë” “-ëtirë”:**

errësirë	nga →	i errët
hapësirë	nga →	i hapur
lagësirë	nga →	i lagët
thatësirë	nga →	i thatë
shkretëtirë	nga →	i shkretë
etj.		

Emra të prejardhur nga *folje* :

● **çë daljën me “-atë”:**

administratë	nga →	administrar o administronj
dhuratë	nga →	dhuronj
lëngatë	nga →	lëngonj
ligjëratë	nga →	ligjëronj
organizatë	nga →	organixar o organizonj
shtrëngatë	nga →	shtrëngonj
uratë	nga →	uronj
urdhuratë	nga →	urdhuronj e urdhëronj
etj.		

● **çë daljën me “-ës”:**

nxënës	nga →	nxë e xë
shitës	nga →	shes
kërkues	nga →	kërkonj
krijuese	nga →	krijonj
mësues	nga →	mësonj
etj.		

● **çë daljën me “-iesë”, “-esë”:**

fshíesë	nga →	fshinj
martesë	nga →	martonj
mbulesë	nga →	mbulonj e mblonj
ndërtesë	nga →	ndërtonj e dërtonj
etj.		

● **çë daljën me “-ësi”:**

mundësi	nga →	mund e mënd
këndaqësi	nga →	këndaq
etj.		

● **çë daljën me “-im”:**

drejtim	nga →	drejtonj
kërcim	nga →	kërcenj
pëlqim	nga →	pëlqenj
rrëfim	nga →	rrëfyenj
rrëmbim	nga →	rrëmbenj
shkrim	nga →	shkruanj
trashëgim	nga →	trashëgonj
urim	nga →	uronj
etj.		

● **çë daljën me “-imë”:**

gorromimë	nga →	gorromis
(u)lurimë	nga →	(u)lurinj
psherëtimë	nga →	psherëtonj e psherëtinj
shërtimë	nga →	shërtonj e sherëtonj
etj.		

● **çë daljën me “-je”:**

blerje	nga →	ble
folje	nga →	flas
njohje	nga →	njoh
shitje	nga →	shes
etj.		

● **emra femërorë te shumësi vetëm:**

të fala	nga →	fal
të korra	nga →	korr
të mbjella	nga →	mbiell e mbjell
të vjela	nga →	vjel
etj.		

Vëre' ca emra asnjanes të prejardhur:

● nga mbiemra (emërzohet mbiemri asnjanes):

të bardhit	nga →	i bardhë
të gjelbërit	nga →	i gjelbër (virdi)
të kaltërit	nga →	i kaltër (axurru)
të kuqit	nga →	i kuq
të verdhit	nga →	i verdhë (xhallu)

● nga folje (emërzohet pjesorja):

të folit e të folurit	nga →	flas, folë e folur
te jecurit	nga →	jec, jecur
të ngrëni	nga →	ha, ngrënë
të klarit	nga →	kla, klarë
të qeshurit	nga →	qesh, qeshur
të shiturit	nga →	shes, shitur
të shkruarit	nga →	shkruanj, shkruar
etj.		

USHTRIME

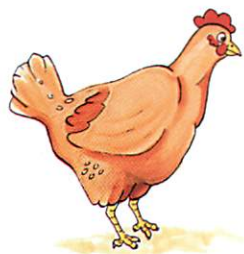
Pa vrejtur shembujt, çë zgloodhe më lart, lidh me një vijë *emrat e përgjithshëm* me *emrat abstraktë* të prejardhur nga ata. Si ke sosur, mënd të vëresh shembujt lart, sa të shohësh në bëre ndo gabim (litisht: errore).

burrë	trimëri
djalë	burrëri
dhelpre	djallëri
mjeshtër	pleqëri
nuse	vajzëri
pleq	djalëri
vajzë	miqësi
trim	nusëri
miq	mjeshtëri
djall	dhelperi

MËSIMI 33E

Emri i përbërë.

Zglith.

Marku disa herë ë *kryethatë*.

Për *mesditë* pula kokoris se bën venë.

Sara lurin si *gojëmadhe*.

Sa rri të thuash litisht “*respiro*”
thua arbërisht “*frymëmarrje*”.

Çë janë

kryethatë, mesditë, gojëmadhe, frymëmarrje?

Janë “emra të përbërë” (litisht: **nomi composti**). Thuhet ashtu se dalin nga lidhja (të lidhurit) e

- **dy emrave**: mes + ditë = mesditë;
- **një emri me një mbiemër**: gojë + madhe = gojëmadhe;
krye + thatë = kryethatë;
- **një emri me një folje**: frymë + marr + (mbaresa) -je = frymëmarrje; etj.

Arbërisht i kemi ca emra të përbërë që thomi edhe sot:

bukëmorë, bukëljepur, kryederr, kryefarri, kryeprift, etj.

Ca emra të vjetër o të përbërë nga shkrimtarët arbëreshë i gjejmë te letërsia: atdhe, dhetundje, mëmëdhe, tataplak, tatëlosh, mëmëlosh, etj.

Ca emra të përbërë të gluhës shqipe janë të bukur të dihen e të shkruhen e ngë i duhet shumë të ndëlgonen:

armëpushim, -i	= kur armët pushojën së shkrehuri, litisht: armistizio
bregdet, -i	= ana e dheut që nget dejtin, spjaxha
bukëpjekës, -i	= ai që pjek bukë, furnari
bukëshitës, -i	= ai që shet bukë, furnari o putighari
ditëlindje, -ja	= dita kur një lehet, litisht: compleanno
dorëheqje, -ja	= ai që heq dorë, rritiraret, dimitiret, litisht: dimissioni
dorëshkrim, -i	= shkruar me dorë, litisht: manoscritto
gurskalitës, -i	= ai që skalit-shërben gurin, skalpelini
hekurudhë, -a	= udha hekuri, ferruvia
këmbëngulje, -ja	= ngul këmbë, nsistir, litisht: insistenza
këpucëbërës, -i	= ai që bën kepucë, skarpari
kryeartikull, -i	= litisht: articolo di fondo in un giornale
kryeministër, -tri	= litisht: capo del governo
kryemjeshtër, -tri	= kapumastru
kryengritje, -a	= revolucjonë
kryeqytet, -i	= litisht: capitale di uno stato
kryevepër, -pra	= kapulavuru
letërkëmbim, -i	= korrispondencë me të shkruame
luledielli, luljadiellit	o lulja e diellit = xhirasole
lulëkuqe, -ja	= paparinë
lulelakër, -kra	= vrokull, litisht: cavolfiore
marrëveshje, -ja	= marr vesh, litisht: accordo
mikpritje, -ja	= kur një pret mikun, litisht: ospitalità
pijeshitës, -i	= ai që shet pije-bibite
pikëpamje, -ja	= litisht: opinione, punto di vista
pjesëmarrës, -i	= ai që merr pjesë, litisht: partecipante
rrobaqepës, -i	= ai që qep rroba-pethka, kustureri
rrugëdalje, -ja	= solucjonë, litisht: via d' uscita
udhëkryq, -i	= litisht: incrocio stradale
vëmendje, -ja	= kur një rri atentu, litisht: attenzione
vendbanim, -i	= vendi ku banojmë, ku rrimë, rresidenza
zëvendës, -i	= ai që zë vendin e njetri, litisht: sostituto
etj.	

Te **shumësi** emrat e përbërë ndërrojnë vetëm elementin e dytë, tuke i shtuar mbaresat e gjinivet, si pamë te lakimet e emrave.

Ca shembuj:

I PASHQUAR	I SHQUAR
bregdete	bregdetet
bukëpjekës	bukëpjekësit
dorëshkrime	dorëshkrimet
hekurudha	hekurudhat
kryeartikuj	kryeartikujt
kryevepra	kryeveprat
lulëkuqe	lulëkuqet
etj.	

Emri “luledielli” te shumësi bën kështu:

I PASHQUAR	I SHQUAR
luledielli	lulet e diellit

USHTRIME

1 - Mirr pesë emra të përbërë e ndaji, me ndihmën e mësuesit të gluhës arbëreshe, sipas përbërjes: **emër + emër**, **emër + mbiemër**, **emër + folje**.

emër + emër	emër + mbiemër	emër + folje

2 - Kërko të thuash me çilat fjalë janë të përbërë këta emra arbërisht:

	emër + emër	emër + mbiemër	emër + folje
bukëmorë =			
bukëljepur =			
dhetundje =			
kryederr =			
kryethatë =			

Shembuj letrarë

29 t' gushtit – Përmendet sot e krëmtohet shën Janji **Krie-preri**.
(FZ – Viti i parë – e 1^a e shtatorit 1912, n. 28, f. 4, r. 1)

Gjith-nji-herie jerdhi një **dhe-tundie** ...
(FZ – Viti i katërt, 9 të mait 1915, n. 12, f. 2, sht. 1, r. 23, 24)

- Te ku vete, o **tatë loshi**?
(CT – f. 36, XXIV, vj. 56)

- Te ku vete, o **mëma loshe**?
(CT – f. 38, XXIV, vj. 76)

- Ku vete ti, **mëmë lohia**?
(CT – f. 42, XXV, vj. 43)

...lakra prura e **bukëmorë**.
(CT – Canti sacri, LXXXIX - f. 240, str. 18, vj. 6)

Dëftomë, o **faqemollë**,
se ment ti ke të hollë.
(CT – Novelline popolari – V, f. 374, r. 11)

... Kaluar te **Kryekau**, ç'ish më i shpejt i ... kal që kish...
(CT – Novelline popolari – IX, f. 400, r. 3)

O **syzezë, mesehollë**,
krip ke t' dredhur si fëkjollë;
si një dardhë ti je e bardhë.
Klofshe dardhë, a klofshe ftua,
s'je për tjerë, po për mua.
Eja e puthmë, se të dua !

(CT - XX - f. 337)

Fjalor

syzezë = me sy të zez

mesehollë = me mesin e hollë

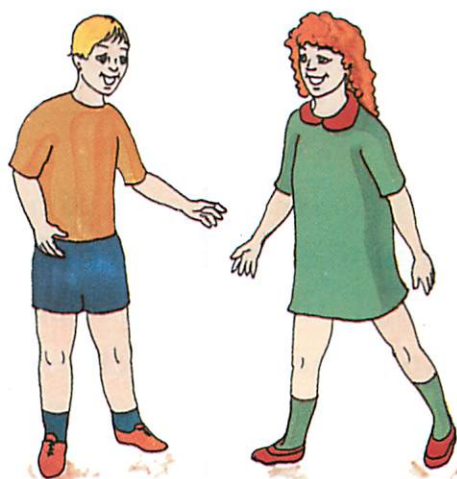
fëkjollë = li, liri, **litisht**: lino

MËSIMI 34E

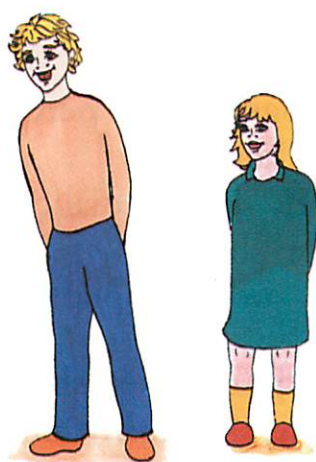
Emra me prapashtesa zvogëluese o përkëdhelëse.

Zglith mirë:

Vito ë një *djalot* i mirë
e Sara një *vajzote* si shihen pak.

Marku ë një *burriçel*
e e motra një *gruaiçele*.

Ca *vashëza* u veshën arbërsisht.

Çë janë

djalot, vajzote, burriçel, gruaiçele, vashëza ?

Janë *emra zvogëlues e përkëdhelës* (litisht: *diminutivi e vezzeggiativi*).

Arbërisht kemi pasur e kemi prapashtesa (litisht: suffissi) që i ndërrojnë domethënien emrit, tuke i shtuar herë *zvogëlim* o *përkëdhelje*, herë *zmadhim*, herë *keqësim*.

SHËNIM

Vija (litisht: la linea) që ndan emrat “zvogëlues” nga emrat “përkëdhelës” ë shumë e hollë. Varet (dipindir) gjithëgjithë nga konteksti. Për shembull, në ti thua: “Ajo vajziçele kujt ë bijë?” – te konteksti, “vajziçele” ka domethënie “zvogëluese”. Në ti thua: “Oh, vajziçelja jime!” - te konteksti, “vajziçelja” ka domethënie “përkëdhelëse”.

Emrat me prapashtesën “-ot, -ote” kanë më shumë domethënie “zvogëluese” se “përkëdhelëse”.

Ca emra të tjerë me prapashtesa që përdoren edhe sot, nën ndikimin (litisht: influenza) e djalektit siçilljan:

- me prapashtesën “-içel, -içe”: djalichel, vajziçele; kaliçel, peliçele; maçiçel, maçiçele; qeniçel, qeniçele; shpiçiçele; etj. etj.;
- me prapashtesën “-ot, -ote”: kopilot, kopilote; etj.

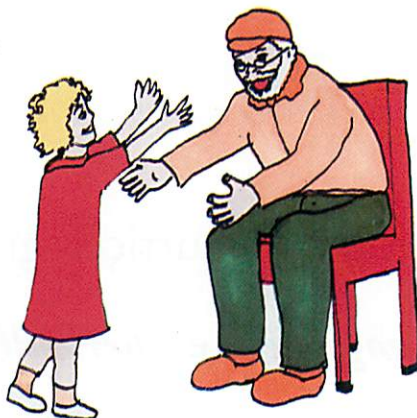
E me prapashtesa më të vjetra arbëreshe (ndonjë përdoret edhe sot):

- me “-iq, -iqe” (nga djalekti siçilljan): dhomatiq, etj.;
- me “-ishk”: djalishk, etj.;
- me “-osh”: djalosh, etj.;
- me “-th” për emrat mashkullorë: birth, djalëth, kalëth, etj.;
- me “-ush, -ushe”: plakarush, plakarushe; etj.
- me “-zë” për emrat femërorë: bukëzë (edhe: bukëz), lulezë, maçezë, sh(të)pizë, etj.

Ca emra tjerë, gjithëgjithë ata të përveçëm, sot marrjnë prapashtesa siçilljane e disa herë italiane:

Vituci, Vituca, Xhorxhini, Xhorxhínia, Sarinelja, Ninucu, Liuça, Nikolinu, etj.

E vogliçelja e nonit!

USHTRIME

Tuke vërejtur shembujt që gjen te faqet e këtij **MËSIMI**, shkruaj një letër njëi miku o mikje, ku, me fjalë plot me prapashtesa zvogëluese e përkëdhelëse, i fton gjithë dashurinë o miqësinë tënde.

Shembuj letrarë

Tek ato ditë streksi se, kur ish' e vejëm te parkalesia, një **vajëzote**, ... na jerdhi përpara...
(FZ – Viti i katërt 9 të mait 1915 , n. 12, f. 1, sht. 1, r. 1, 2)

“Ti ngë mëndë luftosh me atë të huaj se je **djalishk**...”
(FZ – Viti i katërt 9 të mait 1915 , n. 12, f. 4, sht. 1, r. 17,18)

... mori **dhomatiqe** kashtje, i lidhi te bishtrat e dhëlpëravet e i dha zjarr.
(FZ – Viti i katërt 21 të mait 1915 , n. 5, f. 3, sht. 2, r. 15/17)

Se ti tryesë e **tryesëzë**,
e gëlirë, e **frenurëzë**,
thujme ti t' **vërtetëzën**:
Kush e bëri **nusezën**?
(CT – f. 14, XII, vj. 11/14)

Patsh' uraten, **birthi** i jim.
(CT – f. 34, XXIV, vj. 11)

Për në dhromit sheh të jatin, / sheh të jatin **plakarush**.
(CT – f. 36, XXIV, vj. 53, 54)

Bën ca dhrom e sheh të jëmën, / sheh të jëmën **plakarushe**.
(CT – f. 38, XXIV, vj. 72,73)

Nanë **vjetëzit** më shkuan, / shkuan vjetët edhe ditët...
(CT – f. 38, XXIV, vj. 85)

Shpejt arrën te dera e klisë, / te ku **gjurmëza** edhe isht.
(CT – f. 38, XXIV, vj. 94,95)

Po kur sosi nëndë vjetë
m'i vate një **ëndërrëzë**.
Ajo ish e **trëmburëzë**,
sa m'i trëmbi **gjumëthin**,
gjumëthin e natës.
(CT – f. 40, XXV, vj. 4/8)

Ra në derë të klisë / e dëndi flamurin, / e më lidhi **kalëthin**.
(CT – f. 42, XXIV, vj. 52)

Djaloshi u bë i kuq i kuq, e i rrëfyejti të tëra të papritëmet e veta.
(CT – Novelline popolarë, XV – f. 477, r. 1)

MËSIMI 35E

Emra me prapashtesa zmadhuese o keqësuese.

Zglith mirë:

Gjergji ë një *kopilac* dy metresh!

Marku disa herë duket
një *djalac* stratje (rrugje).

Çë janë

kopilac, djalac ?

Janë emra me prapashtesa zmadhuese e keqësuese (litisht: accrescitivi e peggiorativi).

SHËNIM

Edhe këtu vija çë ndan emrat “zmadhues” nga emrat “keqësues” ë shumë e hollë. Për shembull, në ti thua: “Ai burrac ë jim kushëri.” – te konteksti, “burrac” ka domethënie “zmadhuese”. Në ti thua: “Ëh, burrac i lik !” - te konteksti, “burrac” ka domethënie “keqësuese”.

Te këto prapashtesa shihet ndikimi i djalektit siçilljan.

Ca emra të tjerë:

- me prapashtesën “-ac, -ace”: barkac, birac, burrac, ghajdhurac, gruace, kopilac, kopilace, plakac, plakace, qenac, vajzace; etj.
- me prapashtesën zmadhuese “-un, -une”: burrun, djalun, vajzune, etj.

USHTRIME

Bëji një intervistë nonëravet tat o ndonjëi plaku, tuke i lypur të të thetë shprehje në të çilat ndodhen fjalë me prapashtesa zmadhuese e/o keqësuese e pran shkruaji këtu.

Shprehje

Ë, ghajdhurac!
Ë, ghajdhurun!
Janë vashëzace!
Janë djelmacëra!

Ndo shembull letrar

SQEVA – Monkë “di casa”... do m’e bunj time bijë, monkë “di casa”!

MJESHTRI – Monkë “di klaustura”... njera çë ngë harron atë kërcill **lakruni**!

...

FILOMENA – U e harrova... Koliqën!

MJESHTRI – (I tërbuar) E sheh, e sheh se ng’e harrove? Jo **Kolac** o Kolakrë! Ma Ko-li-qën!

(GSMaj – Paja – Akti III, Skena II, në të sosur)

« MBIEMRI »

MËSIMI 1M

Mbiemri cilësor.

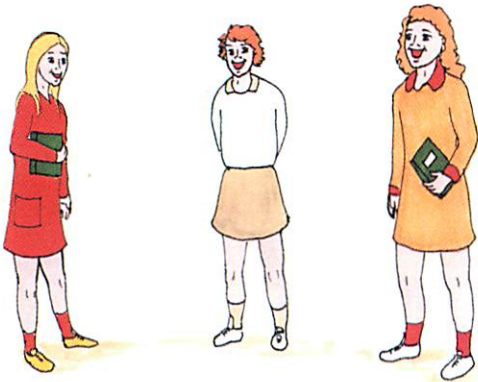
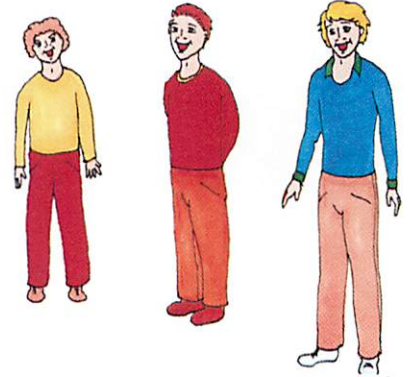
Vëre' këto fjalë:

Djalë *i mirë* ë Ndrica!

Vajzë *e mirë* ë Silvana!

Te Hora kemi djem *të mirë*.

Te Hora kemi vajza *të mira*.

Mish *të mirë* më shitën dje.

Marrjëm naní këto fjalë:

i mirë, e mirë, të mirë, të mira, të mirë.

Çë janë ?

Janë mbiemra cilësorë (litisht: aggettivi qualificativi).

Mbiemri cilësor ë ajo pjesë e ndërrueshme (e ndryshueshme) e ligjëratës, që vete bashkë me emrin sa t'i shtonjë gjagjë që emri vetëm ngë ka.

Vëre' si.

Kur, për shembull, na thomi:

djalë, vajzë, mish,

me fjalën e vetme “djalë”, me fjalën e vetme “vajzë”, si me fjalën e vetme “mish”, na ngë thomi gjë më shumë se faktin të kemi përpara një “djalë”, një “vajzë”, ca “mish”;

e pra thomi:

djalë i mirë, vajzë e mirë, mish të mirë

kur i shtojmë fjalët “i mirë”, “e mirë”, “të mirë”, kemi përpara jo një “djalë” çilin isht isht, jo një “vajzë” çilën isht isht, jo ca “*mish*” çilët isht isht, por një “djalë i mirë”, një “vajzë e mirë”, ca “mish të mirë”.

Këta janë **mbiemrat cilësorë** !

Fjalor

çilësi = litisht: qualità;
çilësor = litisht: qualitativo
e qualificativo.

USHTRIME

Vëri emrin që të duket se rri më mirë ndanëz mbiemravet që ke këtu poshtë:

unazë, ghajdhur, qen, purtekë, vajzë, kal, djalë, shkallë, shpi, plep, brumë, ujë

_____ e artë

_____ e glatë

_____ e bukur

_____ i bukur

_____ i rrallë

_____ i shkurtur

_____ i zgjuar

_____ e hollë

_____ të ngrohtë

_____ e madhe

_____ i trashë

_____ të ngridhur

MËSIMI 2M

Mbiemri cilësor prapa emrit.

Vëre’.

Burrë **i urtë**, Gjergji!

Burri **i urtë** njihet!

Grua **e butë**, Karmen!

Gruaja **e butë** qos shpinë.

Te hora kemi ujë **të pijshëm**.

Ujët **e (të) pijshëm** ngë lipset.

Burra **të urtë** ka Hora!

Burrat **e urtë** njihen!

Gra **të buta** ka Hora!

Gratë **e buta** qosjën shpitë.

Te Hora kemi ujëra **të pijshme**.

Ujërat **e pijshme** ngë lipsen.

Çë shohjëm te shembujt këtu sipër ?

Shohjëm se “mbiemrat cilësorë” ndërrojnë gjini e ndërrojnë nyjë.

Andaj thomi se

● mbiemri cilësor përshtatet (akordaret) me emrin te gjinia (mashkullore, femërore, asnjëse) e te numri (njëjës, shumës). Kur mbiemri ka nyjën, kjo përshtatet me rasën e emrit (emërore, gjinore, dhanore, kallëzore, rrjedhore).

Vëre' ca lakime:

Emër mashkullor + mbiemër i nyjshëm

NUMRI NJËJËS

E.	Forma e pashquar (një) djalë i mirë
Gj. (i, e, të)	(njëi) djali të mirë
Dh.	(njëi) djali të mirë
K.	(një) djalë të mirë
Rr.	(njëi) djali të mirë

Forma e shquar djali i mirë
djalit të mirë
djalit të mirë
djalin e mirë
djalit të mirë

NUMRI SHUMËS

E.	Forma e pashquar (ca) djem (djelm)të mirë
Gj. (i, e, të)	(ca) djemve të mirë
Dh.	(ca) djemve të mirë
K.	(ca) djem të mirë
Rr.	(ca) djemsh të mirë

Forma e shquar djemtë (djelmtë) e mirë
djemvet të mirë
djemvet të mirë
djemtë e mirë
djemvet të mirë

Emër femëror + mbiemër i nyjshëm

NUMRI NJËJËS

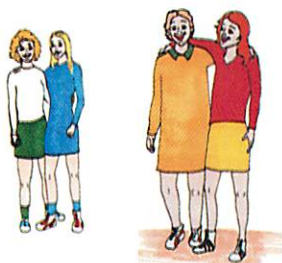
E.	Forma e pashquar (një) vajzë e mirë
Gj. (i, e, të)	(njëi) vajzje të mirë
Dh.	(njëi) vajzje të mirë
K.	(një) vajzë të mirë
Rr.	(njëi) vajzje të mirë

Forma e shquar vajza e mirë
vajzës së mirë
vajzës së mirë
vajzën e mirë
vajzës së mirë

NUMRI SHUMËS

E.	Forma e pashquar (ca) vajza të mira
Gj. (i, e, të)	(ca) vajzave të mira
Dh.	(ca) vajzave të mira
K.	(ca) vajza të mira
Rr.	(ca) vajzash të mira

Forma e shquar vajzat e mira
vajzavet të mira
vajzavet të mira
vajzat e mira
vajzavet të mira

Vëre' edhe këtë lakim me një emër asnjanes + mbiemër :

Emër asnjanes + mbiemër i nyjshëm

NUMRI NJËJËS

Forma e pashquar

- E. (një) të ngrënë të mirë
 Gj. (i, e, të) (njëi) të ngrëni të mirë
 Dh. (njëi) të ngrëni të mirë
 K. (një) të ngrënë të mirë
 Rr. (njëi) të ngrëni të mirë

Forma e shquar

- të ngrënit e (të) mirë
 të ngrënit të mirë
 të ngrënit të mirë
 të ngrënit e (të) mirë
 të ngrënit të mirë

NUMRI SHUMËS

Forma e pashquar

- E. (ca) të ngrëna të mira
 Gj. (i, e, të) (ca) të ngrënave të mira
 Dh. (ca) të ngrënave të mira
 K. (ca) të ngrëna të mira
 Rr. (ca) të ngrënash të mira

Forma e shquar

- të ngrënat e mira
 të ngrënavet të mira
 të ngrënavet të mira
 të ngrënat e mira
 të ngrënavet të mira

Mbiemri cilësor, kur vjen prapa emrit, qëndron ashtu si ë, pa lakim; përshtatet vetëm te gjinia e te numri.

USHTRIME

Bëj edhe ti lakimet këtu poshtë, sa të vëresh më mirë përshtatjen (konkordancën) me emrin e mbiemrin e nyjshëm.

Emër mashkullor + mbiemër i nyjshëm	
NUMRI NJËJËS	NUMRI SHUMËS
FORMA E PASHQUAR/ E SHQUAR	FORMA E PASHQUAR/ E SHQUAR
E.	burrë i bukur
Gj. (i)	
Dh.	
K.	
Rr.	

Emër femëror + mbiemër i nyjshëm	
NUMRI NJËJËS	NUMRI SHUMËS
FORMA E PASHQUAR/ E SHQUAR	FORMA E PASHQUAR/ E SHQUAR
E.	grua e bukur
Gj. (i)	
Dh.	
K.	
Rr.	

Emër asnjanes + mbiemër i nyjshëm	
NUMRI NJËJËS	NUMRI SHUMËS
FORMA E PASHQUAR/ E SHQUAR	FORMA E PASHQUAR/ E SHQUAR
E.	mish të zier
Gj. (i)	
Dh.	
K.	
Rr.	

Shembuj letrarë

Ditë e bukurë, që solli / fat të math, e që na dhes / me dëshir edhe me besë / për atvëndin e vërter !
(CS –Canti Sacri – XLIX – f. 183, str. 5)

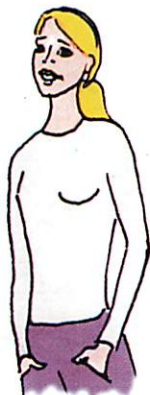
O mbret i nokërrith...
(CS –Canti Sacri – LXXXVI – f. 232, str. 1, vjer. 1)

I biri ish një trim i mirë, i fuqishëm e me zëmbërë të madhe; e bija ish shumë e hjeshme, e glatë e e hollë, si një thuprë e rgiëndetë.
(CS – Novelline popolari, II – f. 357, r. 2/4)

MËSIMI 3M

Mbiemri cilësor përpara emrit.

Vëre' mirë:

I urti djalë flet pak.

E bukura vajzë rri te vendi i saj.

Çë shohjëm te fjalitë këtu sipër ?

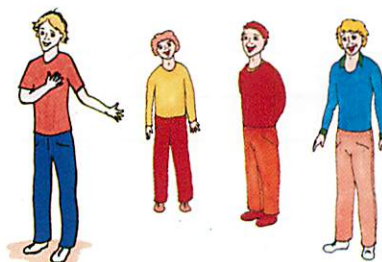
Shohjëm se mbiemri cilësor vjen më parë se emri e se ë emri, këtë herë, çë qëndron ashtu si ë, ndërsa mbiemri cilësor ndërron mbaresën.

Vëre' tabelat me mbiemrin përpara emrit:

Mbiemër i nyjshëm + emër mashkullor

FORMA E SHQUAR

	NUMRI NJËJËS
E.	i miri djalë
Gj. (i, ...)	të mirit djalë
Dh.	të mirit djalë
K.	të mirin djalë
Rr.	të mirit djalë

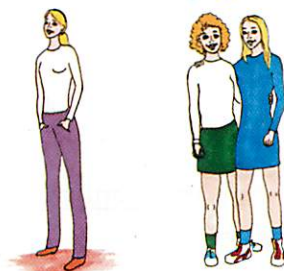

	NUMRI SHUMËS
	të mirët djem
	të mirëvet djem
	të mirëvet djem
	të mirët djem
	të mirëvet djem

Mbiemër i nyjshëm + emër femëror

FORMA E SHQUAR

	NUMRI NJËJËS
E.	e mira vajzë
Gj. (i, ...)	të (së) mirës vajzë
Dh.	të (së) mirës vajzë
K.	të mirën vajzë
Rr.	të (së) mirës vajzë

	NUMRI SHUMËS
	të mirat vajza
	të miravet vajza
	të miravet vajza
	të mirat vajza
	të miravet vajza

Edhe një shembull me mbiemrin përpara emrit asnjans, megjithëse janë të rrallë te të folurit e te të shkruarit, veç ndoherë te poezia:

Mbiemër i nyjshëm + emër asnjans

FORMA E SHQUAR

E.	NUMRI NJËJËS	të mirët të ngrënë
Gj. (i, ...)	të mirit të ngrënë	
Dh.	të mirit të ngrënë	
K.	të mirët të ngrënë	
Rr.	të mirit të ngrënë	

NUMRI SHUMËS	të mirat të ngrëna
të miravet të ngrëna	
të miravet të ngrëna	
të mirat të ngrëna	
të miravet të ngrëna	

● Si shohjëm, mbiemri cilësor lakohet vetëm te forma e shquar; edhe nyjat marrjën rasën e mbiemrit.

SHËNIM

Mbiemrin cilësor përpara emrit e kemi edhe me shkallën krahasore të sipërisë absolute (litisht: superlativo assoluto).

Shembuj:

Më të mirin djalë e pashë te Hora.

Më të mirën vajzë e pashë te Hora.

Më të mirëvet djem i (u) dhashë një dhuratë.

Më të miravet vajza i (u) dhashë lulet!

Më të mirët të ngrënë e gjen te Hora.

Më të mirat të ngrëna i bura te Hora.

USHTRIME

Bëj edhe ti lakimet këtu poshtë, sa të vëresh më mirë përshtatjen e mbiemrit me emrin, që qëndron ashtu si ë.

Mbiemër i nyjshëm + emër mashkullor

FORMA E SHQUAR

NUMRI NJËJËS

NUMRI SHUMËS

E.	i bukuri djalë	të bukurit djem
Gj. (i, ...)		
Dh.		
K.		
Rr.		

Mbiemër i nyjshëm + emër femëror

FORMA E SHQUAR

NUMRI NJËJËS	NUMRI SHUMËS
E. e bukura vajzë	të bukurat vajza
Gj. (i, ...)	
Dh.	
K.	
Rr.	

Shembuj letrarë

Një gluhë si ëngjull / e de, sa t' lëvdonjë / tij, vokrrënë Zonjë, / edhe kush të të bë. // Në shekullit pa sosm / nj' i madh Perëndi, / që vetiu shih' e dij, /i shtu sit mbi tij.
(NF – Codice chieutino – Kënkë VII, faqe 90, vjer. 1/8)

Të shndúamet lakuríqe...

(FCG – Mbi Malin e Trundafilevet –XXI – f. 32, vj. 1)

... me e hollë frushkullimëzë...

(GS – Milo e Haidhe – I, f. 4, vjer. 19)

... sit që kishën gjith magjín / e të gjelburës vetmí ...

(GS – Milo e Haidhe – I, f. 6, vjer. 44, 45)

... me i lir murmur, lumi jikëj.

(GS – Milo e Haidhe – I, f. 6, vjer. 68)

... tek i rrimti qiell flurore...

(GS – Milo e Haidhe – I, f. 8, vjer. 87)

... me të lartin qiparis...

(GS – Milo e Haidhe – III, f. 12, vjer. 22)

... ndienj të math gëzim. / Në faj kur jam e bie, / Për ngarje e t' ziut armik, / të truhem tij e jikë / i flíquri mendím.

(Canti Sacri, 1907 – XXIII , faqe 27, vj. 8/12)

Të lartit Bir, o Virgjërë, / lutu naní për ne, / të rrim me shëjten dre...

(CS – Canti Sacri – LIV – f. 189, str. 2)

Të së bekuames Virgjërë / lëvdi këndojëm sot.

(CS – Canti Sacri – LV – f. 191, vjer. 1)

Posa arrun në t' vrërtë shpellë...

(CS – Canti Sacri – LXXXVII – f. 233, str. 3, vjer. 1)

E gjegjem t'ëmblin zë që më thot...

(CT – Mino – f. 500, vj. 1)

Të Zotit tënë të posaçëm hir...

(CT – Mino – f. 500, vj. 2 nga e sprasmja)

FJALOR

i, e vokërr = i vogël
i, e shnduam = i, e shëmtuam
i, e gjelbur = i, e gjelbër = virdi
i, e lir = i, e lire = liberu
i, e rrimtë = litisht: ceruleo, azzurro
i, e fliqur = i, e fëlliqur = litisht: sporco, immondo, impuro
i, e vrërtë = i, e vrërë = litisht: oscuro, fosco, tenebroso
i posaçë, e posaçme = litisht: speciale

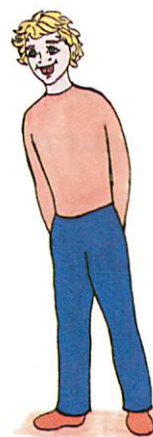
MËSIMI 4M

Mbiemri cilësor me nyjë e pa nyjë.

Vëre':

Marku ë djalë **i mirë** e **bujar**.

Arbëreshët te klishta kanë ritin **bizantin**.

La' Gjergji ë njeri **i butë** e **zëmërgjerë**.

Sara ë një vajzë **e mirë** e **bujare**.

Për njerëzit ujët ë **jetësor**.

Çilët janë te fjalitë këtu sipër **mbiemrat cilësorë me nyjë** ?
Janë *i mirë, e mirë, i butë*.

E **mbiemrat cilësorë pa nyjë** ?

Janë *bujar, bujare, bizantin, zëmërgjerë, jetësor*.

Si shohjëm, arbërisht kemi mbiemra cilësorë “me nyjë” e “pa nyjë”:

djalë *i mirë*, vajzë *e mirë* = i mirë, e mirë : **mbiemër me nyjë**
djalë *bujar*, vajzë *bujare* = bujar, bujare : **mbiemër pa nyjë**

Ë të thuhet se më të shumtit mbiemra cilësorë kanë nyjën.

Lakimet e mbiemrave me nyjë i ke te MËSIMI 2; vëre' naní lakimet me mbiemrat pa nyjë.

Emër mashkullor + mbiemër pa nyjë
NUMRI NJËJËS

	Forma e pashquar		Forma e shquar
E.	(një) djalë		djali
Gj. (i,e,të)	(njëi) djali		djalit
Dh.	(njëi) djali	← bujar	djalit ← bujar
K.	(një) djalë		djalin
Rr.	(njëi) djali		djalit

NUMRI SHUMËS

	Forma e pashquar		Forma e shquar
E.	(ca) djem		djemtë
Gj. (i,e,të)	(ca) djemve		djemvet
Dh.	(ca) djemve	← bujarë	djemvet ← bujarë
K.	(ca) djem		djemtë
Rr.	(ca) djemsh		djemvet

Emër femëror + mbiemër pa nyjë
NUMRI NJËJËS

	Forma e pashquar		Forma e shquar
E.	(një) vajzë		vajza
Gj. (i,e,të)	(njëi) vajzje		vajzës
Dh.	(njëi) vajzje	← bujare	vajzës ← bujare
K.	(një) vajzë		vajzën
Rr.	(njëi) vajzje		vajzës

NUMRI SHUMËS

	Forma e pashquar		Forma e shquar
E.	(ca) vajza		vajzat
Gj. (i,e,të)	(ca) vajzave		vajzavet
Dh.	(ca) vajzave	← bujare	vajzavet ← bujare
K.	(ca) vajza		vajzat
Rr.	(ca) vajzash		vajzavet

Emër asnjanes + mbiemër i nyjshëm

NUMRI NJËJËS

Forma e pashquar

E.	(një) të ngrënë
Gj.	(i,e,të) (njëi) të ngrëni
Dh.	(njëi) të ngrëni
K.	(një) të ngrëni
Rr.	(njëi) te ngrëni

jetësor

Forma e shquar

të ngrënit
të ngrënit
të ngrënit
të ngrënit
të ngrënit

jetësor

NUMRI SHUMËS

Forma e pashquar

E.	(ca) të ngrëna
Gj.	(i,e,të) (ca) të ngrënave
Dh.	(ca) të ngrënave
K.	(ca) të ngrëna
Rr.	(ca) të ngrënash

jetësore

Forma e shquar

të ngrënat
të ngrënavet
të ngrënavet
të ngrënat
të ngrënavet

jetësore

Sa të qosësh të folurit e të shkruarit tat, këtu poshtë gjen **ca mbiemra cilësorë**, **me nyjë** e **pa nyjë**; te ana gjen edhe si i thua ti sot me fjalë litire o me perifrázë arbëreshe.

MBIEMRA ME NYJË

i afërm, e afërme
i aftë, e aftë
i arsyeshëm, e arsyeshme
i ashpër, e ashpër
i avullshëm, e avullshme
i besëm, e besme
i bëshëm, e bëshme
i bindshëm, e bindshme
i çuditshëm, e çuditshme
i dëlirë, e dëlirë
i dëmshëm, e dëmshme
i dëtyruar, e dëtyruar
i dishëm, e dishme
i duruashëm, e duruashme
i egër, e egër
i fajshëm, e fajshme
i fatosëm, e fatosme
i fëlliqur, e fëlliqur
i fillëm, e fillme
i frikësuar, e frikësuar
i frikosëm, e frikosme

SI I THOMI SOT ME FJALË LITIRE O ME PERIFRAZË

çë na rri ndanëz
abili, çë di të shërbenjë mirë
ragionevole, çë ka tru
aspru, *aspra*
çë ë si avull
çë ka besën
rrobustu, *rrobusta*
ubbidienti, *docile*
meraviglioso, *meravigliosa*
puro, pullitu, pa maqe
danùs, *danuse*, çë bën dëm
obligatu, *kustrinxhirtur*
çë di, *sapienti*
çë mënd të durohet, çë mënd *supurtaret*
sarvaxhe
kolpevoli
fatartur, plot me fat, *furtunat*
llordu
solitario, -a, i vetëm, e vetme
me dre, me frikë, i trëmbur, e trëmbur
trëmbсар, trëmbсарe

i fuqishëm, e fuqishme
 i gatuar, e gatuar
 i gjelbër, e gjelbër
 i hidhët, e hidhët
 i hjeshtëm, e hjeshtëme
 i kaltër, e kaltër
 i kënd(a)qur, e kënd(a)qur
 i mallëngjyer, e mallëngjyer
 i moçëm, e moçme
 i ndyrë, e ndyrë
 i pafajshëm, e pafajshme
 i qëndisur, e qëndisur
 i rrahur, e rrahur
 i rrethuar, e rrethuar
 i shëndoshtë, e shëndoshtë
 i shkëlqyeshëm, e -shme
 i shpejtë, e shpejtë
 i shpeshtë, e shpeshtë
 i tepërt, e tepërt
 i turpshëm, e turpshme
 i thyer, e thyer
 i thyeshëm, e thyeshme
 i vrërët, e vrërët

MBIEMRA PA NYJË

atdhetar, -e
 besnik, -e
 bujar, -e
 dinak, -e
 dhelpëror, -e
 faqebardhë
 faqelarë
 fatkeq, fatkeqe
 fatmirë,
 fatzi, fatzezë
 fisnik, -e
 guximtar, -e
 katolik, -e
 hënetar, -e
 jetësor, -e
 madhështor, -e
 mizor, -e
 mundësor, -e
 orthodhoks, -e
 qiellor, -e
 vjeshtor, -e
 zëmërgjerë

me fuqí, rrobustu, -a
 priparartur, pruntu, -a
 virdi
 amaru, -a
 grazioso, -a, ghracjus, ghracjuse
 azzurro, -a, axurru, -a
 kuntent, kuntente
 commosso, -a
 çë ka vjehtë, plak, -ë
 i ngrasharrm, e ngrasharrme, llordu
 çë ngë i ftes, çë ngë ka faj, pa kolpa
 ricamato, -a, rrahmartur
 battuto, bastonato, -a
 çirkondartur
 me shëndetë
 brillante, çë shkëlqen
 veloçi
 frekuenti
 superfluo, superflua, troppu, troppa
 vergognoso, -a
 i çajtur, e çajtur
 fragile, fraxhili
 skuru, -a, plot me mjegulla

patriota
 fedeli
 nobili, aristokratiku, -a
 furbu, -a; skahtër, skahtre
 furbu, -a
 çë del vittorioso, -a; onesto, -a
 çë ë puro, onesto
 sfurtunat, -e
 furtunat, -e
 svinturat, -e, disgracjat, -e
 nobili
 coraggioso, -a; kuraxhus, kuraxhuse
 katóliku, -a
 lunatico, -a
 vitali
 maestoso, -a
 crudele
 vittorioso, -a
 ortodosu, -a
 çelesti
 autunnale
 generoso, xhenerosu, -a

USHTRIME

Vër mbiemrin cilësor, me një o pa një, te vendi i mbiemrave të na thomi me fjalë litire o me perifrazë arbëreshe.

- 1 - Marku ë djalë kuraxhus.
- 2 - Kam një mik me fuqì.
- 3 - Mësuesi jim ë njeri çë di.
- 4 - Një mike jime ndihet nobili.
- 5 - Noni jim ë xhenerosu.
- 6 - Sara ë nje vajzë ghracjuse.
- 7 - Mali sot ë plot me mjegulla.
- 8 - Bari si naní ë viridi.
- 9 - Dejti sot ë axurru.
- 10 - Duket një maçe sarvaxhe.

- 1 - Marku ë djalë _____.
- 2 - Kam një mik _____.
- 3 - Mesuesi jim ë njeri _____.
- 4 - Një mike jime ndihet _____.
- 5 - Noni jim ë _____.
- 6 - Sara ë një vajzë _____.
- 7 - Mali sot ë _____.
- 8 - Bari si naní ë _____.
- 9 - Dejti sot ë _____.
- 10 - Duket një maçe _____.

Shembuj letrarë

... mos të bësh deshmí **të rreme** ...

(FZ – 24 të nëndorit 1912, n. 40 – f. 1, sht. 1, r. 12)

Mundësor, mbi dyzet ditë, / te Parrajsi Krishti u ngjit...

(Canti Sacri, 1907 – Shenjet e Rruazarit – f. 4, vj. 7)

... jam te lufta **e keqe** / me gjalpërin **armík**.

(Canti Sacri, 1907 – XLIII – faqe 63, vj. 20/24)

I vete më një mik **i vërtet**, / se te brezi një kuletë.

(CT – Fjalë të motshëme - f. 98, n. 197)

Kështenjor isht kësheti; / siu i saj **i rrimt** si deti ...

(CS – III – f. 318, str. 2, vj. 1)

... një trim ... **i bukur**, **i fort**, **zëmbërák**, e **i mëntëshëm**...

(CT – Novelline popolari, VII, faqe 388, r.8/9)

... ish **i bukur**, jo më pak se sa **i hjeshëm** e **guximtar**...

(CT – Novelline popolari, VII, f. 388, r. 10, 11 nga e sprasmja)

Sa **dinake** janë grat !

(CT – Novelline popolari, VIII, f. 393, e sprasmja)

...je vajzë **hënetare**, / se si hënza ti, o **mizore**, / po ndërron për dita fare.

(CT – XXII – f. 336)

MËSIMI 5M

Gjinia femërore e mbiemravet cilësorë.

Zglith e vëre'

Marku na huajti biçikletën e re.

Sara ë një vajzë e gjallë, ma (por) e mirë.

Vo' Lena ë një grua e bukur e bujare.

Mbiemrat e re, e gjallë, e mirë, e bukur, bujare janë mbiemra femërorë.

Te MËSIMET e mëparshëm ke gjetur mbiemra mashkullorë e femërorë. Naní vërejëm më mirë si formohet gjinia femërore nga mbiemrat mashkullorë.

Mbiemra të nyjshëm

1- ndërron vetëm nyja:

mashkullor

i artë
i bardhë
i gjallë
i mirë
i mjerë
i tërë
i thatë
i verdhë
i bukur
i rritur
i trëbuar (tërbuar)
i vogël

femëror

e artë
e bardhë
e gjallë
e mirë
e mjerë
e tërë
e thatë
e verdhë
e bukur
e rritur
e trëbuar (tërbuar)
e vogël

etj.

2 - ndërron nyja si lart e mbiemri merr mbaresën “e”:

mashkullor	femëror
i keq	e keqe
i kuq	e kuqe
i madh o i math	e madhe
i nesërm	e nesërme
i ri	e re

etj.

3 - ndërron nyja si lart; mbiemrit mashkullor i bie “ë-ja” e femërori merr mbaresën “-e”:

mashkullor	femëror
i djeshëm	e djeshme
i fuqishëm	e fuqishme
i ndershëm	e ndershme
i sotëm	e sotme

etj.

4 – gjinia femërore e këtyre mbiemrave bën kështu:

mashkullor	femëror
i lig (lik)	e ligë
i zi	e zezë

Mbiemra të panyjshëm

1 - me mbaresën “e” :

mashkullor	femëror
atdhetar	atdhetare
bujar	bujare
guximtar	guximtare
dhelpëror	dhelpërore
madhështor	madhështore
dritëdhënës*	dritëdhënëse
keqbërës**	keqbërëse
mirëbërës***	mirëbërëse
besnik	besnike
fisnik	fisnike

etj.

* çë jep dritë; ** çë bën të keq, të lig; *** çë bën të mirë;

2 - qëndrojnë ashtu si janë e te **mashkullori** e te **femërori** :

faqebardhë

faqelarë

zëmërbardhë*

zëmërgjerë

etj.

* me zëmrën e bardhë, e mirë; litisht: puro, nobile.

3 – gjinia femërore e këtyre mbiemrave bën kështu:

mashkullor

fatlig

fatzi

zëmërzi

femëror

fatligë

fatzezë

zëmërzezë

etj.

USHTRIME

Vër te **gjinia femërore** këta mbiemra që ndodhen te **gjinia mashkullore**.

1 - Burrë i **ndershëm** ë la' Ndrica.

2 - Miku jim ë **besnik**.

3 - Kam një kal i (të) **zi**.

4 - Marku ka një laps i (të) **kuq**.

5 - Djali ë i **fuqishëm**.

1 - Grua _____ ë vo' Lena .

2 - Mikja jime ë _____ .

3 - Kam një pelë _____.

4 - Marku ka një pendë _____.

5 - Vajza ë _____.

Shembuj letrarë

... e trua j të gjithëve të mbetjën fort tek in' Zot me zëmbërë **e kuxúame** ... E u suall tek in' Zot një lusmë **e madhe**.

(FZ – Viti i parë – 5 të maít 1912, n. 11 – f.4, sht. 1, r.12/17)

... shqyponjë **e zeshkë**.

(CS – Novelline popolari – IX, f. 397 r. 5)

MËSIMI 6M

Shumësi i mbiemravet cilësorë.

SHUMËSI I MBIEMRAVET MASHKULLORË

Zglith e vëre' mirë:

Njëjës

Burrë i ndershëm ë la Ndrical!

Burri i ndershëm mban fjalën.

Njeri guximtar ë la' Gjergji.

Njeriu guximtar ngë trëmbet.

Shumës

Burra të ndershëm kemi te Hora!

Burrat e ndershëm mbajën fjalën.

Njerëz guximtarë kemi te Hora.

Njerëzit guximtarë ngë trëmben.

Çilët janë mbiemrat te numri njëjës e çilët te numri shumës ?
Janë

te njëjësi: “ i ndershëm, guximtar ” ;

te shumësi: “ të ndershëm, e ndershëm, guximtarë ”.

Të kujtosh si bëjnë te shumësi mbiemrat mashkullorë, vëre' mirë këta shembuj:

Mbiemra të nyjshëm

✿ ndërron vetëm nyja

NUMRI NJËJËS

i bardhë
i gjallë
i mirë
i urtë
i besëm
i djeshëm

NUMRI SHUMËS

të bardhë
të gjallë
të mirë
të urtë
të besëm
të djeshëm

i sotëm	të sotëm
i nesërm	të nesërm
i kuq	të kuq
i rritur	të rritur
i zgjuar	të zgjuar
i ndershëm	të ndershëm
i shkëlqyem	të shkëlqyem
i shkëlqyer	të shkëlqyer

etj.

Mbiemra të panyjshëm

shumësi merr mbaresën “ë”

NUMRI NJËJËS

arbëresh
besnik
guximtar
italian
shqiptar
siçilljan
trëmbësar

NUMRI SHUMËS

arbëreshë
besnikë
guximtarë
italianë
shqiptarë
siçilljanë
trëmbësarë

etj.

pa ndërruar

NUMRI NJËJËS

krijues*
veprues**

NUMRI SHUMËS

krijues
veprues

* çë krijon (litisht: creativo); ** çë vepron, çë shërben. I gjen te shkrimet e sotëm arbëreshë.

SHUMËSI I MBIEMRAVET FEMËRORË

Naní zglidh:

Njëjës

Grua **e ndershme** ë vo' Lena!

Gruaja **e ndershme** qos shpinë.

Vajzë **guximtare** ë Sara!

Vajza **guximtare** ngë trëmbet.

Shumës

Gra **të ndershme** kemi te Hora!

Gratë **e ndershme** qosjën shpitë.

Vajza **guximtare** kemi te Hora!

Vajzat **guximtare** ngë trëmben.

Çilët janë mbiemrat te numri njëjës e çilët te numri shumës ?

Janë

te **njëjësi**: “ e ndershme, guximtare ” ;

te **shumësi**: “ të ndershme, e ndershme, guximtare ”.

Të kujtosh si bëjnë te **shumësi mbiemrat femërorë**, vëre' mirë këta shembuj:

Mbiemra të nyjshëm

✿ ndërron vetëm nyja

NUMRI NJËJËS

e besme
e djeshme
e sotme
e nesërme
e ndershme
e shkëlqyeme
e zgjuame
e kuqe

NUMRI SHUMËS

të besme
të djeshme
të sotme
të nesërme
të ndershme
të shkëlqyeme
të zgjuame
të kuqe

etj.

☀ ndërron nyja e shumësi merr mbaresën “-a”

NUMRI NJËJËS

e bukur
e mësuar
e rritur
e zgjuar
e shkëlqyer

NUMRI SHUMËS

të bukura
të mësuar
të rritura
të zgjuara
të shkëlqyera

etj.

☀ ndërron nyja e mbaresa e njëjësit “-ë” te shumësi bëhet “-a”

NUMRI NJËJËS

e bardhë
e gjallë
e mirë
e verdhë
e thatë

NUMRI SHUMËS

të bardha
të gjalla
të mira
të verdha
të thata

etj.

Mbiemra të panyjshëm

● pa ndërruar

NUMRI NJËJËS

arbëreshe
besnike
guximtare
italiane
krijuese
shqiptare
siçilljane
trëmbësare
vepruese

NUMRI SHUMËS

arbëreshe
besnike
guximtare
italiane
krijuese
shqiptare
siçilljane
trëmbësare
vepruese

etj.

USHTRIME

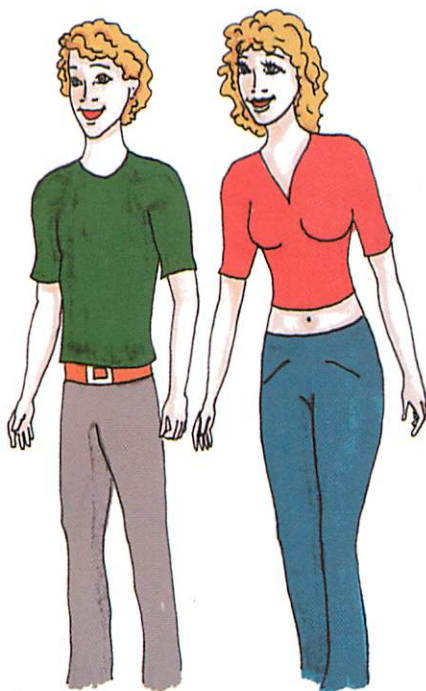
Vër këto fjalí këtú poshtë te numri shumës (një > dy).

Njëjës

- 1 - Dje Palermë pashë një arbëresh.
- 2 - Ai balun i kuq ë i Markut.
- 3 - Ajo vajzë e zgjuame ë jime motër.
- 4 - Një kalë i bardhë rrjedh te fusha.
- 5 - **Marku ka një mike shqiptare.**

Shumës

- 1 - Dje Palermë pashë
- 2 - Ata
- 3 - Ato
- 4 - _____
- 5 - _____

Shembuj letrarë

... sy **të parrëfyeshmë**...

(CS – Novelline popolari – V, f. 375 r. 12)

Çë sy **të kaltërtë** atá! Çë krip **të rrudhur**...

(CS – Novelline popolari – VII, f. 388 r. 13)

...veshi muret me petë **të hékurta**...

(CS – Novelline popolari – VII, f. 387 r. 5)

FJALOR

i parrëfyeshëm, e -shme = **litisht:**
indescrivibile

i, e kaltërt = **litisht:** azzurro, -a

i, e rrudhur = **litisht:** riccio, -a; ricciuto, -a

i, e hekurt = **litisht:** ferreo, -a

MËSIMI 7M

Shumësi i parregullt i mbiemrave cilësorë.

Vëre' naní këto shprehje:

Djali **i math** vete te skolla.

Shkoi një kalë **i zi**.

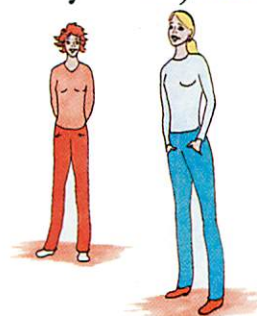
Vajza **e madhe** vete te skolla.

Ata janë djem **të mëdhenj**.

Shkuan dy kuej **të zes**.

Ato janë vajza **të mēdha**.

Si shihet, mbiemrat “ **i math (i madh)** ” e “ **i zi** ” te shumësi **mashkullor** ndërrojnë

i math (i madh) = shumës: **të mēdhenj**

i zi = shumës: **të zes** (shqip: **të zinj**)

e te gjinia **femërore** njëjës e shumës bëjnë kështu:

e madhe = shumës: **të mēdha**

e zezë* = shumës: **të zeza**.*

* Mbiemri femëror “e zezë” ka rregullën normale të shumësit të mbiemrave femërorë: “të zeza”. Shembuj: Shkoi një pelë **e zezë**. Shkuan ca pela **të zeza**.

Ndonjë mbiemër tjetër:

MASHKULLOR

Njëjës	Shumës
i glatë	të glet
i keq	të keq (ship: të këqij)
i lartë	të lertë (ship: të lartë)
i ri	të ri (ship: të rinj)
i vogël	të vegjij (ship: të vegjël)

FEMËROR

Njëjës	Shumës
e glatë	të glata
e keqe	të keqe (shqip: të këqija)
e lartë	të larta
e re	të reja
e vogël	të vogla*

* Mbiemri femëror “e vogël” te shumësi zbier “ë-jën” e merr mbaresën normale shumës: “të vogla”. Marku na huajti biçikletën **e vogël**. Na kemi dy biçikletë **të vogla**.

USHTRIME

Vër këto fjalë këtu poshtë te numri shumës (një > dy).

Njëjës

- 1 - U kam një qen i (të) math.
- 2 - U kam një maçe e madhe.
- 3 - U kam një biçikletë e (të) vogël.
- 4 - U kam një kalë i (të) zi.
- 5 - U kam një biçikletë e (të) re.

Shumës

- 1 - U kam dy qen të _____
- 2 - _____
- 3 - _____
- 4 - _____
- 5 - _____

Ndo shembull letrar

Ju ç'edhe te gjithë të keqet, / ... / mbani krerzitë **të lert** / e nkë zbiri kurrë zëmrje...
(FCG – MT – X – f. 16, vj. 1, 4)

Disa ka trimat më **të lertë**...
(CT – Novelline popolari, V – f. 373, r. 12)

MËSIMI 8M

Mbiemri cilësor i emërzuar.

Zglith:

I **miri** ngë i trëmbet njeriu, i **ligu** i trëmbet gjithëve.

Çilat vajza përpoqe?

Përpoqa një **e (të) vapkë** e një **e (të) qosme**

E mira na gëzon, **e liga** na helmon.

Bëj **të mirë** gjithëve e **të lik** mosnjeriu.

Çë janë mbiemrat cilësorë

i miri, i ligu, e vapkë, e qosme, e mira, e liga, të mirë, të lik ?

Janë mbiemra cilësorë “të emërzuar” (litisht: aggettivi sostantivati), vje’ më rarë se te fjalía zënë vendin e emrit te të gjitha funksionët që ai ka. Gjithë mbiemrat cilësorë në fakt mënd të emërzonen.

Te shembujt më lartë ë sikurse thomi:

i **miri** = njeriu i mirë
një **e vapkë** = një grua e vapkë
e mira = të bëmat e mira
të mirët = të bërit të mirë

Shembuj tjerë:

Ndih **të mirin** të qëndronjë i mirë. Ndih **të ligun** të mos qëndronjë i lik.

Harro **të mirën** e kujto **të ligën**.

Të mirët çë më ka bërë noni ngë m’e ka bërë njeri!

Si shohjëm te fjalitë këtu sipër, mbiemri cilësor i emërzuar ka funksionën e substantivit e përdoret ashtú; andaj te fjalía (frazá) mënd të jetë kryefjalë, kundrinë e plotës.

● **Mbiemrat e emërzuar si “e mira, e liga, të mirët, të liktë o të ligtë” kanë vlerë abstrakte. Këtu kemi dy tjerë: e bukura; e vërteta.**

Shembuj:

E bukura ë se Marku vate më këmbë te Sheshi!

La’ Gjergji me tha një **të vërtetë** (**të fterë**): gjithë ujërat ven’ e sosjën te dejt!

● **Këta mbiemra të emërzuar mashkullorë e femërorë kanë vlerë konkrete:**

MASHKULLORË

njëjës	shumës
(një) i besëm - i besmi	(ca) të besëm - të besmit
(një) i dejmë - i dejmi	(ca) të dejmë - të dejmit
(një) i lënë - i lëni	(ca) të lënë - të lënit
(një) i math - i madhi	(ca) të mëdhenj - të mëdhenjtë
(një) i qosëm - i qosmi	(ca) të qosëm - të qosmit
(një) i shklepur - i shklepuri	(ca) të shklepur - të shklepurit
(një) i shurdhur - i shurdhuri	(ca) të shurdhur - të shurdhurit
(një) i vapkë - i vapku	(ca) të vapq - të vapqit
(një) i varfër - i varfëri	(ca) të varfër - të varfërit
(një) i vogël - i vogli	(ca) të vegjij - të vegjiit
etj.	

FEMËRORË

njëjës	shumës
(një) e besme - e besmja	(ca) të besme - të besmet
(një) e dejme - e dejmja	(ca) të dejme - të dejmet
(një) e lënë - e lëna	(ca) të lëna - të lënat
(një) e madhe - e madhja	(ca) të mëdha - të mëdhatë
(një) e qosme - e qosmja	(ca) të qosme - të qosmet
(një) e shklepur - e shklepura	(ca) të shklepura - të shklepurat
(një) e shurdhur - e shurdhura	(ca) të shurdhura - të shurdhurat
(një) e vapkë - e vapka	(ca) të vapka - të vapkat
(një) e varfër - e varfëra	(ca) të varfëra - të varfërat
(një) e vogël - e vogla	(ca) të vogla - të voglat
etj.	

Shembuj:

Prëmë një **i dejmë** i këndoj hënëzës.

Të vapqit te jeta janë më shumë se **të qosmit**.

Te varfërit e **të varfërat** te vendet afrikanë janë ndutu shumë.

Mëma flet për të bijat: - **E madhja** e **e vogla** ngë venë dakord.

- Edhe mbiemrat e fjalës “kullúr - kullúri” (shqip: ngjyrë, -a):

(një) i bardhë	- i bardhi
(një) i gjelbër	- i gjelbëri
(një) i kaltër	- i kaltëri
(një) kështenjor	- kështenjori
(një) i kuq	- i kuqi
(një) qiellór	- qiellori
(një) i verdhë	- i verdhi
(një) i zi	- i ziu

etj.

Shembuj:

Ëm kullurin **i (e) kuq** se ka sos disinjin.
 Ëm **të kuqin** se ka sos disinjin (vizatimin).
 Ëm ngjyrën **e kuqe** se ka sos vizatimin.

Një **i kuq** si ky ku e gjen? Me një **i (të) kaltër** si ky merr dritë gjithë kambra (dhoma)!
 Zbardha shpinë me një **qiellor** i (të) bukur! **I bardhi** i rri mirë te muret ajashta.
I verdhi i vesë ngë më pëlqen. Me **të gjelbër** janë të ngjyera (nkullurirtur) dyert.

- Janë mbiemra të emërzuar edhe mbiemrat e popujvet :

arbëreshi - Arbëreshët, siçilljani - Siçilljanët, italiani - Italianët, shqiptari - Shqiptarët, etj.

Shembuj:

Më mirë se gjithë shërben **arbëreshi**. Na rrimë te Hora e **Arbëreshëvet**.

USHTRIME

- 1 - Te fjalitë këtu poshtë vër mbiemra të emërzuar te vendi i mbiemravet cilësorë:

- 1 – Një burrë i shklepur hiqej dal' e dalë.
- 1 – Një _____ hiqej dal' e dale.
- 2 – Një burrë i qosmë na huajti makinën e tij.
- 2 – Një _____ na huajti makinën e tij.
- 3 – Me kullurin **i (e) kuq** ngë vjen mirë dera!
- 3 – Me _____ ngë vjen mirë dera!

2 - Zglith këto dy të shkruame (njera pa mbiemra të emëruar, tjetra me mbiemra të emëruar) e thuaj çila rrjedh më mirë arbërisht:

1 – U kam një maçe e (të) shurdhur e një maçe e (të) shklepur: maçja e shurdhur i gjegjet më mirë se u përçë bën finta, bën skurse ngë gjegjet, ma i gjegjet mirë; maçja e shklepur kur e vërejëm shklepon, kur ngë e vërejëm rrjedh e kërcen (sotar) e bën loprën. Maçja e shurdhur mi ngë zë se thotse ngë i gjegjet; maçja e shklepur mi ngë zë se thotse ngë mënd t' i rrjedhënj aprapa. U kam dy maçe që u bën të zonjat!

2 – U kam një maçe e (të) shurdhur e një maçe e (të) shklepur: e shurdhura i gjegjet më mirë se u përçë bën finta, bën skurse ngë gjegjet, ma i gjegjet mirë; e shklepura kur e vërejëm shklepon, kur ngë e vërejëm rrjedh e kërcen (sotar) e bën loprën. E shurdhura mi ngë zë se thotse ngë i gjegjet; e shklepura mi ngë zë se thotse ngë mënd t' i rrjedhënj aprapa. U kam dy maçe që u bën të zonjat!

Shembuj letrarë

E dërgoi shërbëtorët e 'tij, sa të thërisjën **të ghrizurit** te dasmët, e ata ngë dejën t'i vejen. E pameta dërgoi tjerë shërbëtorë, tue thënë: Thónii **të ghrizurëvet**: Shi', se u trësën time e dërtova... ejani te dasmët.

(FZ – Viti i parë – e 1^a e shtatorit 1912, n. 28 – f. 1, sht. 1, r. 5/12)

E ndë ju bëfshit **të mirë** atire që ju bëjnë **të mirë**, që hje do të kini?

(FZ – Viti i parë - 29 të shtatorit 1912, n. 32 – f. 1, sht. 1, r. 8/11)

E keqëja të shpie në derë t' armikut.

(CT – Fjalë të motshëme – f. 94 , n. 133)

E rremëja shklepon.

(CT – Fjalë të motshëme – f. 95 , n. 142)

Fatziu, vete të bën kryk, e shkul syt me glishtërat.

(CT – Fjalë të motshëme – f. 95 , n. 148)

I fëlliquri shokë do.

(CT – Fjalë të motshëme – f. 98 , n. 184)

I huaji, në të prën, ngë te ngëlin.

(CT – Fjalë të motshëme – f. 98 , n. 185)

I madhi gjëme-madhi.

(CT – Fjalë të motshëme – f. 98 , n. 187)

I marri i bën udhë të dejturit.

(CT – Fjalë të motshëme – f. 98 , n. 188)

I mbituri s' ka dre për lagsirë.

(CT – Fjalë të motshëme – f. 98 , n. 189)

I ndermi të nderon; / i dhunúami të dhunon.

(CT – Fjalë të motshëme – f. 98 , n. 190)

I pasuri i dashuri.

(CT – Fjalë të motshëme – f. 98 , n. 191)

I shumi si lumi; i paku si gjaku.

(CT – Fjalë të motshëme – f. 98 , n. 193)

I vapëk e i lënë dy vapkëzì.

(CT – Fjalë të motshëme – f. 98 , n. 194)

I véluri s'e beson t' úrëtin.

(CT – Fjalë të motshëme – f. 98 , n. 195)

Besë u kam se i madhi yn' Zot / gjithë t' mirët lumëron / e se t' liqët n' Pisë i çon. / Besë u kam këtë t' vërtetë.

(CT – Canti sacri. VIII – f. 131, st. 3)

Natën, si sqyfter, fluturoi te dritësorja, te ku kish par të bukurën, e pran, si milingonë, hiri nga një gavërë te dhoma, te ku ajo ish e flëj.

(CT – Novelline popolari – f. 440, r. 6 nga e sprasmja)

Bir i aft i s'vjetrës farë, / mbi të lertit lart u çove; / dolle i pari ndër të parë / ndër të ndermëvet u shtrove.

(CT – Mino – IV – f. 504, vj. 5/8)

MËSIMI 9M

Problemi i nyjavet me dy mbiemra cilësorë të nyjshëm.

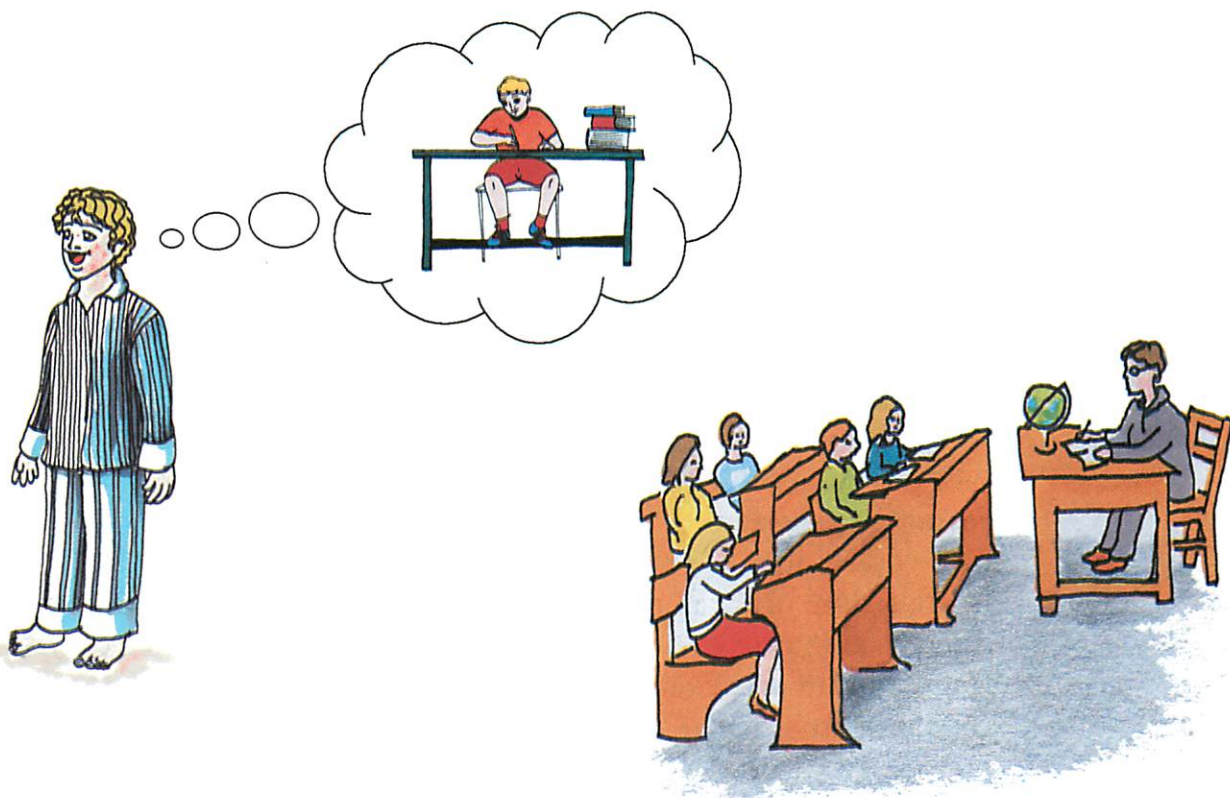
Zgllith këtë rrëfim e vëre' mirë si shkruhen nyjat kur te fjalta kemi më shumë se një mbiemër.

Djali që do mirë skollën

Djali i urtë e i mirë që përpoqa dje, më tha me fjalë të buta e të qëruame se - thotse - ngë ka jardhur te skolla përçë ka pasur rrusanien; më tha se i ka dishpëlqyer se ka zbjerrë gjithë ato ditë të bukura e të dobishme skollje e se nestër ka vinjë pameta, se rrusania i shkoi.

Atij i ka dishpëlqyer edhe se ngë ka parë miqtë e dashur e të zgjuam, si edhe miket e mira e të dashura, të çilëvet e të çilavet i (u) ka thënë të mos vejën t'e gjejën sa të mos i (u) ngjij rrusanien.

Më tha edhe, i lëvdishmi e i sjellshmi djalë, se ka nostalgji për profesorët e dishëm e të përgatitur, të çilëvet i (u) dërgon të falat e sinqerta e të përzëmërta.

FJALOR

te qëruame = **litisht:** appropriate, forbite
i lëvdishmi = **litisht:** lodevole;
e dishëm = që dinë;
e sinqerta = **litisht:** sinceri;

të dobishme = **litisht:** utili;
i sjellshmi = **litisht:** educato;
të përgatitur = **litisht:** preparati culturalmente;
të përzëmërta = që daljën ka zëmra; **litisht:** cordiali.

Marrjëm naní emrat bashkë me mbiemrat te rrëfimi që zglo dhëm e shohjëm si ndërrojën nyjat sipas lakimevet (deklinacjonëvet):

✿ Djali **i** urtë e **i** mirë = emër mashkullor njëjës, rasa emërore e shquar; nyjat e mbiemravet janë: **i, i**;

✿ me fjalë **të buta** e **të qëruame** = emër femëror shumës, rasa kallëzore e pashquar; nyjat janë: **të, të**;

✿ ditë **të bukura** e **të dobishme** = emër femëror shumës, rasa kallëzore e pashquar; nyjat janë: **të, të**;

✿ miqtë **e dashur** e **të zgjuam** = emër mashkullor shumës, rasa kallëzore e shquar; nyjat janë: **e, të**;

✿ miket **e mira** e **të dashura** = emër femëror shumës, rasa kallëzore e shquar; nyjat janë: **e, të**;

✿ **i lëvdishmi** e **i sjellshmi** djalë = mbiemra mashkullorë njëjës, rasa emërore e shquar, me nyjat: **i, i**;

✿ për profesorët **e dishëm** e **të përgatitur** = emër mashkullor shumës, rasa kallëzore e shquar; nyjat: **e, të**;

✿ të falat **e sinqerta** e **të përzëmërta** = emër femëror shumës, rasa kallëzore e shquar, nyjat janë: **e, të**.

Vëre' tablelet këtu poshtë me

emër + mbiemër të nyjshëm + mbiemër të nyjshëm.

Emër mashkullor + mbiemër i nyjshëm + mbiemër i nyjshëm

NUMRI NJËJËS

		Forma e pashquar	Forma e shquar
E.		(një) djalë i urtë e* i mirë	djali i urtë e i mirë
Gj.	(i...)	(njëi) djali të urtë e të mirë	(i...) djalit të urtë e të mirë
Dh.		(njëi) djali të urtë e të mirë	djalit të urtë e të mirë
K.		(një) djalë të urtë e të mirë	djalin e urtë e të mirë
Rr.		(njëi) djali të urtë e të mirë	djalit të urtë e të mirë

NUMRI SHUMËS

		Forma e pashquar	Forma e shquar
E.		(ca) djem të urtë e të mirë	djemtë e urtë e të mirë
Gj.	(i...)	(ca) djemve të urtë e të mirë	(i...) djemvet të urtë e të mirë
Dh.		(ca) djemve të urtë e të mirë	djemvet të urtë e të mirë
K.		(ca) djem të urtë e të mirë	djemtë e urtë e të mirë
Rr.		(ca) djemsh të urtë e të mirë	djemvet të urtë e të mirë

Emër femëror + mbiemër i nyjshëm + mbiemër i nyjshëm

NUMRI NJËJËS

	Forma e pashquar	Forma e shquar
E.	(një) vajzë e urtë e* e mirë	vajza e urtë e e mirë
Gj.	(i...) (njëi) vajzje të urtë e të mirë	(i...) vajzës të (së) urtë e të mirë
Dh.	(njëi) vajzje të urtë e të mirë	vajzës të (së) urtë e të mirë
K.	(një) vajzë të urtë e të mirë	vajzën e urtë e të mirë
Rr.	(njëi) vajzje të urtë e të mirë	vajzës të (së) urtë e të mirë

NUMRI SHUMËS

	Forma e pashquar	Forma e shquar
E.	(ca) vajza të urta e të mira	vajzat e urta e të mira
Gj.	(i...) (ca) vajzave të urta e të mira	(i...) vajzavet të urta e të mira
Dh.	(ca) vajzave të urta e të mira	vajzavet të urta e të mira
K.	(ca) vajza të urta e të mira	vajzat e urta e të mira
Rr.	(ca) vajzash të urta e të mira	vajzavet të urta e të mira

* kjo “ e ”, çë përpjek te lakimet ë lidhëz (litisht: congiunzione) e ngë ka kifari (punë) me nyjat.

Emër asnjanes+ mbiemër i nyjshëm + mbiemër i nyjshëm

NUMRI NJËJËS

	Forma e pashquar	Forma e shquar
E.	(një) mish të njomë e të mirë	mishtë e (të) njomë e të mirë
Gj.	(i...) (njëi) mishit të njomë e të mirë	(i...) mishit të njomë e të mirë
Dh.	(njëi) mishit të njomë e të mirë	mishit të njomë e të mirë
K.	(një) mish të njomë e të mirë	mishtë e (të) njomë e të mirë
Rr.	(njëi) mishit të njomë e të mirë	mishit të njomë e të mirë

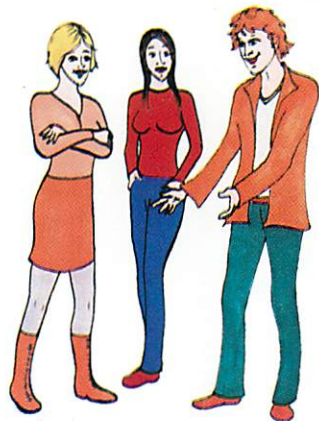
NUMRI SHUMËS

	Forma e pashquar	Forma e shquar
E.	(ca) mishra të njoma e të mira	mishrat e njoma e të mira
Gj.	(i...) (ca) mishrave të njoma e të mira	(i...) mishravet të njoma e të mira
Dh.	(ca) mishrave të njomë e të mira	mishravet të njoma e të mira
K.	(ca) mishra të njoma e të mira	mishrat e njoma e të mira
Rr.	(ca) mishrash të njoma e të mira	mishravet të njoma e të mira

USHTRIME

Vër nyjën ç' i duhet përpara mbiemravet, tuke pasur një sy te shembujt që ke parë.

- 1 – Fola me dy vajza ____ bukura e ____ zgjuame.
- 2 – Fola me ca djem ____ bukur e ____ zgjuam.
- 3 – Djali ____ sjellshëm e ____ dashur vate Palermë.
- 4 – Maçevet time ____ bardha e ____ zeza i qella klëmshit.
- 5 – Qenvet tim ____ butë e ____ dashur i qella ca mish ____ zier.
- 6 – Dje fola me vajzën ____ glatë e ____ bukur që pashë tek ti.
- 7 – E di se maçet ____ bardha e ____ zeza duan klëmshit me viskote!
- 8 – Qentë ____ butë e ____ dashur lozjën me maçet ____ buta e ____ dashura.
- 9 – Dje i dërgova një kartulinë mikes ____ dashur e ____ mirë që rri Napul.
- 10 – Mikut ____ sinqertë e ____ dashur i dhashë një çikullatë.

Shembuj letrarë

T'u lumt goja, o e Bukurë, për ato fjalë të mira e të buta, që ti the për mua!
(C.T. – Novelline popolari, IX – f. 403, r. 10 nga e sprasmja)

Ndër këtë, të tërë gropën e kish mbushur një mjegullë e zezë e e dendurë ...
(CT – Novelline popolari – X, f. 416, r. 7, 8)

... ujërat rrodhen te lumi... me rrym të gjerë e të qetëm...
(CT – Novelline popolari – X, f. 416, r. 18, 19)

MËSIMI 10M

Paradigma e përgjithshme e nyjavet te disa kombinacionë.

Sa herë ke gjegjur këto shprehje?

Nona: - Djali **i** vogël, **i** mirë e **i** rrallë **i** nonës!

Noni: - Vajza **e** vogël, **e** mirë e **e** rrallë **e** nonit, eja këtu!

Çë shohjëm te fjalitë këtu sipër?

Shohjëm tre mbiemra të nyjshëm e një emër mbajtur nga nyja e rasës gjinore:

tre mbiemra = **i** vogël, **i** mirë e **i** rrallë - **e** vogël, **e** mirë e **e** rrallë;

nyja e rasës gjinore = **i** nonës - **e** nonës.

Sa "nyja"!

Zglith mirë shembujt
çë vijën!

Si shkruhen drejt?

Vëre', ndërkaq, paradigmën e përgjithshme të nyjavet.

PARADIGMA E PËRGJITHSHME E NYJAVET

EMËR MASHKULLOR + TRE MBIEMRE TË NYJSHËM NUMRI NJËJËS

Forma e pashquar		Forma e shquar	
E.	+ i ..., i ... e* i ...	E	+ i ..., i ... e i ...
Gj. Dh. K. Rr.	+ të ..., të ... e të ...	Gj. Dh. Rr.	+ të ..., të ... e të ...
		K.	+ e ..., të ... e të ...

NUMRI SHUMËS

Forma e pashquar		Forma e shquar	
E. Gj. Dh. K. Rr.	+ të ..., të ... e të ...	E. K.	+ e ..., të ... e të ...
		Gj. Dh. Rr.	+ të ..., të ... e të ...

EMËR FEMËROR + TRE MBIEMRE TË NYJSHËM NUMRI NJËJËS

Forma e pashquar		Forma e shquar	
E.	+ e ..., e ... e* e ...	E.	+ e ..., e ... e e ...
Gj. Dh. K. Rr.	+ të ..., të ... e të ...	Gj. Dh. Rr.	+ të (së) ..., të ... e të ...
		K.	+ e ..., të ... e të ...

NUMRI SHUMËS

Forma e pashquar		Forma e shquar	
E. Gj. Dh. K. Rr.	+ të ..., të ... e të ...	E. K.	+ e ..., të ... e të ...
		Gj. Dh. Rr.	+ të ..., të ... e të ...

EMËR ASNJANËS + TRE MBIEMRE TË NYJSHËM NUMRI NJËJËS

Forma e pashquar		Forma e shquar	
E.	+ të ..., të ... e* të ...	E.	+ e (të) ..., e (të) ... e e (të)
Gj. Dh. K. Rr.	+ të ..., të ... e të ...	Gj. Dh. Rr.	+ të ..., të ... e të ...
		K.	+ e (të) ..., të ... e të ...

NUMRI SHUMËS

Forma e pashquar		Forma e shquar	
E. Gj. Dh. K. Rr.	+ të ..., të ... e të ...	E. K.	+ e ..., të ... e të ...
		Gj. Dh. Rr.	+ të ..., të ... e të ...

* kjo "e", që sheh te lakimet, ë lidhëz (litisht: congiunzione) e ngë ka kifari (punë) me nyjat.

USHTRIME

◆ Zgledhjem bashkë këto tabele e thomi çilat fjalë e çilat nyja ndërrojnë te lakimi:

1 EMËR MASHKULLOR + MBIEMËR I NYJSHËM + EMËR FEMËROR

NUMRI NJËJËS

	FORMA E PASHQUAR	FORMA E SHQUAR
E.	(një) djalë i vogël i nonës	djali i vogël i nonës
Gj.	(i, ...)(njëi) djali të vogël të nonës	(i, ...) djalit të vogël të nonës
Dh.	(njëi) djali të vogël të nonës	djalit të vogël të nonës
K.	(një) djalë të vogël të nonës	djalin e vogël të nonës
Rr.	(njëi) djali të vogël të nonës	djalit të vogël të nonës

NUMRI SHUMËS

	FORMA E PASHQUAR	FORMA E SHQUAR
E.	(ca) djem të vegjij të nonës	djemtë e vegjij të nonës
Gj.	(i, ...)(ca) djemve të vegjij të nonës	djemvet të vegjij të nonës
Dh.	(ca) djemve të vegjij të nonës	djemvet të vegjij të nonës
K.	(ca) djem të vegjij të nonës	djemtë e vegjij të nonës
Rr.	(ca) djemsh të vegjij të nonës	djemvet të vegjij të nonës

2 EMËR FEMËROR + MBIEMËR I NYJSHËM + EMËR MASHKULLOR

NUMRI NJËJËS

	FORMA E PASHQUAR	FORMA E SHQUAR
E.	(një) vajzë e vogël e nonit	vajza e vogël e nonit
Gj.	(i, ...)(njëi) vajzje të vogël të nonit	(i, ...) vajzës të (së) vogël të nonit
Dh.	(njëi) vajzje të vogël të nonit	vajzës të (së) vogël të nonit
K.	(një) vajzë të vogël të nonit	vajzën e vogël të nonit
Rr.	(njëi) vajzje të vogël të nonit	vajzës të (së) vogël të nonit

NUMRI SHUMËS

	FORMA E PASHQUAR	FORMA E SHQUAR
E.	(ca) vajza të vogla të nonit	vajzat e vogla të nonit
Gj.	(i, ...)(ca) vajzave të vogla të nonit	vajzavet të vogla të nonit
Dh.	(ca) vajzave të vogla të nonit	vajzavet të vogla të nonit
K.	(ca) vajza të vogla të nonit	vajzat e vogla të nonit
Rr.	(ca) vajzash të vogla të nonit	vajzavet të vogla të nonit

3 EMËR ASNJANËS + MBIEMËR I NYJSHËM + EMËR FEMËROR

NUMRI NJËJËS

	FORMA E PASHQUAR	FORMA E SHQUAR
E.	(ca) mish të njomë të lopës	misht e (të) njomë të lopës
Gj. Dh. K. Rr.	si mashkullori	

NUMRI SHUMËS

si femërori

◆ Mënd të bëjmë një qind shembuj tjerë si ata që pamë, ku duken mirë fjalët e nyjat që ndërrojnë e ato që ngë ndërrojnë te lakimi. Shohjmë edhe këta shembuj, që mënd të plotësosh ti vet:

1 EMËR MASHKULLOR + EMËR MASHKULLOR + MBIEMËR I NYJSHËM
NUMRI NJËJËS

	FORMA E PASHQUAR	FORMA E SHQUAR
E.	(një) djalë i burrit të glatë	djali i burrit të glatë
Gj.	(i, ...) (njëi) djali të burrit të glatë	(i, ...) djalit të burrit të glatë
Dh.	_____	_____
K.	_____	_____
Rr.	_____	_____

	FORMA E PASHQUAR	FORMA E SHQUAR
E.	(ca) djem të burrit të glatë	djemtë e burrit të glatë
Gj.	(i, ...) (ca) djemve të burrit të glatë	(i, ...) djemvet të burrit të glatë
Dh.	_____	_____
K.	_____	_____
Rr.	_____	_____

2 EMËR MASHKULLOR + EMËR FEMËROR + MBIEMËR I NYJSHËM
NUMRI NJËJËS

	FORMA E PASHQUAR	FORMA E SHQUAR
E.	(një) djalë i gruas të (së) glatë	djali i gruas të (së) glatë
Gj.	(i, ...) (njëi) djali të gruas të (së) glatë	(i, ...) djalit të gruas të (së) glatë
Dh.	_____	_____
K.	_____	_____
Rr.	_____	_____

	FORMA E PASHQUAR	FORMA E SHQUAR
E.	(ca) djem të gruas të (së) glatë	djemtë e gruas të (së) glatë
Gj.	(i, ...)(ca) djemve të gruas të (së) glatë	(i, ...) djemvet të gruas të (së) glatë
Dh.	_____	_____
K.	_____	_____
Rr.	_____	_____

E vëre’

	EMËR FEM. + MBIEMËR I NYJSH. + EMËR MASHK. + MBIEMËR I NYJSH. NUMRI NJËJËS	
E.	FORMA E PASHQUAR këpucë e trashë e burrit të hollë	FORMA E SHQUAR këpuca e trashë e burrit të hollë
	e tjera	
	NUMRI SHUMËS	
E.	FORMA E PASHQUAR këpucë të trasha të burrit të hollë	FORMA E SHQUAR këpucët e trasha të burrit të hollë
	e tjera	

MËSIMI 11M

Shkallët e mbiemrit cilësor.

Na thomi:

Vajza **e bukur** u martua.

Mara duket më e madhe se Marta.

Ina ë aq e bukur sa e urtë.

Marta ë më pak e hollë se Mara.

Sara ë më e mira e të gjithave.

Pashë një vajzë shumë e (të) bukur.

Vëre' naní këtë shkallë me mbiemrat që zglodhe:

më e mira shumë e bukur

më e madhe më pak e hollë aqë e bukur sa e urtë

e bukur

◆ Çë ë “e bukur” vënë poshtë te shkalla?
Ë një mbiemër vënë te “**shkalla pohore**” (litisht: grado positivo), vje' më rarë mbiemri cilësor normal.

◆ E çë janë “më e madhe, më pak e hollë, aqë e bukur sa e urtë” vënë te shkalla më lart ?

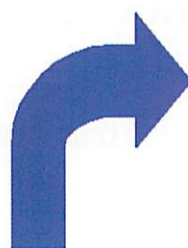
Janë mbiemra vënë te “**shkalla krahasore**” (litisht: grado comparativo), vje’ më rarë se ndo gjagjë ë më shumë o më pak o paraç se gjagjë tjetër:

- më e madhe = **shkalla krahasore e sipërisë** (litisht: comparativo di maggioranza);
- më pak e hollë = **shkalla krahasore e ultësisë** (litisht: comparativo di minoranza);
- aqë e bukur sa e urtë = **shkalla krahasore e barazisë** (litisht: comparativo di uguaglianza).

◆ E çë janë “shumë e bukur, më e mira” ?

Janë mbiemra vënë te “**shkalla sipërore**” (litisht: grado superlativo), vje’ më rarë së më lart se aqë ngë mënd të vemi:

- më e mira = **shkalla sipërore relative** (litisht: superlativo relativo);
- shumë e bukur, ndutu e bukur = **shkalla sipërore absolute** (litisht: superlativo assoluto).

absolute
relative
shkalla sipërore

shkalla pohore

e sipërisë
e barazisë
e ultësisë
shkalla krahasore

USHTRIME

1 - Këtu poshtë ke shtatë mbiemra për tri shkallët: gjeji e shkruaji te shkalla që i nget.

SHKALLËT		
POHORE	KRAHASORE	SIPËRORE
më i madhi		më i madhi
të mira		
të holla		
aq i bukur sa...		
më të mirë se...		
më të mirët		
më kuq se...		
shumë i kuq		
shumë të kuqe		
i bardhë		
e verdhë		
të hollë		
më të bardhat		
aqë të kuqe sa...		
sa i butë aqë...		
më të kuqet		
më të verdha se...		
shumë të bukura		
e glatë		
i shkurtur		
sa i mirë aqë...		

2 – Shkruaj “shkallën krahasore” te ana e këtyre mbiemrave që janë te shkalla pohore:

SHK. POHORE	SHKALLA KRAHASORE		
	e sipërisë	e barazisë	e ultësisë
i rrallë	më i rrallë	aqë i rrallë	më pak i rrallë
e glatë			
e gjerë			
i butë			
bujar			

3 – Shkruaj “shkallën sipërore” te ana e këtyre mbiemrave që janë te shkalla pohore:

SHK. POHORE	SHKALLA SIPËRORE	
	relative	absolute
i rrallë	më i rralli	shumë i rrallë
e glatë		
e gjerë		
i butë		
bujar		

KUJTO

1 - Arbërisht, si pamë, **shkalla krahasore e sipërisë** bëhet tue i shtuar shkallës pohore “ndajfoljen” (litisht: l’avverbio) “më”.

Shembull:

Marku ë **më** i mirë.

Në pra kemi të krahasojëm (konfrontarjëm) dy elemente gramatikorë, atëherë të dytit element i shtohet “lidhëza” “se”.

Shembull:

Mara ë më e bukur **se** Sara.

2 - **Shkalla krahasore e ultësisë** bëhet tue i shtuar shkallës pohore ndajfoljen “më pak”.

Shembull:

Sara ë **më pak** e bukur (**se** Mara).

3 - **Shkalla krahasore e barazisë** bëhet tue i (u) shtuar ndajfoljet “aqë... sa...” o “sa... aqë...” mbiemravet që duam të krahasojëm, të vëmë përkrahu.

Shembuj:

Sara ë **aqë** e urtë **sa** ë bujare.

Sara **sa** ë e urtë **aqë** ë bujare.

4 - **Shkalla sipërore absolute** bëhet tue i shtuar shkallës pohore ndajfoljen “shumë” (o “gjithë” o “fort”, etj.).

Shembuj:

Mara ë **shumë** e bukur.

Shën Mëria **gjithë** shejte na ruan.

5 - **Shkalla sipërore relative** formohet tue bërë të shquar mbiemrin e shkallës krahasore të sipërisë.

Kështu:

Shkalla krahasore e sipërisë, që pamë lart: Marku ë **më i mirë**.

Shkalla sipërore relative: Marku ë **më i miri**.

Në pra kemi të krahasojëm të parin element me të dytin që ë i përgjithshëm (litisht: generico), atëherë i dyti element vete te rasa gjinore o te rasa emërore me parafjalën “te”.

Shembuj:

Marku ë më i miri **i djemvet**.

Marku ë më i miri **te djemtë**.

6 - **Shkalla sipërore absolute** mënd të bëhet edhe kështu:

■ tue i shtuar “sa” mbiemrit pohor;

shembull:

Sa e bukur ë Hora jonë!

■ tue përsëritur (rripitirtur) mbiemrin pohor;
shembull:

Katarina kish një vestë të bukur të bukur!

■ tue përsëritur mbiemrin pohor e tue i shtuar të dytit mbiemër parashtesën
(litisht: il prefisso) “stër-”;
shembull:

Vend i bukur e i stërbukur ë Hora!

■ tue i shtuar mbiemrit pohor ndonjë fjalí si “sa ngë mënd më”, “sa ngë mënd të thuhet”, “sa ngë mënd t’ish më”, etj.;

shembull:

Vajza ish e bukur sa ngë mënd më.

Ca shembuj letrarë

... kish një bir aqë të bukur, sa gjithë vashazit e dishirojën për shoq.
(C.T. – Novelline popolari, I – f. 353, radhë 1,2)

Perpara shpis s’ rregjit jisëj një vajzë e varfërë, po e hëshme edhe e mirë sa ngë mënt t’ish më...
(C.T. – Novelline popolari, I – f. 353, r. 3,4)

Disa ka trimat më të lertë...
(C.T. – Novelline popolari, V – f. 373, r. 12)

Një herë e një herë ish një rreq, çë kish një bijë të vetëme, po më të bukurë se drita e diellit, më të hëshme se hënza; më të dishme se një qint të dishme.
C.T. – Novelline popolari, V – f. 372, r. 1/3)

...Një bir bulku, mendtak sa ngë mënt t’ish më...
(C.T. – Novelline popolari, V – f. 373, r. 15)

E bukura e bukurë ish e më e bukurë u bë.
(C.T. – Novelline popolari, V – f. 375, r. 10)

Një herë e një herë ish një njerí shumë i qosëm...
(C.T. – Novelline popolari, VI – f. 377, r.1)

Një përrua gjaku të zi të zi e të nxeht gufoi... nga qafa e këputurë...
(C.T. – Novelline popolari, X – f. 416, r. 12, 13)

Djaloshi u bë i kuq i kuq, e i rrëfyejti të tëra të papritëmet e veta.
(C.T. – Novelline popolari, XV – f. 477, r. 1)

Kështu tue folë, ajo e hëshme u shporr, tue lënë atá fort të mallëngjyer e të thekurë në zëmbërët.
(C.T. – Novelline popolari, XV – f. 477, r. 1)

MËSIMI 12M

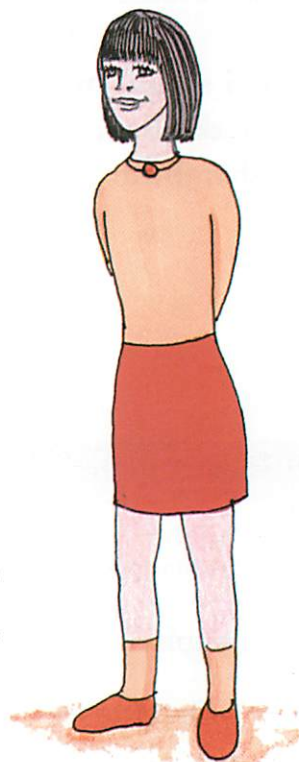
Mbiemri me prapashtesa zvogëluese e përkëdhelëse.

Zglith mirë:

Djali ë **i vogliçel**,
do thom **i shkurturot**,
po ka një fuqi!

Vajza ë **e holliçe**,
jo **e trashote** do thom,
e rri mirë ashtu.

Çë janë

i vogliçel, i shkurturot, e holliçe, e trashote ?

Janë mbiemra zvogëlues e përkëdhelës (litisht: aggettivi diminutivi e vezzeggiativi).

Si për “emrin” edhe për “mbiemrin cilësor” arbërisht kemi pasur e kemi prapashtesa (litisht: suffissi) që i ndërrojnë domethënien mbiemrit, tuke i shtuar herë zvogëlim o përkëdhelje, herë zmadhim, herë keqësim.

SHËNIM

Si për “emrin”, edhe këtu vija që ndan mbiemrat “zvogëlues” nga mbiemrat “përkëdhelës” ë shumë e hollë.

Mbiemrat e ndërruar me prapashtesën “-içel, -içe” herë herë kanë më shumë domethënie “përkëdhelëse” se “zvogëluese”.

Mbiemrat e ndërruar me prapashtesën “-ot, -ote” ndo herë kanë më shumë domethënie “zvogëluese” se “përkëdhelëse”.

Ca mbiemra tjerë:

- me prapashtesën “-içel, -içe” (nga djalekti siçilljan: *-iceddu* > granniceddu): i bukuriçel, e bukuriçe; i kuqiçel, e kuqiçe; i lëniçel, e lëniçe; i madhiçel, e madhiçe; i miriçel, e miriçe; i plotiçel, e plotiçe; i rremiçel, e rremiçe; i shkurturiçel, e shkurturiçe; i trashiçel, e trashiçe; etj.;
- me prapashtesën “-el, -ele” (nga djalekti siçilljan: *-eddu* > vastaseddu): i shëmtuamel, e shëmtuamele, etj.;
- me prapashtesën “-liq, -liqe” e “-lliq, -lliqe” (nga djalekti siçilljan: *-icchiu* > tunnulicchiu): tundulliq, -e; etj..
- me prapashtesën “-ot, -ote” (nga djalekti siçilljan: *-ottu* > simpliciottu): i trashot, e trashote; etj.;

Ca mbiemra me prapashtesa më të vjetra arbëreshe:

- me prapashtesën “-osh, -oshe”: bukurosh, bukuroshe, etj.;
- me prapashtesën “-ush, -ushe”: plakarush, plakarushe; i vogëlush, e vogëlushe, etj.;
- me prapashtesën “-th” për mbiemrat mashkullorë: i vapkëth, i vogëlith, etj.;
- me prapashtesën “-zë” për mbiemrat femërorë: e búkurëzë, etj.

USHTRIME

1 - Bëj *zvogëlues* o *përkëdhelës* mbiemrat këtu poshtë, tuke i vënë mbaresat çë i duhen:

1 – plak	_____	2 – i mirë	_____
3 – i hollë	_____	4 – i shkurtur	_____
5 – e madhe	_____	6 – e lënë	_____
7 – e bukur	_____	8 – e trashë	_____

2 - Nxiri mbaresat *zvogëluere* o *përkëdhelëse* këtyre mbiemrave e bëji të thjeshtë (litish: *semplici*):

1 – i rremiçel	_____	2 – plakarush	_____
3 – i vapkëth	_____	4 – i shkurturot	_____
5 – e plotiçe	_____	6 – e kuqiçe	_____
7 – e vogliçe	_____	8 – e bukuroshe	_____

Ndo shembull letrar

Kostantini **i vogëlith**...

(C.T. – f. 30, XXIII, vj. 1)

Kostantini kalin nget, /atë kal **të mbrímurith**.

(C.T. – f. 38, XXIV, vj. 92,93)

O mbret **i nókërrith**, Zot me pushtet...

(C.T. – f. 232, LXXXVI, vj. 1)

Jam **i vapkëth** delëmer.

(C.T. – f. 240, LXXXIX, str. 17 vj. 5)

Ndejmë duarët, gjella jime, / tek **i përvëlúamthi** gjí.

(C.T. – f. 243, LXXXIX, str. 32 vj. 1,2)

Flëjmë, Isuth, **i búkurith**.

(C.T. – f. 244, LXXXIX, str. 39 vj. 5)

Zonja shëjte e **e búkurëzë**...

(C.T. – f. 239, LXXXIX, str. 15 vj. 1)

FJALOR

i nokërrith (i nókërr = i vogël)

i përvëlúamthi (i përvëlúam = i ngrohtë shumë, që djek)

i mbrimurith (i mbrímur = fukús, që zien, i zgjuam)

MËSIMI 13M

Mbiemri me prapashtesa zmadhuese o keqësuese.

Zglith mirë naní:

Marku ë bujarún, por
ndo herë ë i rremunác!

Sara ë e mirace!

Çë janë

bujarún, i rremunác, e mirace ?

Janë *mbiemra zmadhues o keqësues* (litisht: *aggettivi accrescitivi o peggiorativi*).

Ca tjerë

● me prapashtesat *-ac, -ace* : i glatac, e glatace; i madhac, e madhace; etj.

me prapashtesat *-un, -une*, të arbëreshuar nga djalekti siçiljan: masarun, masarune; pullitun, pullitune; sangutun, sangutune; etj.

SHËNIM

Prapashtesat *-ac, -ace* thomse i kishëm o thomse i morëm nga djalekti siçiljan (*beddazzu*), por ato *-un, -une* ia morëm drejtpërdrejt (*bugiarduni*).

Gluha shqipe prapashtesat “*-ac, -ace*” i ka vetëm me ndëlgim (kuptim) keqësues.

Ndo shembull letrar

MARA – Kish ligj kush m’e tha se je ... se je ...

SINA – Se je ... e madhace !

(GSMaj – Orëmira – f. 61, akti III, skena VI)

OSHËTARI – Kafshë, gorromise ka qafa e malit këtë i rremunac !

(GSMaj – Kërkuesit – f. 34, akti III, skena VII)

MËSIMI 14M

Mbiemri i përbërë.

Zgllith me vëmendje këta shembuj letrarë:

...e u dëftua nga herë Zoti Perëndi **i gjithëmëndëmi** ...

(FZ – Viti i katrët - 28 të shkurtit 1915 , n. 2, f. 4, sht. 1, r. 7)

Ai ka t' më ruanjë nga duart e ketij të huaji **të parrethprerë**

(FZ – Viti i katrët - 9 të majit 1915 , n. 12, f. 4, sht. 1, r. 25/27)

...kle qellur te parrajsi e gjegj të fola **të pa-rrëfieme** ...

(FZ – Viti i parë - 6 të tetorit 1912 , n. 33, f. 3, sht. 2, r. 14/16)

O zot, **i dashamirë** me ne...

(MPS – Mesha e Shën Jan **Gojartit**)

Bukën tënë **të përditshme** ëna neve sot.

(MPS – Mesha e Shën Jan **Gojartit**)

Zonjë e butë edhe **e pashoqe**...

(CT – f. 198, LX, str. 3, vj. 19)

Rregjëresha plakë, ... i priti me gas **të pathënëshëm**.

(CT – Novelline popolari, IX – f. 397, r. 20)

...Zjerma ish... i bukur, **flokart** ...

(CT – Novelline popolari, X – f. 418, r. 4)

Çë janë

i gjithëmëndëmi, të parrethprerë, të parrëfieme, i dashamirë, të përditshme, e pashoqe, të pathënëshëm, flokart ?

Janë mbiemra të përbërë.

Letërsia jonë e vjetër e gjith'e gjithë përkthimet liturgjike janë plotë me fjalë e me mbiemra të përbërë !

Mbiemrat e shembujvet që pamë përbëhen kështu:

i gjithëmëndëm, e gjithëmëndme = **mbiemër** + **folje** = gjithë + mënd;

i, e parrethprerë = **pjesëzë** + **emër** + **folje** = pa + rreth + prerë;

i parrëfiem, e parrëfieme = **pjesëz** + **folje** = pa + rrëfyenj;

i, e dashamirë = **folje** + **ndajfolje** = do + mirë;

i përditshëm, e përditshme = **parafjalë** + **emër** = për + ditë;

i pashok, e pashoqe = **pjesëzë** + **emër** = pa + shok, shoqe;

i pathënëshëm, e pathënëshme = **pjesëz** + **folje** = pa + thënë;

flokart, flokarte = **emër** + **mbiemër** = flokë + i artë.

Tjerë shembuj letrarë

... Zjermës i vanë syt te unaza e u zbet, përse pa se guri **i paçëmoshëm** ... zëj fill të murrej.

(CT – Novelline popolari, IX – f. 418, r. 18)

Na e dim, atje u ndodh / ku lëftohej **i përmëndmi**.../ Skëndërbeg!

(FCG – MT – f. 6, IV, vj. 8)

SHËNIM

Te gluha më moderne ndodhen “përbërje” me dy o tre mbiemra të lidhur me vijë.

Shembuj: Kemi një problem **tekníko-shkencor**.

Ai ë i biri i njëi burri **italo-anglo-shqiptar**.

Ajo ë e bija e njëi gruaje **italo-anglo-shqiptare**.

Si duket mirë, të parit element të mbiemrit i shtohet një “-o” e pra ngë ndërron më; i sprasmi element ë ai që merr mbaresat e mbiemrit sipas rregullavet që njohjëm.

Mbiemri i përbërë mënd të ndodhet edhe kështu:

Ajo turbinë jec me fuqi **elektromagnetike**.

USHTRIME

Zgllith, me grupin e klasës tënde (sate), ndonjë pughare te libri “*Canti tradizionali ed altri saggi...*” e nxir pra mbiemrat që të duken të përbërë, tuke i bërë analizën e prejardhjes (ka vijën).

MËSIMI 15M

Mbiemri dëftor.

Zglith e vërë'!

Ky libër ë i Markut.

Këta libre janë të Markut.

Kjo vajzë ha pak.

Këto vajza hanë pak.

Ai djalë flë shtuara.

Ata djem flëne shtuara.

Ajo vajzë vete te skolla.

Ato vajza venë te skolla.

Libri ë i *këtij* djali.

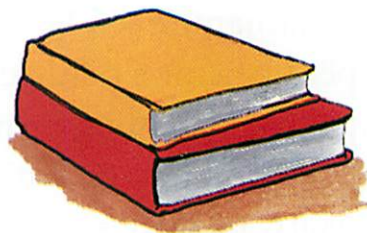
Libri ë i *këtyre* djemve.

Libri ë i *kesaj* vajzje.

Libri ë i *atyre* vajzave.

Këta të ngrënë ngë më pëlqen.

Ata ujë ngë mënd të pihet.

Çë janë

ky, këta, kjo, këto, ai, ata, ajo, ato, këtij, këtyre, kesaj, atyre, këta, ata?
Janë *mbiemra dëftorë* (litisht: aggettivi dimostrativi).

● Të jenë *mbiemra dëftorë* i duhet ngaherë te ana një emër me të çilin lidhen te gjinia, te numri e te rasa.

● Në ngë kanë emrin te ana, janë *përemra* (litisht: pronomi).

● *Mbiemrat dëftorë* lakohen.

MBIEMRAT DËFTORË

“**ky**”, mashkullor

	Njëjës
E.	ky burrë
Gj.	(i...) këtij burri
Dh.	këtij burri
K.	këtë burrë
Rr.	këtij burri

	Shumës
	këta burra
(i...)	këtyre* burrave
	këtyre* burrave
	këta burra
	këtyre* burrave

“**kjo**”, femëror

	Njëjës
E.	kjo grua
Gj.	(i...) kësaj gruaje
Dh.	kësaj gruaje
K.	këtë grua
Rr.	kësaj gruaje

	Shumës
	këto gra
(i...)	këtyre* grave
	këtyre* grave
	këto gra
	këtyre* grave

“**këta**”, asnjënjës

	Njëjës
E.	këta mish
Gj.	(i...) këtij mishi
Dh.	këtij mishi
K.	këta mish
Rr.	këtij mishi

	Shumës
	këto mishra
(i...)	këtyre* mishrave
	këtyre* mishrave
	këto mishra
	këtyre* mishrave

* Arbërisht ndodhet edhe kjo formë: këtyreve (vëre’ te shembujt letrarë).

Si “**ky**”, “**kjo**” e “**këta**” lakohen edhe

ai (ai, i atij, atij, atë, atij; ata, i atyre, atyre, atyre, ata, atyre)

ajo (ajo, i asaj, asaj, atë, asaj; ato, i atyre, atyre, ato, atyre)

ata (atë, i atij, atij, ata, atij; ato, i atyre, atyre, ato, atyre)

ky përdoret për shërbise, për kafshë o për njerëz që kemi ndanëz

ai përdoret për shërbise, për kafshë o për njerëz që kemi llargu.

USHTRIME

Vër mbiemrat dëftorë “ky” e “ai” te ana e emrit.

	<u>ky</u>	<u>ai</u>
Dh.	_____ burrave	_____ gruaje
K.	_____ burrë	_____ burra
Gj.	_____ gruaje	_____ të ngrëni
E.	_____ vajza	_____ vajzë
Dh.	_____ vajzje	_____ vajzave
Dh.	_____ djemve	_____ djali
E.	_____ të ngrënë	_____ të verdhë
K.	_____ mish	_____ lule
Gj.	_____ lulje	_____ druri
Rr.	_____ druri	_____ luleve

Ndo shembull letrar

Kundra **ktireve** shtat kreravet...

(NF – Codice – f. 51, r. 9 nga e sprasmja)

“... Jani pagëzoi me ujë, po ju kat jini pagëzuar te Shpirti Shejt pas **ktireve** pak ditë”.

(FZ – Viti i parë - 7 të pright 1912, n. 7, f. 4, sht. 2, r. 17/19)

SHËNIM

Mbiemrat dëftorë, që sheh ketu poshtë, arbërisht ngë i kemi te gluha e folur, por ë mirë të dish se gluha shqipe i ka:

- i, e, të tillë (litisht: tale);
- i, e, të këtillë (litisht: tale vicino);
- i, e, të atillë (litisht: tale lontano).

MËSIMI 16M

Mbiemri pronor te vetat njëjës.

Zglith e vëre'!

Libri *jim* ë i madh sa libri *jyt* e sa libri *i tij*.

Miqtë *tim* ngë janë si miqtë *tat*.

Vajza *jime* ë e glatë si vajza *jote* e si vajza *e tij*.

Miket *time* ngë janë si miket *tote*.

Libri *i saj* ka kopertinën e shqerrë.

Penda *e saj* ngë shkruan mirë.

Miket *e saja* ngë janë si miket *time* o si miket *e tija*.

Të folurit *tim* ngë i pëlqen.

Çë janë

jim, jyt, i tij, tim, tat, jime, jote, e tij, time, tote, i saj, e saj, e saja, time, e tija, tim?

● Janë *mbiemra pronorë* të vetës së parë, të dytë e të tretë njëjës (litisht: aggettivi possessivi di prima, seconda e terza persona singolare).

● Të jenë *mbiemra pronorë* i duhet ngaherë te ana një emër me të çilin lidhen te gjinia, te numri e te rasa.

● Në ngë kanë emrin te ana, janë *përemra*.

● Kur *mbiemrat pronorë* kanë nyjën, kjo te lakimi ndërron si kemi parë për tjerët mbiemra.

Vëre' mirë tabelat.

Veta e parë njëjës

“jim / tim”, mashkullor

Njëjës

Shumës

E.	djali jim (shqip: im)		djemtë tim (shqip: e mi)
Gj.	(i, ...) djalit tim	(i, ...)	djemvet tim (shqip: të mi)
Dh.	djalit tim		djemvet tim (shqip: të mi)
K.	djalit tim		djemtë tim (shqip: e mi)
Rr.	djalit tim		djemvet tim (shqip: të mi)

Shembuj:

Djali **jim** ë i mirë.

Fuqia e djemvet **tim** ë e madhe.

“jime / time”, femëror

Njëjës

Shumës

E.	vajza jime (shqip: ime)		vajzat time (shqip: e mia)
Gj.	(i, ...) vajzës time (shqip: sime)	(i, ...)	vajzavet time (shqip: të mia)
Dh.	vajzës time (shqip: sime)		vajzavet time (shqip: të mia)
K.	vajzën time		vajzat time (shqip: e mia)
Rr.	vajzës time (shqip: sime)		vajzavet time (shqip: të mia)

Shembuj:

Vajza **jime** ë e mirë.

Buzët e vajzës **time** qeshjën gjithmonë.

“tim / time”, asnjënjës

Njëjës

Shumës

E.	të folurit tim tjerat si mashkullori	të folurat time * (shqip: e mia) si femërori
----	--	--

* vlen si shembull, përçë te shumësi ngë ndutu përdoret.

Shembuj:

Të folurit **tim** ë të butë.

Fuqia e të folurit **tim** ë e madhe.

Veta e dytë njëjës

“jyt / tat”, mashkullor

Njëjës

E.	djali jyt (shqip: yt)
Gj.	(i, ...) djalit tënd
Dh.	djalit tënd
K.	djalit tënd
Rr.	djalit tënd

Shumës

	djemtë tat (shqip: e tu)
(i, ...)	djemvet tat (shqip: të tu)
	djemvet tat (shqip: të tu)
	djemtë tat (shqip: e tu)
	djemvet tat (shqip: të tu)

Shembuj:

Pashë **djalit tënd** që shërbej.
Djemtë tat janë të butë.

“jote / tote”, femëror

Njëjës

E.	vajza jote
Gj.	(i, ...) vajzës tënde (shqip: sate)
Dh.	vajzës tënde (shqip: sate)
K.	vajzën tënde
Rr.	vajzës tënde (shqip: sate)

Shumës

	vajzat tote (shqip: e tua)
(i, ...)	vajzavet tote (shqip: të tua)
	vajzavet tote (shqip: të tua)
	vajzat tote (shqip: e tua)
	vajzavet tote (shqip: të tua)

Shembuj:

I dhashë një lule **vajzës tënde**.
Vajzat tote janë të buta.
 I falem **zotërisë sate**!

“tat / tote”, asnjëherë

Njëjës

E.Gj.Dh.K.Rr. të folurit **tat**

Shumës

të folurat **tote** * (shqip: e tua)
 si femërori

* vlen si shembull, përcë te shumësi ngë ndutu përdoret.

Shembuj:

Të folurit tat ë të butë.
Fuqia e të folurit tat ë e madhe.

Veta e tretë njëjës

“i tij”, mashkullor emri pronar

	Njëjës		Shumës
E.	djali i tij		djemtë e tij
Gj.	(i, ...) djalit të tij	(i, ...)	djemvet të tij
Dh.	djalit të tij		djemvet të tij
K.	djalin e tij		djemtë e tij
Rr.	djalit të tij		djemvet të tij

Shembull:

La' Gjergji vete përjashta; djali i tij vete te skolla.

Vëre':

La' Gjergji ë emër mashkullor
 > djali ë emër mashkullor
 > i tij ë mbiemri pronor ç'i duhet.

“e tij”, mashkullor emri pronar

	Njëjës		Shumës
E.	vajza e tij		vajzat e tija
Gj.	(i, ...) vajzës të (së) tij	(i, ...)	vajzavet të tija
Dh.	vajzës të (së) tij		vajzavet të tija
K.	vajzën e tij		vajzat e tija
Rr.	vajzës të (së) tij		vajzavet të tija

Shembull:

La' Gjergji vete përjashta; vajza e tij vete te skolla.

Vëre':

La' Gjergji ë emër mashkullor
 > vajza ë emër femëror
 > e tij ë mbiemri pronor ç'i duhet.

“e tij”, mashkullor emri pronar

	Njëjës		Shumës
E.K.	të folurit e tij		të folurat e tija *
Gj. Dh. Rr.	të folurit të tij		si femërori

* vlen si shembull, përçë te shumësi ngë ndutu përdoret.

Shembuj:

Marku ë djalë i mirë; të folurit e tij ë të butë.

“i saj”, femëror emri pronar

	Njëjës	Shumës
E.	djali i saj	djemtë e saj
Gj.	(i, ...) djalit të saj	(i, ...) djemvet të saj
Dh.	djalit të saj	djemvet të saj
K.	djalin e saj	djemtë e saj
Rr.	djalit të saj	djemvet të saj

Shembull:

Vo' Marieja rri te shpia; djali i saj vete te skolla.

Vëre':

Vo' Marieja' ë emër femëror

> djali ë emër mashkullor

> i saj ë mbiemri pronor ç'i duhet.

“e saj”, femëror emri pronar

	Njëjës	Shumës
E.	vajza e saj	vajzat e saja
Gj.	(i, ...) vajzës të saj (shqip: së saj)	(i, ...) vajzavet të saja
Dh.	vajzës të saj (shqip: së saj)	vajzavet të saja
K.	vajzën e saj	vajzat e saja
Rr.	vajzës të saj (shqip: së saj)	vajzavet të saja

Shembull:

Vo' Marieja rri te shpia; vajza e saj vete te skolla.

Vëre':

Vo' Marieja' ë emër femëror

> vajza ë emër femëror

> e saj ë mbiemri pronor ç'i duhet.

“e saj”, femëror emri pronar

	Njëjës	Shumës
E. K.	të folurit e saj	të folurat e saja *
G. Dh. Rr.	të folurit të saj	si femërori

* vlen si shembull, përçë te shumësi ngë ndutu përdoret

Shembuj:

Sara ë vajzë e mirë; të folurit e saj ë të butë.

Vëre':

Sara ë emër femëror

> te folurit ë emër asnjës

> e saj ë mbiemri pronor ç'i duhet.

Te veta e tretë bën pjesë edhe mbiemri pronor “ i vet ”.

“i vet”		“e vet”	
Njëjës	Shumës	Njëjës	
Shumës			
E. djali i vet	djemtë e vet	vajza e vet	vajzat e veta
Gj. (i..) djalit të vet	(i..) djemvet të vet	(i..) vajzës të (së) vet	(i..) vajzavet të veta
Dh. djalit të vet	djemvet të vet	vajzës të (së) vet	vajzavet të veta
K. djalit e vet	djemtë e vet	vajzën e vet	vajzat e veta
Rr. djalit të vet	djemvet të vet	vajzës të (së) vet	vajzavet të veta

Vëre’:

- mbiemri “i vet, e vet” **arbërisht** përdoret vetëm te të shkruamet letrare;
- mbiemri “i vet, e vet” **mënd të vuhet te vendi i “i tij, i saj, e tij, e saj, i tyre, e tyre”;**

shembuj:

Marku do mirë kalin **e vet**. >< Marku do mirë kalin **e tij**.

Miqtë e Markut kanë kuejt **e vet**. >< Miqtë e Markut kanë kuejt **e tyre**.

Sara do mirë pupën **e vet**. >< Sara do mirë pupën **e saj**.

Miket e Sarës kanë pupat **e veta**. >< Miket e Sarës kanë pupat **e tyre**.

- kur her’e herë ndodhet ndonjë kundërshtim se ngë dimë kujt ë një gjë, atëherë mbiemri “i vet, e vet” **vuhet si mbiemër i kryefjalës e jo si mbiemër i tjerëvet elemente të fjalisë;**

shembull:

Marku i dha Vitot biçikletën **e tij**.

Çilën biçikletë i dha Marku, të tijën o atë që Vito, për shembull, i kish huajtur? Në na do t’ thomi se Marku i huajti biçikletën i të çilës ë pronar (i zoti), ka shkruajëm kështu:

Marku i dha Vitot biçikletën **e vet**.

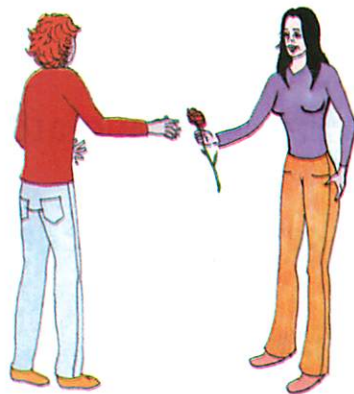
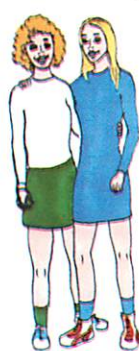
Në te vendi i Vitot ish Sara, ngë kishëm problem:

Marku i dha Sarës biçikletën **e tij**.

USHTRIME

Vër vetën e parë, të dytë e të tretë njëjës të këtyre mbiemrave pronorë te vendi që i nget: tim, jim, jote, tënd, tat, tote, të tij, e saj, të saja, të tija.

- 1) Djalit _____ i thonë Vito.
- 2) Djalit _____ ngë e njoh.
- 3) Vajza _____ vete te skolla.
- 4) Burri _____ vate përjashta. - tha vo' Marieja.
- 5) Vajzat _____ janë të bukura.
- 6) Djemtë _____ janë të rritur.
- 7) Vo' Lena ë nonë; e mbesa _____ thërritet Sara.
- 8) La' Gjergji ka një djalë; djalit _____ i thonë Marku.
- 9) Mara i dha një dhuratë (rrigall) mikevet _____.
- 10) Marku i dha një lule mikevet _____.

Shembuj letrarë

Nga bijt **e tu** po jam...
(CS – XXXVI - f. 51, vj. 6)

...vetëheja **e 'saj** ashtu si ajo isht.
(FZ – Viti i parë – 15 te dhjetorit 1912, n.43, f. 4, sht. 1, 14 nga e sprasmja)

“...Davidi i tha: - Mos u trëmb, shërbëtori **jit** vete e lufton në atë Filisté.”
(FZ – 9 të mait 1915 – f. 4, Dhiata e vjetër, X)

“E Davidi u përgjeq Saullit: - U kulotëja delet e tatës **tim**...”
(FZ – 9 të mait 1915 – f. 4, Dhiata e vjetër, X)

....Sot Zoti të jep te duart **time**, e u ka t' vras e ka t' të shkul kriet...”
(FZ – 9 të mait 1915 – f. 4, Dhiata e vjetër, X)

Njerëzia **e jote** më mundi!
(CT – Novelline popolari – V, f. 375, r. 3 nga e sprasmja)

Zjerma e Bardhëkuqëja rrijtin atje një tre muajë e pran u këthyen në vent **të vet**...
(CT – Novelline popolari – X, f. 426, r. 6 nga e sprasmja)

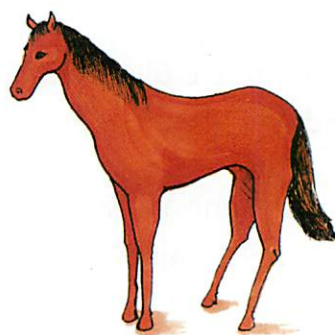
Pran i rrëfyejti punën **e vetë**.
(CT – Novelline popolari – VI, f. 377, r. 2 nga e sprasmja)

I falem zotëris **sate**, o zonjë!
(CT – Novelline popolari – VI, f. 379, r. 13)

...me këmbët **tote** ...
(CT – Novelline popolari – XV, f. 480, r. 19)

MËSIMI 17M

Mbiemri pronor te vetat shumës.

Zglith e vëre’!

Kali *jynë* ë i madh sa kali *jij* e sa kali *i tyre*.

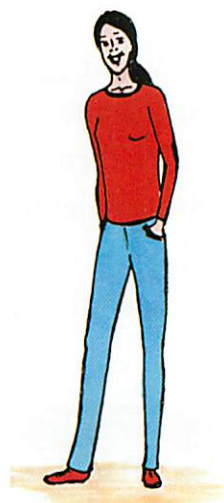
Miqtë *tanë* ngë janë si miqtë *taj* o si miqtë *e tyre*.

Vajza *jonë* ë e glatë si vajza *juaj* e si vajza *e tyre*.

Miket *e tyre* ngë janë si miket *tona* o si miket *tuaja*.

Çë janë

jynë, jij, i tyre, tanë, taj, jonë, juaj, e tyre, tona, tuaja?

Janë *mbiemra pronorë* të vetës së parë, të dytë e të tretë shumës

Veta e parë shumës

“*jynë / tanë*”, mashkullor

Njëjës

E.	djali	<i>jynë</i>	(shqip: ynë)
Gj.	(i, ...)	djalit tënë	(shqip: tonë)
Dh.		djalit tënë	(shqip: tonë)
K.		djalit tënë	(shqip: tonë)
Rr.		djalit tënë	(shqip: tonë)

Shumës

	djemtë	<i>tanë</i>
(i, ...)	djemvet	<i>tanë</i>
	djemvet	<i>tanë</i>
	djemtë	<i>tanë</i>
	djemvet	<i>tanë</i>

Shembuj:

Pashë *djalit tënë* që shërbej.

Djemtë tanë janë të butë.

“jonë / tona”, femëror

Njëjës			Shumës	
E.	vajza	jonë	vajzat	tona
Gj.	(i, ...)	vajzës tënë* (shqip: sonë)	(i, ...)	vajzavet tona
Dh.		vajzës tënë* (shqip: sonë)		vajzavet tona
K.		vajzën tënë (shqip: tonë)		vajzat tona
Rr.		vajzës tënë* (shqip: sonë)		vajzavet tona

Shembuj:

I dhashë një lule vajzës tënë.

Vajzat tona janë të buta.

* Për rasat gjinore, dhanore e rrjedhore njëjës ndo shkrimtar i vjetër arbëresh ka shkruar “sënë” duke jui qasur formës shqiptare.

“tanë / tona”, asnjë

Njëjës		Shumës	
E.Gj.Dh.K.Rr.	të folurit tanë	të folurat	tona *
			si femërori

* vlen si shembull, përçë të shumësi ngë ndutu përdoret.

Veta e dytë shumës

“jij / taj”, mashkullor

Njëjës			Shumës	
E.	djali	jij (shqip: juaj)	djemtë	taj (shqip: tuaj)
Gj.	(i, ...)	djalit tëj (shqip: tuaj)	(i, ...)	djemvet taj (shqip: tuaj)
Dh.		djalit tëj (shqip: tuaj)		djemvet taj (shqip: tuaj)
K.		djalit tëj (shqip: tuaj)		djemtë taj (shqip: tuaj)
Rr.		djalit tëj (shqip: tuaj)		djemvet taj (shqip: tuaj)

Shembuj:

Pashë djalit tëj që shërbej.

Djemtë taj janë të butë.

“juaj / tuaja”, femëror

Njëjës

E.	vajza juaj
Gj.	(i, ...) vajzës tëj (shqip: suaj)
Dh.	vajzës tëj (shqip: suaj)
K.	vajzën tëj (shqip: tuaj)
Rr.	vajzës tëj (shqip: suaj)

Shumës

	vajzat tuaja
(i, ...)	vajzavet tuaja
	vajzavet tuaja
	vajzat tuaja
	vajzavet tuaja

Shembuj:

I dhashë një lule **vajzës tëj**.
Vajzat tuaja janë të buta.

“taj / tuaja”, asnjënjës

Njëjës

E.Gj.Dh.K.Rr.	të folurit taj
---------------	-----------------------

Shumës

të folurat tuaja *
si femërori

* vlen si shembull, përçë te shumësi ngë ndutu përdoret.

Veta e tretë shumës

“i tyre / e tyre”, mashkullor

Njëjës

E.	djali i tyre
Gj.	(i, ...) djalit të tyre
Dh.	djalit të tyre
K.	djalin i (e) tyre
Rr.	djalit të tyre

Shumës

	djemtë e tyre
(i, ...)	djemvet të tyre
	djemvet të tyre
	djemtë e tyre
	djemvet të tyre

Shembuj:

Pashë **djalin e tyre** që shërbej.
Djemtë e tyre janë të butë.

“e tyre / e tyre”, femëror

Njëjës

E.	vajza e tyre	
Gj.	(i, ...) vajzës të tyre	(shqip: së tyre)
Dh.	vajzës të tyre	(shqip: së tyre)
K.	vajzën e tyre	
Rr.	vajzës të tyre	(shqip: së tyre)

Shumës

	vajzat e tyre	
(i, ...)	vajzavet të tyre	
	vajzavet të tyre	
	vajzat e tyre	
	vajzavet të tyre	

Shembuj:

I dhashë një lule **vajzës të (së) tyre**.

Vajzat e tyre janë të buta.

“e tyre / e tyre”, asnjënjës

Njëjës

E.Gj.Dh.K.Rr. të folurit **e tyre**

Shumës

të folurat **e tyre** *
si femërori

* vlen si shembull, përçë te shumësi ngë ndutu përdoret.

USHTRIME

Vër vetën e parë, të dytë e të tretë shumës të këtyre mbiemrave pronorë te vendi që i nget: jynë, tënë, jonë, tona, tëj, taj, tuaja, juaj, e tyre, të tyrë.

- 1) Djali _____ gjeti shëbërtyrë.
- 2) Mikut _____ i dhanë një medalje.
- 3) Vajza _____ ka pesë vjeç.
- 4) **Miqtë** _____ **vanë te mali**.
- 5) Vajzat _____ janë të bukura.
- 6) Shpia e mikevet _____ ë e madhe.
- 7) Nonit _____ si i thonë ?
- 8) Nona _____ bëri brumit te shpia.
- 9) Djemtë _____ janë të zgjuar.
- 10) Miqvet _____ mos i kish besë.

Ca shembuj letrarë

...kjo krëmte **juaj** ...

(NF – Codice - XVI, f. 112, vjer. 21)

Ashtù ndje mëkatët **tona**...

(CS – III, f. 6, vj. 13)

Ti çë ruajte Gjyshrat **tanë**...

(CS – LIII, f. 74, vj. 5)

Si përindërat, na duam / Po të mbajëm vehten **tënë**...

(CS – LIII, f. 75, vj. 10)

Një dëshir ka zëmbra **e jonë**...

(CS – LIII, f. 75, vjer. 18)

Lutjen **tënë** ti digjo...

(CS – LIII, f. 76, vj. 2)

Zoti **i jinë** u bë njeri...

(CS – LVII, f. 80, vj. 9)

“E Saulli i tha Davidit: - Jec e kloft me tij **in’** Zot.

(FZ – 9 të mait 1915 – f. 4, Dhiata e vjetër, X)

... vllathit **t’ tyre**... // ...në duarë **t’ tyre**...

(CT- CIV – f. 286, str. 9 e 10)

- me shengun e **t’ yn’** Zoti...

(CT- CIV – f. 294, str. 10)

Zoti dëmark: i parë i horës **tënë**...

(CT- X– f. 380, vjer. 1)

...her’ e herë shkronjën **tënë** e bëjëm na me duarët **tona**.

(CT – Novelline popolari – XII – f. 455, e sprasmja)

...të na ngushëllonjë me fjalën e tij ashtu të ëmbël te hera e sprasme e gjellës **tënë**.

(GS – Prose – XIX, f. 342, r. e sprasme)

...isht rrenja e besës **tënë**.

(GS – Prose – XXI, f. 344, r. 6 nga e sprasmja)

MËSIMI 18M

Mbiemra pronorë me emrat e gjirisë.

Zglith e vëre'

Jime bijë ë nuse.

Jyt nip vate te skolla e jot mbesë qëndroi te shpia.

E motra vete Palermë te skolla.

I vëllai mori diplomën.

Jim bir ka dhjetë vjeç.

Çë janë

Jim (bir), jime (bijë), jyt (nip), jot (mbesë), e (motra), i (vëllai) ?
Janë mbiemra pronorë, vënë përpara emravet të gjirisë, e ndodhen vetëm te njëjësi; shih:

- vetën e parë > jim, jime
- e dytë > jyt, jot
- e tretë > i, e

Veta e parë njëjës

“jim bir”

Njëjës

E.	jim bir
Gj.	(i, ...) tim biri
Dh.	tim biri
K.	tim bir
Rr.	tim biri

Shumës

	tim bij
(i, ...)	tim bijve
	tim bijve
	tim bij
	tim bijve

Shembuj me rasën gjinore:

Marku, miku i tim biri, vate Palermë.

Vajza e tim biri mori diplomën.

“jime bijë”

Njëjës

Shumës

E.	jime bijë
Gj.	(i, ...) sime bije
Dh.	sime bije
K.	time bijë
Rr.	sime bije

time bija
(i, ...) time bijave
time bijave
time bija
time bijave

Shembuj me rasën gjinore:

Djali i **sime bije** mori diplomën.
Mara, mikja e **sime bije**, vate Palermë.

Veta e dytë njëjës

“jyt bir”

Njëjës

Shumës

E.	jyt bir
Gj.	(i, ...) tyt biri
Dh.	tyt biri
K.	tët bir
Rr.	tyt biri

tët bij
(i, ...) tët bijve
tët bijve
tët bij
tët bijve

Shembuj me rasën gjinore:

Marku, miku i **tyt biri**, vate Palermë.
Vajza e **tyt biri** mori diplomën.

“jot bijë”

Njëjës

Shumës

E.	jot bijë
Gj.	(i, ...) sat bije
Dh.	sat bije
K.	tët bijë
Rr.	sat bije

tët bija
(i, ...) tët bijave
tët bijave
tët bija
tët bijave

Shembuj me rasën gjinore:

Djali i **sat bije** mori diplomën.
Mara, mikja e **sat bije**, vate Palermë.

Veta e tretë njëjës

“i biri”

	Njëjës		Shumës
E.	i biri		të bijtë
Gj.	(i, ...) të birit	(i, ...)	të bijvet
Dh.	të birit		të bijvet
K.	të birin		të bijtë
Rr.	të birit		të bijvet

Shembuj me rasën gjinore:

Marku, miku i të birit, vate Palermë.
Vajza e të birit mori diplomën.

“e bija”

	Njëjës		Shumës
E.	e bija		të bijat
Gj.	(i, ...) të* bijës	(i, ...)	të bijavet
Dh.	të* bijës		të bijavet
K.	të bijën		të bijat
Rr.	të* bijes		të bijavet

Shembuj me rasën gjinore:

Djali i të bijës mori diplomën.
Mara, mikja e të bijës, vate Palermë.

* Arbërisht vete mirë të thuash e të shkruash “të” te rasat gjinore, dhanore e rrjedhore të gjinisë femërore njëjës; shqip i duhet “së”:

Djali i së bijës mori diplomën. Mara, mikja e së bijës, vate Palermë.

USHTRIME

1- Shkruaj edhe ti ca emra të gjirisë me mbiemrin pronor të vetës së tretë:

i kushëriu, e kushërira, i kunati,

2- Bëj lakimin e këtyre emrave të gjirisë me pronorin përpara.

	Veta e parë Njëjës jim vëlla	Veta e dytë Njëjës jyt vëlla	Veta e tretë Njëjës i vëllai
E.			
Gj.			
Dh.			
K.			
Rr.			

	Shumës tim vëllezër	Shumës tët vëllezër	Shumës të vëllezërit
E.			
Gj.			
Dh.			
K.			
Rr.			

	Veta e parë Njëjës jime motër	Veta e dytë Njëjës jot motër	Veta e tretë Njëjës e motra
E.			
Gj.			
Dh.			
K.			
Rr.			

	Shumës time motra	Shumës tët motra	Shumës të motrat
E.			
Gj.			
Dh.			
K.			
Rr.			

Shembuj letrarë.

- Qyparís i hollë e i glat, /çë petk të taksi yt' at? / / Se ti dhri e dhrizë e bardhë, /
çë stolí të taks jot' ëmë?

(CT – V – f. 8, vj. 7/8 e 22/23)

...kish të martonej me të birin e rregjit.

(CT – Novelline popolari – I, f. 353, r. 8)

...atë e bën dhëndërr me të bijën e një rregj...

(CT – Novelline popolari – I, f. 353, r. 13)

E bija e rregjit e i biri i bulkut.

(CT – Novelline popolari – V, f. 372, titull)

...u jerdha këtu se dua tët bijë për grua.

(CT – Novelline popolari – V, f. 373, e sprasmja)

...ngë dua të ket helm jot' bijë!

(CT – Novelline popolari – V, f. 375, r. 7)

SQEVA – Kush jec me puntën ?!

MJESHTRI – Jot bijë, Sqevë ! Jec me puntën të mos bunj batari...

SQEVA – O i bekuami ! Jec me puntën !

MJESHTRI – Sqevë ! Ë shentifiku: kur punta ë e grisur... “vuol diri se”... ka fullinie te
trutë... se ngë isht më jot bijë !

SQEVA – Ngë ë më jime bijë ?!

(GSMaj – Paja – Akti I, skena XIV , f. 23)

MËSIMI 19M

Mbiemri pyetës.

Zglith e vëre' mirë

Çili djalë ngë pruri ushtrimet e skollës?

Çila vajzë i dha Markut ushtrimet?

Me *çilin* djalë dolle?

Me *çilën* vajzë dolle?

Çilët të ngrënë të pëlqen?

Çë shërbise janë këto?

Sa djem dinë të zgledhjën arbërisht?

Sa vajza dinë të këndojën litisht?

Çë janë

çili, çila, çilin, çilën, çilët, çë, sa?

Janë *mbiemra pyetës* (litisht: aggettivi interrogativi).

Edhe këtu vlen sa ke mësuar: të jenë *mbiemra pyetës* i duhet ngaherë te ana një emër me të çilin lidhen;

çili, çila, çilët lakohen;

çë e *sa* qëndrojnë ashtu si janë.

MBIEMRI PYETËS

	“çili?”, mashkullor	
	Njëjës	Shumës
E.	çili djalë?	çilët djem?
Gj.	(i ...) çilit djalë	(i ...) çilëvet djem
Dh.	çilit djalë	çilëvet djem
K.	çilin djalë	çilët djem
Rr.	çilit djalë	çilëvet djem

	“çila?”, femëror	
	Njëjës	Shumës
	çila vajzë?	çilat vajza?
(i...)	çilës vajzë	(i...) çilavet vajza
	çilës vajzë	çilavet vajza
	çilën vajzë	çilat vajza
	çilës vajzë	çilavet vajza

	“çilët?”, asnjë	
	Njëjës	Shumës
E.	çilët mish?	çilat mishra?
Gj.	(i...) çilit mish	(i...) çilavet mishra
Dh.	çilit mish	çilavet mishra
K.	çilët mish	çilat mishra
Rr.	çilit mish	çilavet mishra

USHTRIME

Zgjidh mirë këta shembuj letrarë këtu poshtë e pra kërko tjerët vjershe te faqet e libretet “Canti tradizionali” e “Te dheu i huaj”, sa t’i mësosh e t’i mbash mend.

Ty përpara **çila** zëmbërë / arbëreshe nuk u njom?
(Dheu - Këngë IX, f. 340, vj. 6,7)

Çë perralla qet? ... **të cilin** / mal të that kujton?
(Dheu - II - K. III - vj. 158/165)

Bòbo! Bòbo! Se jan’ e na vijën! / Ka **çila** derë duan t’ na hijën?
(CT - X, f. 12, vj. 6,7)

- Qyparis i hollë e i glat / **çë** petk të taksi yt’ at? / - Se ti dhri e drizë e bardhë, / **çë** petk më taksi tata?
(CT - V, f. 8, vj. 7-10)

- Se ti dhri e drizë e bardhë, / **çë** stolì të taks jot’ ëmë? / - Kjyparis i hollë e i glat, / **çë** stolì më taksi mëma?
(CT - V, f. 8, vj. 22-25)

E **çë** zëmbërë t’ gurt’ u kam / në i padhëmbëshim po jam?
(CT - f. 268, CXV, str. 1, vj.3,4)

Këtë fuqí, këtë zëmbërë t’ madhe / kush ja jep? **Çë** rrogë i dhanë?
(CT - VI, f. 328, str. 5)

MËSIMI 20M

Mbiemri me kuptim çuditës.

Vëre' !

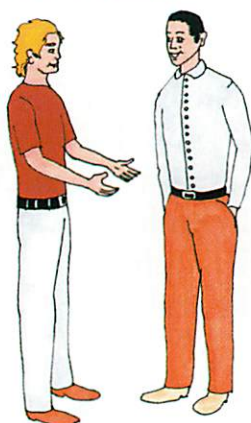
Çë vajza të bukura që kemi te Hora!

Çë miq të fortë!

Sa miq përpoqa te festat!

Sa vajzave i këndova poezi të bukura!

Sa miqve i dhashë ndihmë!

Çë mik që kam!

Me sa vajza fola prëmë!

Çë janë

çë!, sa! ?

Janë mbiemra me kuptim çuditës (litisht: aggettivi esclamativi):

✿ çë! qëndron ashtu si ë;

✿ edhe sa! ngë ndërron.

USHTRIME

Kërko te libret arbëreshë ca shembuj me **çë!** e **sa!** e shkruaji këtu poshtë. Kujto se fjalía sos me pikëçuditjen (litisht: il punto esclamativo).

Ca shembuj letrarë.

Sa herë edhe bën ktë famasmë te zëmbra e njeriut !

(FZ – Viti i parë, n. 33, f. 2, sht. 2)

Çë hare, **çë** gëzim te zëmbra e asaj mëmë, një ment aqë e helmuame e naní me të birthin të ngjaghur !

(FZ – Viti i parë, n. 33, f. 2, sht. 1)

Oh **çë** thavmasmë !

(CT - LXXXIII, f. 225, str. 6, vj. 1)

Çë shërbes i madhi ky!

(CT - LXXXIX, f. 286, str. 2, vj. 1)

Oh **çë** krip të parrëfyem!

(CT - LXXXIX, f. 286, str. 40, vj. 1)

Mbi një qenq **sa** ulq kërcenjën!

Oh **sa** duar çë m'e rrëmbenjën!

(CT - XCIV, f. 266, str. 345, vj. 1,2)

Sa të keqe atje pësoi

për të vetëmin e 'saj!

(CT - XCVI, f. 271, str. 3, vj.2,3)

Oh **sa** t'ëmbra ditë m' shkuan / nd'anë tyj, o gjella e jime! / Oh **sa** pata ahierna gzime!

(CT - I, f. 316, str. 3)

MËSIMI 21M

Mbiemri i pacaktuar.

Zglith e vëre' mirë!

Çdo (*çëdo*) djalë e *çdo* vajzë vete skolla!

Çdo të ngrënë më pëlqen!

Nga djalë e *nga* vajzë vete te skolla!

Ndo (*ndonjë*) herë kam vatur përjashta.

Ca miq e *ca* mike më duan vërtet mirë.

Disa herë më duket se ngë jemi miq.

Gjithë djemtë e *gjithë* vajzat ka venë te skolla.

Fola me *njetër* (= një *tjetër*) vajzë.

Luajta balunin me *njetër* (= një *tjetër*) mik.

Çë janë

çdo o *çëdo*, *nga*, *ndo* o *ndonjë*, *ca*, *disa*, *gjithë*, *njetër* (= një *tjetër*) ?

Janë *mbiemra të pacaktuar* (litisht: aggettivi indefiniti).

“Çdo” e “nga” janë vetëm mbiemra; tjerët mënd të jenë *përemra* kur ngë kanë emrin te ana.

Mëso:

- *çdo* o *çëdo* ngë ndërron e përdoret vetëm te numri njëjës;
- *nga* ë si *çdo* tek na arbëreshë;
- *ndo* o *ndonjë* ngë ndërron te gjinia e te numri; kur përdorjëm *ndonjë* (= *ndo* + *një*) gjejëm se arbërisht ka lakimin, si për artikullin e pacaktuar “ një ”:
E. K. një
Gj. Dh. Rr. njëi

Shembuj:

Sjellja (litisht: il comportamento) e *ndonjëi* djali ngë më pëlqen.
Sjellja e *ndonjëi* vajze ngë më pëlqen.

- *ca* ngë ndërron;
- *çilido*, *çilado*: lakohen vetëm “çili-” e “çila-”; -do qëndron si ë (shembuj: çilitdo, çilësdo);
- *disa* ë si *ca*;
- *gjithë* ngë ndërron; edhe *i gjithë*, *e gjithë*, *të gjithë*, *çë* lakohen si mbiemrat cilësorë;

Shembuj:

Gjithë jeta vishet me lule.
Gjithë voshku (pylli) u dogj.
Shtura *gjithë* të ngrënit.
Gjithë vajzat vanë te skolla.
Gjithë djemtë vanë të luajën.

- *tjetër* vete bashkë me “një” e del kjo lidhje: një+tjetër = njetër.

USHTRIME

Shkruaj ca shembuj me këta mbiemra të pacaktuar :

çdo - _____
nga - _____
ndonjë - _____
ca - _____
disa - _____

Ndo shembull letrar

U djekshin pajë edhe **çë-do** stolí...
(CT- Canti didascalici – f. 68, str. 26/1)

Çëdo mizë ngë bën mjalt.
(CT- Fjalë të motshëme – f. 88, n. 34)

Mbi **ndo një** muaj, atë e bën dhëndërr ...
(CT – Novelline popolari – I, f. 353, radha 15)

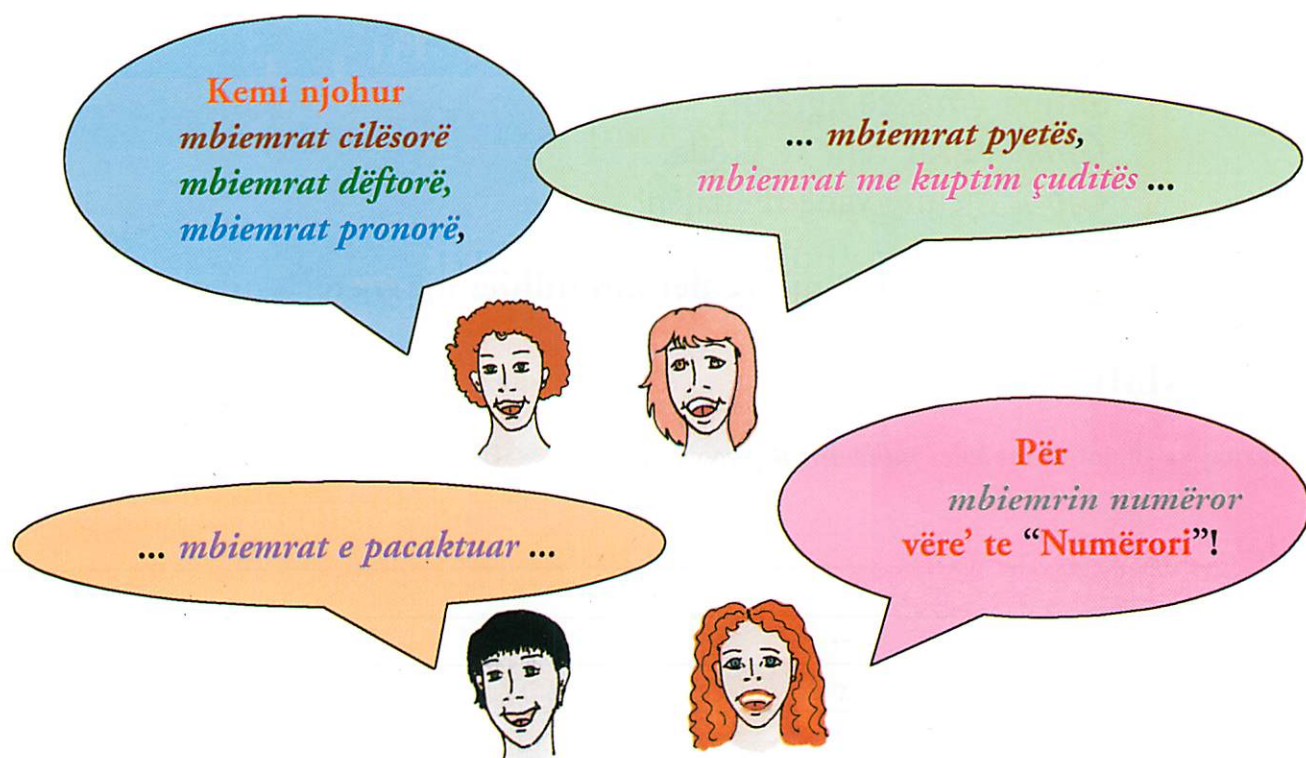
Gjithë ditën e ditës rrij e mejtuar, e **gjithë** natën klaj.
(CT – Novelline popolari- II, f. 358, radha e sprasme)

Kështu vdiq Dregji e kështu trimi liroi të bukurën e **gjithë** vashazit që ndodheshin të zëna tek ajo shpi e nëmurë.
(CT – Novelline popolari – XI, f. 445, radha e sprasme)

Çëdo shtrëzë ka edhe të vegjëjit e vet; **çëdo** dru qet pemë...
(CT – Novelline popolari - XIII, f. 459, r. 4, 5)

Gjithë gjindëja atëherë deshi për Mbret Farasmënin...
(CT – Novelline popolari - XY f. 480, r. 3 nga e sprasmja)

...as u largua / prej se **t' cilit do** rrëzik...
(GS – Dheu – f. 140, vj. 100)

« NUMËRORI »

MËSIMI 1Nu

Numërorët themelorë.

Vëre' këto shenja:

1 2 3 4 5 6 7 8 9
10 15 37 50 88 91
100 335 727
1492 2001

Çë janë ?

Janë numra!

Te gluha arbëreshe e shqipe numërori ë një pjesë e ligjëratës si *emri*, *mbiemri*, *etj.*

Numrat “1, 2, 3, 4, 5, etj...” thërriten *numërorë themelorë* (litisht: *numeri cardinali*), përçë janë numrat bazë (shqip: *themel* > *themelor*; litisht: *base* > *basilare*).

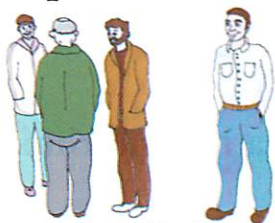
NUMËRORËT THEMELORË

0 zero	60 gjashtëdhjetë
1 një	61 gjashtëdhjetë e një
2 dy	--
3 tre (mashkullor), tri (femëror)	70 shtatëdhjetë
4 katër	71 shtatëdhjetë e një
5 pesë	--
6 gjashtë	80 tetëdhjetë
7 shtatë	81 tetëdhjetë e një
8 tetë	--
9 nëntë	90 nëntëdhjetë
10 dhjetë	91 nëntëdhjetë e një
11 njëmbëdhjetë	--
12 dymbëdhjetë	100 njëqind
13 trembëdhjetë	101 njëqind e një
14 katërmëdhjetë	---
15 pesëmbëdhjetë	110 njëqind e dhjetë
16 gjashtëmbëdhjetë	111 njëqind e njëmbëdhjetë
17 shtatëmbëdhjetë	---
18 tetëmbëdhjetë	120 njëqind e njëzet
19 nëntëmbëdhjetë	121 njëqind e njëzet e një
20 njëzet	---
21 njëzet e një	130 njëqind e tridhjetë
22 njëzet e dy	131 njëqind e tridhjetë e një
23 njëzet e tre	---
24 njëzet e katër	140 njëqind e dyzet
25 njëzet e pesë	150 njëqind e pesëdhjetë
26 njëzet e gjashtë	160 njëqind e gjashtëdhjetë
27 njëzet e shtatë	170 njëqind e shtatëdhjetë
28 njëzet e tetë	180 njëqind e tetëdhjetë
29 njëzet e nëntë	190 njëqind e nëntëdhjetë
30 tridhjetë	200 dyqind
31 tridhjetë e një	300 treqind
--	400 katërqind
40 dyzet	500 pesëqind
41 dyzet e një	600 gjashtëqind
--	700 shtatëqind
50 pesëdhjetë	800 tetëqind
51 pesëdhjetë e një	900 nëntëqind
--	1.000 një mijë
	10.000 dhjetë mijë
	100.000 njëqind mijë
	1.000.000 një milion
	1.000.000.000 një miliard

- Numërori themelor përdorur si numër ngë ka lakim e gjiní.

Shembuj:

Katër burra.

Katër gra.

- Ndërron gjiní vetëm numri “3”: “**tre**” mashkullor e “**tri**” femëror.

Shembuj:

Tre burra.

Tri gra.

- Te **numri njëjës** ndodhet po numërori “një”; te **numri shumës** gjithë tjerët.

- Numërori kur ka prapa një emër shkon te kategoria e mbiemrit.

Shembull:

Pesë djem lozjën.

- Kur numërori emërzohet ka gjiní e lakime.

Shembuj:

Te fusha i pashë **të dy** (burrat). **Të dya** (**dyja**) (gratë) ishën te kopshti.
Të tre (burrat) vanë te fusha. **Të treve** i dhashë një rrigall (dhuratë).
Të tria (gratë) rrinë te shpia. **Të triave** i dhashë një dhuratë.
 I (u) fola **të pesëve**. I (u) fola **të pesave**.

Te matematika numrat shkruhen me cifra:

1 2 3 4 5 6 7 ...

Shkruhen me fjalë kur janë brënda njëi shkrimi:

Shembuj:

Bleva 2 bukë. > Bleva *dy* bukë.

Pashë 7 fëmijë. > Pashë *shtatë* fëmijë.

La' Gjergji ka 5 vajza. > La' Gjergji ka *pesë* vajza.

Ja thashë 100 herë. > Ja thashë *njëqind* herë.

Datat (ditët, muajt dhe viti) shkruhen

kështu: 15 gusht 2001

o kështu: 15/08/2001

o edhe kështu: 15.08.2001

Veprimet e matematikës (litisht: le operazioni matematiche), ë mirë t'i thomi me fjalë arbëreshe:

$2 + 2 = 4$ ➔ *dy* e *dy* bëjnë *katër*
➔ *dy* shtuar *dy* bëjnë *katër*

$4 - 1 = 3$ ➔ *katër* pa *një* bëjnë *tre*
➔ *katër* nxjerrë *një* bëjnë *tre*

$2 \times 3 = 6$ ➔ *dy* për *tre* bëjnë *gjashtë*
➔ *dy* herë *tre* bëjnë *gjashtë*
➔ *dy* shumëzuar për *tre* bëjnë *gjashtë*

$8 : 2 = 4$ ➔ *tetë* ndajtur për *dy* bëjnë *katër*

Mëso mirë edhe këto:

5% = *pesë për qind*

35% = *tridhjetë e pesë për qind*

10% = *dhjetë për qind*

2% = *dy për qind*

USHTRIME

1- Shkruaj me fjalë numrat këtu poshtë:

7 _____	8 _____	4 _____	25 _____
9 _____	11 _____	6 _____	43 _____
10 _____	20 _____	27 _____	90 _____
14 _____	5 _____	15 _____	105 _____
33 _____	23 _____	29 _____	201 _____
16 _____	37 _____	41 _____	19 _____
49 _____	28 _____	32 _____	88 _____

2 - Shkruaj me çifra numrat që ndodhen me fjalë:

dy _____	një _____
dymbëdhjetë _____	njëzet e një _____
tre _____	tetëmbëdhjetë _____
shtatëmbëdhjetë _____	nëntëmbëdhjetë _____
tridhjetë _____	tridhjetë e gjashtë _____
pesëdhjetë _____	pesëdhjetë e një _____
katër _____	katërmëdhjetë _____

3 - Shkruaj me fjalë këta veprime:

$2 + 5 = 7$	_____
$3 + 5 = 8$	_____
$4 - 2 = 2$	_____
$9 - 4 = 5$	_____
$3 \times 6 = 18$	_____
$4 \times 4 = 16$	_____
$10 : 2 = 5$	_____
$21 : 3 = 7$	_____

4 – Shkruaj me fjalë këto përqindje:

25% = _____	32% _____
18% = _____	41% _____
50% = _____	39% _____
60% = _____	100% _____

ORËT

Shihemi njetër $\frac{1}{2}$ ore. > Shihemi njetër *gjymsë* ore.

Çë her' ë ?

ORËT SI THUHEN SOT

SI MËND T' ISH MIRË TË THUHESHIN

12 e 5	i dudhiçi e çinku	dymbëdhjet'e pesë
12 e 10	i dudhiçi e dheçi	dymbëdhjet' e dhjetë
12 e 15	i dudhiçi e un kuartu	dymbëdhjet'e një çerek
12 e 20	i dudhiçi e vinti	dymbëdhjetë e njëzet
12 e 25	i dudhiçi e vintiçinku	dymbëdhjetë e njëzet e pesë
12 e 30	i dudhiçi e menca	dymbëdhjet' e gjymsë
12 e 35	i dudhiçi e trentaçinku	dymbëdhjetë e tridhjet'e pesë
12 e 40	l'una menu vinti	një pa njëzet
12 e 45	l'una men' un kuartu	një pa një çerek
12 e 50	l'una menu dheçi	një pa dhjetë
12 e 55	l'una menu çinku	një pa pesë
13 / 01	l'una di pomerixhu / l'una di noti	një ditën / një natën
14 / 02	i dui di pomerixhu/ i dui di noti	dy pas-ngrëni / dy natën
15 / 03	i tri di pomerixhu / i tri di noti	tre pas-ngrëni / tri natën
16 / 04	i quatre di pomerixhu / ... di noti	katër pas-ngrëni / ... natën
17 / 05	i çinku di pomerixhu / ... di matina	pesë pas-ngrëni / ... menatnet
18 / 06	i sei di pomerixhu / i sei di matina	gjashtë pas-ngrëni/... menatnet
19 / 07	i seti di sira / i seti di matina	shtatë mbrëmanet /... menatnet
20 / 08	l'otu di sira / l'otu di matina	tetë mbrëmanet / ... menatnet
21 / 09	i novi di sira / i novi di matina	nëntë mbrëmanet / ... menatnet
22 / 10	i dheçi di noti / ... di matina	dhjetë natën / dhjetë menatnet
23 / 11	l'undiçi di noti / ... di matina	njëmbëdhjetë natën / ... menatnet
24 / 12	mencanoti / i dudhiçi	mesnata / mesdita

një kuart
menc' ura

një çerek
gjyms' ore

USHTRIME

1 – Prir arbërisht oraret që të ana gjen shkruar si i thomi sot, tuke vërejtur shembujt të “orët”.

MBAJ MEND SE

di matina = menatnet

di sira = mbrëmanet

te llarba = kur bën (bëri) égjëll, kur bën ndriçull, kur gdhihet, kur u gdhi.

di pomerixhu = pas-ngrëni

di noti = natën

1 – **Ai tri di noti** vate përjashta.

2 – Dolli **ai dui di pomerixhu**.

3 – Te festa i vamë **di sira**.

4 – Te **llarba** vate të shërbej.

1 - Te ora tre të natës vate përjashta .

2 - _____ .

3 - _____ .

4 - _____ .

2 – Shkruaj me fjalë orët e minutet këtu poshtë me numra:

01,10 = _____

03,15 = _____

05,40 = _____

07,09 = _____

09,16 = _____

11,53 = _____

13,07 = _____

15,21 = _____

17,22 = _____

19,29 = _____

21,41 = _____

23,34 = _____

02,25 _____

04,37 _____

06,11 _____

08,24 _____

10,39 _____

12,05 _____

14,33 _____

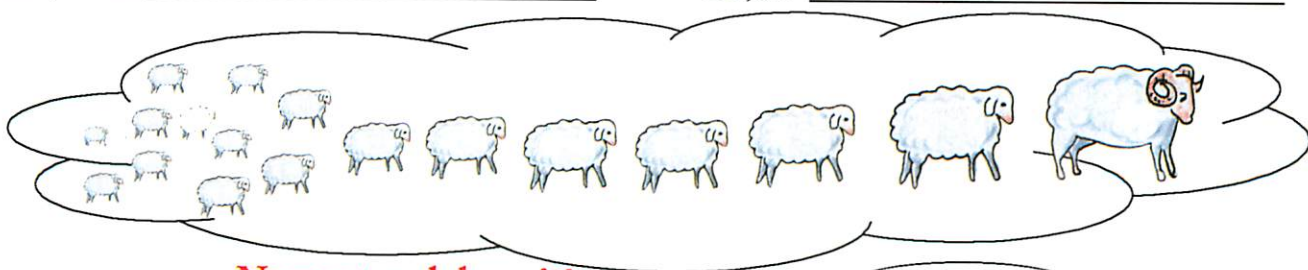
16,04 _____

18,12 _____

20,18 _____

22,02 _____

24,01 _____

Numrat e delmerit!

Shembuj letrarë.

Vurava një qind e pesdhjet, / gjith burra si jeshe vet.
(NF – Codice – f. 66, II, vj. 14, 15)

Sa e vogëlë ish molla / aqë të madhe hje më bëri / sa t' më rrin dizet Bularë / me të gjith Bularesha.
(NF – Codice – f. 75, XIII, vj. 1/5)

Ti e zgledhura gjith / ndër qind edhe ndër milë / siri tënd si një zhilj / i prier mbi dhe.
(NF – Codice – f. 131, XXII, vj.. 205/208)

Nga këta Gjique numëronen katrëmbëdhjetë
(FZ – Viti i katrët - 28 të shkurturit 1915 , n. 2, f. 3, sht. 2, r. 15, 16)

Mundësor, mbi dyzet ditë, / te Parrajsi Krishti u ngjit...
(CS – Shenjet e Rruazarit – f. 4, vj. 7)

Kostantini i vogëlthi / po tri ditë dhëndërr kle. / Perënduarë ato tri ditë / i jerth fjalë e rregjit t' Naplit...
(CT –XXIV – f. 34, vj. 1,7)

...kur sosi nëndë vjetë...
(CT –XXV – f. 40, vj. 4)

Gjashtë e gjashtë dymëdhjetë, / Doruntina e tremëdhjetëtë.
(CT –XXVI – f. 44, vj. 1,2)

Si një trim ç' u zgjua nga gjumi / mbi tri ditë u ngjall i lumi.
(CT - Canti Sacri – f. 126, str. 11, vj. 1, 2)

Dhelpra ka nëndë-dhjetë e nëndë dredhí, po i duhet edhe një, të ket një qint.
(CT – Fjalë të motshëme – f. 94, 129)

Një herë e një herë ish një njeri shumë i qosëm, që kish tre bij.
(CT – Novelline popolari – f. 475, XV, r. 1, 2)

Kur i jati vdiq e zgloodhën dhjåtën e tij, dy vëllezërit e mëdhenj ndajtin petkun...
(CT – Novelline popolari – f. 476, XV, r. 9, 10)

Më para ke t'urdhërosh t'i japjën zjarr një furri këlqerëje, për shtat ditë e shtatë netë...
(CT – Novelline popolari – f. 480, XV, r. 6/8)

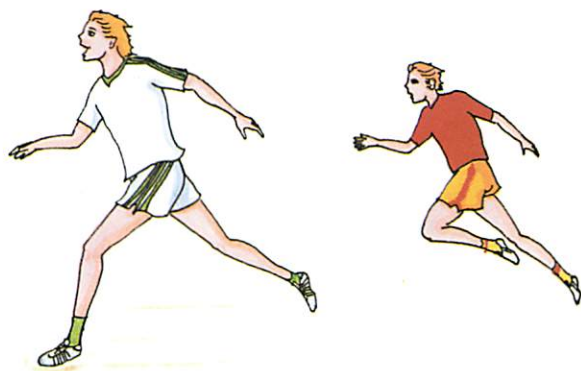
Si një helmë i hollë e i mpshehët / te të shtatat fletë t' shpyrtit / hyn kadalë e i zë të tëra...
(Dheu – K. IV - f. 134, vj. 7/9)

MËSIMI 2u

Numërorët rreshtorë.

E vëre’:

Gjergji arruri *i pari*.

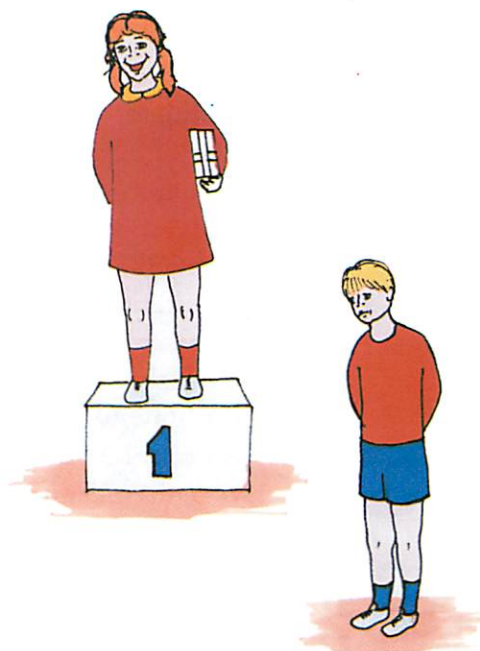

E treta e fteta ! – thotë proverbialisht.

Mara ë *e pesta* te të bijtë e la’ Gjergjit.

Të parës i nget një rrigall (dhuratë)!

Të pesëmbëdhjetit ngë i nget gjë!

Çë janë

i pari, e treta, e pesta, të parës, të pesëmbëdhjetit ?

Janë numërorë rreshtorë (litisht: **numeri ordinali**).

Numërorët rreshtorë kur kanë te ana emrin janë mbiemra.

Shembuj:

E para herë që pashë vulkanin Etna kle vjet.

Të parat ditë të skollës janë më të bukurat.

I katërti atlet ngë mori medalje.

E mënd të emërzohen.

Shembuj:

I katërti e *i pesti* ngë patën medalje.

Vëre' si shkruhen e si thuhën

NUMERORËT RRESHTORË

1-ë i, e parë (= i parë, e parë)
2-ë i, e dytë
3-ë i, e tretë
4-ë i, e katërt
5-ë i, e pestë
6-ë i, e gjashtë
7-ë i, e shtatë
8-ë i, e tetë
9-ë i, e nëntë
10-ë i, e dhjetë

11-ë i, e njëmbëdhjetë
12-ë i, e dymbëdhjetë
13-ë i, e trembëdhjetë
14-ë i, e katërmëdhjetë
15-ë i, e pesëmbëdhjetë
16-ë i, e gjashtëmbëdhjetë
17-ë i, e shtatëmbëdhjetë
18-ë i, e tetëmbëdhjetë
19-ë i, e nëntëmbëdhjetë
20-ë i, e njëzetë

21-ë i, e njëzetënjëjtë
22-ë i, e njëzetedytë
23-ë i, e njëzetetretë
24-ë i, e njëzetekatërt
25-ë i, e njëzetepestë
26-ë i, e njëzetegjashtë
27-ë i, e njëzeteshtatë
28-ë i, e njëzetetetë
29-ë i, e njëzetënëntë
30-ë i, e tridhjetë

31-ë i, e tridhjetënjëjtë

--

40-ë i, e dyzetë

41-ë i, e dyzetënjëjtë

--

50-ë i, e pesëdhjetë

51-ë i, e pesëdhjetënjëjtë

--

60-ë i, e gjashtëdhjetë

61-ë i, e gjashtëdhjetënjëjtë

--

70-ë i, e shtatëdhjetë

71-ë i, e shtatëdhjetënjëjtë

--

80-ë i, e tetëdhjetë

81-ë i, e tetëdhjetënjëjtë

--

90-ë i, e nëntëdhjetë

91-ë i, e nëntëdhjetënjëjtë

--

100-ë i, e njëqindtë

101-ë i, e njëqindenjëjtë

102-ë i, e njëqindedytë

110-ë i, e njëqindëdhjetë

111-ë i, e njëqindenjëmbëdhjetë

300-ë i, e treqindtë

400-ë i, e katërqindtë

500-ë i, e pesëqindtë

900-ë i, e nëntëqindtë

1.000-ë i, e njëmijë

10.000-ë i, e dhjetëmijë

20.000-ë i, e njëzetmijë

100.000-ë i, e njëqindmijë

1.000.000-ë i, e njëmiliontë

1.000.000.000-ë i, e njëmiliardtë

1.000.000.000-ë > i, e njëmiliardtë !!!

USHTRIME

1 - Mblo (plotëso) tabelat me numërorët rreshtorë, tuke vërejtur shembujt më sipër:

nga 31i njera te 40i

nga 41i njera te 50i

i tridhjetenjëjtë

i dyzetë

nga 61i njera te 70i

nga 91i njera te 100i

I pari !

THYESAT

Mëso naní si thuhën ca shprehje të matematikës, ca “thyesa” (litisht: frazioni), ku hyjnë numërorë themelorë e numërorë rreshtorë.

Sa pjesë të kësaj kasatje

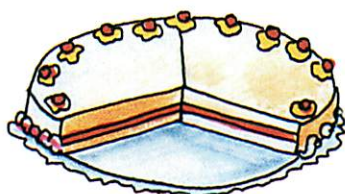

qëndruan?

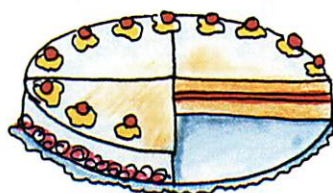
$$\frac{1}{2} = \text{një e dytë}$$

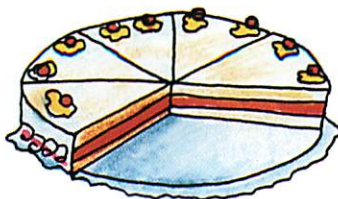
$$\frac{2}{3} = \text{dy të treta}$$

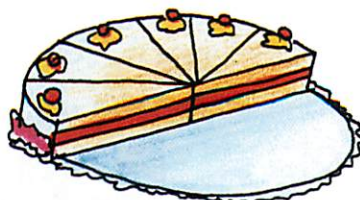
$$\frac{3}{4} = \text{tri të katërta}$$

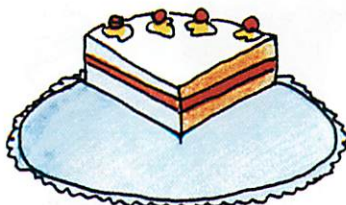
$$\frac{5}{8} = \text{pesë të teta}$$

$$\frac{6}{12} = \text{gjashtë të dymbëdhjeta}$$

$$\frac{1}{4} = \text{një e katërt}$$

USHTRIME

Shkruaj me fjalë thyesat këtu poshtë:

$$\frac{2}{4} = \underline{\hspace{2cm}}$$

$$\frac{2}{8} = \underline{\hspace{2cm}}$$

$$\frac{4}{5} = \underline{\hspace{2cm}}$$

$$\frac{4}{10} = \underline{\hspace{2cm}}$$

$$\frac{7}{12} = \underline{\hspace{2cm}}$$

$$\frac{8}{16} = \underline{\hspace{2cm}}$$

Ca shembuj letrarë me numërorët rreshtorë.

Kush-do shërbeu që tek **e para** orë, marshit rrogën që i nget. Kush-do jerdhi pas **të tretës** orë, sot me gzim le të krëmp-tonjë tue u falur nderjes. Kush-do arruri pas **të gjashtës** orë, mos paçit ndërdie, pse edhe ngë do t' ket dëm. Kush-do u lips njera tek **e nëndëta** orë, le të qaset pa dre. Kush-do jerdhi vetëm tek **e njëmbëdhjetëta** orë, mos të trëmbet...
(FZ – Viti **i parë** - 7 të prighit 1912, n. 7, f. 2, sht. 1, r. 9/19)

Kostantini i vogëlthi / po tri ditë dhëndërr kle. / Perënduarë ato tri ditë / i jerth fjalë e rregjit t' Naplit... / Ish **e treta** ç'i dërgoj, /ish **e treta** te tri ditë.
(CT –XXIV – f. 34, **VI**, 1,7)

Gjashtë e gjashtë dymëdhjetë, / Doruntina **e tremëdhjetëtë**.
(CT –XXVI – f. 44, **VI**, 1,2)

E treta e vërteta; / i Mallkuami te galéta.
(CT – Fjalë të motshëme – f. 95, n. 144)

Tha **e dyta**: - U i jap pushtetin të ndërronet në sqyftër, kur t'i teket.
E **e treta**: - U i fal zotësin të shndërronet në drangua...
(CT – Novelline popolari – f. 440, **XI**, r. 8,11)

U pruar tek **i dyjti**, edhe ai ju përgjeq...
(CT – Novelline popolari – f. 475, **XV**, r. 13)

Nun **i parë** i kurorës kle plaku...
(CT – Novelline popolari – f. 480, **XV**, e sprasmja)

« PËREMRI »

MËSIMI 1P

Përemri: njohuri të përgjithshme.

Zglith këto fjalë:

U, ti, ai e ajo jemi miq.

Na jo, po *ju* e *ata* jini gjirë.

Kush do t' vinj me *mua*?

Akëcili më tha se *ti* je i mirë.

Kush t' e tha? *M' e* tha Ndrica.

T' e tha *tyj* o *ia* tha *atij*?

Mosnjeri e di!

Çë janë

u, ti, ai, ajo, na, ju, ata, kush, mua, akëcili, më, kush, t' e, m' e, tyj, ia, atij, mosnjeri, e ?

Janë përemra!

Përemri, si thotë fjala për + emër ë ajo pjesë e ndërrueshme e ligjëratës që vuhet te vendi i emrave, sa këta të mos përsëriten (rripitiren) shumë herë me disarmoni të fjalimevet (diskursevet) që bëjmë.

Shembuj me **emrat**:

Marku ë djalë i butë; **Marku** vete ngaditë te skolla.

Buka më pëlqen; **buka** e Horës më pëlqen më shumë.

e me **përemrat**:

Marku ë djalë i butë; **ai** vete ngaditë te skolla.

Buka më pëlqen; **ajo** e Horës më pëlqen më shumë.

Si shihet, shket më mirë fjalia me përemrat se ajo që përsërit emrat.

Këta janë përemrat arbërisht:

Përemri vetor

(litisht: pronome personale)

u, ti, ai, ajo, na, ju, ata, më, të ...

Përemri dëftor

(litisht: pronome dimostrativo)

ky, ai...

Përemri pronor

(litisht: pronome possessivo)

jimi, jyti, i tiyi, i saj...

Përemri lidhor

(litisht: pronome relativo o congiuntivo)

çë, i çili, kush ...

**Përemri pyetës e
përemri me kuptim çuditës**

(litisht: pronome interrogativo
e pronome esclamativo)

kush? çë? sa?

kush! çë! sa!

Përemri i pacaktuar

(litisht: pronome indefinito)

ca, mosnjëri ...

MËSIMI 2P

Përemri vetor: veta e parë.

VETA E PARË

Zglith e vëre’.

U jam i butë.

Na jemi të butë.

Çë janë

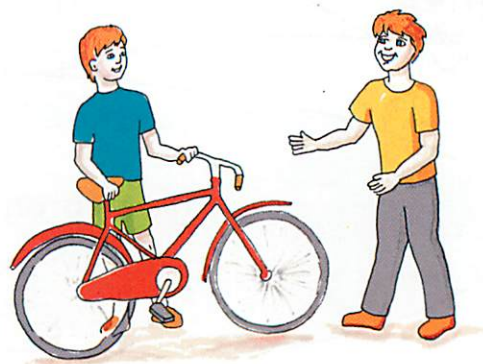
u, na?

Janë *përemra vetorë të vetës së parë* (litisht: pronomi personal di prima persona) njëjës e shumës.

E çë vje’ më thënë *të vetës së parë*? Vje’ më thënë se kemi përpara *njeriun* çë *flet* te njëjësi: “*u*”
e *njerëzit* çë *flasjën* te shumësi: “*na*”.

E naní:

Mua më nget të loz.
Marku *më* huajti biçikletën.
Për *mua* mënd t’ nisësh.
Mara rri ndanëz *meje*.

Neve na nget të lozjëm.
Marku *na* huajti biçikletën.
Për *ne* mënd t’ nisësh.
Mara rri ndanëz *nesh*.

Format

mua, më, (për) *mua*, (ndanëz) *meje*, *neve*, *na*, (për) *ne*, (ndanëz) *nesh*
na thonë se *përemri vetor i vetës së parë* ka lakimin:

VETA I

E.	Njëjës	Shumës
Gj.	u (shqip: unë)	na (shqip: ne)
Dh.	-	-
K.	mua, më	neve, na
Rr.	mua, më	ne, na
	meje	nesh

Arbërisht e shqip te veta e parë lipset rasa gjinore. Megjithatë, Arbëreshët sot te gluha e përditshme, tuke gabuar (litisht: sbagliando), përdorjën *rasën gjinore* “të mua, të neve” në vend të *mbiemrit pronor*.

Kush njih gluhën, thotë mirë për shembull:

“Djali *jim* vete te skolla”

e jo

“Djali *të mua* vete te skolla”!

“Djali *ynë* vete te skolla”

e jo

“Djali *të neve* vete te skolla”!

“Vajza *jime* vete te skolla”

e jo

“Vajza *të mua* vete te skolla”!

“Vajza *jonë* vete te skolla”

e jo

“Vajza *të neve* vete te skolla”!

Veta e parë e përemrit vetor ngë e ka *rasën gjinore* !

Mëso mirë:

Te rasat dhanore e kallëzore gjen edhe “ **më** ” e “ **na** ”.

Çë janë?

Janë **format e shkurttra** të *përemrit vetor të vetës së parë*.

Vëre’ si përdoren: **Mua më** nget të loz.

Marku **më** huajti biçikletën.

Neve na nget të lozjëm.

Marku **na** huajti biçikletën.

Përemri vetvetor “**vetë o vet**”

Veta e parë e përemrit vetor mënd të ketë bashkë përemrin vetvetor (litisht: riflessivo) “**vetë**” (litisht: stesso),
çë ndodhet po te të shkruamet.

Shembuj: **U vetë** e stisa atë shpi.

Na vetë e njohëm kush ë.

MËSIMI 3P

Përemri vetor: veta e dytë.

VETA E DYTË

Zglith e vërë’.

Ti je i butë.

Ju jini të butë.

Çë janë

ti, ju?

Janë *përemra vetorë të vetës së dytë* (litisht: pronomi personal di seconda persona) njëjës e shumës.

E çë vje’ më thënë të vetës së dytë? Vje’ më thënë se kemi përpara *njeriun me të çilin flitet* te njëjësi: “ *ti* ”

e *njerëzit me të çilët flitet* te shumësi: ” *ju* ”.

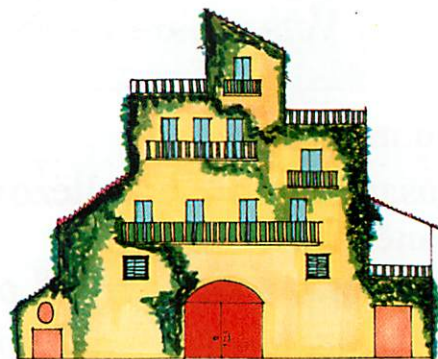
Naní vërë’:

Ty *të* nget të luash.

Marku *të* huajti biçikletën.

Për *ty* mënd t’ nisem.

Sara rri ndanëz *teje*.

Juve *ju* nget të luani.

Marku *ju* huajti biçikletën.

Për *ju* mënd t’ nisem.

Mara rri ndanëz *jush*.

Format

tyj, të, (për) tyj, (ndanëz) teje, juve, ju, (për) ju, (ndanëz) jush na thonë se *përemri vetor i vetës së dytë* ka lakimin:

VETA II

	Njëjës	Shumës
E.	ti	ju
Gj.	-	-
Dh.	tyj (shqip: ty), të	juve, ju
K.	tyj (shqip: ty), të	ju, ju
Rr.	teje	jush

Arbërisht, si te veta e parë, edhe te veta e dytë lipset rasa gjinore. Edhe këtu Arbëreshët sot, tuke gabuar, përdorjën *rasën gjinore* “të tyj” e “të juve”, në vend të *mbiemrit pronor*. Kush njih gluhën thotë mirë:

“Djali *jyt* vete te skolla”

e jo

“Djali *të tyj* vete te skolla”!

“Djali *jij* vete te skolla”

e jo

“Djali *të juve* vete te skolla”!

“Vajza *jote* vete te skolla”

e jo

“Vajza *të tyj* vete te skolla”!

“Vajza *juaj* vete te skolla”

e jo

“Vajza *të juve* vete te skolla”!

Veta e dytë e përemrit vetor ngë e ka *rasën gjinore* !

Mëso mirë:

Te rasat dhanore e kallëzore gjen edhe “ *të* ” e “ *ju* ”.

Çë janë?

Janë *format e shkurtra* të përemrit vetor të vetës së dytë.

Vëre’ si përdoren: *Tyj të* nget të luash.

Marku *të* huajti biçikletën.

Juve ju nget të luani.

Marku *ju* huajti biçikletën.

Përemri vetvetor “*vetë o vet*”

Si *veta e parë*, edhe *veta e dytë* e përemrit vetor
mënd të ketë bashkë *përemrin vetvetor* “*vetë*”,
çë ndodhet po te të shkruamet.

Shembuj: **Ti vetë** e stise atë shpi.

Ju vetë e njohët kush ë.

MËSIMI 4P

Përemri vetor: veta e tretë.

VETA E TRETË

Zglith e vëre’.

Ai ë i butë?

Atá janë të butë?

Ajó ë e butë.
Ató janë të buta.

Ai, ata, ajo, ato **çë** janë?

Janë *përemra vetorë të vetës së tretë* (litisht: pronomi personal di terza persona) njëjës e shumës, mashkullore e femërore.

E çë vje’ më thënë të vetës së tretë? Vje’ më thënë se kemi përpara *njeriun për të çilin flitet* te njëjësi: “*ai, ajo*”
e *njerëzit për të çilët flitet* te shumësi: “*ata, ato*”.

E vëre’:

Djali i *atij* vete te skolla.

Vajza e *atij* vete te skolla.

Atij i nget të lozënj.

Marku *i* huajti biçikletën Vitot.

Për *atë* (burrë) mënd të veç ku do.

Atë (burrë) *e* pashë dje.

Mara rri ndanëz *atij*.

Gratë e *atyre* (burrave) janë mike.

Atyre (djemve) *i (u)* nget të lozjën.

Marku *i (u)* huajti biçikletën miqvet.

Për *ata* mënd t’ nisësh.

Ata i pashë dje.

Mara jec përpara *atyre* (djemve).

Çë janë

i *atij*, e *atij*, *atij*, i, (për) *atë*, e, (ndanëz) *atij*, i *atyre*, (për) *ata*, (ndanëz) *atyre*?

Janë forma të lakimit *mashkullor* të përemrit vetor të vetës së tretë.

Këtu kemi tabelen.

VETA III MASHKULLORE

	Njëjës	Shumës
E.	ai	ata
Gj.	(i, e, të) <i>atij</i>	(i, e, te) <i>atyre</i>
Dh.	<i>atij</i> , i	<i>atyre</i> , i (u)
K.	<i>atë</i> , e	<i>ata</i> , i
Rr.	<i>atij</i>	<i>atyre</i>

Mëso mirë:

Te rasa dhanore gjen “i” te njëjësi e “i” (shqip: “u”) te shumësi; te rasa kallëzore gjen “e” te njëjësi e “i” te shumësi.

Ato janë *format e shkurtra* të përemrit vetor të vetës së tretë *mashkullore*.

Vëre’ si përdoren:

Atij i nget të lozënj.

Marku *i* huajti biçikletën.

Atyre i (u) nget të lozjën.

Marku *i (u)* huajti biçikletën *atyre*.

Arbërisht gjejëm edhe formën “*atyreve*”.

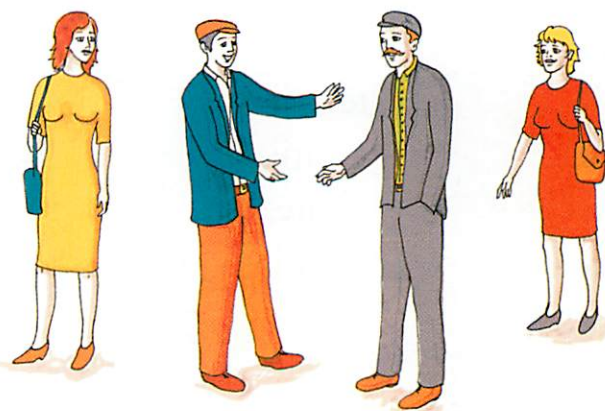

Naní vëre’:

Djali i *asaj* vete te skolla.
Vajza e *asaj* vete te skolla.
Asaj i nget të lozënj.
Marku *i* huajti biçikleten Sarës.
Për *atë* (vajzë) mënd t’ nisësh.
Atë (vajzë) *e* pashë dje.
Mara rri ndanëz *asaj*.

Burrat e *atyre* (grave) janë miq.
Atyre (vajzave) *i* (*u*) nget të lozjën.
Marku *i* (*u*) huajti biçikletën mikevet.
Për *ato* mënd t’ nisësh.
Ato i pashë dje.
Mara rri ndanëz *atyre* (vajzave).

Çë janë

i *asaj*, e *asaj*, *asaj*, *i*, (për) *atë*, e, (ndanëz) *asaj*, i *atyre*, (për) *ato*, (ndanëz) *atyre*?

Janë forma të lakimit *femëror* të përemrit vetor të vetës së tretë.

VETA III FEMËRORE

	Njëjës	Shumës
E.	a jo	ato
Gj.	(i, e, të) <i>asaj</i>	(i, e, të) <i>atyre</i>
Dh.	<i>asaj</i> , i	<i>atyre</i> , i (u)
K.	<i>atë</i> , e	<i>ato</i> , i
Rr.	<i>asaj</i>	<i>atyre</i>

Mëso mirë:

Te rasa dhanore gjen “i” te njëjësi e “i” (shqip: “u”) te shumësi; te rasa kallëzore gjen “e” te njëjësi e “i” te shumësi. Ato janë *format e shkurtra të përemrit vetor të vetës së tretë femërore*.

Vëre' si përdoren:

Asaj i nget të lozënj.

Marku *i* huajti biçikletën Sarës.

Atyre i (u) nget të lozjën.

Marku *i (u)* huajti biçikletën *atyre*.

SHËNIME.

● Te rasa kallëzore, veta e tretë ka edhe:

- formën e ngushtë “të” për njëjësin mashkullor e femëror;

Shembuj:

Gjithë këto i bëra për *të* (= atë).

- formën e ngushtë “ta” për shumësin mashkullor;

Shembuj:

Gjithë këto i bëra për *ta* (= ata).

- formën e ngushtë “to” për shumësin femëror;

Shembuj:

Gjithë këto i bëra për *to* (= ato).

Këto forma këtu sipër i gjejmë shkruar te libret arbëreshë e jo të thëna te gluhja e folur sot, te ku qëndrojnë ashtu si janë: Gjithë këto i bëra për *ato*.

Përemri “vetë o vet”

Si *veta e parë* e si *veta e dytë*,
edhe *veta e tretë* e përemrit vetor
mënd të ketë bashkë përemrin vetvetor “vetë”,
çë ndodhet po te të shkruamet.

“*Vet*” mënd t’ rrie edhe vetëm o bashkë me një emër.

Shembuj: *Ai vetë* e stisi atë shpi.

Ata vetë e njohën kush ë.

Vet Marku e njeh kush ë.

Sara *vet* e njeh kush ë.

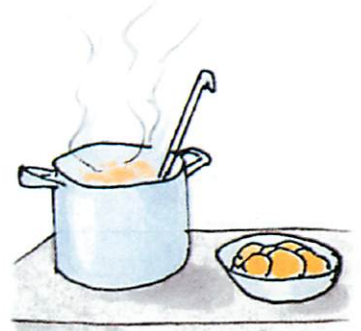
Vet e njeh kush ë.

VETA III ASNJANËSE

Zglith.

Atá (të ngrënë) ë të mirë.

Ató (të ngrëna) janë të mira.

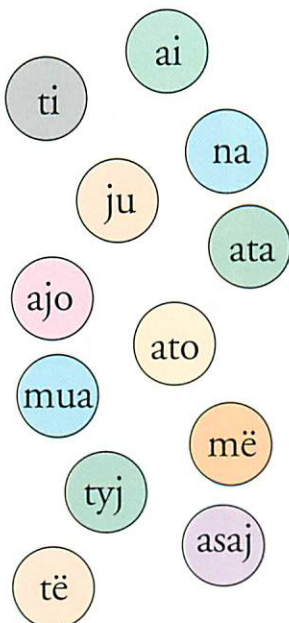
**Përemri vetor ka gjininë asnjënëse vetëm te veta e tretë.
Këtu kemi tabelen.**

	Njëjës	Shumës
E.	atá	ato
Gj.	(i, e, të) atij	(i, e, te) atyre
Dh.	atij, i	atyre, i (u)
K.	atá, e	ato, i
Rr.	atij	atyre

USHTRIME ME PËREMRRAT VETORË.

Thuaj çila ë veta e këtyre përemrave këtu poshtë, tuke bërë një vijë çë i lidh me kaselen çë i nget.

Ca shembuj letrarë me përemrat vetorë.

E i ligjiruan fjalën e t'in Zoti **atij** e gjithë **atireve** që ishën te shpia e 'tijë. E tek ajo herë natën **i** mori me '**të** e **i** lajti lavomët e kle pagëzuar **ai** edhe gjithë të 'tijët te një ment.

(FZ – Viti i katërt 9 të maist 1915 , n. 12, f. 3, sht. 1, r. 8/12)

“E thoshjën ndër '**to**: kush mënt t' **na** nxierënj gurin nka dera e varrit?”

(FZ – Viti i parë, n. 7 – 7 të prillit 1912 – f. 1, sht. 1)

“**Ai** i thot **atire**: Mos trëmbij: **ju** kërkoni Jisuin Nazarenin...: **Ai** u ngre, ngë isht këtu...”

(FZ – Viti i parë, n. 7 – 7 të prillit 1912 – f. 1, sht. 1,2)

“**Ai** mori e **i** tha...”

(FZ – Viti i parë, n. 7 – 7 të prillit 1912 – f. 4, sht. 2)

Atij e **tyj** u jipem

I 'tiji e i jyti jam;

Mbi mua po **juve** kam.

Ti e zonja, i zoti **ai**.

(CT – Canti sacri, XXXVIII, f. 166, str. 9)

Besë u kam te i madhi yn' Zot.

Kloft ashtù si ai po thot!

E ashtù kloft si **vet** dhe dua,

shoqe tënde të m' kesh mua!

(CT – Novelline popolari, 1 – f. 353, r. 4 nga e sprasmja)

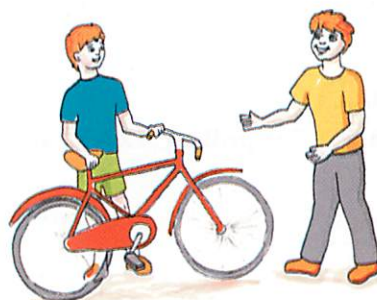
MËSIMI 5P

Përemrat vetorë: format e shkurtra të bashkuara.

Si shkruhen
format e shkurtra të përemrave vetorë
kur përpiqen te ligjëratat?

Zgjidh mirë e vëre'.

Biçikletën *m'e* huajti Marku.
Kush *t'e* huajti biçikletën?
Biçikletën *ia* huajti Marku.

Biçikletën *na e* huajti Marku.
Kush *jue* huajti biçikletën?
Biçikletën *ia (ua)* huajti Marku.

Çë janë përemrat shkruar me gërma korsive?
Janë format e shkurtra të bashkuara të përemrave vetorë.

Arbërisht format e shkurtra të përemrave vetorë të vetës së parë, të dytë e të tretë, çë ndodhen te rasa dhanore, kur përpiqen me format e shkurtra të vetës së tretë njëjës, çë ndodhet te rasa kallëzore, shkruhen kështu:

më + e = *m'e*

na + e = *na e*

të + e = *t'e*

ju + e = *jue*

i + e = *ia*

i (u) + e = *ia (ua)*

E zgjidh naní këto:

Biçikletat *m'i* huajti Marku.

Kush *t'i* huajti biçikletat?

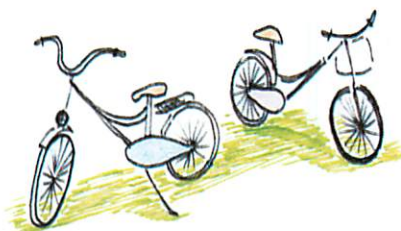
Biçikletat *ia* huajti Marku.

Biçikletat *na i* huajti Marku.

Kush *jui* huajti biçikletat?

Biçikletat *ia (ua)* huajti Marku.

Përemrat vetorë të vetës së parë, të dytë e të tretë, që ndodhen te rasa dhanore, kur përpiqen me format e shkurtura të vetës së tretë shumës, që ndodhet te rasa kallëzore, shkruhen kështu:

më + i = *m'i*

na + i = *na i*

të + i = *t'i*

ju + i = *jui*

i + i = *ia*

i (u) + i = *ia (ua)*

SHËNIM

Te gluha e sotme shqipe

format e shkurtra

i gjejëm kështu

kur përpiqen ndër to:

më + e = *ma*

na + e = *na e*

të + e = *ta*

ju + e = *jua*

i + e = *ia*

u + e = *ua*

e kështu:

më + i = *m'i*

na + i = *na i*

të + i = *t'i*

ju + i = *jua*

i + i = *ia*

u + i = *ua*

Çë vjen më thënë ?!

... + e			
më + e =	mua + atë =	m'e	Shembuj: <i>M'e</i> dha lulen.
të + e =	tyj + atë =	t'e	<i>T'e</i> dha lulen.
i + e =	atij + atë =	ia	<i>Ia</i> dha lulen.
i + e =	asaj + atë =	ia	<i>Ia</i> dha lulen.
na + e =	neve + atë =	na e	<i>Na e</i> dha lulen.
ju + e =	juve + atë =	jue	<i>Jue</i> dha lulen.
i (u) + e =	atyre + atë =	ia (ua)	<i>Ia (ua)</i> dha lulen.

... + i			
më + i =	mua + ata, ato =	m'i	Shembuj: <i>M'i</i> dha lulet.
të + i =	tyj + ata, ato =	t'i	<i>T'i</i> dha lulet.
i + i =	atij + ata, ato =	ia	<i>Ia</i> dha lulet.
i + i =	asaj + ata, ato =	ia	<i>Ia</i> dha lulet.
na + i =	neve + ata, ato =	na i	<i>Na i</i> dha lulet.
ju + i =	juve + ata, ato =	jui	<i>Jui</i> dha lulet
i (u) + i =	atyre + ata, ato =	ia (ua)	<i>Ia (ua)</i> dha lulet

USHTRIME

Vër format e shkurtra te vendi i përemravet vetorë çë gjen shkruar.

1 – Marku <i>atyre ata</i> dha balunet.	1 – Marku _____ dha balunet.
2 – Sara <i>asaj atë</i> huajti biçikletën.	2 – Sara _____ huajti biçikletën.
3 – Gjergji <i>neve atë</i> dha balunin.	3 – Gjergji _____ dha balunin
4 – Vito <i>tyj ato</i> huajti lapset?	4 – Vito _____ huajti lapset?
5 – Mara <i>juve atë</i> shkoi ushtrimin!	5 – Mara _____ shkoi ushtrimin!

Shembull letrar

Ajo **j**-u përgjeq: - Mosnjeri **m'e** mësoi mua; po kleva u çë **t'e** mësova tyj...
(CT – Novelline popolari – f. 364, r. 14, 15)

MËSIMI 6P

Përemrat dëftorë “ky, kjo, këta”.

Zglith e vëre’

I prura librin Markut, po **ky** ngë do t’e zgledhënj.

I prura librin Sarës, po **kjo** ngë do t’e zgledhënj.

Më pëlqen të ngrënit, por **këta** jo.

Qeni jim leh shumë, **ky** i **këtyre** leh pak.

Çë janë

ky, kjo, këta, këtyre ?

Janë **përemra dëftorë** (litisht: pronomi demonstrativi), çë na thonë se një njeri, një kafshë o një shërbes, vendin e të çilëvet e merr përemri dëftor, janë **ndanëz** atij çë flet e atij çë gjegjet.

Tabelet e lakimit janë këto:

ky
mashkullor

Njëjës

E.	ky
Gj.	(i, e, të) këtij
Dh.	këtij
K.	këtë
Rr.	këtij

Shumës

	këta
(i, e, të)	këtyre*
	këtyre*
	këta
	këtyre*

* Arbërisht kemi edhe: këtyreve (vëre’ te shembujt letrarë).

kjo femëror

	Njëjës
E.	kjo
Gj.	(i, e, të) kësaj
Dh.	kësaj
K.	këtë
Rr.	kësaj

	Shumës
	këto
(i, e, të)	këtyre*
	këtyre*
	këto
	këtyre*

* **Edhe:** këtyreve (vëre' te shembujt letrarë).

këta asnjanës

	Njëjës
E.	këta
Gj.	(i, e, të) këtij
Dh.	këtij
K.	këta
Rr.	këtij

	Shumës
	këta
(i, e, të)	këtyre*
	këtyre*
	këta
	këtyre*

* **Edhe:** këtyreve (vëre' te shembujt letrarë).

USHTRIME

Kërko te libret arbëreshë ca shembuj me përemrat dëftorë “ky”, “kjo” e “këta” e shkruaji këtu poshtë, duke thënë nga çili libër, faqe e radhë i nxore.

Shembuj letrarë

Ktireve edhe (Iisúi) ... bë t'e shihjen të gjallë...
(FZ – Viti i parë – 7 të prishit 1912, n. 7 – f. 4, sht. 1, r. 24)

Kur ishëj hera të çilej lufta ndër Israelitë e Filistenjë nga godhët e **këtireve** dolli një burrë që i thoshjen Goliath...
(FZ – Viti i katrët – 9 të mait 1915, n. 12 – f. 3, sht. 1 – Dhiata e vjetër)

Naní vëre':

Edhe sot, te të folurit tanë të përditshëm, na qëndruan këto forma të përemrit dëftor: “**këshije**, **këshoje**” (litisht: di questa fatta, di tale fatta), që na përdorjëm vetëm te rasa rrjedhore njëjës e shumës:

Mashkullor

	Njëjës	Shumës
Rr.	këshije	këshijesh

Femëror

	Njëjës	Shumës
Rr.	këshoje	këshojesh

Shembuj:

Ky **këshije** këtu që ë?

Kush e pruri këtë **këshije**?

Kjo **këshoje** këtu që ë?

Kush e pruri këtë **këshoje**?

Djallëri **këshijesh**!

Djallëri **këshojesh**!

MËSIMI 7P

Përemrat dëftorë “ai, ajo, ata”.

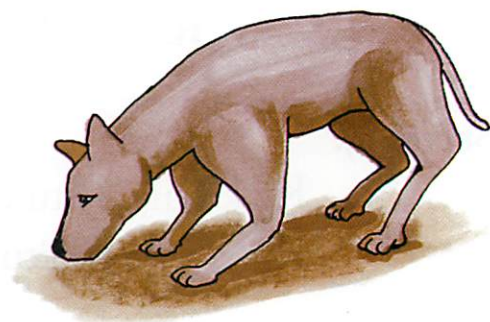
Naní vëre’:

I qella librin Markut, por *ai* ngë do t’ë zgledhënj.

I qella librin Sarës, por *ajo* ngë do t’ë zgledhënj.

Më pëlqen të ngrënit, por *ata* jo.

Qeni jim leh shumë, *ai* i *atyre* leh pak.

Çë janë

ai, ajo, ata, atyre ?

Janë *përemra dëftorë*, çë na thonë se një njeri, një kafshë o një shërbes, vendin e të çilëvet e merr përemri dëftor, janë *llargu* atij çë flet e atij çë gjegjet.

Përemrat dëftorë “ai, ajo, ata” i glasjën *vetës së tretë të përemrit vetor*. (MËSIMI 4P).

Tabelet e lakimit janë këto:

ai

mashkullor

Njëjës

Shumës

E.	ai
Gj.	(i,e,të) atij
Dh.	atij
K.	atë
Rr.	atij

ata
(i,e,të) atyre*
atyre*
ata
atyre*

* Arbërisht kemi edhe: atyreve (vëre’ te shembujt letrarë).

ajo
femëror

	Njëjës	Shumës
E.	ajo	ato
Gj.	(i, e, të) asaj	(i, e, të) atyre*
Dh.	asaj	atyre*
K.	atë	ato
Rr.	asaj	atyre*

* **Edhe:** atyreve (vëre' te shembujt letrarë).

ata
asnjanës

	Njëjës	Shumës
E.	ata	ato
Gj.	(i, e) atij	(i, e) atyre*
Dh.	atij	atyre*
K.	ata	ata
Rr.	atij	atyre*

* **Edhe:** atyreve (vëre' te shembujt letrarë).

USHTRIME

Kërko te libret arbëreshë ca shembuj me përemrat dëftorë “ai”, “ajo” e “ata” e shkruaji këtu poshtë, tuke thënë nga çili libër, faqe e radhë i nxore.

Shembuj letrarë

E i ligjiruan fjalën e t'in Zoti atij e gjithë **atireve** që ishën te shpia e 'tijë.
(FZ – Viti i katërt 9 të maist 1915 , n. 12, f. 3, sht. 1, r. 8/9)

Ahierna ai ka t'i thet **atireve** te ana...
(FZ – Viti i parë 26 të janarit 1913 , n. 49, f. 2, sht. 1, r. 10)

E vëre’:

Edhe sot, te të folurit tanë të përditshëm, na qëndruan këto forma të përemrit dëftor: “ashije, ashoje” (litisht: di quella fatta, di tale fatta), që na përdorjëm vetëm te rasa rrjedhore njëjës e shumës:

Mashkullor

	Njëjës	Shumës
Rr.	ashije	ashijesh

Femëror

	Njëjës	Shumës
Rr.	ashoje	ashojesh

Shembuj:

Prura, si thuhet..., një ashije...
Ajo ashoje aty që ë?

Kush e pruri atë ashije?
Kush e pruri atë ashoje?

Djallëri ashijesh!
Djallëri ashojesh!

SHËNIM

Përemrat dëftorë, që sheh këtu përposh, na arbëreshë ngë i kemi te gluha e përditshme, por ë mirë të dish se gluha shqipe i ka:

- ✿ i tillë, e tillë (litisht: tale in generale);
- ✿ i këtillë, e këtillë (litisht: tale vicino);
- ✿ i atillë, e atillë (litisht: tale lontano).

MËSIMI 8P

Përemri pronor.

Zglith e vëre' mirë!

Jimi o *jyti* ë paraç (gjithë një gjë).

Në ë *jimja* o *jotja* çë ndërron?

Tata jim e *jyti* janë miq.

Vajza jime e *jotja* janë mike.

Jyni o *jiji* ë paraç.

Prindrat tanë e *tajt* janë miq.

Timtë o *të tijtë* kush i njeh?

Timet, *të tijat* o *të sajat* janë paraç.

Tonat o *të tyret* për ne vete mirë.

Të tijavet e *të sajavet* ia prutë lulet?

Çë janë

jimi, *jyti*, *jimja*, *jotja*, *jyni*, *jiji*, *tajt*, *timtë*, *të tijtë*, *timet*, *të tijat*, *të sajat*, *tonat*, *të tyret*, *të tijavet*, *të sajavet*?

Janë **përemra pronorë** (litisht: pronomi possessivi).

Përemrat pronorë

do t'i shohësh një për një
sipas *vetës së parë*,
të dytë e *të tretë*
njëjës e shumës,
si te *mbiemri pronor*.

MËSIMI 9P

Përemrat pronorë “jimi, jimja, timtë”.

VETA E PARË NJËJËS

Zglith.

Gjithë balunet shfryhen, *jimi* jo.

Fuqia e *timvet* ë e madhe.
(Flas për miqtë tim)

Çë janë: *jimi*, *timvet* ?

Janë përemra pronorë të vetës së parë njëjës mashkullore.

Vëre' tabelen.

jimi
mashkullor

	Njëjës
E.	jimi (shqip: imi)
Gj. (i, e, të)	timit
Dh.	timit
K.	timin
Rr.	timit

	Shumës
	timtë (shqip: të mitë)
(i, e, të)	timvet (shqip: të mive)
	timvet (shqip: të mive)
	timtë (shqip: të mitë)
	timvet (shqip: të mive)

E naní zgldh.

Vajzat janë gjithë të bukura; edhe *jimja*.

Bukuria e *times* ë e madhe.
(Flas për vajzën time)

Çë janë: *jimja*, *times* ?

Janë përemra pronorë të vetës së parë njëjës femërore.

Vëre' tabelen.

jimja femërore

	Njëjës
E.	jimja (shqip: imja)
Gj. (i, e, të)	times (shqip: simes)
Dh.	times (shqip: simes)
K.	timen
Rr.	times (shqip: simes)

Shumës

	timet (shqip: të miat)
(i, e, të)	timevet (shqip: të miave)
	timevet (shqip: të miave)
	timet (shqip: të miat)
	timevet (shqip: të miave)

E vëre':

Të folurit tat me *timtë*
ngë ka kifari (punë).

Brumit me lënk çë ha ti ngë i glet *timit*.

Çë janë: *timtë*, *timit* ?

Janë përemra pronorë të vetës së parë njëjës asnjënëse.

Vëre' tabelen.

timtë asnjanës

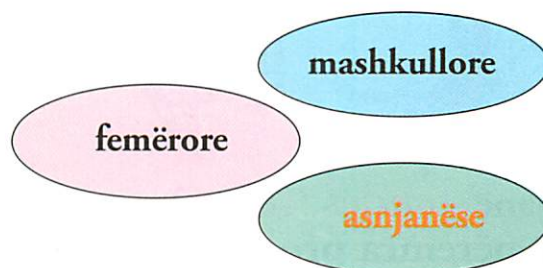
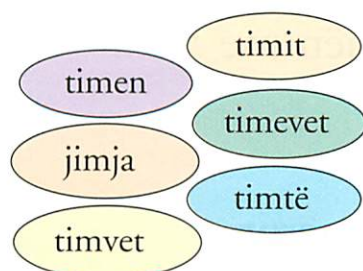
	Njëjës
E.	timtë
Gj. (i, e, të)	timit
Dh.	timit
K.	timtë
Rr.	timit

Shumës

	timet
(i, e, të)	timevet
	timevet
	timet
	timevet

USHTRIME

Lidh me një vijë këta përemra me kaselen (o me kaselet) e gjinisë ç' i nget.

MËSIMI 10P

Përemrat pronorë “jyti, jotja, tatët”.

VETA E DYTË NJËJËS

Zglith.

Pashë djalin tim me *tëndin* që luajën.

Djemtë tim me *tatët* vanë te mali.

Çë janë *tëndin*, *tatët* ?

Janë përemra pronorë të vetës së dytë njëjës mashkullore.

Vëre' tabelen.

jyti
mashkullor

	Njëjës
E.	jyti (shqip: yti)
Gj. (i, e, të)	tëndit
Dh.	tëndit
K.	tëndin
Rr.	tëndit

	Shumës
	tatët (shqip: të tutë)
(i, e, të)	tatëvet (shqip: të tuve)
	tatëvet (shqip: të tuve)
	tatët (shqip: të tutë)
	tatëvet (shqip: të tuve)

E naní zglidh.

I dhashë një lule vajzës time e *tëndes*.

Vajzat time lozjën me *totet*.

Çë janë *tëndes*, *totet* ?

Janë përemra pronorë të vetës së dytë njëjës femërore.

Vëre' tabelen

jotja femërore

	Njëjës
E.	jotja
Gj. (i, e, të)	tëndes (shqip: sates)
Dh.	tëndes (shqip: sates)
K.	tënden
Rr.	tëndes (shqip: sates)

Shumës

totet	(shqip: të tuat)
(i,e,të) totevet	(shqip: të tuave)
totevet	(shqip: të tuave)
totet	(shqip: të tuat)
totevet	(shqip: të tuave)

E vëre:

Këta ujë ë të pihet; **tatët** jo.

Ujët çë pi u, ngë i glet **tëndit**.

Çë janë tatët, tëndit ?

Janë përemra pronorë të vetës së dytë njëjës asnjane.

Vëre' tabelen.

tatët asnjanës

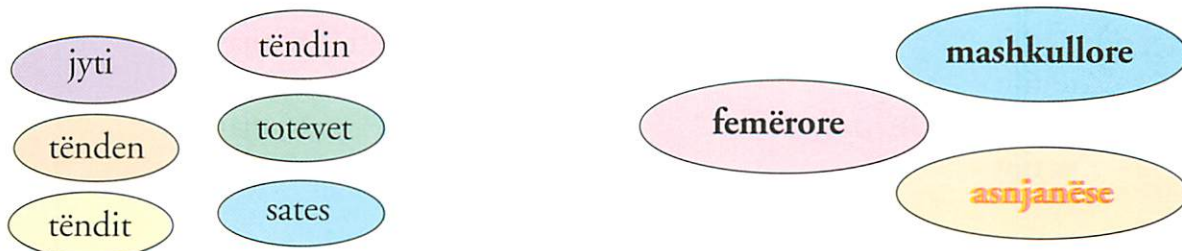
	Njëjës
E.	tatët
Gj. (i, e, të)	tëndit
Dh.	tëndit
K.	tatët
Rr.	tëndit

Shumës

totet	(shqip: të tuat)
(i, e, të) totevet	(shqip: të tuave)
totevet	(shqip: të tuave)
totet	(shqip: të tuat)
totevet	(shqip: të tuave)

USHTRIME

Lidh me një vijë këta përemra me kaselen (o me kaselet) e gjinisë ç' i nget.

MËSIMI 11P

Përemrat pronorë “ i tiji ”, “ i saji ”, “ të tijtë ”; “ i veti - e veta ”.

VETA E TRETË NJËJËS

A

Emri pronar mashkullor

i tiji
mashkullor

	Njëjës		Shumës
E.	i tiji		të tijtë
Gj.	(i, e, të) të tijit	(i, e, të)	të tijvet
Dh.	të tijit		të tijvet
K.	të tijin		të tijtë
Rr.	të tijit		të tijvet

Shembull: **Djali** jim vete te skolla; *i tiji* flë. (Vëre': **i tiji** - i të jatit, **mashkull**)

e tija
femëror

	Njëjës		Shumës
E.	e tija		të tijat
Gj.	(i, e, të) të (së) tijës	(i, e, të)	të tijavet
Dh.	të (së) tijës		të tijavet
K.	të tijën		të tijat
Rr.	të (së) tijës		të tijavet

Shembull: **Vajza** jime vete te skolla; *e tija* flë. (Vëre': **e tija** - e të jatit, **mashkull**)

të tijtë
asnjanës

	Njëjës		Shumës
E.	të tijtë		të tijat
Gj.	(i, e, të) të tijit	(i, e, të)	të tijavet
Dh.	të tijit		të tijavet
K.	të tijtë		të tijat
Rr.	të tijit		të tijavet

Shembull: **Të ngrënit** ë të thatë; *të tijtë* jo.

B

Emri pronar femëror

i saji mashkullor

	Njëjës
E.	i saji
Gj.	(i, e, të) të sajit
Dh.	të sajit
K.	të sajën
Rr.	të sajit

	Shumës
	të sajtë
(i, e, të)	te sajvet
	të sajvet
	të sajtë
	të sajvet

Shembull: **Djali** jyt vete te skolla; *i saji* flë. (Vëre': **i saji** - i t' jëmës, **femre**)

e saja femëror

	Njëjës
E.	e saja
Gj.	(i, e, të) të sajës (shqip: së sajës)
Dh.	të sajës (shqip: së sajës)
K.	të sajën
Rr.	të sajës (shqip: së sajës)

	Shumës
	të sajat
(i, e, të)	të sajavet
	të sajavet
	të sajat
	të sajavet

Shembull: **Vajza** e tij vete te skolla; *e saja* flë. (Vëre': **e saja** - e t' jëmës, **femre**)

të sajtë asnjanës

	Njëjës
E.	të sajtë
Gj.	(i, e, të) të sajtit
Dh.	të sajtit
K.	të sajtë
Rr.	të sajtit

	Shumës
	të sajat
(i, e, të)	të sajavet
	të sajavet
	të sajat
	të sajavet

Shembull: **Të ngrënit** ë të thatë; *të sajtë* jo.

i veti, e veta

Sot përdoret vetëm te gluha letrare përemri pronor “**i veti, e veta**” (litisht: proprio, propria):

i veti

	Njëjës		Shumës
E.	i veti		të vetët
Gj.	(i, e, të) të vetit	(i, e, të)	të vetëvet
Dh.	të vetit		të vetëvet
K.	të vetin		të vetët
Rr.	të vetit		të vetëvet

Shembull: Marku mban lik qenin e Vitot; **të vetin*** e mban mirë.

* Si pamë te mbiemri, edhe këtu thomi: “... **të tijin** e mban mirë”

e veta

	Njëjës		Shumës
E.	e veta		të vetat
Gj.	(i, e, të) të (së) vetës	(i, e, të)	të vetavet
Dh.	të (së) vetës		të vetavet
K.	të vetën		të vetat
Rr.	të (së) vetës		të vetavet

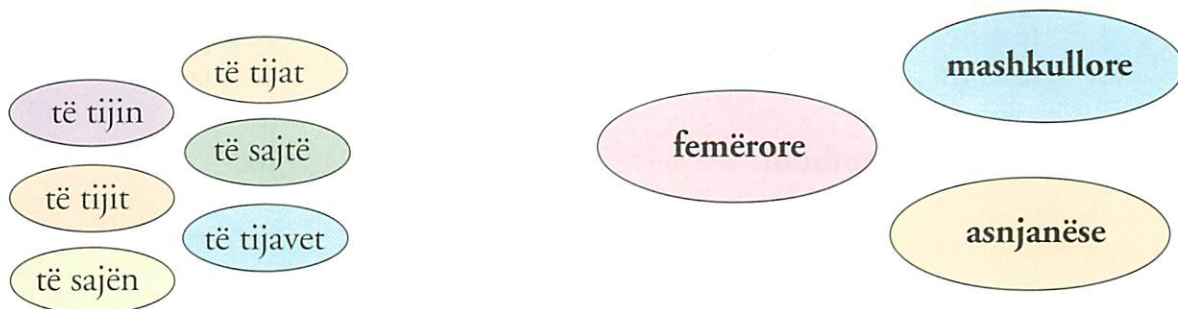
Shembull: Marku mban lik biçikletën e Vitot; **të vetën*** e mban mirë.

* Përdita thomi: “... **të tijën** e mban mirë”.

USHTRIME

Lidh me një vijë këta përemra me kaselen (o me kaselet) e gjinisë ç’ i nget.

USHTRIME PËRMBLEDHËS ME PËREMRA TË PRONORË

Vër te vendi që i nget vetën e parë, të dytë e të tretë njëjës të këtyre përemrave pronorë: *jimi, jyti, totevet, jotja, totet, tatëvet, i tiji, e saja, të tijtë, të sajat.*

- 1) Djali jyt e _____ vanë përjashta.
- 2) Djali jim e _____ shërbejën bashkë.
- 3) **Vajza jime e _____ venë te skolla bashkë.**
- 4) Vajzat time e _____ vanë te fusha.
- 5) Djemvet tim i thashë të flëjën; _____ i thashë të vejën te skolla.
- 6) Vajzat lozjën; _____ i thashë të shkruajën.
- 7) Marku e Sara ngë shihen nga ditë: shpia e tij ë te mali, ajo _____ te fusha
- 8) Marku miqtë i ka Palermë; Luka _____ i ka te Hora.
- 9) Mara miket i ka llargu; Sara _____ i ka te Hora.
- 10) **Djali jim e _____ shkruajtën bashkë.**

Shembuj letrarë me përemrat pronorë

E tek ajo herë natën i mori me 'të e i lajti lavomët e kle pagezuar ai edhe gjithë të 'tijtë ...
(FZ – Viti i katërt 9 të mait 1915 , n. 12, f. 3, sht. 1, r. 10/12)

I jyti, në të pjek, ngë të djek.
(CT – Fjalë të motshëme - f. 98 n. 186)

Atij e tyj u jipem / **I 'tiji e i jyti** jam; / Mbi mua po juve kam. / Ti e zonja, i zoti ai.
(CT– XXXVIII, f. 166, str. 9)

U jam **e jotëja**!
(CT – Novelline popolari – V, f. 375, r. 2 nga e sprasmja)

Thuaj **tënden**, se **timen** e thash.
(CT – Novelline popolari – XV, f. 481, e sprasmja)

MËSIMI 12P

Përemrat pronorë “jyni, jona, tanët”.

VETA E PARË SHUMËS

Zglith.

Gjithë djemtë lozjën me balunin; *jyni* jo.

Gjithë djemtë lozjën me balunin; *tanët* jo.

Çë janë *jyni*, *tanët* ?

Janë përemra pronorë të vetës së parë shumës mashkullore.
Vëre' tabelen.

jyni mashkullor

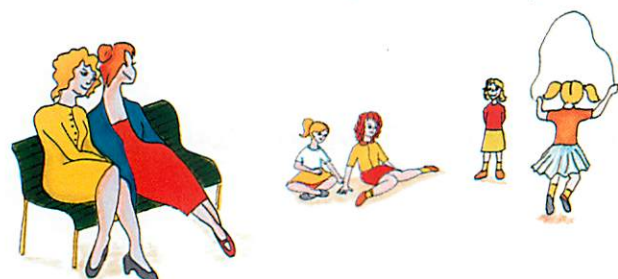
	Njëjës
E.	jyni (shqip: yni)
Gj. (i, e, të)	tënit (shqip: tonit)
Dh.	tënit (shqip: tonit)
K.	tënin (shqip: tonin)
Rr.	tënit (shqip: tonit)

	Shumës
	tanët
(i, e, të)	tanëvet
	tanëvet
	tanët
	tanëvet*

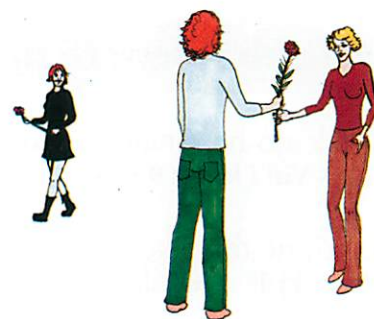
* Ndoherë te të folurit, po gjith' e gjithë te të shkruamet arbëreshe, ndodhet edhe kjo formë e pashquar/e shquar: tanësh/tanëshit. Shembull letrar: “... ju dot jini shërbëtorë t'anëshit”. (FZ 1915, n. 12 – f. 3, sht. 2, 3 nga e sprasmja). Megjithëse ka emrin te ana, “tanësh” duket më shumë përemër se mbiemër.

E zglith.

I dha një lule vajzavet; edhe *tënës*.

Gjithë vajzat lozjën; *tonat* jo.

Çë janë *tënës*, *tonat* ?

Janë përemra pronorë të vetës së parë shumës femërore.

Vëre' tabelen.

jona
femëror

E.	Njëjës
Gj.	jona
(i, e, të)	tënës (shqip: sonës)
Dh.	tënës (shqip: sonës)
K.	tënë (shqip: tonën)
Rr.	tënës (shqip: sonës)

	Shumës
	tonat
(i, e, të)	tonavet
	tonavet
	tonat
	tonavet

Naní:

Të ngrënit ë gjithë të mirë; *tanët* ë edhe të t'ëmbël.

Klëmshít çë pini ju, ngë i glet *tënit*.

Çë janë *tanët*, *tënit* ?

Janë përemra pronorë të vetës së parë shumës asnjënëse.

Vëre' tabelen.

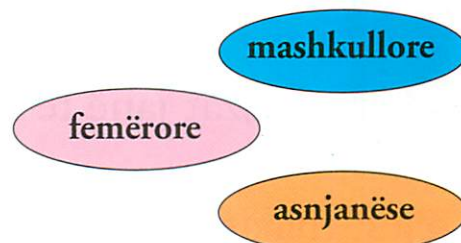
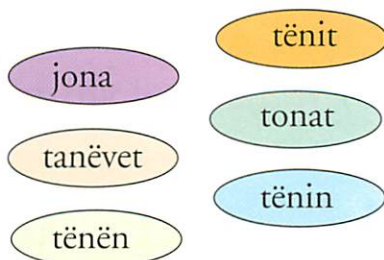
tanët
asnjanës

E.	Njëjës
Gj.	tanët (shqip: ngë ë)
(i, e, të)	tënit
Dh.	tënit
K.	tanët
Rr.	tënit

	Shumës
	tonat
(i, e, të)	tonavet
	tonavet
	tonat
	tonavet

USHTRIME

Lidh me një vijë këta përemra me kaselen (o me kaselet) e gjinisë ç' i nget.

MËSIMI 13P

Përemrat pronorë “jiji, juaja, tajt”.

VETA E DYTË SHUMËS

Zglith.

Pashë djemtë që shërbejnë e *tëjin* që flëj.

Djemtë e skuadrës që mundi bëjnë festë; *tajt* jo.

Çë janë *tëjin*, *tajt* ?

Janë përemra pronorë të vetës së dytë shumës mashkullore.
Tabelja.

jiji mashkullor

	Njëjës
E.	jiji (shqip: juaji)
Gj. (i, e, të)	tëjit (shqip: tuajit)
Dh.	tëjit (shqip: tuajit)
K.	tëjin (shqip: tuajin)
Rr.	tëjit (shqip: tuajit)

Shumës

tajt	(shqip: tuajt)
(i, e, të) tajvet	(shqip: tuajve)
tajvet	(shqip: tuajve)
tajt	(shqip: tuajt)
tajvet *	(shqip: tuajve)

* Te të folurit, po gjith' e gjithë te të shkruamet arbëreshe, ndodhet edhe kjo formë e pashquar/e shquar: tajësh/tajëshit. **Shembull letrar:** “... na dot bënemi shërbëtorë tajëshit”. (FZ – 1915, n. 12 – f. 3, sht. 2, 5 nga e sprasmja). Megjithëse ka emrin te ana, “tajëshit” ë më shumë përemër se mbiemër.

E naní:

I dhashë një lule vajzavet; edhe *tëjës*.

Vajzat janë të bukura; ma (po) *tuajat* më shumë.

Çë janë *tëjës*, *tuajat* ?

Janë përemra pronorë të vetës së dytë shumës femërore.

Tabelja.

juaja
femëror

	Njëjës
E.	juaja
Gj. (i, e, të)	tëjës (shqip: suajës)
Dh.	tëjës (shqip: suajës)
K.	tëjën (shqip: tuajën)
Rr.	tëjës (shqip: suajës)

	Shumës
	tuajat
(i, e, të)	tuajavet
	tuajavet
	tuajat
	tuajavet

E vëre'.

Të ngrënit ë të gjithë të mirë; **tajt** ë edhe të t'ëmbël.

Të ngrënit tanë, ngë i glet **tëjit**.

Çë janë **tajt**, **tëjit** ?

Janë përemra pronorë të vetës së dytë shumë asnjënëse.

Tabelja.

tajt
asnjanës

	Njëjës
E.	tajt (shqip: ngë ë)
Gj. (i, e, të)	tëjit
Dh.	tëjit
K.	tajt
Rr.	tëjit

	Shumës
	tuajat
(i, e, të)	tuajavet
	tuajavet
	tuajat
	tuajavet

USHTRIME

Lidh me një vijë këta përemra me kaselen (o me kaselet) e gjinisë ç' i nget.

MËSIMI 14P

Përemrat pronorë “i tyri, e tyrja, të tyrët”.

VETA E TRETË SHUMËS

i tyri mashkullor

	Njëjës	Shumës
E.	i tyri	të tyrët
Gj.	(i, e, të) të tyrit	(i, e, të) të tyrëvet
Dh.	të tyrit	të tyrëvet
K.	të tyrin	të tyrët
Rr.	të tyrit	të tyrëvet

Shembull: Pashë gjithë djemtë që luajën; *të tyrin* jo.

e tyrja femëror

	Njëjës	Shumës
E.	e tyrja	të tyret
Gj.	(i, e, të) të tyres (shqip: së tyres)	(i, e, të) të tyrevet
Dh.	të tyres (shqip: së tyres)	të tyrevet
K.	të tyren	të tyret
Rr.	të tyres (shqip: së tyres)	të tyrevet

Shembuj: I dhashë një lule gjithë vajzavet; edhe *të (së) tyres*.
Vajzat tona janë të buta; edhe *të tyret*.

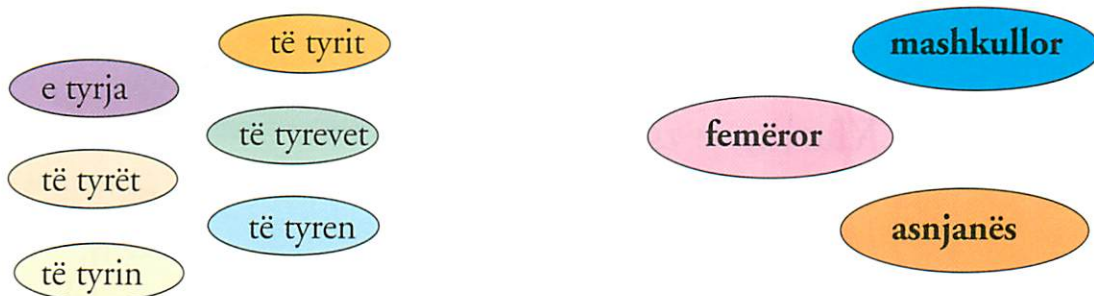
të tyrët asnjanës

	Njëjës	Shumës
E.	të tyrët	të tyret
Gj.	(i, e, të) të tyrit	(i, e, të) të tyrevet
Dh.	të tyrit	të tyrevet
K.	të tyrët	të tyret
Rr.	të tyrit	të tyrevet

Shembull: Të ngrënit ë gjithë të mirë; *të tyrët* ë edhe të t' ëmbël.

USHTRIME

Lidh me një vijë këta përemra me kaselen (o me kaselet) e gjinisë ç' i nget.

USHTRIME PËRMBLEDHËS ME PËREMRA PRONORË

Vër te vendi çë i nget vetën e parë, të dytë e të tretë shumës të këtyre përmrave pronorë:

tanët, tëjtit, juaja, tajt, tuajat, tëjës, të tyret, tajt, të tyrët, të tyrëvet.

- 1) Djemtë taj e _____ gjetën shëbërtyrë.
- 2) Mikut tënë i dhanë një medalje; _____ jo.
- 3) Vajza jonë ka pesë vjeç; _____ sa ka?
- 4) Miqtë tanë vanë te mali; _____ te ku vanë?
- 5) Vajzat tona janë të bukura; _____ edhe të mira.
- 6) Djemtë tanë me _____ shkruajën nga ditë.
- 7) Nonës tënë i thonë Maríe ; _____ si i thonë?
- 8) Brumit çë bën nona ë te mirë; ata _____ si ë?
- 9) Djemtë tanë e djemtë taj janë të zgjuar; _____ flënë shtuara.
- 10) Miqvet tanë e miqvet taj i dhashë një dhuratë; _____ mosgjë.

MËSIMI 15P

Përemrat lidhorë: “çë, i çili”.

Vëre’ mirë këto fjali.

Librin, **çë** më huajti Marku, e zglodha.

Djali, me **të çilin** rrodha, ish i lodhët.

Fola me atë vajzë **çë** më bëre të njihja dje.

Vajza, me **të çilën** u përpoqa dje, më qeshi.

Çë janë

çë, të çilin, të çilën ?

Janë *përemra lidhorë* (litisht: pronomi relativ i o congiuntivi).

Thërriten *lidhorë* përçë lidhjen dy fjali (proposicionë): atë te ku ë emri e atë te ku ë përemri lidhor, çë merr vendin e emrit.

● Përemri **çë** qëndron gjithmonë ashtu si ë.

● Përemrat *i çili, e çila, të çilët* (litisht: il quale, la quale) kanë lakimin.

Pra kemi edhe tre tjerë, por *të pacaktuar* (litisht: indefiniti), që do të shohësh te MËSIMI që vjen:

“kush” (litisht: chi)

“çili, çila” (litisht: chi, quale)

“sa” (litisht: quanto, quel che)

Vëre' lakimet “i çili, e çila, të çilët”:

i çili mashkullor

	Njëjës
E.	i çili
Gj. (i, e, të)	të çilit
Dh.	të çilit
K.	të çilin
Rr.	të çilit

	Shumës
	të çilët
(i, e, të)	të çilëvet
	të çilëvet
	të çilët
	të çilëvet

Shqip: i cili, etj.

e çila femërore

	Njëjës
E.	e çila
Gj. (i, e, të)	të çilës
Dh.	të çilës
K.	të çilën
Rr.	të çilës

	Shumës
	të çilat
(i, e, të)	të çilavet
	të çilavet
	të çilat
	të çilavet

Shqip: e cila, së cilës, së cilës, të cilën, së cilës; të cilat, të cilave, të cilave, të cilat, të cilave.

të çilët asnjanës

	Njëjës
E.	të çilët
Gj. (i, e, të)	të çilit
Dh.	të çilit
K.	të çilët
Rr.	të çilit

	Shumës
	të çilat
(i, e, të)	të çilavet
	të çilavet
	të çilat
	të çilavet

USHTRIME

Vër te fjalitë këtu poshtë përemrat lidhorë që të duken më të përshtashëm (litisht: adatti):
çë, i çili, e çila, sipas lakimevet.

- 1 – Djali _____ pe dje, isht i biri i la' Gjergjit.
- 2 – Biçikletës _____ i kisha huajtur, i lipset freni përpara.
- 3 – Djalin me _____ fola për tyj, ngë e njihja.
- 4 – Ajo profesoresë, _____ i dhashë ushtrimet, më tha se u vete mirë.
- 5 – I biri i la' Gjergjit, _____ i dhashë balunin tim, ngë do të lozënj me mua.

Shembuj letrarë.

Ai rreq, **çë** deshi të bëj arsiet me shërbëtorët e 'tij, isht i madh' in' Zot, i **çili** na ndëjen mëkatën, **çë** isht një dëtirë e madhe.

(FZ – Viti i parë – 11 t' gushtit 1912 - n. 25, f. 2, sht. 1, r. 12/16)

...u duk mirësia e pushteti i Perëndis i **Çili** ruajti popullin e zgledhur nga ndohtësia e nga pabesimi **çë** err mendien e than zëmbërën.

(FZ – Viti i katrët - 28 të shkurturit 1915 , n. 2, f. 3, sht. 2, radhët e sprasme)

... e bija e rregjit vdiq, e tre muajë pas asaj vdiq edhe i jati, **çë** te dhiata i la kurorën atij **çë** gjithë dijën se ish i dhëndërri, e **çë** u vu të mbretëroj me urtësi e me të drejt.

(CT – Novelline popolari – VI, f. 381, r. 23/26)

Bërësin e kriesës, përpara **të çilit** dridhen Ëngjëjitë...

(AGS – Libri i Kreshmëvet – vellimi 1, f. 24, r. e parë)

MËSIMI 16P

Përemrat lidhorë të pacaktuar: “kush, çë, çili, sa”.

Naní vëre’:

Kush ha o *kush* jep të hanj, bën drudhe.

Dolla me *kë* desha.

Lulet jipja *kujt* do.

Jam *çë* jam.

Çili lot më mirë, ka një dhuratë.

Çila këndon më mirë, ka një dhuratë.

Mirr *çilin* do. Mirr *çilën* do.

Bëj *sa* të thashë.

Edhe kush, kë, kujt, çili, çila, çilin, çilën, sa janë *përemra lidhorë*, por të *pacaktuar* (litisht: indefiniti).

Atá, me të vërtetë, kanë dy elemente me dy kuptime abrënda: njeri kuptimin e *përemrit dëftor* e tjetri kuptimin e *përemrit lidhor* :

● **kush** = “ai çë, ajo çë” (litisht: colui-colei che), ka vetëm numrin njëjës e ngë ka gjiní:

kush
(i,e,të) kujt
kujt
kë
kujt

● **çë** = atë çë (litisht: quel che), qëndron ashtu si ë.

● **çili, çila** = “ai çë, ajo çë” (litisht: quello-quella che, colui-colei che); bën si “i çili, e çila”, (përdoret rallët te rasa gjinore);

● **sa** = “atë çë” (litisht: quel che), arbërisht qëndron ashtu si ë pa lakim.

USHTRIME

Vër te vendi përemrat lidhorë që të duken më të përshtashëm: kush, çili, çila, sa, sipas lakimevet, në i kanë.

- 1 – _____ ngë glitet, ngë mirret.
- 2 – Qeni e (dë)fton _____ do mirë.
- 3 – _____ jarrën e para, ka një rrigall (dhuratë)
- 4 – _____ te djemtë lot më mirë, ka një dhuratë.
- 5 – Dhurata i nget, _____ jarrën i pari.
- 6 – Bëj mirë _____ të thashë.
- 7 – _____ shumë ha, mbitet.

Shembuj letrarë

Kush u mba e kush ngë u mba, të gjith nderni këtë ditë. Kush argjëroi, e kush ngë argjëroi, bëni sot hajdhí.

(FZ – Viti i parë – 7 të prigjit, 1912 – n. 7, f.2, sht. 1, r. 2/4 nga e sprasmja)

E jam që jam me hir të Perëndis...

(FZ – Viti i parë – 18 t' gushtit 1912 – n. 26, f. 3, sht. 2, r. 26)

MËSIMI 17P

Përemri pyetës.

Zglith:

Kush ë më i urti (me tru) tek ju?

Kush je? Me *kë* jec? I *kujt* je bir?

Çili tek ju ngë pruri ushtrimet?

Çila tek ju i shkoi Markut ushtrimet?

Me *çilin* dolle? Me *çilën* dolle?

Çë janë këto?

Sa dinë të zgledhjën arbërisht?

Sa dinë të këndojnë?

Çë janë

kush, kë, kujt, çili, çila, çilin, çilën, çë, sa ?

Janë *përemra pyetës*. Të jenë *përemra pyetës* i duhet të gjëndet te fjalia *pikëpyetja* “?”.

Sa pamë te përemrat lidhorë vlen edhe këtu:

- *kush?* lakohet, si pamë, vetëm te numri njëjës e ngë ka gjini;
- *çili? çila? çilët?* lakohen si “i çili, e çila, të çilët”;
- *çë?* qëndron ashtu si ë;
- *sa?* arbërisht qëndron ashtu si ë.

USHTRIME

Vër te vendi përemrat pyetës që të duken më të përshtashëm: kush?, çili?, çila?, që?, sa?, sipas lakimevet, në i kanë.

- 1 - Me _____ ka veç te festa?
- 2 - _____ ka vinjë me ne?
- 3 - _____ ngak ju ë më e bukura?
- 4 - _____ ngak ju ë më i forti?
- 5 - E di _____ më ka bërë qeni jyt?
- 6 - _____ më thua mua?
- 7 - _____ ë bijë kjo vajzë?

Ca shembuj letrarë.

- Çilat janë Theologalet, e përse kshtu i thonë?
(NF – Codice – f. 50, r. 206)

Çë m'i kle?
(DHEU, II - K. III - vj. 749)

Po kë kemi na? Kë patëm? / Kë do t' kemi kurr për shokë? / Kë do t' kemi kurr për ndihmë?
(DHEU, II - K. IV - vj. 553/555)

Çë të bëjëm pran?
(DHEU, II - K. V - vj. 53)

Kush i shtyjt, / e prej kuj, prej kuj Junanët / patën ndihmë edhe këshill / sa të ngrëjnë kryet e tyre? / Rrumellin kush e përziejt / te gjithë anët? E kush kurr / u dha rrajëvet guximin / sa të çoheshin të tërë...?
(DHEU, II - K. V - vj. 158/165)

Çë përret përveç ndëshkimit / ç' i përket nga dora e Zotit... ?
(DHEU, II - K. V - vj. 178/179)

- Çë ke, zoti tatë? – Çë do t'kem, o bijëza e jime?
(CT – Novelline popolari – IX, f. 396, r. 4,5)

Me kë mënd t' prirej ai tek ajo herë? Kuj mënd t'i klahej? Nga kush mënd t' kish ndihmë e fuqi?
(GS – Prose – XIX – f. 342, r. 861, 862)-

- Çë jerdha të bëja!... Çë vjen më rar?... Erdha sa të shihëja t'ime bijël!...
(CT – Novelline popolari – VI, f. 381, r. 10 nga e sprasmja)

Isht e del i bukri dielli;
do t' na bjerë bukë e miell.
Mi një kal të pa bërrore
vete trimi e s' di sinòre;
male e fusha e lume shkon,
se të dashurën kërkon.
Kush e ka? Kush e rrëmbeu?
Dridhet era e dridhet dheu.
U nxi jeta, shumë u nxi;
zjarr e gjëmë, breshër, shi.
Me një gjarpër mundet trimi.
I tmeroshëm dyluftimi!
Ai gjarpër ka tre krerë;
j-a pret trimi me një herë,
edhe qiellin na fjellon
e të dashurën shpëton.

(CT – XXX – f. 342)

FJALOR

sinuar, sinori = **litisht:** confine
rrembenj = zë fort, granfar
breshër, -shri = ghrandulla
i tmeroshëm = **litisht:** terribile
dyluftím, -i = **litisht:** duello
trim, -i = kopil i fort
shpëtonj = **litisht:** salvare

MËSIMI 18P

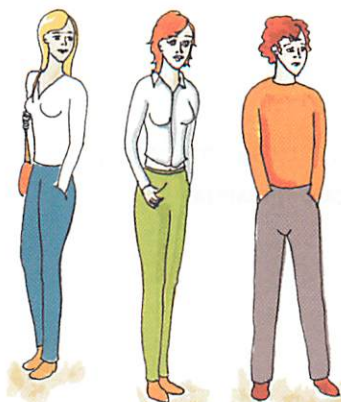
Përemri me kuptim çuditës.

Zglith!

Çë thotë, Marku!

Kush flet!

Sa shërbejën gratë!

Perëmrat *çë*, *kush*, *sa* te gluha jonë shprehjën edhe çudí e thirrje (litisht: meraviglia, esclamazione), kur kanë te fjalia pikëçuditjen “! “:

- *kush!* lakohet në njëjës;
- *çë!* e *sa!* ngë ndërrojën.

Ndo shembull letrar.

Ai, kur e pa, i tha me gas: - Mirë se m'jerdhe, o e Bukura Fatë! E *çë!*... U martove?
(CT – Novelline popolari – I, f. 355, r. 6,7)

- Dua tri ditë sa të përgjegjem.. E djali: - *Sa* të duash, o zonja e jime!
(CT – Novelline popolari – V, f. 374, r. 15)

- *Çë* jerdha të bëja!... Çë vjen më rar?... Erdha sa të shihëja time bijë!...
(CT – Novelline popolari – VI, f. 381, r. 10 nga e sprasmja)

Çë të thotë ballët, o zëmbërë!
(CT – Novelline popolari – IX, f. 396, r. 24, 25)

MËSIMI 19P

Përemri i pacaktuar.

Zglith e vëre’:

Akëcili më tha se ti je një vajzë e bukur.

Akëcila më tha se ti je një djalë i mirë.

Disa vanë te fusha e *disa* përjashta.

Ndonjëi ka t’i jap një shplakë!

I dhashë dy euro *njëi*.

Gjithëve ia thatë se Mara do Markun!

Jipja *kujtdo*!

Njeri rri Palermë, (*t*)*jetri* rri te Hora.

Njera rri Palermë, (*t*)*jetra* rri te Hora.

Mosnjëri e *mosnjera* bënë si i thashë.

Ngë të pa *mosnjëri*.

Ia the *ndonjeriu* ?

Çë janë

akëcili, akëcila, ndonjëi, njëi, disa, gjithëve, kujtdo, njeri, tjetri, njera, tjetra, mosnjëri, mosnjera, mosnjëri, ndonjeriu ?

Janë *përemra të pacaktuar* (litisht: **pronomi indefiniti**).

Përemrat e pacaktuar ndërrojnë, si sheh te shembujt çë vijën.

Mësoi një për një:

- *akëcili, akëcila* ndërron te gjinia, te rasia e te numëri:

	“akëcili”			“akëcila”	
	Njëjës	Shumës		Njëjës	Shumës
E.	akëcili	akëcilët		akëcila	akëcilat
Gj.	akëcilit	akëcilëvet		akëcilës	akëcilavet
Dh.	akëcilit	akëcilëvet		akëcilës	akëcilavet
K.	akëcilin	akëcilët		akëcilën	akëcilat
Rr.	akëcilit	akëcilëvet		akëcilës	akëcilavet

- *disa* ka vetëm shumësin e rasat:

E.	disa
Gj.	(i, e, të) disave
Dh.	disave
K.	disa
Rr.	disave

- *(i,e,të) gjithë* me o pa “një” ka lakimin shumë mashkullor e femëror/asnjës.

	mashkullor	femëror
E.K.	<i>gjithë o të gjithë</i>	<i>gjithë o të gjitha</i>
Gj.Dh.Rr.	<i>gjithëve o të gjithëve</i>	<i>gjithëve o të gjithave</i>

Shënim.

Kur thomi “gjithë Hora”, “gjithë” ë mbiemër, si edhe kur thomi “të gjithë burrat, të gjitha gratë”.

- *kushdo* ka lakimin njëjës e përdoret vetëm për njerëzit:
E.: kushdo, Gj. Dh. Rr.: kujtdo, K.:këdo

- *mosnjëri, mosnjëra* si *njëri, njëra*;

- *mosnjëri* ngë ndërron gjini e ka vetëm rasat e njëjësit:
E.K. mosnjëri
Dh.Rr. mosnjëriu

- *ndonjëri* (“ndonjë + njëri”) si *mosnjëri*;

- *nganjëri* (“nga + njëri”) si *mosnjëri*; **shqip** “çdonjëri, secili”;

● *një* (ngë ka ndërronet me *nyjën* e pacaktuar o me numërorin) ë vetëm njëjës; arbërisht ka rasat:

E.K.	një
Gj.Dh.Rr.	njëi

● *ndonjë* si *një*;

● *njëri, njëra* rri në bashkëlidhje (korrelacion) me *(t)jetri, (t)jetra*, ndërron te gjinia e te rasa:

	njeri	Njëjës	njera
E.	njëri		njera
Gj.	(i, e, të) njerit	(i, e, të)	njerës
Dh.	njerit		njerës
K.	njerin		njerën
Rr.	njerit		njerës

● *jetri, jetra* o *tjetri, tjetra*, rri vetëm si përemër i pacaktuar o në bashkëlidhje me *njeri, njera*; ndërron gjini, rasë, numër e ka formën e pashquar e e shquar:

tjetër, tjetri

	Njëjës			Shumës	
	Forma e pashquar/e shquar			Forma e pashquar/e shquar	
E.	tjetër	tjetri		të tjerë	të tjerët
Gj.	(i, e, të) tjetri	(i, e, të) tjetrit	(i, e, të)	të tjerëve	(i,e, të) të tjerëvet
Dh.	tjetri	tjetrit		të tjerëve	të tjerëvet
K.	tjetër	tjetrin		të tjerë	të tjerët
Rr.	tjetri	tjetrit		të tjerëve	të tjerëvet

tjetër, tjetra

	Njëjës			Shumës	
	Forma e pashquar/e shquar			Forma e pashquar/e shquar	
E.	tjetër	tjetra		të tjera	të tjerat
Gj.	(i, e, të) tjetrje	(i, e, të) tjetrës	(i, e, të)	të tjerave	(i, e, të) të tjeravet
Dh.	tjetrje	tjetrës		të tjerave	të tjeravet
K.	tjetër	tjetrën		të tjera	të tjerat
Rr.	tjetrje	tjetrës		të tjerave	të tjeravet

USHTRIME

Zgllith këtë rrëfim e pra shkruaj gjithë përemrat e pacaktuar që përpoqe.

Akēcili

Akēcili i biri i akęcilit, një ditë vate të gjej një mosnjeri e të dy zunë fill të flisjën kundra njëi e kundra disave. As njëri as tjetri ndëlgojën se bëjën lik të flisjën kundra ndonjeriu, ngase i dukej se kushdo mënd të flisëj si i vij për akęcilin e për akęcilën.

Akēcili me mosnjeriun flisjën edhe kundra gjithëve, sikurse gjithë jetën e kishën kundra. Një herë i përpoqi një e i tha se ngë ki' t' flisjën lik kundra këtij e kundra atij, kundra akęcilit e kundra akęcilës, përçë kushdo mënd të flisëj lik edhe kundra atyre. Kur ata gjejën ashtu ngë folën më lik kundra gjithëve, se zunë fill të zësheshin ndër ta e ngë kishën më qëro t'i kushtojën (dedikarjën) tjerëvet. Nganjeri di atë që ka te thesi.

Përemrat e pacaktuar janë 21:

Ndo shembull letrar

Kush-do duroi të argjëroj, paçit dënarin. **Kush-do** shërbeu që tek e para orë, marshit rrogën që i nget. **Kush-do** jerdhi pas të tretës orë, sot me gzim le të krëmptonjë tue u falur nderjes. **Kush-do** arruri pas të gjashtës orë, mos paçit ndërde, pse edhe ngë do t' ket dëm. **Kush-do** u lips njera tek e nëndëta orë , le të qaset pa dre. **Kush-do** jerdhi vetëm tek e njëmbëdhjetëta orë , mos të trëmbet...

(F.Z. – Viti i parë - 7 të prighit 1912, n. 7, f. 2, sht. 1, r. 8/19)

-Zotëri, u jam **akęcili**, i biri i **akęcilit**...

(C.T. – f. 476, r. 2 nga e sprasmja)

Nga të bijtë e Adhamit **mosnjeri** ka mëkatruar si u.

(AGS – Libri i Kreshmëvet – vëllimi II, f. 505, r. 4 nga e sprasmja)

MËSIMI 20P

Përemri i pacaktuar i pandërrueshëm.

Naní vëre’:

Ca vanë te mali e *ca* te fusha.

Shumë ngë do vijën te festa.

Pak do vijën te festa.

Çë janë

ca, shumë, pak?

Janë përemra të pacaktuar:

- “ca” o “dicá” arbërisht ngë ndërron kurrë; shqip ka lakimin: E.K. ca Gj.Dh.Rr. cave;
- “pak” e “shumë” qëndrojnë ashtu si janë.

Vëre’ edhe këto:

Marku ha *çë isht isht*.

Mënd t’vinjë *kush isht isht*: u ngë qetem!

Arbërisht kemi ca shprehje (litisht: locuzioni) të bukura sa të flasjëm me gjallëri:

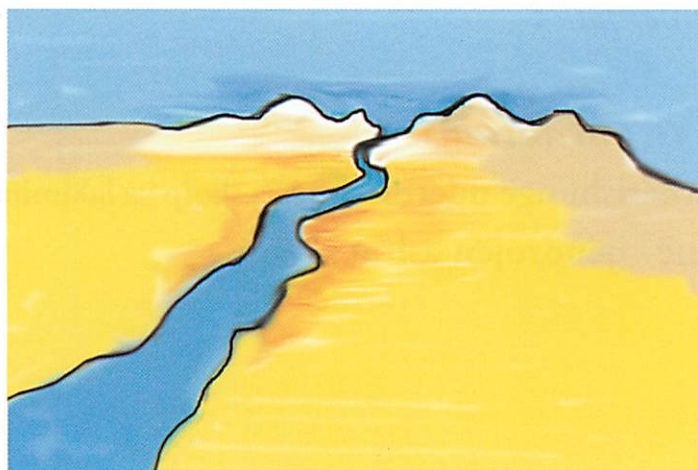
● *çë isht isht* thuhet për shërbiset; shqip del “çdo, çfarëdo”; me të vërtetë shprehja kle marrë nga djalekti siçiljan: “zoccu (ciò che) jè jè” e na e prorëm arbërisht;

● *kush isht isht* thuhet për njerëzit e vjen përkthyer nga djalekti siçiljan “cu jè jè”; shqip del “kushdo”.

USHTRIME

Vër një vijë përposh përparvet “ca, pak, shumë”, tuke i ndajtur nga mbiemrat.

- 1 – Shumë gjinde dje ishën te festa.
- 2 – Shumë thonë se ngë ka bienj shi.
- 3 – Ca burra vanë te mali e ca te fusha.
- 4 – Pak vajza pashë te festa.
- 5 – Pak e dinë ku lehet lumi Belçe.

Shembuj letrarë

Kush thonë njerëzit se isht i Biri i njeriut? E ata: - **Ca** (vet thonë:) Jani Pagëzor...
(FZ – Viti i parë – 30 të kjershorit 1912 – n. 19, f. 4, sht. 1, r. 4/7)

Vërteta, **shumë** janë te ghrizurë, por **pakë** janë të sgledhurë.
(FZ – Viti i parë – e 1^a e shtatorit 1912 – n. 28, f. 2, sht. 2, r. 7, 8)

Dolli njeriu çë mbíeh, sa të mbihëj farën e ‘tij: e si e mbolli **dicà** ra për në dhromit e kle shkelur...
(FZ – Viti i parë – 13 të tetorit 1912 – n. 34, f. 1, sht. 1, r. 2/5)

FOLJA

MËSIMI 1F

Folja: njohuri të përgjithshme.

Zglith mirë.

Ti **je** një djalë i butë.

Marku **ka** po një biçikletë.

Na **kemi klënë** me miqtë.

Vjet Sara **vate** Romë.

Qeni **hëngri** gjithë misht.

Miqtë ka **vijën** nestër.

Jic llargu! – i **tha** miu maçes.

Vito **lahet**.

Çë janë

je, ka, kemi klënë, vate, hëngri, vijën, jic!, tha, lahet ?

Janë folje (litisht: verbi).

Folja ë ajo pjesë e ndërrueshme e ligjëratës që mban gjithë të folurit, pa të çilën na ngë mënd të lidhjem e ngë mënd të thomi mirë pinceret (mendimet) tanë.

Folja “flet” për të klënit, për të bëmat, për gjëndjen e njerëzvet, të kafshëvet, të shërbisevet.

Folja ka:

* numër :

njëjës
 u shoh
 ti sheh
 ai, ajo sheh

shumës
 na shohjëm
 ju shihni
 ata, ato shohjën

* veta:

veta e parë:	u ...	na ...
e dytë:	ti ...	ju ...
e tretë:	ai, ajo ...	ata, ato ...

* forma:

forma e shtjelluar:
 kam, ke, ka

forma e pashtjelluar:
 pasur, për të pasur, tuke pasur.

* mënyra:

◆ dëftore
 ■ lidhore
 ● kushtore
 ■ dëshirore
 ▣ urdhërore

pjesore
 paskajore
 përcjellore

* kohë:

▣ ● ■ ◆ e tashme
 ■ ◆ e pakryer
 ◆ e kryer e thjeshtë
 ◆ e ardhme

● ■ ◆ e kryer
 ■ ◆ e kryer e plotë
 ◆ e kryer e tejshkuar
 ◆ e ardhme e përparme

Gjithë këto shërbise që sheh këtu sipër e ca të tjera do t'i njohësh dal'e dalë tuke zgledhur MËSIMET që i ngasjën "foljes".

MËSIMI 2F

Folja "kam" - mënyra dëftore: koha e tashme.

Zgllith mirë këto ligjërata bërë te Rruga "8 Mars" e Horës së Arbëreshëvet:

- U *kam* telefoninin; e ti e *ke*?

- Jime motër e *ka*. Na te sh(të)pia *kemi* dy kompjuter!

- Uh, *kini* dy kompjuter! Gjithë sot *kanë* dy kompjuter: një i (të) vjetër e një i (të) ri!

Çë janë fjalët

kam, ke, ka, kemi, kini, kanë ?

Më parë se gjithqish thomi se janë *folje*, fjalët çë na shqiptojëm (thomi) më shumë ngaditë bashkë me tjerat, çë ke njohur: emra, mbiemra, përemra.

Pra pyejëm: *u kam, ti ke, ai ka, na kemi, ju kini, ata kanë* flasjën për naní, për dje o për nestër?

Flasjën për naní !

E atëherë kemi përpara vetat e foljes *kam* te koha e tashme e mënyrës dëftore (litisht: tempo presente modo indicativo) te *njëjësi* e te *shumësi* :
Vëre' e mëso' si këndon tabelja

FOLJA "kam" MËNYRA DËFTORE KOKHA E TASHME

Njëjës
u kam
ti ke
ai, ajo ka

Shumës
na kemi
ju kini (shqip: keni)
ata, ato kanë

- Marku, çë **ke** ?

- Ngë **kam** gjë.

- Na **kemi** pitít (urí).

- Ju **kini** pitít (urí) e ata **kanë** etë; e kush **ka** gjumë ?

USHTRIME

Vër vetat e foljes “kam”, çë lipsen, te *koha e tashme e mënyrës dëftore*.

1 - Marku e Gjergji kanë një biçikletë për nga një.

2 - Lia, _____ një lule te kriptë!

3 - Sarë, çë _____ te dora ?

4 - U _____ një rrashkun (gërvishtje) te dora.

5 - Mara e Serafina _____ gjumë.

6 - Na te sh(të)pia jonë _____ dy kompjuter e ju sa _____ ?

7 - Na _____ po një kompjuter e ju e _____ antenën parabolike?

8 - U _____ po një vëlla e ti sa _____ ?

9 - Kush _____ bukën ngë _____ drutë e kush _____ drutë ngë _____ bukën!

10 - Mikela, _____ një rrigall (dhuratë) për tyj.

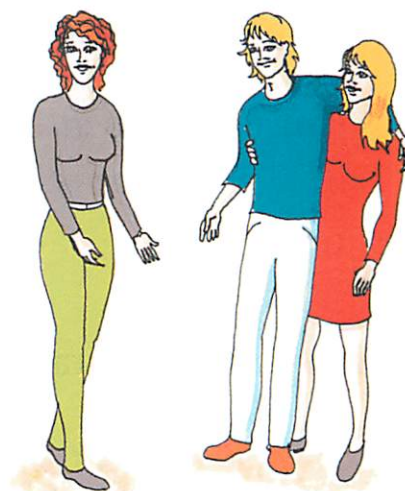
MËSIMI 3F

Folja "jam" - mënyra dëftore: koha e tashme.

Nanë zglith çë thonë te kjo ligjëratë:

- U *jam* Mara e ti kush *je* ?

- U *jam* Marku e kjo *ë* (*isht*) Lia: na *jemi* miq.

- *Jini* miq ?! Ngë *jini* nuse e dhëndër ?

- Jo, *jemi* vetëm miq! Pali e Kelja *janë* nuse e dhëndër!

Çë janë fjalët

jam, je, ë (isht, është), jemi, jini, janë ?

Janë veta të foljes *jam* te koha e tashme e mënyrës dëftore *njëjës* e *shumës* :

Vëre' e mëso' si këndon tabelja

FOLJA "jam" MËNYRA DËFTORE KOHA E TASHME

Njëjës

u jam

ti je

ai ë (isht; shqip: është)

Shumës

na jemi

ju jini (shqip: jeni)

ata janë

- Ti kush **je** ?

- U **jam** Marku e ai **ë** Vito.

- E ju kush **jini** ?

- Na **jemi** Lia e Sara e ato **janë** miket tona.

USHTRIME

Vër vetat e foljes “jam”, çë lipsen, te *koha e tashme e mënyrës dëftore*.

1 - Lia, Mara, Mena, Kelja, Vitorja e Marieja janë mike.

2 - Na _____ miq të vjetër.

3 - Ajo vajzë kështu e bukur kush _____ ?

4 - Ata djem këtje kush _____ ?

5 - Ata djem _____ miq tim.

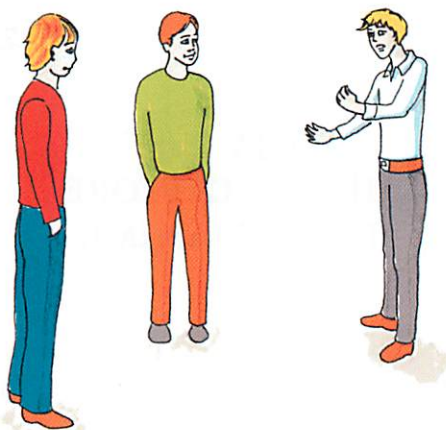
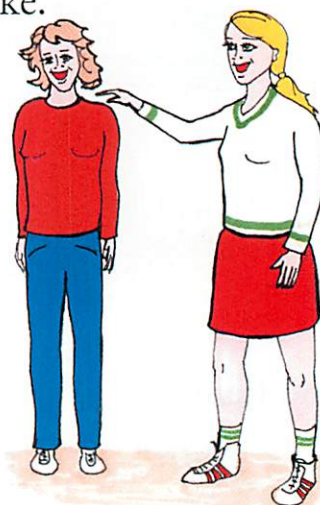
6 - _____ e hollë si purtekë, bija jime !

7 - Tek e diellja u _____ Palermë.

8 - Sot _____ e martja o e mërkurja ?

9 - **U** _____ e shkurtur, ma (por) ti ngë _____ më e glatë se u.

10 - **Ju** _____ kriendulla o _____ të mëdhenj ?

MËSIMI 4F

Folja “kam” - mënyra dëftore: koha e pakryer.

Pamë si thuhën foljet “**kam**” e “**jam**” të koha e tashme (arbërisht: e këtij mumenti, naní; shqip: taní, tash = e tashme).

E te koha e pakryer (litisht: tempo imperfetto), çë na përdorjëm sa të thomi kur një veprim (litisht: azione) ndurís (shqip: zgjat) te qëroi i shkuar, si bëjën ?

Zglith mirë këtu poshtë ku gjen *kohën e pakryer të mënyrës dëftore* të foljes “kam”.

- Kur *kisha* katër vjeç, *kisha* një biçikletë me katër rrotë si ato të fëmijëvet. E ti çë *kishe* ?

- U *kisha* pesë pupa copje; Sara e *kish* biçikletën.

- Sa shurbise çë *kishëm* ! Mara, ti me tèt motra i *kishët* pupat?

- Time kushërira i *kishën* pupat; u *kisha* kuçinën.

Vëre’

kisha, kishe, kish, kishëm, kishët, kishën janë vetat e *kohës së pakryer të mënyrës dëftore* (litisht: tempo imperfetto modo indicativo) të foljes “**kam**”.

Vëre' tabelen!

FOLJA "kam"
MËNYRA DËFTORE
KOHA E PAKRYER

Njëjës

u kisha
ti kishe
ai kish

Shumës

na kishëm (shqip: kishim)
ju kishët (shqip: kishit)
ata kishën (shqip: kishin)

USHTRIME

Vër vetat e foljes "kam", që lipsen, te *koha e pakryer e mënyrës dëftore*.

- 1 - Marku e Gjergji kishën një biçikletë për nga një.
- 2 - Lia, ti dje _____ një lule te kriptë.
- 3 - Sarë, që _____ dje te dora ?
- 4 - **U** njëditëz _____ një rrashkun (gërvishtje) **te dora**.
- 5 - Mara e Serafina prëmë _____ gjumë.
- 6 - Na te shpia jonë vjet _____ dy kompjuter e ju sa _____?
- 7 - Na _____ po një kompjuter e ju e _____ vjet antenën parabolike?
- 8 - **U** dy vjet prapa _____ po një balun e ju sa _____?
- 9 - Kush _____ bukën ngë _____ drutë e kush _____ drutë ngë _____ bukën!
- 10 - Mikela, _____ një rrigall (dhuratë) për tyj.

MËSIMI 5F

Folja "jam" - mënyra dëftore: koha e pakryer.

E folja "jam" si bën te koha e pakryer e mënyrës dëftore?

Zglith e vëre'!

- Kur *isha* e vogël, *isha* më e bukura e gjithëve!
E ti kur *ishe* e vogël e bukur *ishe*?

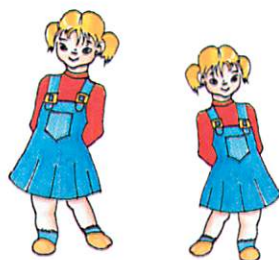
- U e bukur *isha* e jime motër *ish* më e bukur se ti!

- Ju të bukura? U e jime motër *ishëm* më të bukurat e Horës!

- Ju *ishët* më të bukurat e Horës? Më të bukura se ju *ishën* Kelja e Marta!

Çë janë

isha, ishe, ish, ishëm, ishët, ishën?

Janë vetat e kohës së pakryer të mënyrës dëftore të foljes "jam".

Vëre tabelen:

FOLJA “jam”
MËNYRA DËFTORE
KOHA E PAKRYER

Njëjës

u isha

ti ishe

ai ish

Shumës

na ishëm (shqip: ishim)

ju ishët (shqip: ishit)

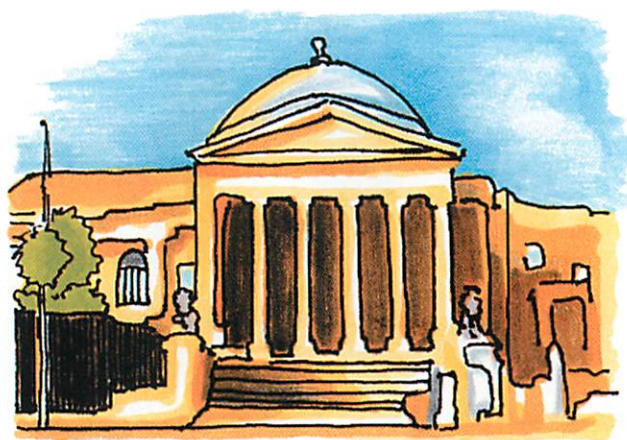
ata ishën (shqip: ishin)

USHTRIME

Vër vetat e foljes “jam”, çë lipsen, te *koha e pakryer e mënyrës dëftore*.

- 1 - Lia, Mara, Mena, Kelja, Vitorja e Marieja ishën mike.
- 2 - Na _____ miq një herë.
- 3 - Ajo vajzë ashtu e bukur kush _____ ?
- 4 - Ata djem kush _____ ?
- 5 - Ata djem _____ miq tim.
- 6 - Vjet _____ e hollë si purtekë, bija jime !
- 7 - Dje u _____ Palermë.
- 8 - Dje _____ e martja o e mërkurja ?
- 9 - U _____ e shkurtur, ma (por) ti ngë _____ më e glatë se u.
- 10 - Ju _____ miq ?

MËSIMI 6F

Folja “kam” - mënyra dëftore: koha e kryer e thjeshtë.

Kur flasjëm pra për fakte të “qëroit të shkuar”, përdorjëm vetat e foljevet kështu:

– U vjet *pata* si rrigall një balun; ti e *pate* kurrë një balun?

– Edhe u e *pata* vjet; jim vëlla e *pati* një muaj prapa.

– Te shpia jime na të vegjij e *patëm* gjithë një balun; e tek ju, Vito, e *patët*?

– E *patëm* gjithë; edhe te Mariu e *patën* gjithë.

Çë janë fjalët

pata, pate, pati, patëm patët, patën

çë zglo dhëm të shkruara më gërma të trasha ?

Janë vetat e kohës së kryer të thjeshtë të mënyrës dëftore (litisht: tempo passato remoto modo indicativo) të foljes “**kam**”.

Shohjëm si bën tabelja.

FOLJA “**kam**”
MËNYRA DËFTORE
KOHJA E KRYER E THJESHTË

Njëjës
u pata
ti pate
ai pati

Shumës
na patëm
ju patët
ata patën

Naní ca **ushtrime** me *kohën e pakryer* e me *kohën e kryer të thjeshtë* të *mënyrës dëftore* të foljes “kam”.

USHTRIME

Vër te vendi që i duhet vetat e foljes të *së pakryerës* e të *së kryerës së thjeshtë* të *mënyrës dëftore*.

- 1 - Na **kishëm** po një biçikletë.
- Na **patëm** po një biçikletë.
- 2 - Noni e nona _____ po një vajzë.
- Noni e nona _____ po një vajzë.
- 3 - Ti e _____ biçikletën kur _____ katër vjeç?
- Ti e _____ biçikletën kur _____ katër vjet?
- 4 - Ju, vajza, _____ një libër pullaresh.
- Ju, vajza, _____ një libër pullaresh.
- 5 - **Marku** _____ **frevën** (ethet).
- **Marku** _____ **frevën** (ethet).
- 6 - U e _____ një herë një mik shqiptar.
- U e _____ një herë një mik shqiptar.

MËSIMI 7F

Folja "jam" - mënyra dëftore: koha e kryer e thjeshtë.

E si bën *koha e kryer e thjeshtë* e mënyrës dëftore të foljes "jam"?

Zglith e vëre'

- U vjet *kleva* Rromë. Ti *kleve* Rromë ?

- I *kle* tata; na vjet *klemë* Napul.

- Ti e Marku vjet ngë *kletë* Kosencë ?

- *Klemë* te një horë ndanëz Kosencës.

- Vito e Linu *klenë* Mesinë.

Foljet *kleva*, *kleve*, *kle*, *klemë*, *kletë*, *klenë* janë vetat e kohës së kryer të thjeshtë të mënyrës dëftore të foljes "jam".

Tabelja:

FOLJA “**jam**”
MËNYRA DËFTORE
KOHA E KRYER E THJESHTË

Njëjës
u kleva
ti kleve
ai kle

Shumës
na klemë
ju kletë
ata klenë

Vër re

E *kryera e thjeshtë* e disa horëve arbëreshe si edhe ajo e shqipes bën kështu:

Njëjës
u qeva (shqip: qeshë)
ti qeve (shqip: qe)
ai qe

Shumës
na qemë
ju qetë
ata qenë

Këtu poshtë kemi ca **ushtrime** me *kohën e pakryer* (vëreje pameta) e me *kohën e kryer të thjeshtë* të mënyrës dëftore të foljes “**jam**”.

USHTRIME

Vër te vendi që i duhet vetat e foljes të *së pakryerës* e të *së kryerës së thjeshtë* të mënyrës dëftore.

- 1 - Ju **ishët** të fortë vjet te baluni.
- Ju **kletë** të fortë vjet te baluni.
- 2 - Mara e Mena _____ te kopshti për lule.
- Mara e Mena _____ te kopshti për lule.
- 3 - Vito, ti _____ një djalë i mirë i vogël.
- Vito, ti _____ një djalë i mirë i vogël.
- 4 - U _____ te skolla.
- U _____ te skolla.
- 5 - Marku, Lia e u një muaj prapa _____ përjashta.
- Marku, Lia e u një muaj prapa _____ përjashta.
- 6 - **Nona** _____ një grua me kulturë.
- **Nona** _____ një grua me kulturë.

MËSIMI 8F

Folja “kam”: koha e ardhme.

E kur ka flasjëm për shërbise që ka ndodhen te “qëroi që ka vinjë” (*koha e ardhme* = litisht: tempo futuro), si e përdorjëm arbërisht foljen “**kam**”?

Zglith.

- U *ka kem* një euro ka (nga) Marku. Ti që *ka kesh*?

- U mosgjë. Vito *ka ketë* dy pendë biro ka (nga) Xhoi.

- Kush *ka ketë* gjagjë tek ju?

- Ti e u *ka kemi* dy çikullata. Ina, ti e Vito që *ka kini*?

- Na mosgjë. Salvino e Lluixhi *ka kenë* dy panine ka (nga) Mariu.

Çë janë ato

ka kem, ka kesh, ka ketë, ka kemi, ka kini, ka kenë?

Janë vetat e *kohës së ardhme* arbëreshe të foljes “kam”.

Vëre’!

Arbërisht *koha e ardhme* shkruhet edhe kështu:

ka të kem o ka t’ kem ...

Më parë arbëreshët *kohën e ardhme* e thëshjën më komplike:

*kam të kem
ke të kesh
ka të ketë
kemi të kemi
kini të kini
kanë të kenë*

pra qëndroi vetëm pjesëza “*ka*” për të gjitha vetat.

Kjo *kohë e ardhme* me pjesëzën “*ka*” thërritet koha e ardhme e nevojës, e bëzonjës (litisht: futuro di necessità).

Ngë kemi sosur !

Arbërisht ndodhet edhe kjo formë: *do kem, do kesh, do ketë, do kemi, do kini, do kenë*.

Vëre’!

- E *do kem* kifari (punë) me atë?
 - Ti *do kesh* kifari (punë) me atë?
 - Edhe Marku ngë *do ketë* kifari (punë) me atë!
- Etjera....

Mënd të shkruhet edhe kështu:

do të kem o do t’ kem ...

E edhe këtë formë më parë arbëreshët e thëshjën më komplike:

*dua të kem
do të kesh
do të ketë
duam të kemi
doni të kini
duan të kenë*

pra qëndroi vetëm pjesëza “*do*” për të gjitha vetat.

Kjo formë e *kohës së ardhme* me pjesëzën “do” thërritet **koha e ardhme e vullnetit**, e vullimit (litisht: futuro di volontà, volitivo) sipas foljes “dua” (litisht: volere).

Vëre’ naní tablelet.

FOLJA “**kam**”
MENYRA DËFTORE
KOHA E ARDHME

Njëjës

u ka kem

ti ka kesh

ai ka ketë

Shumës

na ka kemi

ju ka kini

ata ka kenë

e

Njëjës

u ka t’ kem

ti ka t’ kesh

ai ka t’ ketë

Shumës

na ka t’ kemi

ju ka t’ kini

ata ka t’ kenë

e si thamë

Njëjës

u do kem

ti do kesh

ai do ketë

Shumës

na do kemi

ju do kini

ata do kenë

o

Njëjës

u do t’ kem

ti do t’ kesh

ai do t’ ketë

Shumës

na do t’ kemi

ju do t’ kini

ata do t’ kenë

Shqip: unë do të kem, ... ne do të kemi, ju do të keni, ...

CA USHTRIME.

Tue përdorur të dy format “ka” e “do”, prir në kohën e ardhme të foljes “kam”, këto fjali çë ndodhen në kohën e tashme.

1 - Vitorja ka një biçikletë të kuqe, si rrigall (dhuratë).

- Vitorja ka ketë një biçikletë të kuqe, si rrigall.

- Vitorja do ketë një biçikletë të kuqe, si rrigall.

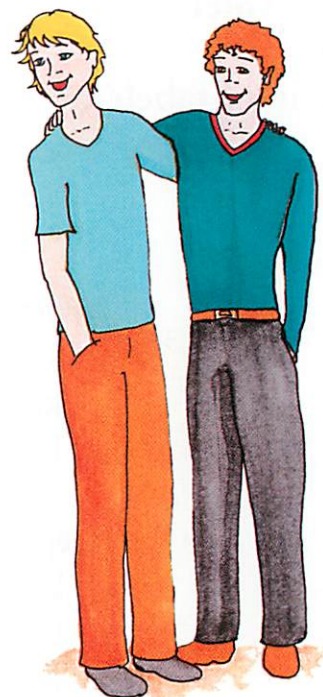
- 2 - Marku e Vito kanë një balun të madh.
 - Marku e Vito _____ një balun të madh.
 - Marku e Vito _____ një balun të madh.

- 3 - Sara, ti ke fat të mirë te gjella !
 - Sara, ti _____ fat të mirë te gjella !
 - Sara, ti _____ fat të mirë te gjella !

- 4 - Ju e kini një mik si u ?
 - Ju _____ e _____ një mik si u ?
 - Ju _____ e _____ një mik si u ?

- 5 - U kam një nuse arbëreshe.
 - U _____ një nuse arbëreshe.
 - U _____ një nuse arbëreshe.

- 6 - Na ngë kemi skollë të shtunë.
 - Na ngë _____ skollë të shtunë.
 - Na ngë _____ skollë të shtunë.

Shembuj letrarë

... ti **ka t' kesh** një thësor te qiellja...
 (FZ – Viti i parë – 18 t'gushtit 1912, n.26 – f. 1, sht.2, r.9)

Në ju doni mirë ata që ju duan mirë, që hjë **do t' kini**?
 (FZ – Viti i parë – 29 te shtatorit 1912, n. 32 – f. 2, sht.2, r. 20,21)

Në ti po **do të kesh** bekím e uratë...
 (CT – Canti didascalici, I – f. 56, e para)

... **ka t' më kesh** besë...
 (CT – II – f. 316, vj. 3)

E dashura nga dielli / për burrë **ka të ket** / të birin e një rregji, / që rreq dhe ka të jet!
 (CT – Novelline popolari – II, f. 359 – të sprasmet)

Tjerë djelmë e më të mirë / **do të kesh**...
 (DHEU – K. II – f. 70, vj.13, 14)

Kë **do t' kemi** kurr për shokë?
 (DHEU – K. IV – f. 172, vj. 554)

MËSIMI 9F

Folja “jam”: koha e ardhme.

Vemi te *koha e ardhme* e foljes *jam*.

Zglith këto shprehje.

- Nestër *ka jem* Palermë. Ti kur *ka jesh* Rromë?

- Vito dej *ka jetë* Napul. Të dy *ka jemi* Rromë të shtunë.

- Mëma e tata thonë se më parë *ka jemi* të mirë.

- Ju *ka jini* të mirë? Jo se *ka jenë* atá të mirë ?!

Ato *ka jem*, *ka jesh*, *ka jetë*, *ka jemi*, *ka jini*, *ka jenë* janë vetat e *kohës së ardhme* arbëreshe të foljes “jam”.

E si pamë me foljen “kam”, arbërisht *koha e ardhme* e foljes “jam” me pjesëzën “ka”, që ë e ardhmja e nevojës, shkruhet edhe kështu:

ka të jem o *ka t’ jem* ...

Arbëreshët e vjetër e thëshjën kështu:

kam të jem
ke të jesh
ka të jetë
kemi të jemi
kini të jini
kanë të jenë.

E te forma me pjesëzën “do”, e ardhmja e vullnetit, bën: *do jem, do jesh, do jetë, do jemi, do jini, do jenë.*

Çë mënd t’ shkruhet edhe:

do të jem o do t’jem ...

Arbëreshët e vjetër e thëshjën kështu:

*dua të jem
do të jesh
do të jetë
duam të jemi
doni të jini
duan të jenë.*

Vëre’ tablelet.

FOLJA “**jam**”
MENYRA DËFTORE
KOHA E ARDHME

Njëjës

u ka jem
ti ka jesh
ai ka jetë

Shumës

na ka jemi
ju ka jini
ata ka jenë

e

Njëjës

u ka t’ jem
ti ka t’ jesh
ai ka t’ jetë

Shumës

na ka t’ jemi
ju ka t’ jini
ata ka t’ jenë

e si thamë

Njëjës

u do jem
ti do jesh
ai do jetë

Shumës

na do jemi
ju do jini
ata do jenë

o

Njëjës

u do t’ jem
ti do t’ jesh
ai do t’ jetë

Shumës

na do t’ jemi
ju do t’ jini
ata do t’ jenë

Shqip: unë do të jem, ... ne do të jemi, ju do të jeni, ...

CA USHTRIME.

Tuke përdorur të dy format “ka” e “do”, prir në kohën e ardhme të foljes “jam” këto fjali çë ndodhen në kohën e tashme.

- 1 - Lia, ti je më e bukura e gjithëve !
- Lia, ti _____ më e bukura e gjithëve !
- Lia, ti _____ më e bukura e gjithëve !
- 2 - Mara e Kele, ju jini të parat e skollës.
- Mara e Kele, ju _____ të parat e skollës.
- Mara e Kele, ju _____ të parat e skollës.
- 3 - Mena ë një vajzë e mirë.
- Mena _____ një vajzë e mirë.
- Mena _____ një vajzë e mirë.
- 4 - Vito, Mara e Mena janë miq për gjithë gjellën.
- Vito, Mara e Mena _____ miq për gjithë gjellën.
- Vito, Mara e Mena _____ miq për gjithë gjellën.
- 5 - Kelja e u jemi të lumtur.
- Kelja e u _____ të lumtur.
- Kelja e u _____ të lumtur.
- 6 - Lenë, po u jam dhëndri jyt !
- Lenë, po u _____ dhëndri jyt !
- Lenë, po u _____ dhëndri jyt !

Shembuj letrarë

... ka t' jini dëshmorë...

(FZ – Viti i parë – 7 te prigit 1912, n. 7 – f. 4, sht.2, r. 4 nga e sprasmja)

... si ka t' jet këjo parkalesí ?

(FZ – Viti i parë – 12 të janarit 1913, n.47 – f. 3, sht.2, r.9)

E dashura nga dielli / për burrë ka të ket / të birin e një rregji, / çë rreq dhe ka të jet!

(CT – Novelline popolari – II, f. 359 – të sprasmet)

Do t' jet dhuratë e jotëja...

(CT –XXXIX – f. 167 – str. 4, vj. 1)

MËSIMI 10F

Kohët e thjeshta të mënyrës dëftore të foljeve: *kam* e *jam*.

Mëso

Foljet “kam” e “jam” thërriten **folje ndihmëse** (litisht: verbi ausiliari), se ndihjën tjerat folje të formojën *kohët e përbëra* (litisht: i tempi composti), si do të shohjëm më atëj. Këtu poshtë kemi tabelat e *kohëvet të thjeshta* (litisht: tempi simplici) të mënyrës dëftore të foljeve “kam” e “jam”.

MËNYRA DËFTORE E FOLJES “KAM”

E TASHMJA

u kam
ti ke
ai ka
na kemi
ju kini
ata kanë

E PAKRYERA

u kisha
ti kishe
ai kish
na kishëm
ju kishët
ata kishën

E KRYERA E THJESHTË

u pata
ti pate
ai pati
na patëm
ju patët
ata patën

E ARDHMJA

u ka kem
ti ka kesh
ai ka ketë
na ka kemi
ju ka kini
ata ka kenë

MËNYRA DËFTORE E FOLJES “JAM”

E TASHMJA

u jam
ti je
ai ë (isht, është)
na jemi
ju jini
ata janë

E PAKRYERA

u isha
ti ishe
ai ish
na ishëm
ju ishët
ata ishën

E KRYERA E THJESHTË

u kleva
ti kleve
ai kle
na klemë
ju kletë
ata klenë

E ARDHMJA

u ka jem
ti ka jesh
ai ka jetë
na ka jemi
ju ka jini
ata ka jenë

Çë ë mënyra dëftore ?

Ë mënyra çë na thotë se një e bëmë (një punë, një veprim) ë e sigurtë, reale.

Mënyra dëftore ka tetë (8) kohë.

Katër (4) i njohjëm e janë *kohët e thjeshta*; të tjerat katra do t'i njohjëm, kur të vinjë hera, e janë *kohët e përbëra*.

Vëre' tabelen.

MËNYRA DËFTORE

E TASHMJA

E KRYERA

E PAKRYERA

E KRYERA E PLOTË

E KRYERA E THJESHTË

E KRYERA E TEJSHKUAR

E ARDHMJA

E ARDHMJA E PËRPARME

E dini “mënyrën dëftore”
të foljevet “kam” e “jam” ?

Uuuuuhhhh !!!!!

MËSIMI 11F

Zgjedhimi i parë: koha e tashme e mënyrës dëftore.

Vëre' naní *zgjedhimin* (litisht: *coniugazione*) e foljevet të tjera.

Zglith mirë këtë përshkrim (litisht: *descrizione*).

KA SHËNJANJI

Bukur ë kur *shkonj* ka ShënjANJI sa dielli *perëndon* aprapa malevet e *dërgon* rrezet lart te qielli mbi ca mjegulla që *shkëlqejën* të kuqe si kërshi.

Edhe kopshtet, sh(të)pitë, rrugët janë të kuqe, edhe lisat e njerëzit janë të kuq.

Ti *rron* ata pak minute të perëndimit si në ëndërr: natyra të *mblon* zëmrën me zjarr, se pra njëzë *rrotullojën* në qiell mbrëmja e nata.

Ma (por) prapa natës të gjithë *kërkojëm* pameta dritën e diellit.

Çë janë foljet

shkonj, perëndon, dërgon, shkëlqejën, rron, mblon, rrotullojën, kërkojëm?

Janë veta të *kohës së tashme* të *mënyrës dëftore* të *zgjedhimit të parë*.

Vëre' tabelen

ZGJEDHIMI I PARË

FOLJA "**kërkonj**"
MËNYRA DËFTORE
KOHA E TASHME

Njëjës

u kërkonj (shqip: kërkoi)

ti kërkon

ai kërkon

Shumës

na kërkojëm (shqip: -jmë)

ju kërkoni

ata kërkojën (shqip: -jnë)

Si *kërkonj* zgjedhohen (konjugaren) të gjitha foljet e tjera që daljën

● me *-o-nj* (*shkonj, dërgonj, rronj, mblonj, rrotullonj, ...*).

Si foljet që daljen me *-o-nj*, zgjedhohen edhe foljet që daljen

- me *-a-nj* (bluanj, çanj, lanj, shkruanj, ...);
- me *-e-nj* (rrëfyenj, shkëlqenj, ...),
- me *-ë-nj* (bënj, ...);
- me *-i-nj* (fshinj, grinj, ...),
- me *-y-nj* (hynj).

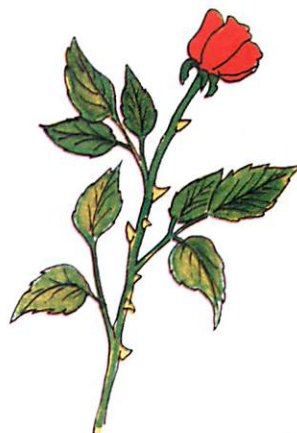
Naní dimë se
“zgjedhimi I” (i parë)
mban folje që daljen
me *-nj*.

CA USHTRIME

Vër, te veta e duhur e kohës së tashme të mënyrës dëftore, foljet që ndodhen te ana.

- 1) bënj > Marku, ti _____ atë që do.
- 2) shkruanj > Marku e Vito _____ bashkë.
- 3) fshinj > Sara e Kele, ju ng' e _____ mirë dhomën (stancën) tëj.
- 4) vërenj > Lia e Mara _____ panoramin e Horës.
- 5) dërgonj > Ju për urdhuratat më _____ po mua!
- 6) rronj > Na _____ te Hora.
- 7) hynj > Këmba ngë më _____ te këpuca.
- 8) lanj > Makinën e _____ me duart tona.
- 9) ndenj > Ju pethkat i _____ te stendini.
- 10) shponj > Glëmbat e trundafles _____.

MËSIMI 12F

Zgjedhimi i dytë: koha e tashme e mënyrës dëftore.

Zglith mirë këtë përshkrim:

TE GHAMILI I HORËS SË ARBËRESHËVET

- Lia, u të *pres* te Ghamili me biçikletën e pra *marrjëm* stratën (dhromin, rrugën) e Purteles: më parë *rrjedhjëm* te pujata (në të përpjetë) e pra te shinuta (në të tatëpjetë).

- Ëj, mirë! U *thërres* Marën, ajo *flet* me Sarën, *marrjëm* biçikletat e kush arrën i pari te Ghamili *pret*.

Bukur vend Ghamili! Ka (nga) Ghamili ke përposh syvet një pjesë të madhe të Horës: liqeni *merr* thujse gjithë fushën, honi *pret* malin Maghanuç ka (nga) mali Kumeta, Maghanuçi *shket* te liqeni e syu jynë *kumbis* thujse mbi ujërat atë shpatull e Kumetës, që *jep* mbi Honin. Ka (nga) Ghamili *sheh* edhe Sëndastinën; më llargu *sheh* malet Madonie e më atëj se Honi *njuh*, në *hap* mirë sytë, edhe Kuntisën. Bukur vend ë Ghamili!

Çë janë foljet

pres, marrjëm, rrjedhjëm, thërres, flet, pret (prita), merr, pret (preva), shket, kumbis, jep, sheh, njeh, hap ?

Janë veta të “kohës së tashme të mënyrës dëftore të zgjedhimit të dytë”.

Te “zgjedhimi i dytë” ndodhen të gjitha foljet që daljën, te *veta e parë e kohës së tashme të mënyrës dëftore*, me ndonjë bashkëtingëllore (konsonante):

-b, -dh, -h, -k, -l, -p, -q, -r, -rr, -s, -sh, -z.

Si këto folje: *trëmb, rrjedh, njoh, pjek, vjel, hap, jap, heq, nxier e nxjerr, marr, pres (preva), pres (prita), flas, thërres, kumbis, shosh, dhez e ndez, ...*

Ca shembuj.

ZGJEDHIMI I DYTË

FOLJA “hap” MËNYRA DËFTORE KOHA E TASHME

Njëjës

u hap

ti hap

ai hap

Shumës

na hapjëm (shqip: hapim*)

ju hapni

ata hapjën (shqip: hapin*)

* Si shembull shqip për zgjedhimin e dytë.

Si “hap” zgjedhohen pa ndërruar mbaresa te numri njëjës i kohës së tashme të mënyrës dëftore: *rrjedh, trëmb, vjel, heq, kumbis, shosh, dhez e ndez, ...* (Kujto: *vjel, vjel, vjel; na vjeljëm, ju vilni, ata vjeljën*)

FOLJA “pres” MËNYRA DËFTORE KOHA E TASHME

Njëjës

u pres

ti pret

ai pret

Shumës

na presjëm

ju prini

ata presjën

Si “pres” zgjedhohen: *thërres, shes, flas (ti, ai flet; na flasjëm, ju flini, ata flasjën), ngas (ti, ai nget; na ngasjëm, ju ngini, ata ngasjën), shkas (ti, ai shket; na shkasjëm, ju shkini, ata shkasjën), vras (ti, ai vret; na vrasjëm, ju vrini, ata vrasjën), etj.*

FOLJA “njoh” MËNYRA DËFTORE KOHA E TASHME

Njëjës

u njoh

ti njeh

ai njeh

Shumës

na njohjëm

ju njihni

ata njohjën

Si “njoh” zgjedhohet folja *shoh*.

FOLJA “**marr**”
MËNYRA DËFTORE
KOHA E TASHME

Njëjës
u marr
ti merr
ai merr

Shumës
na marrjëm
ju mirrni
ata marrjën

Si “marr” qillet, për shembull, edhe “jap”: *jap, jep, jep, japjëm, jipni, japjën.*

Naní dimë se
“**zgjedhimi II**” (i dytë)
mban folje që daljën
me **bashketingëllore**:
-b,-dh,-h,-k,-l,-p,-q,-r,-rr,-s,-sh,-z.

USHTRIME

Vër, te veta e duhur e kohës së tashme të mënyrës dëftore, foljet që ndodhen te ana.

- 1) pres > Sara, si i _____ ato lakra?
- 2) marr > Maçja _____ miun.
- 3) rrjedh > Vito _____ .
- 4) shoh > Nona i _____ pak.
- 5) jap > **Vo' Ríeja i _____ bukën njëi të vapku.**
- 6) shkas > Mara e Mena, ju _____ ngaherë tek ato ballata.
- 7) shkas > Mara _____ ngaherë kur bie shi.
- 8) thërres > Mëmat _____ bijtë.
- 9) marr > Ju shërbiset i _____ lik.
- 10) pres > Sara e Lia, ju më _____ ka Shën Gjergji.

MËSIMI 13F

Zgjedhimi i tretë: koha e tashme e mënyrës dëftore.

Kemi pra **zgjedhimin e tretë!**

Vëre' mirë si bien foljet te ky përshkrim.

TE SHËN MËRIA E DHITRJES

Kush zë dhromin e malit Picuta e vete te Shën Mëria e Dhitrjes, *di* se ajo ë rruga mali më e vjetër e Horës.

Kur jini atje lart, *vëni* re si klishëza *rri* bukur te rrëzat e Picutës: t' Atërat (Etërit) tanë patën sy të mirë!

Te moi i gushtit, si menatnet njize i *bie* kambana e klishëzës, na *vemi* te mesha me tjerët besimtarë.

Nga Shën Meria e Dhitrjes kemi përpara të lerit e diellit. E ë bukur kur besimtarët, si sos mesha, *zënë* fill këngat e kujtimit për Shqipërinë e për Morenë (O e bukura More!), *çë rrinë* këtë llargu, më atej se malet e malevet, më atej se dejtji.

Dielli naní *shtie* rrezet e tij mbi klishëzën e na *zëmë* fill njetër ditë.

Foljet

zë, vete, di, vëni, rri, bie, vem, zënë, rrinë, shtie, zëmë **çë janë?**
Janë veta të *kohës së tashme të mënyrës dëftore të zgjedhimit të tretë.*

Te zgjedhimi i tretë bëjnë pjesë të gjitha foljet **çë daljnë**, te *veta e parë e kohës së tashme të dëftores*, me ndonjë **zanore**

-a, -e, -ë, -i,

si foljet *ha, bie, shtie, vete, lë, vë, zë, di, pi, rri*.

ZGJEDHIMI I TRETË

FOLJA “**zë**”

MËNYRA DËFTORE

KOHA E TASHME

Njëjës

u zë

ti zë

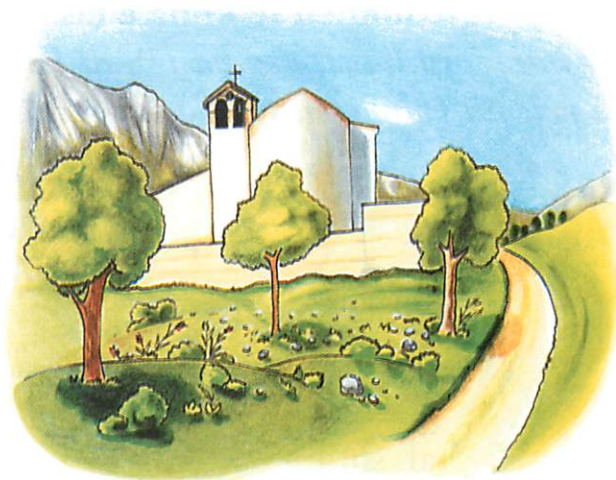
ai zë

Shumës

na zëmë

ju zëni (shqip: zini)

ata zënë

Si “zë” zgjedhohen te koha e tashme e mënyrës dëftore: *vë, lë, ha (ti, ai ha; na hamë, ju hani, ata hanë), di (ti, ai di; na dimë, ju dini, ata dinë), rri (ti, ai rri; na rrimë, ju rrini, ata rrinë), etj.*

FOLJA “**shtie**”
MËNYRA DËFTORE
KOHA E TASHME

Njëjës

u shtie
ti shtie
ai shtie

Shumës

na shtiem
ju shtini
ata shtien

Si “shtie” zgjedhohet te koha e tashme e mënyrës dëftore folja *bie*.

FOLJA “**vete**”
MËNYRA DËFTORE
KOHA E TASHME

Njëjës

u vete
ti vete
ai vete

Shumës

na vemi
ju veni
ata venë

Naní dimë se
“**zgjedhimi III**” (i **tretë**)
mban folje që daljën
me **zanore**: **-a, -e, -ë, -i.**

USHTRIME

Vër, te veta e duhur e kohës së tashme të mënyrës dëftore, foljet që ndodhen te ana.

- 1) lë > Maçja ____ maçiçelet vetëm.
- 2) ha > Lia e Marku ____ brumë me lënk.
- 3) pi > Lia e Marku nga menatë ____ klëmshit.
- 4) shtie > Mara ____ drudhet te dheu.
- 5) shtie > Ju ngaherë ____ drudhet te dheu.
- 6) vete > Ju ____ e vini ka Palerma ngaditë.
- 7) vete > **Ata ____ ngaditë Palermë.**
- 8) rri > Djali ____ mirë me ne.
- 9) di > Lia e Marku ____ gjithqish.
- 10) di > Te skolla: - Sara e Vito, ju sot ngë ____ gjë.

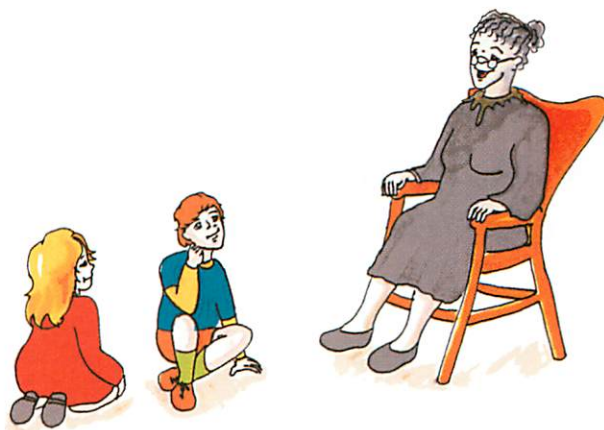
MËSIMI 14F

Koha e pakryer e mënyrës dëftore.

Pamë si bën *koha e tashme e mënyrës dëftore* te të tre zgjedhimet.

Shohjëm naní si bën “*e pakryera*”.

Zglith mirë këtë rrëfim.

NONA NA RRËFYEJ

Nona na *rrëfyej* se aty te Kryqja e Palermës, përpara kapiluces së Shën Mërisë, ish një brivaturë si ajo te Shën Kolli, ku gratë *vijën* e *mblojnë* ujët e *lajën* pethkat.

Ato që *rrrijën* te gjitonia, ujët *vijën* e e *mblojnë* me kënatën, e ngë *bëjnë* dhrome me nxiroten, se *mirrjën* ujët që *dilëj* drejtpërdrejt nga kroí.

Kush *rrij* llargu, *vij* me nxiren (o nxiroten) e mbrazët e *vej* te shpia me nxiren (o nxiroten) e plotë mbi krahë. Te shpia ata ujë e *pijën*, *lajën* e i *shërbej* për tjera bëzonjë.

Kush *shkoj* tek ato anë *shihëj* gratë përposh barrës së nxires, por *mendoj* se ish dëtyrë grash e ngë *thëshëj* gjë.

U *ndëlgoja* se gratë antike *bëjnë* më pak shëbërtirë se ato sot, ma (por), si më *thëshëj* noni, gjithë gratë ahierna *shërbejën* më shumë se një pelë.

Ngë *dije* që ishën “nxirja” e “nxirocja”?

Ishën kaputë (reçipienti) druri, si mënd t’ i shohësh sot te museu arbëresh.

Nona, më parë, kur ngë *dija* gjagjë më *jipëj* një cikitatë te faqja!

Marrjëm nga rrëfimi gjithë foljet, që ngë njohjëm te forma:

rrëfyej, vijën, mblojnë, lajën, bëjnë, mirrjën, dilëj, rrij, vij, vej, pijën, shërbej, shkoj, shihëj, mendoj, thëshëj, ndëlgoja, shërbejën, dije, dija, jipëj.

Çë forma janë ?

Janë forma të së pakryerës dëftore.

Naní duhet t’i ndajëm sipas zgjedhimit të parë, të dytë e të tretë.

● Të zgjedhimit të parë (që te koha e tashme e dëftores daljën me -onj, -anj, -enj, -inj) janë: *rrëfyej* (*rrëfyenj*), *vijën* e *vij* (*vinj*), *mblojnë* (*mblonj*), *lajën* (*lanj*), *bëjnë* (*bënj*), *dilëj* (*da(lë)nj*), *vij* (*vinj*), *shërbej* e *shërbejën* (*shërbenj*), *shkoj* (*shkonj*), *mendoj* (*mendonj*), *ndëlgoja* (*ndëlgonj*).

● Të zgjedhimit të dytë (çë te koha e tashme e dëftores daljën me bashkëtingëllore) janë: *mirrjën (marr)*, *shihëj (shoh)*, *thëshëj (thom)*, *jipëj (jap)*.

● Të zgjedhimit të tretë (çë te koha e tashme e dëftores daljën me zanore) janë: *vej (vete)*, *pijën (pi)*, *dije e dija (di)*.

Është hera të vërejëm tabelat.

ZGJEDHIMI I PARË

FOLJA “**kërkonj**”
MËNYRA DËFTORE
KOHA E PAKRYER

Njëjës	Shumës
u kërkoja	na kërkojëm (shqip: kërkonim)
ti kërkoje	ju kërkojët (shqip: kërkonit)
ai kërkoj (shqip: kërkonte)	ata kërkojën (shqip: kërkonin)

Si “kërkonj” zgjedhohen gjithë foljet e zgjedhimit të parë: (*shkonj*) *shkoja, shkoje, shkoj, ...*; (*lanj*) *laja, laje laj, ...*; (*rrëfyenj*) *rrëfyeja, rrëfyeje, rrëfyej, ...*; (*vinj*) *vija, vije, vij, ...*; etj.

Folja e parregullt “da(lë)nj” te koha e pakryer bën kështu: *dilja, dilje, dilëj, diljem, diljët, diljën*.

ZGJEDHIMI I DYTË

FOLJA “**hap**”
MËNYRA DËFTORE
KOHA E PAKRYER

Njëjës	Shumës
u hapja	na hapjëm (shqip: hapnim)
ti hapje	ju hapjët (shqip: hapnit)
ai hapëj (shqip: hapte)	ata hapjën (shqip: hapnin)

Si “hap” zgjedhohen gjithë foljet e zgjedhimit të dytë: (*përpjek*) *përpiqja, përpiqje, përpiqëj, përpiqjem, përpiqjët, përpiqjën*; etj.

Folje të parregullta të koha e pakryer:

- **flas** flisja, flisje, flisëj, flisjëm. flisjët, flisjën.
- **jap** jipja, jipje, jipëj, jipjëm, jipjët, jipjën.
- **marr** mirrja, mirrje, mirrëj, mirrjëm, mirrjët, mirrjën.
- **njoh** njihja, njihje, njihëj, njihjëm, njihjët, njihjën.
- **rrjedh** rridhja, rridhje, rridhëj, rridhjëm, rridhjët, rridhjën;
e rrjidhja, etj...
- **shoh** shihja, shihje, shihëj, shihjëm, shihjët, shihjën.
- **thom** thëshja, thëshje, thëshëj, thëshjëm, thëshjët, thëshjën;
e thoshja, thoshje, thoshëj, thoshjëm, thoshjët, thoshjën.
- **pres** prisja, prisje, prisëj, prisjëm, prisjët, prisjën.
- **vdes** vdisja, vdisje, vdisëj, vdisjëm, vdisjët, vdisjën.

ZGJEDHIMI I TRETË

FOLJA “zë”
MËNYRA DËFTORE
KOHA E PAKRYER

Njëjës

u zëja (shqip: zija)
ti zëje (shqip: zije)
ai zëj (shqip: zinte)

Shumës

na zëjëm (shqip: zinin)
ju zëjët (shqip: zinit)
ata zëjën (shqip: zinin)

Si “zë” zgjedhohen gjithë foljet e zgjedhimit të tretë: (ha) *haja, haje, haj, hajëm, hajët, hajën*; (lë) *lëja, lëje, lëj, lëjem, lëjët, lëjën*; (vete) *veja, veje, vej, vejëm, vejët, vejën*.

Folja “dua” bën kështu: *deja, deje, dej, dejëm, dejët, dejën*.

USHTRIME

Vër te koha e pakryer këto folje që te ana ndodhen te koha e tashme e dëftores.

- 1) *lanj* - Lia laj xhubotin.
- 2) *shkruanj* - **Mara** _____ .
- 3) *rrëfyenj* - Nona _____ një pullare.
- 4) *kërkonj* - Ju kë _____ këtu ?
- 5) *shkul* - Era _____ fletët.
- 6) *hap* - Ju ngë i _____ sytë !
- 7) *hap* - **Sopata i** _____ **drutë**.
- 8) *përpyjek* - Dje Vito _____ miqtë.
- 9) *sos* - Festa _____ të hënë.
- 10) *zë* - Festa _____ të diel.

Shembuj letrarë

... i çili **përisëj** edhe ai rregjërín e Perëndís...
(FZ – Viti i parë – 21 të prighit 1912 – n. 9, f. 1, sht. 1, r. 3)

E Marieja Madalenë e Marieja e Josefit **rrijën** e **vërrejën** ku e **vujën**.
(FZ – Viti i parë – 21 të prighit 1912 – n. 9, f. 1, sht. 2, r. 1/3)

E **thoshjën** ndër ‘to....
(FZ – Viti i parë – 21 të prighit 1912 – n. 9, f. 1, sht. 2, r. 11)

Kështu na **rrëfiejën** Atrat shejtë...
(FZ – Viti i parë – 28 të prighit 1912 – n. 10, f. 2, sht. 1, r. 18)

... vërteta **rrijën** të fshehurë te njatrë dhomë.
(FZ – Viti i katrët – 28 të marsit 1915 – n. 6, f. 3, sht. 2, r. 20)

Nga ditë ajo e **lodhëj** e e **sosëj** tue piejtur...
(FZ – Viti i katrët – 28 të marsit 1915 – n. 6, f. 3, sht. 2, 3 nga e sprasmja)

Ajo shpi **ishëj** plotë me burra e me gra, e atië **ishëjën** edhe të parët e Filistenjëvet, e rreth mbi shpin si tri mijë burra e gra që **vërrejën** si luaj Sansoni.
(FZ – Viti i katrët – 28 të marsit 1915 – n. 6, f. 4, sht. 2, r. 8/12)

... Zuri di kullonët mbi të çilat **rrij** shpia...
(FZ – Viti i katrët – 28 të marsit 1915 – n. 6, f. 4, sht. 2, r. 16)

Menatënet Miníu, kur **dilëj** ndër trundafilet me kalin e ‘tij, ish të vërrehej...
(CT – Novelline popolari –IV, f. 367, r. 14)

Po kush e **shihëj**?
(CT – Novelline popolari –IV, f. 367, r. 17)

... kur **sbrisëj** nga kali, **shklepoj**.
(CT – Novelline popolari –IV, f. 367, r. 24)

...ish e vetmja që **dij** sa Miníu **ish** i bukur menatënet... Më para se të dihej dita, kur **zëj** e **egjëllloj**, ajo vëhej te dritësorja, tue pritur... të dashurin, ç’e **vërrej** me gas e ç’ i **përziej** gjakun, me ata sy... Ngë shkoí shumë e vajza i tha rregjit se ajo **dej** Miniun për burrë.
(CT – Novelline popolari –IV, f. 367 e 368, të sprasmet e të parat e dy faqevet)

Gjërít e luftarët **ishën** e **pëlsisëjën** gazeshit, kur e pan, e i **thoshëjën**...
(CT – Novelline popolari –IV, f. 368, r. 17, 18)

Rregji **mirrëj** vesh pa shqepur buzë.
(CT – Novelline popolari –VI, f. 382, r. 15)

Klaj e shëmbej tue thënë...
(CT – Novelline popolari –VIII, f. 392, r. 2 nga e sprasmja)

... hiri te ëndërra e saj që **flëj**...
(CT – Novelline popolari –VIII, f. 393, r. 11)

MËSIMI 15F

Koha e kryer e thjeshtë.

Vemi te *koha e kryer e thjeshtë*,
çë e ka vetëm *mënyra dëftore*.
Vëre' ku ndodhet te rrëfimi këtu poshtë.

TURISTI

Një herë *përpoqa* një turist liti' çë më *pyejti* kur Arbëreshët *stisën* klishtën e Shë' Mitrit. U ngë kujtoja vitin, ma (por) pra *kërkova* te trutë e ashtu mbi një thërrime e *vërejta*, *folat*, e i *thashë* se Shë' Mitrin *zunë* fill t'ë stisjën te viti 1589. Pra i (dë)ftova tabelen përpara façatës (ballinës) e i *thashë* se mënd t'ë zgjidhëj atje.

Turisti *deshi* të dijë tjera shërbise. U i *thashë* se klishta sot ka ikonostasën e ë klishtë bizantine; ma (por) më para ish klishtë gjymta litire, se pikturat i *bëri* Pietro Novelli nga Murrialli te vitet 1641-1644.

Ai turist *qëndroi*, *hapi* sytë e gojën se u dija gjithë këto shërbise e *zuri* fill të më pyej ku i *mësova*. U i *thashë* se m' i *mësoi* skolla "arbëreshe".

Ai më *tha* se isha një djalë i zgjuar e pra të dy *shkuam* te kafeu e më *bleu* një xhilat (i ftohtë, akulllore).

Te kafeu pra *hyrën* ca burra e të gjithë *pinë* aperitivin çë *paguajti* turisti.

Çë janë

përpoqa, *pyejti*, *stisën*, *kërkova*, *vërejta*, *folat*, *thashë*, *zunë*, (dë)ftova, *deshi*, *bëri*, *qëndroi*, *hapi*, *zuri*, *mësova*, *mësoi*, *tha*, *shkuam*, *bleu*, *hyrën*, *pinë*, *paguajti*?

Janë veta të *kohës së kryer të thjeshtë* çë e ka vetëm *mënyra dëftore*.
Nanë duhet t'i ndajëm sipas *zgjedhimit të parë*, *të dytë* e *të tretë*.

● **Të zgjedhimit të parë** (çë te koha e tashme e dëftores daljën me **-onj**, **-anj**, **-enj**, etj.) janë: *pyejti* (*pyenj*), *kërkova* (*kërkonj*), *vërejta* (*vërenj*), (dë)ftova (*dë-ftonj*), *bëri* (*bënj*), *qëndroi* (*qëndronj*), *mësova* e *mësoi* (*mësonj*), *shkuam* (*shkonj*), *hyrën* (*hynj*), *paguajti* (*paguanj*).

● **Të zgjedhimit të dytë** (çë te koha e tashme e dëftores daljën me **bashkëtingëllore**) janë: *përpoqa* (*përppjek*), *stisën* (*stis*), *folat* (*flas*), *thashë* e *tha* (*thom*), *hapi* (*hap*).

● **Të zgjedhimit të tretë** (çë te koha e tashme e dëftores daljën me **zanore**) janë: *zunë* e *zuri* (*zë*), *deshi* (*dua*), *bleu* (*ble*), *pinë* (*pi*).

Vëre' tablelet.

ZGJEDHIMI I PARË

FOLJA “**kërkonj**”
MËNYRA DËFTORE
KOHA E KRYER E THJESHTË

Njëjës
u kërkova
ti kërkove
ai kërkoi

Shumës
na kërkua
ju kërkuat
ata kërkuan

Si “kërkonj” zgjedhohen shumë folje të zgjedhimit të parë: (*shkonj*) *shkova, shkove, shkoi, shkuam, shkuat, shkuan; (qëndronj) qëndrova, qëndrove, qëndroi, qëndruam, qëndruat, qëndruan; ...*

Edhe:

FOLJA “**lanj**”
MËNYRA DËFTORE
KOHA E KRYER E THJESHTË

Njëjës
u lajta
ti lajte
ai lajti

Shumës
na lajtëm
ju lajtët
ata lajtën

Si “lanj” zgjedhohen shumë folje të zgjedhimit të parë : (*shkruanj*) *shkruajta, shkruajte, shkruajti, shkruajtëm, shkruajatët, shkruajtën; (rrëfyej)* *rrëfyejta, rrëfyejte, rrëfyejti, rrëfyejtëm, rrëfyejtët, rrëfyejtën,...*

Edhe:

FOLJA “**bënj**”
MËNYRA DËFTORE
KOHA E KRYER E THJESHTË

Njëjës
u bëra
ti bëre
ai bëri

Shumës
na bëmë
ju bëtë
ata bënë

Folje të parregullta të koha e kryer e thjeshtë:

- da(lë)nj : *dolla, dolle, dolli, dollëm, dollët, dollën.*
- vinj : (*j*)erdha, (*j*)erdhe, (*j*)erdhi, (*j*)erdhëm, (*j*)erdhët, (*j*)erdhën.

ZGJEDHIMI I DYTË

FOLJA “hap” MËNYRA DËFTORE KOHA E KRYER E THJESHTË

Njëjës
u hapa
ti hape
ai hapi

Shumës
na hapëm
ju hapët
ata hapën

Si “hap” zgjedhohen thuajse të gjitha foljet e zgjedhimit të dytë: (*përpyjek*) *përpoqa, përpoqe, përpoqi, përpoqëm, përpoqët, përpoqën*; (*shkul*) *shkula, shkule, shkuli, shkulëm, shkulët, shkulën*; (*sos*) *sosa, sose, sosi, sosëm, sosët, sosën*;

Folja “njoh”: *njoha, njohe, njohu, njohëm, njohët, njohën*.

Edhe:

FOLJA “shkas” MËNYRA DËFTORE KOHA E KRYER E THJESHTË

Njëjës
u shkava
ti shkave
ai shkau

Shumës
na shkamë
ju shkatë
ata shkanë

Si “shkas” zgjedhohen *vras, ngas, etj.*

Ca folje të parregullta te koha e kryer e thjeshtë :

- **flas** *folat, fole, foli, folëm, folët, folën.*
- **jap** *dhashë, dhe, dhe, dhamë, dhatë, dhanë.*
- **marr** *mora, more, mori, morëm, morët, morën ;*
e *mora, more, mori, muar(t)ëm, muar(t)ët, muar(t)ën.*
- **mbjedh** *mbjodha, mbjodhe, mbjodhi, ...*
- **rrjedh** *rrodha, rrodhe, rrodhi, rrodhëm, rrodhët, rrodhën.*
- **shoh** *pashë, pe, pe, pamë, patë, panë.*
- **thom** *thashë, the, the, thamë, thatë, thanë.*
- **vdes** *vdiqua, vdiqe, vdiq, vdiqëm, vdiqët , vdiqën.*

ZGJEDHIMI I TRETË

FOLJA “zë” MËNYRA DËFTORE KOHA E KRYER E THJESHTË

Njëjës

u zura

ti zure

ai zuri

Shumës

na zumë

ju zutë

ata zunë

Si “zë” zgjedhohet folja vë : *vura, vure, vuri, vumë, vutë, vunë.*

Edhe:

FOLJA “di” MËNYRA DËFTORE KOHA E KRYER E THJESHTË

Njëjës

u dijta

ti dijte

ai diji

Shumës

na dijtëm

ju dijtët

ata dijtën

Si “di ” zgjedhohet rri : *rrijta, rrijte, rrijti, rrijtëm, rrijtët, rrijtën.*

Folja flë bën kështu: *flëjta, flëjte, flëjti, flëjtëm, flëjtët, flëjtën.*

Ca folje të parregullta te koha e kryer e thjeshtë :

● bie	<i>prura, prure, pruri, prumë, prutë, prunë.</i>
● bie	<i>rashë, re, re, ramë, ratë, ranë.</i>
● dua	<i>desha, deshe, deshi, deshëm, deshët, deshën.</i>
● ha	<i>hëngra, hëngre, hëngri, hëngrëm, hëngrët, hëngrën.</i>
● lë	<i>lashë, le, la, lamë, latë, lanë.</i>
● pi	<i>piva, pive, piu, pimë, pitë, pinë.</i>

USHTRIME

Vër në kohën e kryer të thjeshtë këto folje që te ana ndodhen në kohën e tashme të dëftores

1) <i>lanj</i>	- Lia <u>lajti</u> xhubotin.	6) <i>hap</i>	- Ju ngë i _____ sytë !
2) <i>shkruanj</i>	- Mara _____ një letër.	7) <i>hap</i>	- Marku _____ dritaret
3) <i>rrëfyenj</i>	- Nona _____ një pullare.	8) <i>përpjek</i>	- Dje Vito _____ miqtë.
4) <i>kërkonj</i>	- Ju kë _____ këtu ?	9) <i>sos</i>	- Festa _____ të hënë.
5) <i>shkul</i>	- Era _____ fletët.	10) <i>zë</i>	- Festa _____ të diel.

MËSIMI 16F

Koha e ardhme.

Vemi te *koha e ardhme*,
çë e ka vetëm *mënyra dëftore*.

Zglith e vëre' mirë.

TE SHESHI

Te skolla *ka na lënë* një temë mbi klishtë e Horës e u nestër *do shkonj* te "Sheshi" e *do shoh* ku ndodhen e sa janë klishtë e Horës.

Ka zë fill *ka* (nga) rrëzat e malit Picuta, ku ndodhet klishtë e Odhigjitrjes e *ka sos* te klishtë e Shën Gjonit, përposh Sklicës.

Në mes të panoramit të Horës, *do zotërojnë* kumbulluni i madh i Shën Mërisë Odhigjitrje te qaca e pak më atëj kambanari i hollë e i glatë i Shën Gjergjit.

Do vërenj pra te ana e sipërme e Horës e *do shoh* façatën (ballinën) e bukur me shkallunerën e gjerë të klishtës së Shën Vitit, e pak më lart klishtë e Patrevet.

Te ana e poshtme e Horës *ka përseks* në mes të shpivët kambanarin e shkurtur, me majën guri të gjallë, të Shën Mitrit e, pak më atëj, *ka kërkonj* kambanarin e vogël të Shën Mërisë së Rruzarit.

Pra, *ka prier* sytë drejt klishtës së Shën Kollit e, më tek e shtrëmbra, *ka hap* sytë mirë e *do shoh* klishtëzën e Shën Gjonit.

Kështu *ka di* ku janë e sa janë klishtë e Horës e te skolla *ka bënj* një temë të bukur.

Më parë se të ndajëm foljet e rrëfimit sipas zgjedhimevet, kujto se *koha e ardhme* tek na arbëreshë bëhet me ato dy pjesëza çë pamë: *ka* (e ardhmja e nevojës, e bëzonjës), e *do* (e ardhmja e vullnetit).

Vëre' naní çilat janë foljet te *koha e ardhme*:

ka lënë, do shkonj, do shoh, ka zë, ka sos, do zotërojnë, do vërenj, ka përseks, ka kërkonj, ka prier, ka hap, ka di, ka bënj.

● **Të zgjedhimit të parë** (çë te koha e tashme e dëftores daljën me **-onj**, **-anj**, **-enj**, ...) janë: *do shkonj (shkonj)*, *do zotërojën (zotëronj)*, *do vërenj (vërenj)*, *ka kërkonj (kërkonj)*, *ka bënj (bënj)*.

● **Të zgjedhimit të dytë** (çë te koha e tashme e dëftores daljën me **bashkëtingëllore**) janë: *do shoh (shoh)*, *ka sos (sos)*, *ka përseks (përseks)*, *ka prier (prier)*, *ka hap (hap)*.

● **Të zgjedhimit të tretë** (çë te koha e tashme e dëftores daljën me **zanore**) janë: *ka lënë (lë)*, *ka zë (zë)*, *ka di (di)*.

Është hera të vërejëm tabelat!

ZGJEDHIMI I PARË

FOLJA “**kërkonj**”
MËNYRA DËFTORE
KOHA E ARDHME

Njëjës
u ka kërkonj
ti ka kërkonj
ai ka kërkonj

Shumës
na ka kërkojmë
ju ka kërkonj
ata ka kërkojnë

Edhe: u ka të kërkonj, ...; **e:** u ka t’ kërkonj, ...

Me “do”: u do kërkonj, ...; **edhe:** u do të kërkonj, ...; **e:** u do t’ kërkonj, ...

Si “kërkonj” zgjedhohen të gjitha foljet e *zgjedhimit të parë*.

ZGJEDHIMI I DYTË

FOLJA “**hap**”
MËNYRA DËFTORE
KOHA E ARDHME

Njëjës
u ka hap
ti ka hapësh
ai ka hapën

Shumës
na ka hapjmë
ju ka hapni
ata ka hapjen

Me “ka t’” e me “do t’” vëre’ te zgjedhimi i parë.

Vër re

- ✿ **flas** - *ka flas, ka flasësh (e ka flaç), ka flasënj; ka flasjëm, ka flini, ka flasjën.*
- ✿ **jap** - *ka jap, ka japësh, ka japënj; ka japjëm, ka jipni, ka japjën*
- ✿ **pres** - *ka pres, ka presësh (e ka preç), ka presënj; ka presjëm, ka prini, ka presjën*
- ✿ **rrjedh** - *ka rrjedh, ka rrjedhësh, ka rrjedhënj; ka rrjedhjëm, ka rridhni e ka rrjidhni, ka rrjedhjën.*
- ✿ **shes** - *ka shes, ka shesësh (e ka sheç), ka shesënj; ka shesjëm, ka shini, ka shesjën.*
- ✿ **shkas** - *ka shkas, ka shkasësh (e ka shkaç), ka shkasënj; ka shkasjëm, ka shkini, ka shkasjën.*
- ✿ **shoh** - *ka shoh, ka shohësh, ka shohënj; ka shohjëm, ka shihni, ka shohjën.*

etj.

ZGJEDHIMI I TRETË

FOLJA “zë”
MËNYRA DËFTORE
KOHA E ARDHME

Njëjës
u ka zë
ti ka zësh
ai ka zën

Shumës
na ka zëmë
ju ka zëni
ata ka zënë

Me “ka t’ ” e me “do t’ ” vëre’ te zgjedhimi i parë.

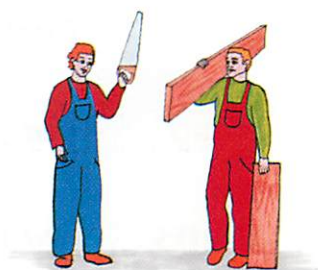
Si “zë” zgjedhohen të gjitha foljet e zgjedhimit të tretë.

Folja “vete ” bën kështu: *ka vete, ka veç, ka ve, ka vemi, ka veni, ka venë.*

USHTRIME

Vër në kohën e ardhme këto folje që te ana ndodhen në kohën e tashme të dëftores:

- 1) pres - Na _____ dy dërrasa me serrën
- 2) shkonj - Nestër u _____ te nona.
- 3) lë - Marë, lulet te bari _____ i _____ të rriten.
- 4) shes - Marku _____ më _____ biçikletën e tij.
- 5) ndërronj - Sara _____ shpi.
- 6) ndenj - Lia _____ mbaracet.
- 7) stis - Mas Gjergji _____ një shpi te Fusha.
- 8) zbill - E jëma e Maries _____ një putigë te Gamili.
- 9) pres - Kele, ku _____ i _____ miket ?
- 10) pres - Marë, Sarë e Lia, ku _____ e _____ Kelen ?
- 11) zë - Nestër _____ festa e Shën Mërisë.
- 12) jap - Ju, Vito e Marko, _____ i _____ këtë disk Marës.

Shembuj letrarë.

Kush pi nga këta ujë, **do t' ket** pameta etë: po kush të pie nga ujët që u **dua t' i jap**, ngë **ka t' ket** më etë për gjithmonë: pse ujët që **ka t' i jap**, **do t' bënet*** tek ai një krua ujësh, që **ka t' buronjë** për gjellë të pasosme....

(FZ – Viti i parë – 5 të mait 1912, n. 11 – f. 2, sht. 1, r. 2/10) * forma pësore-vetvetore (shih)

... Mesia... kur **të vinjë** ai, **do të** na **dëftonjë** gjithqish.

(FZ – Viti i parë – 5 të mait 1912, n. 11 – f. 2, sht. 2, r. 11)

Rregjëria e Perëndis ngë isht të ngrënë e të pir...; andaj ngë **ka t' hijën** tek ajo të qosëmë...
(FZ – Viti i katrët – 21 të marsit 1915, n. 5 – f. 1, teksti r. 1 e 2)

Përçë **ka t' bujëm** luftë të gjithë? Sgëlidhëni një burrë ndër jush sa t' luftonjë me mua: në ai më munt' e më vret, na **do t' bënemi*** shërbëtorë t'ajëshit; po në munj u e e vras, ju **do t' jini** shërbëtorë t'anëshit.

(FZ – Viti i katrët – 9 të mait 1915, n. 12 – f. 3, sht. 2, r. 8/13 Dhiata e vietrë) * forma pësore-vetvetore

Kam të rri një muaj jashta shpis...

(CT – Novelline popolari – VIII, f. 392, r. 5 nga e sprasmja)

Klaj e shëmbej tue thënë: - E si **kam të bënj**, mjera u e mjera! **Si kam të bënj**!

(CT – Novelline popolari – VIII, f. 392, e sprasmja)

... i shoqi i tha: Naní, mbré gruaza e jime, ti ngë **ke të bësh** më gjë...

(CT – Novelline popolari – VIII, f. 393, r. 4 nga e sprasmja)

Kam t' e vërrenj u se si do të bënj...

(CT – Novelline popolari – IX , f. 396, r. 17)

- Naní kam të marr për grua të bijën e rregjit!

(CT – Novelline popolari – XI, f. 440, r. 19)

Ti s'më do, po fort u t' dua. / Domosdo ke t' duash ti mua!

(CT – Novelline popolari – XI, f. 440, r. 26, 27)

E lumeja u, që ka t' e kem burrë!

(CT – Novelline popolari – XI, f. 441, r. 24)

E ata: - Ke të vish me ne tek i biri i Mbretit, se ai të do për nuse.... - Mënt të jet kurr se i biri i Mbretit ka t' marrënjë për nuse mua të mjerën plakë?

(CT – Novelline popolari – XII, f. 451, r. 20 e 26/27)

- Që ke, mame, që bën si maçëja kur ha mushkëri!

- Që do t' kem, o bir!...

(CT – Novelline popolari – XII, f. 454, r. 12, 13)

KAFSHANJERIU – Ëj, zotëria juaj! U jam kafshë! Ma ka t' vinjë dita që gjithë kafshët e jetës ka t' vuhën* bashkë e ...!

(GSMaj – Kërkuesit – Akti II, skena I) * forma pësore-vetvetore (shih)

MËSIMI 17F

Kohët e përbëra: koha e kryer e mënyrës dëftore.

Kemi mësuar si bëjnë arbërisht *koha e tashme, koha e pakryer, koha e kryer e thjeshtë, koha e ardhme*, që të gjitha bashkë thërriten: *kohë të thjeshta* (litisht: tempi simplici) të mënyrës dëftore.

Nanë ka vërejëm *kohët e përbëra* (litisht: i tempi composti) të mënyrës dëftore.

Zgllith e vëre' mirë

TE SHKËMBI

Nga herë që kam klënë te Shkëmbi, kam parë mirë se të Parët tanë e stisën te një gropë Horën e kjo gropë e ka ruajtur atë nga tëtimt e nga erërat e dimrit.

Arbëreshët e Horës kanë zënë fill të stisjën shpitë jashtë gropës vetëm nga vitet '50 (pesëdhjetë) e '60 (gjashtëdhjetë) e mënd të thuhet se që ahierna Hora ka pasur një zgjerim të math.

E erërat e ftohta ngë kanë fryjtur më te dimri?

Kanë frijtur gjithmonë, ma (po) gjindja ka dijtur të ruhet më mirë, përcë te këto vjet ka kërkuar të ketë te shpitë mjete (litisht: mezzi) moderne e i ka bërë ballë dimrit më mirë se të Vjetrit tanë.

Shkëmbi ka klënë gjithmonë një vend i rrallë.

U i kam vatur disa herë, se atje sipër kam marrë frymë e kam mbluar mushkритë me ajër të pastër.

Çë janë

kam klënë, ka parë, ka ruajtur, kanë zënë, ka pasur, kanë fryjtur, ka dijtur, ka kërkuar, ka bërë, ka klënë, kam vatur, kam marrë, kam mbluar ?

Janë veta të kohës së kryer të mënyrës dëftore (litisht: tempo passato prossimo, modo indicativo).

Vëre' tabelat.

FOLJA "kam" MËNYRA DËFTORE KOHË E KRYER

Njëjës
u kam pasur
ti ke pasur
ai ka pasur

Shumës
na kemi pasur
ju keni pasur
ata kanë pasur

FOLJA “**jam**”
MËNYRA DËFTORE
KOHA E KRYER

Njëjës
u kam klënë
ti ke klënë
ai ka klënë

Shumës
na kemi klënë
ju kini klënë
ata kanë klënë

Një shembull për të tre zgjedhimet.

FOLJA “**kërkonj**”
MËNYRA DËFTORE
KOHA E KRYER

Njëjës
u kam kërkuar
ti ke kërkuar
ai ka kërkuar

Shumës
na kemi kërkuar
ju kini kërkuar
ata kanë kërkuar

Koha e kryer, zgjedhuar për foljen “kërkonj”, vete mirë për të gjitha foljet e tjera të zgjedhimit të parë, të dytë e të tretë.

Të formohet *koha e kryer*, si shohjëm më lart, vetavet të *kohës së tashme* të foljes ndihmëse “kam” i (u) shtonet *pjesorja* (shih) e foljevet.

Për shembull:

- kam + pjesorja e foljes “kam”: *pasur* = kam pasur, ...;
 - kam + pjesorja e foljes “jam”: *klënë* = kam klënë, ...;
 - kam + pjesorja e foljes “ruanj”: *ruajtur* = kam ruajtur, ...;
 - kam + pjesorja e foljes “marr”: *marrë* = kam marrë, ...;
 - kam + pjesorja e foljes “zë”: *zënë* = kam zënë, ... ;
 - kam + pjesorja e foljes “vete”: *vatur* = kam vatur, ...;
- etjera.

USHTRIME

Vër në kohën e kryer të mënyrës dëftore foljet që te ana ndodhen në kohën e tashme e me pjesoren ndër kllapa (...).

- 1) shkonj (shkuar): - Mara ngë ka shkuar te nona.
- 2) thom (thënë) - Lia, i _____ gjë Markut ?
- 3) vë (vënë) : - Vito, ia _____ vajt te motori ?
- 4) jap (dhënë): - Ata ngë ia (ua) _____ dhuratat vajzavet.
- 5) shoh (parë) : - Na ngë e _____ kurrë një festë kështu e (të)
bukur!

MËSIMI 18F

Koha e kryer e plotë e mënyrës dëftore.

Naní vemi te *koha e kryer e plotë e mënyrës dëftore* (litisht: tempo trapassato prossimo, modo indicativo).

Zglith e vëre'

TE MUSEU I HORËS

Kurrë *kisha klënë* te Museu i Horës. E *kisha xënë* se Museun e *kish vënë* te ca kambra (dhomë) ku një herë *kishën pasur* vend fúndaqet antikë e që pra *kishën dërtuar* pameta sa t'e bëjnë musè, ma (por) e *kisha harruar*.

Museu ka gjithë shërbise antike.

U ngë *kisha parë* kurrë një brazherë e aty e pashë; ngë *kisha dijtur* kurrë se nonërat tanë laheshin te vaxhilli e aty pashë një vaxhill. Sa strumente sheh aty që më parë i *kishën pasur* te duart pleqtë tanë!

Mënd të thom se kurrë *kisha kërkuar* me kaq interes këto shërbise antike, ma (por) naní vete i kërkonj e di që janë e si i përdorjën ahierna.

Vëre'

kisha klënë, kisha xënë, kisha vënë, kishën pasur, kishën dërtuar, kisha harruar, kisha parë, kisha dijtur, kishën pasur, kisha kërkuar janë veta të kohës së kryer të plotë të mënyrës dëftore.

Tabelet.

FOLJA “**kam**” MËNYRA DËFTORE KOHJA E KRYER E PLOTË

Njëjës
u kisha pasur
ti kishe pasur
ai kish pasur

Shumës
na kishëm pasur
ju kishët pasur
ata kishën pasur

FOLJA “**jam**” MËNYRA DËFTORE KOHJA E KRYER E PLOTË

Njëjës
u kisha klënë
ti kishe klënë
ai kish klënë

Shumës
na kishëm klënë
ju kishët klënë
ata kishën klënë

Një shembull për të tre zgjedhimet.

FOLJA “kërkonj”
MËNYRA DËFTORE
KOHA E KRYER E PLOTË

Njëjës
u kisha kërkuar
ti kishe kërkuar
ai kish kërkuar

Shumës
na kishëm kërkuar
ju kishët kërkuar
ata kishën kërkuar

Koha e kryer e plotë, zgjedhuar për foljen “kërkonj”, vete mirë për të gjitha foljet e tjera të *zgjedhimit të parë, të dytë e të tretë*.

Të formohet *koha e kryer e plotë*, si shohjëm më lart, vetavet të *kohës së pakryer* të foljes ndihmëse “kam” i (u) shtonet *pjesorja* (shih) e foljevet.

Për shembull:

- ✱ kisha + pjesorja e foljes “kam”: *pasur* = kisha pasur, ...;
 - ✱ kisha + pjesorja e foljes “jam”: *klënë* = kisha klënë, ...;
 - ✱ kisha + pjesorja e foljes “harronj”: *harruar* = kisha harruar, ...;
 - ✱ kisha + pjesorja e foljes “shoh”: *parë* = kisha parë, ...;
 - ✱ kisha + pjesorja e foljes “vë”: *vënë* = kisha vënë, ... ;
 - ✱ kisha + pjesorja e foljes “di”: *dijtur* = kisha dijtur, ...;
- etjera.

USHTRIME

Vër në *kohën e kryer të plotë* foljet që te ana ndodhen në *kohën e tashme* e me *pjesoren* ndër kllapa (...).

- 1) lanj (larë): - Këtë xhubot Sara e kish larë vjet.
- 2) ha (ngrënë): - Djemtë i thanë nonës se ngë _____ .
- 3) pres (pritur): - Marë, te çili kafë ti më _____ ?
- 4) pres (prerë): - Vestën kalivari ia _____ u Maries !
- 5) shes (shitur): - **Makinën na e _____ vjet.**

MËSIMI 19F

Mënyra dëftore: koha e kryer e tejshkuar.

Arbërisht si edhe shqip përdoret shumë rrallë *koha e kryer e tejshkuar* (litisht: tempo trapassato remoto)

Vëre' tabelat.

FOLJA “**kam**” MËNYRA DËFTORE KOA E KRYER E TEJSHKUAR

Njëjës
u pata pasur
ti pate pasur
ai pati pasur

Shumës
na patëm pasur
ju patët pasur
ata patën pasur

FOLJA “**jam**” MËNYRA DËFTORE KOA E KRYER E TEJSHKUAR

Njëjës
u pata klënë
ti pate klënë
ai pati klënë

Shumës
na patëm klënë
ju patët klënë
ata patën klënë

Një shembull për të tre zgjedhimet.

FOLJA “**kërkonj**” MËNYRA DËFTORE KOA E KRYER E TEJSHKUAR

Njëjës
u pata kërkuar
ti pate kërkuar
ai pati kërkuar

Shumës
na patëm kërkuar
ju patët kërkuar
ata patën kërkuar

Koha e kryer e tejshkuar, zgjedhuar për foljen “*kërkonj*”, vete mirë për të gjitha foljet e tjera të *zgjedhimit të parë, të dytë e të tretë*.

Të formohet *koha e kryer e tejshkuar*, si shohjëm më lart, vetavet të *kohës së kryer të thjeshtë* të foljes ndihmëse “*kam*” i (u) shtonet *pjesorja e foljevet*.

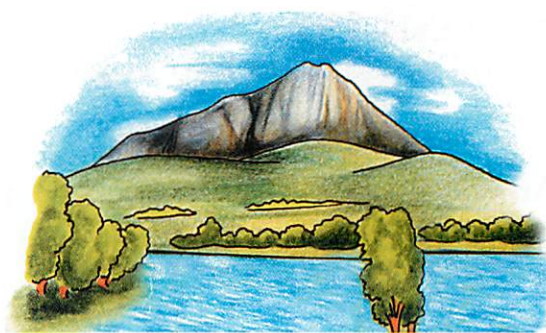
Për shembull:

- pata + pjesorja e foljes “*kam*”: *pasur* = pata pasur, ...;
 - pata + pjesorja e foljes “*jam*”: *klënë* = pata klënë, ...;
 - pata + pjesorja e foljes “*shoh*”: *parë* = pata parë, ...;
- etj.

MËSIMI 20F

Mënyra dëftore: koha e ardhme e përparme.

Zglith mirë këtë shkrim:

LIQENI I HORËS

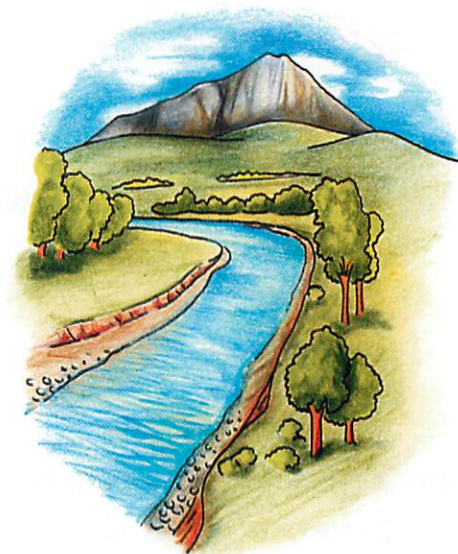
Liqeni i Horës së Arbëreshëvet *ka ketë klënë* te vitet '20 (njëzet) një nga liqenet më të mëdhenj të Siçilljes, përçë liqenet ahierna te Siçillja ishën pak.

Edhe shëbërtyrët të ngrejën dighën *ka kenë klënë* të forta, përçë digha kle bërë gjithë me gurë të gjallë katërkëndëshë (litisht: squadrat).

Arbëreshët e Horës e të Sendastinës *ka kenë pasur* shëbërtyrë për ca vjet, si për një parë vjet e patën kur te vitet 1968/'69 u përforcua digha, që tërmeti *ka ketë hapur* te disa vende.

Liqeni *ka ketë zënë* fill të mbjidhëj ujët e lumit “Beliçe”, të “Drinjës” e të tjerëvet lume (lumenj) të Horës, që nga viti 1923, data e shkruar e të lerit të tij; *ka ketë sosur* t'e mblidhëj te viti 1968 për tërmetin e *ka ketë shkuar* pameta te emri i liqenevet të gjallë kur ndërtuan dighën te viti 1969/'70: njera më sot ngë u ka mbrazur më.

Ka (nga) liqeni duket gjithë kurora e malevet që rrinë rreth Horës: kushedi sa herë arbëreshët e vitevet '20 *ka kenë kërkuar* e *ka kenë parë* këtë panoram!

Çë janë

ka ketë klënë, ka kenë klënë, ka kenë pasur, ka ketë hapur, ka ketë zënë, ka ketë sosur, ka ketë shkuar, ka kenë kërkuar, ka kenë parë?

Janë folje të të tre zgjedhimevet vënë në *kohën e ardhme të përparme* (litisht: *tempo futuro anteriore*) arbëreshe.

Tabelet !

FOLJA “**kam**”
MËNYRA DËFTORE
KOHA E ARDHME E PËRPARME

Njëjës
u ka kem pasur
ti ka kesh pasur
ai ka ketë pasur

Shumës
na ka kemi pasur
ju ka kini pasur
ata ka kenë pasur

	e	
u ka t' kem pasur		na ka t' kemi pasur
...		...
	e me “do”	
u do kem pasur		na do kemi pasur
...		...
	o	
u do t' kem pasur		na do t' kemi pasur
...		...

FOLJA “**jam**”
MËNYRA DËFTORE
KOHA E ARDHME E PËRPARME

Njëjës
u ka kem klënë
ti ka kesh klënë
ai ka ketë klënë

Shumës
na ka kemi klënë
ju ka kini klënë
ata ka kenë klënë

	e	
u ka t' kem klënë		na ka t' kemi klënë
...		...
	e me “do”	
u do kem klënë		na do kemi klënë
...		...
	o	
u do t' kem klënë		na do t' kemi klënë
...		...

Naní vëre' zgjedhimet.

ZGJEDHIMI I PARË
FOLJA “**kërkonj**”
MËNYRA DËFTORE
KOHA E ARDHME E PËRPARME

Njëjës

u ka kem kërkuar
ti ka kesh kërkuar
ai ka ketë kërkuar

Shumës

na ka kemi kërkuar
ju ka kini kërkuar
ata ka kenë kërkuar

Edhe

u ka të kem kërkuar, ...
e
u ka t' kem kërkuar, ...

Me “do”

u do kem kërkuar,
edhe
u do të kem kërkuar, ...
e
u do t' kem kërkuar, ...

Shembulli këtu sipër vlen edhe për zgjedhimin e dytë e të tretë.

Koha e ardhme e përparme, ashtu si edhe pamë për *kohën e ardhme*, ndodhet vetëm te *mënyra dëftore*.

Ajo formohet me *kohën e ardhme* të foljes ndihmëse “kam” e me *pjesoren e foljes*.

Për shembull:

- ka kem + pjesorja e foljes “kam”: *pasur* = ka kem pasur, ...;
 - ka kem + pjesorja e foljes “jam”: *klënë* = ka kem klënë, ...;
 - ka kem + pjesorja e foljes “ruanj”: *ruajtur* = ka kem ruajtur, ...;
 - ka kem + pjesorja e foljes “marr”: *marrë* = ka kem marrë, ...;
 - ka kem + pjesorja e foljes “zë”: *zënë* = ka kem zënë, ... ;
 - ka kem + pjesorja e foljes “vete”: *vatur* = ka kem vatur, ...;
- etjera.

Edhe : do kem + pjesorja e foljes

USHTRIME

Vër në kohën e ardhme të përparme këto folje që te ana ndodhen në kohën e tashme të mënyrës dëftore me pjesoren në kllapa:

- 1) shkonj (shkuar): - Një ditëz u ka kem shkuar te nona.
- 2) pres (prerë): - Na _____ dy dërrasa me serrën.
- 3) lë (lënë): - Mara, _____ i _____ të rriten ftonjtë te grasta!
- 4) shes (shitur): - Marku _____ ia _____ Ndricës biçikletën.
- 5) ndërronj (ndërruar): - Sara _____ shpi.
- 6) lanj (lajtur): - Lia _____ mbaracet.
- 7) stis (stisur): - Mas' Gjergji _____ e _____ atë shpi te Fusha!
- 8) zbill (zbillur): - Vo' Lena _____ atë putigë te Ghamili.
- 9) pres (pritur): - Ku _____ i _____ miket Kelja ?
- 10) pres (pritur): - Ku _____ e _____ miket Kelen ?

Ndo shembull letrar

Kushedi shi **do t'** m' i **ket sosur** sime motrë t' nguqëmes!

(CT – Novelline popolari – XII, f. 452, r. 5 nga e sprasmja)

I biri i Mbretit **do të të ket dhënë** ndo bar...

(CT – Novelline popolari – XII, f. 453, r. 26)

MËSIMI 21F

Mënyra dëftore: gjithë kohët.

Këtu poshtë kemi tabelen complete të të gjitha *kohëvet të thjeshta* e të *përbëra* të mënyrës dëftore.

MËNYRA DËFTORE

E TASHMJA

u kam

E PAKRYERA

u kisha

E KRYERA E THJESHTË

u pata

E ARDHMJA

u ka kem

E KRYERA

u kam pasur

E KRYERA E PLOTË

u kisha pasur

E KRYERA E TEJSHKUAR

u pata pasur

E ARDHMJA E PËRPARME

u ka kem pasur

Vëre' naní sa kohë ka *mënyra lidhore* (litisht: modo congiuntivo), që do të shohjëm te MËSIMI që vjen:

MËNYRA LIDHORE

E TASHMJA

E PAKRYERA

E KRYERA

E KRYERA E PLOTË

Sa kohë ka **mënyra dëftore**
e sa ka **mënyra lidhore**?

Pëna pameta, se ngë
të gjegjëm!!!

MËSIMI 22

Mënyra lidhore: koha e tashme.

Mësojëm çë ë *mënyra lidhore*.

Zglith këtë tekst.

TE RROKAT

- *Të zbyll* o *të hap* fjalorin, si thotë një mik jimi shqiptar, ngë i duhet gjë, ma (por) “rrokat” më duket fjalë litire.
- *T’* e *kërkosh* te fjalori bën mirë; ma (por) *të dish* se thërriten “Rrokat”, përçë vendi ë gjithë një shkëmb i madh, çë alarta vete sos te Sheshi e aposhta te Shën Gjoni; e fjala ë arbëreshe.
- Përçë *t’* Atërat tanë van’ e stisën shpitë mbi shkëmbet (shkëmbinjtë) e Rrokavet?
- *Të kesh* një thërrime tru e *të jesh* logjik: pë’ gurët ata kishën vetëm të çajën shkëmbet (shkëmbinjtë), pa bërë shëbërtirën e të prurit nga tjerët vende; mjeshtërit e atëhershëm ishën shumë të vlefshëm pra *t’* i jipjën formën katërkëndëshe gurëvet themelorë.
- *Të shkosh* te Rrokat o *t’* i *shohësh* së llargu, vendi ë shumë karakteristik: ti, si turist, *të zësh* poshtë ka (nga) Shën Kolli o *të zësh* lart ka (nga) Kriqja e Palermës sa *të veç* te Rrokat, sheh rrugë e angonë vërtet të bukura.

Çë janë

të zbyll, të hap, të kërkosh, të dish, të kesh, të jesh, të shkosh, të shohësh, të zësh, të veç?

Janë veta të *kohës së tashme të mënyrës lidhore*.

Përçë përdorjëm *mënyrën lidhore* te të folurit ?

E përdorjëm sa të thomi se një e bëmë, një veprim, mënd të bëhet o dishirojëm të bëhet o kemi dyshim (litisht: dubbio) se mënd të bëhet. Gjithë këto ndjenja i shprehjëm me katër (4) kohë, si pamë më lart.

Vër re:

Mënyra lidhore
arbërisht merr vendin
e *paskajores*
(litisht: modo infinito),
çë na ngë kemi.

Këtu kemi tabelat:

FOLJA “kam”
MËNYRA LIDHORE
KOHA E TASHME

Njëjës
u të kem
ti të kesh
ai të ketë

Shumës
na të kemi
ju të kini
ata të kenë

FOLJA “jam”
MËNYRA LIDHORE
KOHA E TASHME

Njëjës
u të jem
ti të jesh
ai të jetë

Shumës
na të jemi
ju të jini
ata të jenë

E të tre zgjedhimet

ZGJEDHIMI I PARË
FOLJA “kërkonj”
MËNYRA LIDHORE
KOHA E TASHME

Njëjës
u të kërkonj
ti të kërkosh
ai të kërkonjë

Shumës
na të kërkojëm
ju të kërkoni
ata të kërkojën

ZGJEDHIMI I DYTË
FOLJA “hap”
MËNYRA LIDHORE
KOHA E TASHME

Njëjës
u të hap
ti të hapësh
ai të hapënj

Shumës
na të hapjëm
ju të hapni
ata të hapjën

ZGJEDHIMI I TRETË
FOLJA “zë”
MËNYRA LIDHORE
KOHA E TASHME

Njëjës

u të zë

ti të zësh

ai të zën

Shumës

na të zëmë

ju të zëni

ata të zënë

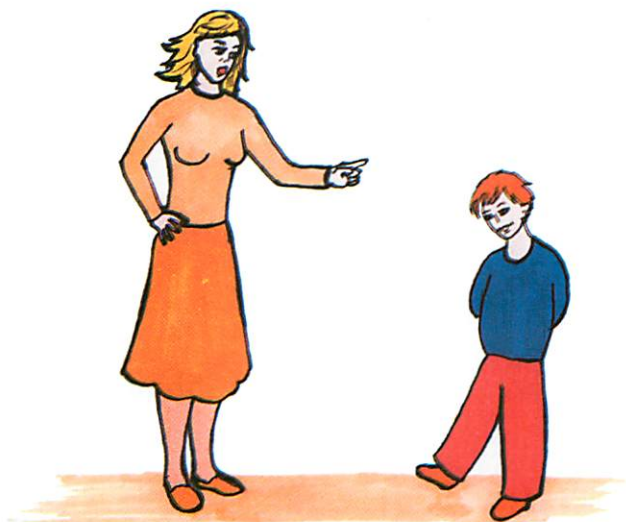
Folja “vete” bën kështu: *të vete, të veç, të ve; të vemi, të veni, të venë.*

USHTRIME

Vër në kohën e tashme të mënyrës lidhore foljet që te ana ndodhen në kohën e tashme të mënyrës dëftore.

- 1) *kam* - Të kesh durim (paçencë) Marë!
- 2) *jam* - Ata _____ o ____ mos _____ te festa, për ne ë paraç.
- 3) *bënj* - **Marku,** _____ **të mirin, kur vete te nona !**
- 4) *pres* - Ju thashë ____ ' i _____ mirë ato thele bukje.
- 5) *vete* - _____ o ____ **mos** _____ **te skolla, dëmi ë jyti!**

MËSIMI 23F

Mënyra lidhore: koha e pakryer.

Zglith.

TE SKLICA

Kur isha i vogël *të veja* te Sklica ish një aventurë e bukur. Rruga ish gjithë kthesa e *të hipesha* me biçikletën më vij rëndë; *të jicja* më këmbë ngë më pëlqej se trëmbesha mos *të përpiqja* qentë, *çë të më lehtë* e *të më rridhjen* aprapa ngë i duhej gjë.

Te Sklica më dukej sikurse *të isha* te një varkë e madhe *çë jicëj* te qiellja: bukur ish *të kisha* atje përpara gjithë panoramin e *të kërkoja* me sy liqenin, Honin, malet e gjymsën e Horës aprapa Sheshit!

Më pëlqej *të gjegjesha* menatnet këndimet e kallogjervet te klisha.

E pra *të shihja*, atje te Sklica, atë trujë dhëmbë-dhëmbë në majë (= te punta), ish për mua një ghrizje sa *të zëja* fill ëndrrat e *të hyja* te një aventurë medievale (mesjetare).

Çë janë

të veja, të hipesha, të jicja, të përpiqja, të lehtë, të rridhjen, të isha, të kisha, të kërkoja, të gjegjesha*, të shihja, të zëja, të hyja?*

* Forma pësore-vetvetore.

Janë veta të *kohës së pakryer të mënyrës lidhore*.

Vëre' tabelet.

FOLJA "kam" MËNYRA LIDHORE KOHA E PAKRYER

Njëjës

u të kisha
ti të kishe
ai të kish

Shumës

na të kishëm
ju të kishët
ata të kishën

FOLJA "jam" MËNYRA LIDHORE KOHA E PAKRYER

Njëjës

u të isha
ti të ishe
ai të ish

Shumës

na të ishëm
ju të ishët
ata të ishën

Të tre zgjedhimet

ZGJEDHIMI I PARË FOLJA “**kërkonj**” MËNYRA LIDHORE KOHA E PAKRYER

Njëjës
u të kërkoha
ti të kërkoje
ai të kërkoi

Shumës
na të kërkojmë
ju të kërkojtë
ata të kërkojnë

ZGJEDHIMI I DYTË FOLJA “**hap**” MËNYRA LIDHORE KOHA E PAKRYER

Njëjës
u të hapja
ti të hapje
ai të hapëj

Shumës
na të hapjëm
ju të hapjët
ata të hapjën

ZGJEDHIMI I TRETË FOLJA “**zë**” MËNYRA LIDHORE KOHA E PAKRYER

Njëjës
u të zëja
ti të zëje
ai të zëj

Shumës
na të zëjëm
ju të zëjët
ata të zëjën

USHTRIME

Vër në kohën e pakryer të mënyrës lidhore foljet që te ana ndodhen në kohën e tashme të mënyrës dëftore.

- 1) *kam* - Edhe të kish ligj Marku, shërbiset ngë ndërrojën.
- 2) *jam* - Lia, mëma të tha _____ e butë me tët vëlla.
- 3) *ndërronj* - Gjithë këta qëro i rrijtët, sa _____ pethkat?
- 4) *shes* - ____ më _____ këto këpucë, më dejën 40 euro!
- 5) *rri* - **Marku**, sa _____ **brënda te shpia**, deshi një çikullatë.

MËSIMI 24F

Mënyra lidhore: koha e kryer.

Zglith.

TE BRINJA

I

Sot “Brinja” ë plot me shpi: *të ketë pasur* ndo herë natyrë të egër o *të ketë klënë* ndo herë vend me bimë (arvullamë), duket e pamundur.

Kur ti *t’ e kesh kërkuar* te karta topografike “Brinjën”, çë ke bërë? *Të ketë qëndruar* vetem emri, ë një mrakull !

Çë janë

të ketë pasur, të ketë klënë, të kesh kërkuar, të ketë qëndruar ?

Janë veta të *kohës së kryer të mënyrës lidhore*.

Vëre’ mirë tablelet!

FOLJA “**kam**” MËNYRA LIDHORE KOHA E KRYER

Njëjës

u të kem pasur
ti të kesh pasur
ai të ketë pasur

Shumës

na të kemi pasur
ju të kini pasur
ata të kenë pasur

FOLJA “**jam**” MËNYRA LIDHORE KOHA E KRYER

Njëjës

u të kem klënë
ti të kesh klënë
ai të ketë klënë

Shumës

na të kemi klënë
ju të kini klënë
ata të kenë klënë

Të tre zgjedhimet

ZGJEDHIMI I PARË FOLJA “**kërkonj**” MËNYRA LIDHORE KOHA E KRYER

Njëjës

u të kem kërkuar
ti të kesh kërkuar
ai të ketë kërkuar

Shumës

na të kemi kërkuar
ju të kini kërkuar
ata të kenë kërkuar

ZGJEDHIMI I DYTË FOLJA “**hap**” MËNYRA LIDHORE KOHA E KRYER

Njëjës

u të kem hapur
ti të kesh hapur
ai të ketë hapur

Shumës

na të kemi hapur
ju të kini hapur
ata të kenë hapur

ZGJEDHIMI I TRETË FOLJA “**zë**” MËNYRA LIDHORE KOHA E KRYER

Njëjës

u të kem zënë
ti të kesh zënë
ai të ketë zënë

Shumës

na të kemi zënë
ju të kini zënë
ata të kenë zënë

USHTRIME

Shkruaj vetat e kohës së kryer të mënyrës lidhore si të lyp ushtrimi, duke vërejtur pjesoren ndër kllapa.

- 1) kam (pasur): e 2a njëjës e shumës = të kesh pasur, të kini pasur
- 2) jam (klënë): e 3a njëjës e shumës = _____
- 3) lanj (larë): e 2a shumës e 3a shumës = _____
- 4) sos (sosur): e 1a njëjës e 1a shumës = _____
- 5) lë (lënë) : e 3a njëjës e 2a shumes = _____

MËSIMI 25F

Mënyra lidhore: koha e kryer e plotë.

Vazhdo (kontinuar) të zgledhësh.

TE BRINJA

II

- I duhej se ti *t' e kishë parë* ndo tridhjetë vjet prapa: Brinja ish plot me vreshta e plot me këmbë frutrash (pemësh) e vende vende plot me shkëmbe (shkëmbinj) e gurë karakteristikë.

- Bukur emër “Brinja”!

- T' Atërat tanë kur *t' i kishën dhënë* njetër emër, ngë do t' e kishën shprehur mirë idenë! Si kurmi jynë ka “brinjët”, ashtu edhe Hora ka “brinjën” e saj!

- E çë ish “Çapelja” ?

- Sot ngë ë më, ma (por) një herë ndër Brinjë e Shesh, ndodhej “Çapelja e Drangoit”, një si çapele e madhe mbi njetër çapele më të vogël, mbi njetër çapele më të madhe, çë rrij mbi njetër çapele më të madhe ankora: fenomene të natyrës!

- E përçë e thërritën “e Drangoit”?

- Emrin ia dha fantazia e gjindes se thomse përposh shkëmbit rrij ndo “drangua” e pullarevet.

- E kush e gorromisi ?

- Kur ata çë stisën pallacet *t' e kishën lënë* shtuara në mes të shpivet o *t' e kishën rrethuar* me mure çimenti o *t' e kishën mbyllur* si te një vikarí (burg, filaqí), çë do të kishën bërë? Ashtu morën e e gorromisën.

Çë janë

të kishë parë (shoh), të kishën dhënë (jap), të kishën lënë (lë), të kishën rrethuar (rrethonj), të kishën mbyllur (mbyll) ?

Janë veta të **kohës së kryer të plotë** të mënyrës lidhore.

Vëre' mirë tabelet.

FOLJA “**kam**”

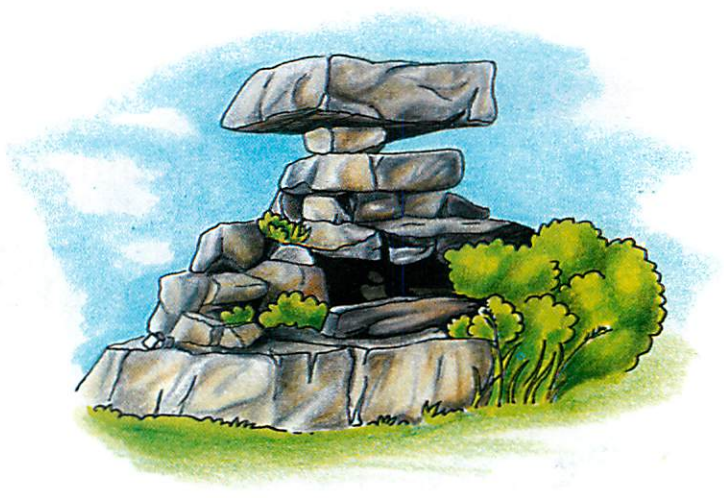
MËNYRA LIDHORE
KOHA E KRYER E PLOTË

Njëjës

u të kisha pasur
ti të kishe pasur
ai të kish pasur

Shumës

na të kishëm pasur
ju të kishët pasur
ata të kishën pasur

FOLJA “jam”
MËNYRA LIDHORE
KOHA E KRYER E PLOTË

Njëjës
u të kisha klënë
ti të kishe klënë
ai të kish klënë

Shumës
na të kishëm klënë
ju të kishët klënë
ata të kishën klënë

Të tre zgjedhimet

ZGJEDHIMI I PARË
FOLJA “kërkonj”
MËNYRA LIDHORE
KOHA E KRYER E PLOTË

Njëjës
u të kisha kërkuar
ti të kishe kërkuar
ai të kish kërkuar

Shumës
na të kishëm kërkuar
ju të kishët kërkuar
ata të kishën kërkuar

ZGJEDHIMI I DYTË
FOLJA “hap”
MËNYRA LIDHORE
KOHA E KRYER E PLOTË

Njëjës
u të kisha hapur
ti të kishe hapur
ai të kish hapur

Shumës
na të kishëm hapur
ju të kishët hapur
ata të kishën hapur

ZGJEDHIMI I TRETË
FOLJA “zë”
MËNYRA LIDHORE
KOHA E KRYER E PLOTË

Njëjës
u të kisha zënë
ti të kishe zënë
ai të kish zënë

Shumës
na të kishëm zënë
ju të kishët zënë
ata të kishën zënë

USHTRIME

Shkruaj vetat e *kohës së kryer të plotë të mënyrës lidhore* si të lyp ushtrimi.

- 1) kam (pasur): **e 2a njëjës e shumës** = të kishe pasur, të kishët pasur
- 2) jam (klënë): **e 3a njëjës e shumës** = _____
- 3) lanj (larë): **e 2a shumës e 3a shumës** = _____
- 4) sos (sosur): **e 1a njëjës e 1a shumës** = _____
- 5) lë (lënë): **e 3a njëjës e 2a shumës** = _____

MËSIMI 26F

Mënyra kushtore: koha e tashme.

Mësojëm naní që ë *mënyra kushtore*
(litisht: modo condizionale).

TE SHËN MËRKURI

Somenatë *ki' t' veja* te Shën Mërkuri e ngë i vajta.
Atje *ki' t' vërejëm*, tata e u, një copë dhe të nonit.
Edhe jim vëlla *dej t' vij*, ma (por) ë i vogel e *dej t' bij* bashkë maçen. *Ki' t' vij* edhe maçja? Më mirë në ish qen! Ashtu ngë i vamë.

U *dej t' i pyeja* tatës përçë ai vend thërritet "Shën Mërkuri". *Ki' t' ish* Shën Mërkuri ndo shejt arbëresh prurë këtu ka (nga) të Parët tanë?

Vendi ë plot me ullinj e ajri ë plot me hjauret (profumet) e bimëvet (= arvullamëvet).

Ki' t' kish më shumë vende si ai Hora.

Zglidhe pameta rrëfimin me variantet që sheh:

TE SHËN MËRKURI

Somenatë *kish veja* te Shën Mërkuri e ngë i vajta. Atje *kish vërejëm*, tata e u, një copë dhe të nonit. Edhe jim vëlla *dej vij*, ma (por) ë i vogel e *dej bij* bashkë maçen. *Kish vij* edhe maçja? Më mirë në ish qen! Ashtu ngë i vamë.

U *dej i pyeja* tatës përçë ai vend thërritet "Shën Mërkuri". *Kish ish* Shën Mërkuri ndo shejt arbëresh prurë këtu ka (nga) të Parët tanë?

Vendi ë plot me ullinj e ajri ë plot me hjauret (profumet) e bimëvet (= arvullamëvet).

Kish kish më shumë vende si ai Hora.

Çë janë

ki' t' veja, ki' t' vërejëm, dej t' vij, dej t' bij, ki' t' vij, dej t' pyeja, ki' t' ish, ki' t' kish e

kish veja, kish vërejëm, dej vij, dej bij, kish vij, dej pyeja, kish ish, kish kish ?

Janë veta të *kohës së tashme të mënyrës kushtore*.

Mënyra kushtore formohet kështu:

me pjesëzën *kish (ki')* + e pakryera e lidhores

me pjesëzën *dej* + e pakryera e lidhores

Tabelet.

FOLJA “**kam**” MËNYRA KUSHTORE KOHA E TASHME

Njëjës

u ki' t' kisha
ti ki' t' kishe
ai ki' t' kish

Shumës

na ki' t' kishëm
ju ki' t' kishët
ata ki' t' kishën

Edhe: u kish t' kisha ...
u dej t' kisha ...
u dej kisha ...

FOLJA “**jam**” MËNYRA KUSHTORE KOHA E TASHME

Njëjës

u ki' t' isha
ti ki' t' ishe
ai ki' t' ish

Shumës

na ki' t' ishëm
ju ki' t' ishët
ata ki' t' ishën

Edhe: u kish t' isha ...
u dej t' isha ...
u dej isha ...

Si te *koha e ardhme e mënyrës dëftore*, arbëreshët më parë *mënyrën kushtore* e thëshjën më komplikate:

<i>kisha</i>	të kisha
<i>kishe</i>	të kishe
<i>kish</i>	të kish
<i>kishëm</i>	të kishëm
<i>kishët</i>	të kishët
<i>kishën</i>	të kishën

pra qëndroi vetëm pjesëza *kish o ki'* për të gjitha vetat, si pamë e si do t' shohjëm.
Mënyra kushtore me pjesëzën *kish o ki'* jep idenë “e nevojës, e bëzonjës” *kushtore* (litisht: *necessità condizionale*).

E me formën tjetër:

<i>deja</i>	të kisha
<i>deje</i>	të kishe
<i>dej</i>	të kish
<i>dejëm</i>	të kishëm
<i>dejët</i>	të kishët
<i>dejën</i>	të kishën

pra qëndroi vetëm pjesëza *dej* për të gjitha vetat.

Kjo formë e *mënyrës kushtore* me pjesëzën *dej* jep idenë “e vullnetit, e vullimit” *kushtor* (litisht: *volontà condizionale*).

Të **tre zgjedhimet.**

ZGJEDHIMI I PARË
FOLJA “**kërkonj**”
MËNYRA KUSHTORE
KOHA E TASHME

Njëjës
u ki’ t’ kërkvoja
ti ki’ t’ kërkroje
ai ki’ t’ kërkvoj

Shumës
na ki’ t’ kërkojëm
ju ki’ t’ kërkojët
ata ki’ t’ kërkojën

Edhe u dej t’ kërkvoja ...

Si “kërkonj” zgjedhohen gjithë foljet e *zgjedhimit të parë*.

ZGJEDHIMI I DYTË
FOLJA “**hap**”
MËNYRA KUSHTORE
KOHA E TASHME

Njëjës
u ki’ t’ hapja
ti ki’ t’ hapje
ai ki’ t’ hapëj

Shumës
na ki’ t’ hapjëm
ju ki’ t’ hapjët
ata ki’ t’ hapjën

Edhe u dej t’ hapja ...

Si “hap” zgjedhohen gjithë foljet e *zgjedhimit të dytë*.

ZGJEDHIMI I TRETË

FOLJA “zë”

MËNYRA KUSHTORE

KOHA E TASHME

Njëjës

u ki' t' zëja
ti ki' t' zëje
ai ki' t' zëj

Shumës

na ki' t' zëjëm
ju ki' t' zëjët
ata ki' t' zëjën

Edhe u dej t' zëja ...

Si “zë” zgjedhohen gjithë foljet e *zgjedhimit të tretë*.

USHTRIME

Shkruaj vetat e *kohës së tashme të mënyrës kushtore* si lyp ushtrimi.

- 1) kam: e 2a njëjës e shumës = ki' t' kishe, ki' t' kishët
- 2) jam: e 3a njëjës e shumës = _____
- 3) thom: e 2a shumës e 3a shumës = _____
- 4) dua: e 1a njëjës e 1a shum. = _____
- 5) vete : e 3a njëjës e 2a shumës = _____

Shembuj letrarë

... **ki t' vuajën** e **ki t' durojën** pajt Vangjejit ...

(FZ – Viti i parë – 14 te korrikut 1912 – n. 21, f.2, sht. 1, r. 2, 3)

Pa dyshim, **kish të krisëj** ndo një luftë e madhe ndër dy mbretërat.

(CT – Novelline popolari – I, f. 354, r. 7)

Një ditë vate e gjeti rregjin një plakarushe... e i tha se e bija e 'tij **kish t' ish** mëmë...

(CT – Novelline popolari – II, f. 357, r. 7)

Si **kish të bëj** e mjera? Si **kish të bëj**?

(CT – Novelline popolari – II, f. 358, r. 14)

... ai kish shpëresë se... **kish të vej** edhe e jëma e krjentullës e se, pa dashur, **kish të sbëlonej***.
(CT – Novelline popolari – II, f. 358, r. 24, 25) * forma pësore-vetvetore (shih)

... kush t' dej të bijën e 'tij për të shoqe, **kish t' ish** i zoti t' e gjej atje ku ajo ndodhej...
(CT – Novelline popolari – VII, f. 387, r. 8, 9)

...E si sosi? – Si **kish të sosëj**!
(CT – Novelline popolari – IX, f. 399, r. 26,278)

T'ish ashtù, ngë **do të kisha** një glëmp te zëmbra....
(CT – Novelline popolari – XII, f. 453, r. 28)

Po çë **kish të bëj**? Ashtú e deshi, e ashtú **kish t' e mbaj**...
(CT – Novelline popolari – XIII, f. 459, r. 19)

E aty pat t'i thëshja se **ki' t' hipeshin*** me mua këtu te mali e se më parë **ki' t' shkojën** provën....
(GSMaj –Kërkuesit – Akti III, skena III) * forma pësore-vetvetore (shih)

...kunkursin **ki' t' e mundjën** ata!
(GSMaj –Kërkuesit – Akti III, skena III)

MËSIMI 27F

Mënyra kushtore: koha e kryer.

Vëre' naní *kohën e kryer*

(litisht: passato) të *mënyrës kushtore*.

TE GHRUTA E GHARRUNIT

Te "Ghruta e Gharrunit" i vajta po një herë. *Ki' t' i kisha vatur* më shumë se një herë, se vendi ë i bukur shumë, ma (por), tek ajo ditë që kleva atje, shkava e prora këmbën e mëma më tha se ngë *ki' t' i veja* më.

Në i kisha vatur pameta, *ki' t' jui kisha thënë* më mirë ndjenjat që ndien kush arrën atje lart, kur sheh te njera anë Horën e tërë me liqenin, e te jetra anë gjithë Murtilat e më llargu dejtin.

Dej' kisha klënë atje lart kur t' Atërat tanë, që vijën nga Murrialli, panë vendin që *ki' t' ish* pra Hora e tyre arbëreshe! *Dej' kisha pasur*, tek ai mument që ata arrunë te Ghruta e Gharrunit, një makinë fotografike sa të bëja ca fotografi e t'i shihjem sot; ma (por) ahierna makinat fotografike ishën?

Dej' t' i kisha vatur pameta te Ghruta e Gharrunit, ma (por) ngë dija që mënd më thëshëj mëma.

Çë janë foljet

ki' t' kisha vatur, ki' t' kisha thënë, dej' kisha klënë, dej' kisha pasur, dej' t' kisha vatur ?

Janë veta të *kohës së kryer* të *mënyrës kushtore* në të dy fomat:

ki' t' kisha (kish të kisha, kish kisha)...

dej' t' kisha (dej të kisha, dej kisha)

Përçë përdorjem *mënyrën kushtore* te të folurit ?

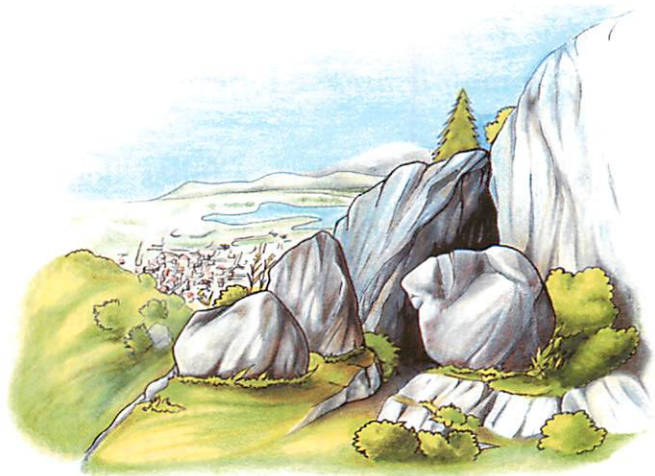
E përdorjem sa të thomi se një e bëmë, një veprim, mënd të ndodhet o mënd të bëhet, në vërtetohen (verifikaren) një o disa kushte (kondicionë).

Mënyrën kushtore e shprehjem me **dy** (2) kohë, si pamë më lart:

MËNYRA KUSHTORE

E TASHMJA

E KRYERA

Koha e kryer formohet me kohën e tashme të mënyrës kushtore të foljes ndihmëse “kam” e me pjesoren e foljevet.

Ca shembuj:

- ki’ t’ kisha + pjesorja e foljes “kam”: *pasur* = ki’ t’ kisha pasur;
 - ki’ t’ kisha + pjesorja e foljes “jam”: *klënë* = ki’ t’ kisha klënë;
 - ki’ t’ kisha + pjesorja e foljes “ruanj”: *ruajtur* = ki’ t’ kisha ruajtur;
 - ki’ t’ kisha + pjesorja e foljes “marr”: *marrë* = ki’ t’ kisha marrë;
 - ki’ t’ kisha + pjesorja e foljes “zë”: *zënë* = ki’ t’ kisha zënë;
 - ki’ t’ kisha + pjesorja e foljes “vete”: *vatur* = ki’ t’ kisha vatur; etjera.
- Ashtu edhe me pjesëzën “dej t’ kisha ...” o shqip: “do të kisha”...

Vëre’ tablelet:

FOLJA “**kam**”
MËNYRA KUSHTORE
KOHÀ E KRYER

Njëjës
u ki’ t’ kisha pasur
ti ki’ t’ kishe pasur
ai ki’ t’ kish pasur

Shumës
na ki’ t’ kishëm pasur
ju ki’ t’ kishët pasur
ata ki’ t’ kishën pasur

Edhe: u dej (t’) kisha pasur...

FOLJA “**jam**”
MËNYRA KUSHTORE
KOHÀ E KRYER

Njëjës
u ki’ t’ kisha klënë
ti ki’ t’ kishe klënë
ai ki’ t’ kish klënë

Shumës
na ki’ t’ kishëm klënë
ju ki’ t’ kishët klënë
ata ki’ t’ kishën klënë

Edhe: u dej (t’) kisha klënë ...

Të tre zgjedhimet

ZGJEDHIMI I PARË
FOLJA “**kërkonj**”
MËNYRA KUSHTORE
KOHÀ E KRYER

Njëjës
u ki’ t’ kisha kërkuar
ti ki’ t’ kisha kërkuar
ai ki’ t’ kish kërkuar

Shumës
na ki’ t’ kishëm kërkuar
ju ki’ t’ kishët kërkuar
ata ki’ t’ kishën kërkuar

Edhe: u dej (t’) kisha kërkuar ...

ZGJEDHIMI I DYTË
FOLJA “hap”
MËNYRA KUSHTORE
KOHA E KRYER

Njëjës
 u ki' t' kisha hapur
 ti ki' t' kishe hapur
 ai ki' t' kish hapur

Shumës
 na ki' t' kishëm hapur
 ju ki' t' kishët hapur
 ata ki' t' kishën hapur

Edhe: u dej (t') kisha hapur

ZGJEDHIMI I TRETË
FOLJA “zë”
MËNYRA KUSHTORE
KOHA E KRYER

Njëjës
 u ki' t' kisha zënë
 ti ki' t' kishe zënë
 ai ki' t' kish zënë

Shumës
 na ki' t' kishëm zënë
 ju ki' t' kishët zënë
 ata ki' t' kishën zënë

Edhe: u dej (t') kisha zënë

USHTRIME

Shkruaj vetat e kohës së kryer të mënyrës kushtore si të lyp ushtrimi.

- 1) bënj (bërë): e 2a njëjës e shumës = ki' t' kishe bërë, ki' t' kishët bërë
- 2) shes (shitur): e 3a njëjës e shumës = _____
- 3) jap (dhënë): e 2a shumës, e 3a shumës = _____
- 4) pres (pritur): e 1a njëjës, e 1a shumës = _____
- 5) vë (vënë): e 3a njëjës, e 2a shumës = _____

Ndo shembull letrar

... gjaku i valoi gjith te kryet e **do t' i kish vrrar**, në syt s' i kishën vatur te shpata...
 (CT – Novelline popolari – X, f. 425, r. 8 nga e sprasmja)

MOREOTI - ... **Ki' t' i kishët parë** vëllezërit tanë që jikjën nga turqit e që mbjidheshin te buzëdejt i Jonit...

(GSMaj – Për Tokën – Akti II, skena X)

MËSIMI 28F

Mënyra dëshirore: koha e tashme.

Vëre' si thuhet e si shkruhet *mënyra dëshirore* (litisht: modo ottativo, desiderativo), duke zgledhur mirë foljet korsive.

TE FUSHA E PONTIT

Noni, mbrëmanet kur t'ujet te dera aty te Fusha e Pontit, ku duket kroi i vjetër me koritën e josur nga ujët, që ngë sos kurrë të rrjedhënj nga viti 1706, më thotë shumë shërbise, në u kam dishirim t'e gjegjem.

Ai më thotë se sot kopijte e djemtë ngë flasjën mirë arbërisht e se vetëm ndo plak e flet mirë.

Më thotë edhe se po te ca këndime klishe sot ndodhen ankora fjalë që më parë thuheshin nga mument.

Noni vëren kroit e Fushës së Pontit e i bën: - “*Rrofshin* sa malet krojet tanë!” Pra më thotë se kur rrëfyejën pullaren e Kostantinit, pleqtë kujtojnë të thëshjën gjithë gjithë këtë: “Kaha *vafshe* e kaha *jardhëshe*, bir bujari po më *shkofshe*!”

Kush e di sot që vje' më rarë ai urim ?!

Pleqtë pra kujtojnë të thëshjën, më parë se të zëjën fill të hajën: “Mirë ju *bëfshit*!”; e kur ata vejën o ndo njeri vej llargu Horës urojnë: “Yn' Zot na *ruashit*!” o “Yn' Zot të *ruashit*!”

Sot te Klisha ndo herë gjegjem te parkalesitë: “Lëvdi *pastë* ...”, “... *ardhtë* rregjëria jote...”, “Bekuar *kloftë* ...”, “Ashtë *kloftë*”, “*Paçe* lipisi”; e kur këndonet “Lazari”, gjindja mbylljën këndimin me “*Paçit* hare, ejani zbyllni, bjerni ato ve!”

Mua gjithë këto fjalë antike më pëlqejën, megjithëse ngë ndëlgonj mirë që do të thenë. “Kaha *vafshe* e kaha *jardhëshe*...”, “mirë ju *bëfshit*!”, “ashtë *kloftë*”, “*paçe* lipisi”, “*paçit* hare!” : më duket sikurse gjegjem nonërat tanë më të vjetër që flasjën bukur arbërisht!

Sot kemi ca shqiptarë te Hora, që, kur do falen, thonë: “Mirë u *pafshim*!” e edhe u e thom.

Çë janë

rrofshin, vafshe, jardh(ë)she, shkofshe, bëfshit, ruashit, pastë, ardhtë, kloftë, paçë, paçit, pafshim?

Janë veta të kohës së tashme të mënyrës dëshirore.

Përçë përdorjëm *mënyrën dëshirore* te të folurit ?

E përdorjëm sa të shprehjëm një dëshirë, një dishirim, sa një shërbes të ndodhet, të bëhet.

Këto janë tablelet.

FOLJA “**kam**”
MËNYRA DËSHIRORE
KOHA E TASHME

Njëjës
u paça
ti paçe
ai pastë (paçit)

Shumës
na paçim
ju paçit
ata paçin

FOLJA “**jam**”
MËNYRA DËSHIRORE
KOHA E TASHME

Njëjës
u klofsha
ti klofshe
ai kloftë (klofshit)

Shumës
na klofshim
ju klofshit
ata klofshin

Të tre zgjedhimet.

ZGJEDHIMI I PARË
FOLJA “**kërkonj**”
MËNYRA DËSHIRORE
KOHA E TASHME

Njëjës
u kërkofsha
ti kërkofshe
ai kërkoftë

Shumës
na kërkofshim
ju kërkofshit
ata kërkofshin

Folja “bënj”: *bëfsha, bëfshe, bëfshit e bëftë; bëfshim, bëfshit, bëfshin.*

Folja “ruanj”: *ruasha, ruashe, ruashit; ruashim, ruashit, ruashin.*

Folja “vinj”: *ardhsha, ardhshe, ardhtë; ardhshim, ardhshit, ardhshin.*

ZGJEDHIMI I DYTË
FOLJA “hap”
MËNYRA DËSHIRORE
KOHA E TASHME

Njëjës
u hapsha
ti hapshe
ai haptë

Shumës
na hapshim
ju hapshit
ata hapshin

Folja “jap” bën kështu: *dhënsha (o dhënça), dhënshe, dhëntë; dhënshim, dhënshit, dhënshin.*

Folja “shoh”: *pafsha, pafshe, pafhtë, pafshim, pafshit, pafshin.*

ZGJEDHIMI I TRETË
FOLJA “zë”
MËNYRA DËSHIRORE
KOHA E TASHME

Njëjës
u zëfsha
ti zëfshe
ai zëfshit (zëftë)

Shumës
na zëfshim
ju zëfshit
ata zëfshin

Folja “dua”: *dafsha, dafshe, daftë; dafshim, dafshit, dafshin.*

Folja “vete”: *vafsha, vafshe, vafhtë; vafshim, vafshit, vafshin.*

USHTRIME

1- Nënviso' (sotolinear) te parkalesia "Ati jynë" vetëm ato folje që të duken se janë të *mënyrës dëshirore* e shkruaji veç.

"Ati jynë, që je ndë qiell, shejtëruar kloftë emri jyt, ardhhtë rregjëria jote, u bëftë* vullimi jyt si në qiell ashtu në dhe. Bukën tënë të përditshme ëna neve sot, ndjena detyrët tona ashtu si na ia ndjejëm detyruamvet tanë, e mos na le të biem në ngarje, po lirona nga i ligu. Ashtu kloftë".

* "Bëftë" ë forma veprore (litisht: forma attiva); "u bëftë" ë forma pësore (litisht: forma passiva).

Te parkalesia "Ati jynë" foljet në mënyrën dëshirore janë:

2 - Zglith mirë e mëso' përmendsh këta vjershe të "Këngës së Kostantinit":

- Ëm uraten, tata i jëm.
- *Paç'* uratën, birthi i jëm.
Kaha *vafshe* e kaha *jardhëshe*
bir bujari po më *shkofshe* !
- Ëm uratën, mëma e jime.
- *Paç'* uratën, birthi i jëm.
Kaha *vafshe* e kaha *jardhëshe*
po bir zonjëje më *shkofshe* !

(CT - XXIV - f. 34)

Tjerë shembuj letrarë.

Yn' Zot ju *ruashit* ndë jetë! / Po ju *klofshin* ditë e vjetë!

(CT - XIV, f. 16, vj. 18, 19)

... në u *zëfsha* të këndonj / gjith' malet m' i kumbonj...

(CT - XXII, f. 28, vj. 16)

Paçe më hje se fat!

(CT - Fjalë të motshëme, n. 295 - f. 104)

E ngrata tha te kryet e 'saj: - *Dafsha* o mos *dafsha* kam të lith gajdhurin te ku do i zoti!

(CT - Novelline popolari - XII, f. 451, e sprasmja)

MËSIMI 29F

Mënyra dëshirore: koha e kryer.

Kohën e kryer të mënyrës dëshirore te të folurit tanë ngë e kemi. Edhe te gluha shqipe e përdorjën pak.
Megjithatë vëre' si bën:

FOLJA “**kam**” MËNYRA DËSHIRORE KOHA E KRYER

Njëjës
u paça pasur
ti paçe pasur
ai pastë pasur

Shumës
na paçim pasur
ju paçit pasur
ata paçin pasur

FOLJA “**jam**” MËNYRA DËSHIRORE KOHA E KRYER

Njëjës
u paça klënë
ti paçe klënë
ai pastë klënë

Shumës
na paçim klënë
ju paçit klënë
ata paçin klënë

Të tre zgjedhimet.

ZGJEDHIMI I PARË FOLJA “**kërkonj**” MËNYRA DËSHIRORE KOHA E KRYER

Njëjës
u paça kërkuar
ti paçe kërkuar
ai pastë kërkuar

Shumës
na paçim kërkuar
ju paçit kërkuar
ata paçin kërkuar

ZGJEDHIMI I DYTË FOLJA “**hap**” MËNYRA DËSHIRORE KOHA E KRYER

Njëjës
u paça hapur
ti paçe hapur
ai pastë hapur

Shumës
na paçim hapur
ju paçit hapur
ata paçin hapur

ZGJEDHIMI I DYTË
FOLJA “zë”
MËNYRA DËSHIRORE
KOHA E KRYER

Njëjës

u paça zënë
 ti paçe zënë
 ai pastë zënë

Shumës

na paçim zënë
 ju paçit zënë
 ata paçin zënë

“Koha e kryer” formohet me kohën e tashme të mënyrës dëshirore të foljes ndihmëse “kam” e me pjesoren e foljevet.

Ca shembuj:

- ◆ paça + pjesorja e foljes “kam”: *pasur* = paça pasur;
- ◆ paça + pjesorja e foljes “jam”: *klënë* = paça klënë;
- ◆ paça + pjesorja e foljes “shkonj”: *shkuar* = paça shkuar; etjera.

Mënyra dëshirore ka, si pamë, **dy** (2) kohë.

MËNYRA DËSHIRORE

E TASHMJA

E KRYERA
(rrallë)

Dini gjithqish ?

Çë vje’ më raaaaarë !!!!!

MËSIMI 30F

Mënyra urdhërore: koha e tashme.

Ë mirë të njohjëm naní si thuhet e si shkruhet **mënyra e urdhërit**, vje' më rarë **mënyra urdhërore** (litisht: modo imperativo).

KA MAGHANUÇI

Pjetri: - Marku, *eja* me mua e me Sarën Maghanuç! *Vër* te xaineti dy-tri panine, *blij* një butijë koka-kolë, *mirr* makinën fotografike e vemi më këmbë!

Marku: - E çë ka bëjëm Maghanuç?

Pjetri: - Ka shohjëm panoramin më të bukur të Horës e ka bëjëm ca fotografi. Kur shkon një orë, ka rrëzat e malit.

Pjetri: - Shih sa ë bukur, Sara! Hora duket skurse flë te glunjët e malit Picuta!

Marku: - *Vëreni* këtje lart: çë zoga janë ato?

Pjetri: - Ka jenë pallumbë!

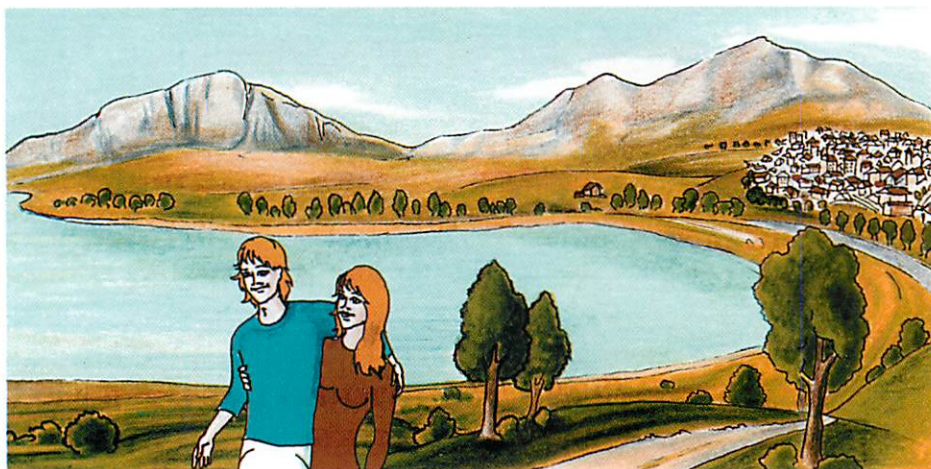
Sara: - *Vëre'* aty përposh, Marku: duket gjithë liqeni!

Pjetri: - Sara e Marku, *jicni* më prapa se ju bënj një fotografi me Horën e liqenin. *Qishni*!

Sara: - *Shko* ti naní këtej, se jue bënj u fotografinë.

Pjetri: - *Mbaje* mirë atë makinë fotografike!

Sara: - *Kij* paçencë: qetu ca herë e *qish*! *Qishni* të dy!

Çë janë

eja, vër, blij, mirr, shih, vëreni, vëre', jicni, qishni, shko, mbaj, kij, qetu (formë pësore), *qish*?

Janë veta të kohës së tashme të mënyrës urdhërore.

Mënyra urdhërore ka vetëm dy veta: vetën e dytë njëjës e vetën e dytë shumës.

Përemri vector arbërisht vëhet në përgjithësi prapa foljes.

Vëre' tabelët.

FOLJA “**kam**”
MËNYRA URDHËRORE
KOHA E TASHME

Njëjës

ki (kij)

Shumës

kini

FOLJA “**jam**”
MËNYRA URDHËRORE
KOHA E TASHME

Njëjës

ji

Shumës

jini

Të tre zgjedhimet.

ZGJEDHIMI I PARË
FOLJA “**kërkoni**”
MËNYRA URDHËRORE
KOHA E TASHME

Njëjës

kërko

Shumës

kërkoni

Si “kërkoni” bëjnë të gjitha foljet e zgjedhimit të parë.

Vër re !

Mënyra urdhërore ngjitur me format e shkurtra të përemrit vetor bën kështu:

kërkomë ti = kërko ti mua

kërkomëni ju = kërkoni ju mua

kërkome ti = kërko ti për mua atë

kërkomënie ju = kërkoni ju për mua atë

kërko i ti = kërko ti atij, kërko ti ato

kërkoni i ju = kërkoni ju atij, kërkoni ju ato

kërkoja ti = kërko ti atë atij
 kërkonia ju = kërkoni ju atë atij

kërkoje ti = kërko ti atë
 kërkonie ju = kërkoni ju atë

kërkona ti = kërko ti neve
 kërkonani o na kërkoni ju = kërkoni ju neve

ZGJEDHIMI I DYTË
FOLJA “hap”
MËNYRA URDHËRORE
KOHA E TASHME

Njëjës

hap

Shumës

hapni

Si “hap” bëjnë të gjitha foljet e zgjedhimit të dytë.

Ca folje me *mënyrën urdhërore* të veçantë:

flas	<i>fol e flit, fli(t)ni</i>
jec	<i>jic, jicni</i>
jap	<i>jip, jipni</i>
marr	<i>mirr, mirrni</i>
mbjeth	(te letërsia arbëreshe edhe: mblesh) <i>mbjith, mbjidhni</i>
pres	<i>prit, pri(t)ni</i>
shoh	<i>shih, shihni</i>
thom	<i>thua, thoni</i>
vdes	<i>vdis, vdisni</i>
etj.	

Me format e shkurtra të përemrit vetor:

hapëm e hapmë ti = hap ti për mua
 hapmëni ju = hapni ju për mua

hapme ti = hap ti për mua atë
 hapmënie ju = hapni ju për mua atë

hap <i>i</i> ti	= hap ti atij, hap ti ato
hapni <i>i</i> ju	= hapni ju atij, hapni ju ato
hapja ti	= hap ti atë atij
hapnia ju	= hapni ju atë atij
hape ti	= hap ti atë
hapnie ju	= hapni ju atë
hapna ti	= hap ti për ne o neve
hapnani o na hapni ju	= hapni ju për ne o neve

ZGJEDHIMI I TRETË
FOLJA “zë”
MËNYRA URDHËRORE
KOHA E TASHME

Njëjës

 ze (shqip: zër)

Shumës

 zeni (shqip: zini)

Si “zë” bën edhe “lë”: *le, leni*.

Folja “vë” del kështu: *vër (vur), vëni (vuni)*.

Folja “ha”: *ha, hani*; folja “rri”: *rri, rrini*.

Tjera folje:

bie	<i>bij, bini</i>
bie	<i>bjer, bjerni</i>
flë	<i>flëj, flëni</i>
etj.	

Me format e shkurtra të përemrit vetor:

zemë ti	= ze ti mua
zemëni ju	= zeni ju mua
zeme ti	= ze ti për mua atë
zemënie ju	= zeni ju për mua atë
zei ti	= ze ti atij, ze ti ato
zeni <i>i</i> ju	= zeni ju atij, zeni ju ato

zeja ti = ze ti atë atij
zenia ju = zeni ju atë atij

ze ti = ze ti atë
zenie ju = zeni ju atë

zena ti = ze ti neve
zenani o na zeni = zeni ju neve

Zemë!

USHTRIME

1 - Nënvizo te proverbat më poshtë vetëm ato folje që t'ju duken se janë të mënyrës urdhërore e shkruaji veç.

- Kallamë? Shkil e lë!
- Eja, bukë, të të ha!
- Fol pak e gjegj shumë!
- Ruaju lumit që ngë trugullin!
- **Rrah hekurin kur isht i ngrohtë!**
- Përit, o kal, të binjë bari!

(CT – Fjalë të motshëme – n. 42, 140, 151, 320, 323, 498)

Foljet te mënyra urdhërore janë :

2 - Zglith mirë e mëso përmendsh (a memoria) këtë parkalesi e vjetër të zotit Nikola Brankato:

Eja, Shpirt e Perëndi,
përvëlomë ti këtë gjë;
u t' përes me dishirim;
shejtëromë shpirtin tim.
Eja, o Shpirti Shejt i jëm,
eja e *ndrite* shpirtin tim.
Flakë e gjallë e Shpirtit Shejt,
dhizëm zëmbërën me të shpejt.
Eja, o Frymë e Parakletë,
ngushullomë me t' vërtetë.
O Parrajs i shpirtit tim,
mblomë zëmbërën me gëzim.
Dritën tënde, o Shpirt, *dhurona*;
dhis me zjarrin zëmbërat tona.

(CT – XI – f. 134)

Tjerë shembuj letrarë

Thot Pilati: *Mirrënie* ju e *kriqëzonie*..... E atà: *Mirre*, *mirre* e *vëre* ngriq.
(FZ – Viti i parë – 15 të shtatorit 1912, n. 30 – f. 4, sht. 1, r. 2 e 26,27)

Në kalivet shtejtë *ze* një'angonë /.../ Mos shash atë, e këtë *le* zakonë...
(NF – Codice – f. 55, vj. 78-80)

... *mirr* male e *le* horënë.
(NF – Codice – f. 59, vj. 194)

...*le* të qaset...
(NF – Codice – f. 116, XVIII, vj. 84)

Na të klahemi e ti *ruana*...
(CT – XLII – f. 172, XVIII, vj. 84)

Flëj, o i dashur, e mos *klaj*;
rri nde prëhër; mos *bën* vaj.
(CT – LXXXII – f. 222, str. 1, vj. 5,6)

Atë gjak të derdhet *le*...
(CT – XCIV – f. 266, vj. 337)

Bjernie këtu , se dua t'i pi gjakun...
(CT – Novelline popolari - XI – f. 445, r. 19)

Le kujdeset / e mejtimet; *leja* Aliut / ngashërimet, e me gazin, /.../ shpirtin tim *qeto*.
(Dheu – V -f. 200, vj. 250/254)

Të bukurit bijë t' mi
vemi na te perivoli,
sa të mbledhjëm një tufë lule.
- Pa *mblith* një degë mollë
për mua që jam e hollë.
- *Mblith* një degëzë kukuqe
për mua që jam e kuqe.
- Edhe *mblith* një degë dardhë
për mua që jam e bardhë.

(CT – VI – f. 8)

MËSIMI 31F

Format e pashtjelluara: pjesorja, paskajorja, përcjellorja.

Sosëm me *mënyrat e shtjelluara* (litisht: modi definiti), vje' më rarë me ato mënyra të foljes që ndërrojnë vetën (u, ti ai, ...) e numrin (njëjës e shumës), si kemi parë.

Naní vemi te *format e pashtjelluara* (litisht: modi indefiniti), vje' më rarë te format që ngë ndërrojnë e qëndrojnë gjithmonë ashtu si janë.

Zglith.

TE PURTELJA

Tue vatur te Purtelja e Gjinestrës tek e Para e Majit, kam mësuar shumë shërbise, që ngë ndëlgoja mirë kush isha më i vogël.

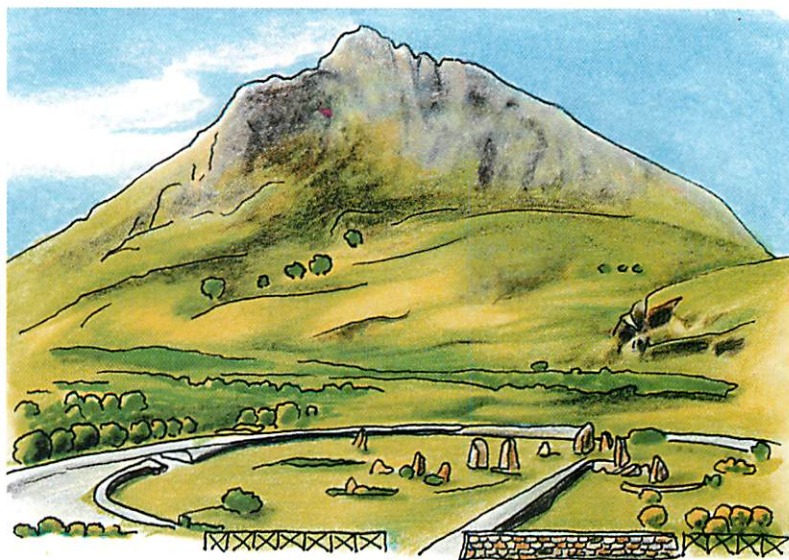
Purtelja e Gjinestrës ë vendi që të jep mundësinë të *shkosh* në mes të malevet sa të *veç* te Murtilat e të *vish* te Hora ka (nga) Murtilat.

“Purtele” vje' më rarë “derë e vogël”, ma (por) *thënë* për këtë “derë” në mes të malevet ngë i rri; ki' t' ish më mirë të *thëshjëm* “derë e madhe”.

Tue kërkuar te biblioteka komunale, *tue zgledhur* libre e *tue gjegjur* ata më pleq, mësova se te Purtelja e Gjinestrës, te Festa e të Parës së Majit të vitit 1947, banda Xhuliano shkrehu e vrau njëmbëdhjetë njerëz - gra, djelm e burra - e shumë vetë plagósi (ferirti), të Horës e të Murtilavet.

Sot kush shkon te Purtelja sheh përmendoren (monumentin) *bërë* me gurë të mëdhenj, që duken të 'shterë *vënë* shtuara o më glunj o *shturë* te dheu, si ndodhi tek ajo ditë e ligë të vitit 1947.

Ka Purtelja te njera anë ke faqen e madhe të Kometës e te jetra anë shpatullën plot me gurë të Picutës; ka (nga) del dielli mënd të *shohësh* panoramin e liqenit e te ku dielli humb duket edhe dejeti.

Çë janë

rarë, thënë, bërë, vënë, shturë, që zgloodhe te rrëfimi këtu lart ?

Janë *pjesore* (litisht: participi) të foljevet bie, thom, bënj, vë, shtie.

Vëre' tabelat.

PJESORJA

FOLJA “**kam**”

pasur

FOLJA “**jam**”

klënë

ZGJEDHIMI I

FOLJA “**kërkoni**”

kërkuar

ZGJEDHIMI II

FOLJA “**hap**”

hapur

ZGJEDHIMI III

FOLJA “**zë**”

zënë

Ca folje të parregullta te pjesorja:

I

vinj = (j)ardhur

II

flas = folur

jap = dhënë

shoh = parë

prier = pjerrë

thom = thënë

pres = pritur

vdes = vdekur

III

bie = prurë

bie = rarë

dua = dashur

ha = ngrënë

vete = vatur

Kur i vëmë “nyjën” përpara, nga **pjesorja** formohen:

✿ **ca emra asnjës**: të ngrënë, -it ; të folur –it; të nisur, -it; etj.

✿ **ca mbiemra**: i dashur, i pjerrë, i ngrënë, etj.

Ndo shembull letrar

... **të nisurit** çë nisem u, kat hijën ndër jush ulqë ...

(FZ – Viti i katërt 16 të mait 1915 , n. 13, f. 2, sht. 1, r. 5)

Të shkuarit çë shkoj këtë fat, ajo kish t' ish zonjë e madhe...

(CT – Novelline popolari –II, f. 357/358, r. e sprasmja e e para)

Vëre' naní *paskajoren* (litisht: modo infinito).

Te rrëfimi lart, që ë mirë të zgledhësh pameta, gjen këto veta të *mënyrës lidhore*, që tek na arbëreshë marrjën vendin e *paskajores* :

të shkosh, të veç, të vish, të thëshjëm, të shohësh.

Mëso.

Paskajorja te gluha shqipe formohet tuke i shtuar *pjesores* së foljevet pjesëzat “*për të*”.

Ca shembuj:

- shkonj : *për të* + pjesorja *shkuar* = për të shkuar
 - vete : *për të* + pjesorja *vatur* = për të vatur
 - vinj : *për të* + pjesorja *jardhur* = për të jardhur
 - thom : *për të* + pjesorja *thënë* = për të thënë
 - shoh : *për të* + pjesorja *parë* = për të parë
- etj.

Vëre' tablelet.

PASKAJORJA

(shqip)

FOLJA “*kam*”
për të pasur

FOLJA “*jam*”
për të klënë

ZGJEDHIMI I
FOLJA “*kërkonj*”
për të kërkuar

ZGJEDHIMI II
FOLJA “*hap*”
për të hapur

ZGJEDHIMI III
FOLJA “*zë*”
për të zënë

E sprasmja formë e pashtjelluar e foljevet thërritet **përcjellore**.

Tuke vrejtur rrëfimin më lart, shohjëm:

tue vatur, tue kërkuar, tue zgledhur, tue gjegjur
çë janë forma të përcjellores.

Arbërisht bëhet me pjesëzën “tue” o “tuke” (shqip: “duke”) bashkë me *pjesoren*.

Ca shembuj:

- ✿ shkonj : *tuke + pjesorja shkuar* = tuke shkuar
 - ✿ vete : *tuke + pjesorja vatur* = tuke vatur
 - ✿ vinj : *tuke + pjesorja jardhur* = tuke jardhur
 - ✿ thom : *tuke + pjesorja thënë* = tuke thënë
 - ✿ shoh : *tuke + pjesorja parë* = tuke parë
- etj.

Vëre’ tabelet.

PËRCJELLORJA

FOLJA “**kam**”

tuke pasur

FOLJA “**jam**”

tuke klënë

ZGJEDHIMI I

FOLJA “**kërkonj**”

tuke kërkuar

ZGJEDHIMI II

FOLJA “**hap**”

tuke hapur

ZGJEDHIMI III

FOLJA “**zë**”

tuke zënë

Sa njeh
pjesoren e foljes
mënd të bësh me lehtësi
(me façilità)
paskajoren
e
përcjelloren.

USHTRIME

Nënvizo te fjalitë më poshtë vetëm ato folje që të duken se janë *pjesore*, *paskajore* (*lidhore*), *përcjellore* e shkruaji veç.

- 1 - Sosur ushtrimet e matematikës, Marku dolli me Viton.
- 2 - Tue kënduar e tue kërcyer, Sara isht e vete të lozënj me Marën.
- 3 - Lënë më nj' anë biçikletat, Lia e Sonia zunë fill të jicjën më këmbë.
- 4 - **Bukur ë të veç te fusha të vjelësh te moi i otuvrit (tetorit)!**
- 5 - Marku, ngrënë broshinen e tij, mori të haj atë të të motrës, që, tue klarë, thërriti mëmën.

Në pjesore janë: sosur, _____

Në paskajore (lidhore) janë: _____

Në përcjellore janë: _____

MËSIMI 32F

Kuadri përmbledhës i foljes.

TABELJA E TË GJITHA MËNYRAVET ME TË GJITHA KOHËT ARBËRESHE

MËNYRA DËFTORE

8 KOHË

E TASHMJA
E PAKRYERA
E KRYERA E THJESHTË
E ARDHMJA

E KRYERA
E KRYERA E PLOTË
E KRYERA E TEJSHKUAR
E ARDHMJA E PËRPARME

MËNYRA LIDHORE

4 KOHË

E TASHMJA
E PAKRYERA

E KRYERA
E KRYERA E PLOTË

MËNYRA KUSHTORE

2 KOHË

E TASHMJA

E KRYERA

MËNYRA DËSHIRORE

2 KOHË

E TASHMJA

E KRYERA

MËNYRA URDHËRORE

1 KOHË

E TASHMJA

PJESORJA

1 FORMË

PASKAJORJA

1 FORMË

PËRCJELLORJA

1 FORMË

MËSIMI 33F

Zgjedhimi i foljevet ndihmëse.

TABELJA PËRMBLEDHËSE E ZGJEDHIMEVET TË FOLJEVET NDIHMËSE

FOLJA “kam”

MËNYRA DËFTORE

E tashmja

kam
ke
ka
kemi
kini
kanë

E kryera

kam pasur
ke pasur
ka pasur
kemi pasur
kini pasur
kanë pasur

E pakryera

kisha
kishe
kish
kishëm
kishët
kishën

E kryera e plotë

kisha pasur
kishe pasur
kish pasur
kishëm pasur
kishët pasur
kishën pasur

E kryera e thjeshtë

pata
pate
pati
patëm
patët
patën

E kryera e tejshkuar

pata pasur
(i rrallë)

E ardhmja

ka kem
ka kesh
ka ketë
ka kemi
ka kini
ka kenë

E ardhmja e përparme

ka kem pasur
ka kesh pasur
ka ketë pasur
ka kemi pasur
ka kini pasur
ka kenë pasur

Edhe: do kem ...

MËNYRA LIDHORE

E tashmja

të kem
të kesh
te ketë
të kemi
të kini
të kenë

E kryera

të kem pasur
të kesh pasur
të ketë pasur
të kemi pasur
të kini pasur
të kenë pasur

E pakryera

të kisha
të kishe
të kish
të kishëm
të kishët
të kishën

E kryera e plotë

të kisha pasur
të kishe pasur
të kish pasur
të kishëm pasur
të kishët pasur
të kishën pasur

MËNYRA KUSHTORE

E tashmja

ki' t' kisha
ki' t' kishe
ki' t' kish
ki' t' kishëm
ki' t' kishët
ki' t' kishën

E kryera

ki' t' kisha pasur
ki' t' kishe pasur
ki' t' kish pasur
ki' t' kishëm pasur
ki' t' kishët pasur
ki' t' kishën pasur

Edhe: de' (t') kisha ...

MËNYRA DËSHIRORE

E tashmja

paça
paçe
pastë (paçit)
paçim
paçit
paçin

E kryera

paça pasur
(i rrallë)

MËNYRA URDHËRORE

E tashmja

ki e kij
kini

PJESORJA

pasur

PASKAJORJA

për të pasur

PËRCJELLORJA

tue (tuke, duke) pasur

FOLJA “jam”

MËNYRA DËFTORE

E tashmja

jam
je
ë (isht, është)
jemi
jini
janë

E kryera

kam klënë
ke klënë
ka klënë
kemi klënë
kini klënë
kanë klënë

E pakryera

isha
ishe
ish
ishëm
ishët
ishën

E kryera e plotë

kisha klënë
kishe klënë
kish klënë
kishëm klënë
kishët klënë
kishën klënë

E kryera e thjeshtë

kleva
kleve
kle
klemë
kletë
klenë

E kryera e tejshkuar

pata klënë
(i rrallë)

E ardhmja

ka jem
ka jesh
ka jetë
ka jemi
ka jini
ka jenë

E ardhmja e përparme

ka kem klënë
ka kesh klënë
ka ketë klënë
ka kemi klënë
ka kini klënë
ka kenë klënë

Edhe: do jem ...

MËNYRA LIDHORE

E tashmja

të jem
të jesh
te jetë
të jemi
të jini
të jenë

E kryera

të kem klënë
të kesh klënë
të ketë klënë
të kemi klënë
të kini klënë
të kenë klënë

E pakryera

të isha
të ishe
të ish
të ishëm
të ishët
të ishën

E kryera e plotë

të kisha klënë
të kishe klënë
të kish klënë
të kishëm klënë
të kishët klënë
të kishën klënë

MËNYRA KUSHTORE

E tashmja

ki' t' isha
ki' t' ishe
ki' t' ish
ki' t' ishëm
ki' t' ishët
ki' t' ishën

E kryera

ki' t' kisha klënë
ki' t' kishe klënë
ki' t' kish klënë
ki' t' kishëm klënë
ki' t' kishët klënë
ki' t' kishën klënë

Edhe: dej' (t') isha ...

MENYRA DËSHIRORE

E tashmja

klofsha
klofshe
kloftë (klofshit)
klofshim
klofshit
klofshin

E kryera

paça klënë
(i rrallë)

MËNYRA URDHËRORE

E tashmja

ji
jini

PJESORJA

klënë

PASKAJORJA

për të klënë

PËRCJELLORJA

tue (tuke, duke) klënë

TABELJA PËRMBLEDHËSE E ZGJEDHIMIT VEPROR

FOLJET “zgjonj”, “mas”, “vë” o “vu”

MËNYRA DËFTORE

E TASHMJA

zgjonj	mas	vë
zgjon	man	vë
zgjon	man	vë
zgjojëm	masjëm	vëmë
zgjoni	mani	vëni
zgjojën	masjën	vënë

E KRYERA

kam	zgjuar	matur	vënë
ke	“	“	“
ka	“	“	“
kemi	“	“	“
kini	“	“	“
kanë	“	“	“

E PAKRYERA

zgjoja	masja	vëja
zgjoje	masje	vëje
zgjoj	masëj	vëj
zgjojëm	masjëm	vëjëm
zgjojët	masjët	vëjët
zgjojën	masjën	vëjën

E KRYERA E PLOTË

kisha	zgjuar	matur	vënë
kishe	“	“	“
kish	“	“	“
kishëm	“	“	“
kishët	“	“	“
kishën	“	“	“

E KRYERA E THJESHTË

zgjova	mata	vura
zgjove	mate	vure
zgjoi	mati	vuri
zgjuam	matëm	vumë
zgjuat	matët	vutë
zgjuan	matën	vunë

E KRYERA E TEJSHKUAR

pata	zgjuar	matur	vënë
	(i rrallë)		

E ARDHMJA

ka zgjonj	ka mas	ka vë
ka zgjosh	ka masësh	ka vësh
ka zgjonjë	ka masënj	ka vënj
ka zgjojëm	ka masjëm	ka vëmë
ka zgjoni	ka mani	ka vëni
ka zgjojën	ka masjën	ka vënë

E ARDHMJA E PËRPARME

ka kem	zgjuar	matur	vënë
ka kesh	“	“	“
ka ketë	“	“	“
ka kemi	“	“	“
ka kini	“	“	“
ka kenë	“	“	“

MËNYRA LIDHORE

E TASHMJA

të zgjonj	të mas	të vë
të zgjosh	të masësh	të vësh
të zgjonjë	të masënj	të vënj
të zgjojëm	të masjëm	të vëmë
të zgjoni	të mani	të vëni
të zgjojën	të masjën	të vënë

E KRYERA

të kem	zgjuar	matur	vënë
të kesh	“	“	“
të ketë	“	“	“
të kemi	“	“	“
të kini	“	“	“
të kenë	“	“	“

E PAKRYERA

të zgjoja	të masja	të vëja
të zgjoje	të masje	të vëje
të zgjoj	të masëj	të vëj
të zgjojëm	të masjëm	të vëjëm
të zgjojët	të masjët	të vëjët
të zgjojën	të masjën	të vëjën

E KRYERA E PLOTË

të kisha	zgjuar	matur	vënë
të kishe	“	“	“
të kish	“	“	“
të kishëm	“	“	“
të kishët	“	“	“
të kishën	“	“	“

MËNYRA KUSHTORE

E TASHMJA

ki' t' zgjoja	ki' t' masja	ki' t' vëja
ki' t' zgjoje	ki' t' masje	ki' t' vëje
ki' t' zgjoj	ki' t' masëj	ki' t' vëj
ki' t' zgjojëm	ki' t' masjëm	ki' t' vëjëm
ki' t' zgjojët	ki' t' masjët	ki' t' vëjët
ki' t' zgjojën	ki' t' masjën	ki' t' vëjën

E KRYERA

ki' t' kisha	zgjuar	matur	vënë
ki' t' kishe	“	“	“
ki' t' kish	“	“	“
ki' t' kishëm	“	“	“
ki' t' kishët	“	“	“
ki' t' kishën	“	“	“

MENYRA DËSHIRORE

E TASHMJA

zgjoftsha	matsha	vëftsha
zgjoftshe	matshe	vëftshe
zgjoftë	mathtë	vëftë
zgjoftshim	matshim	vëftshim
zgjoftshit	matshit	vëftshit
zgjoftshin	matshin	vëftshin

E KRYERA

paça	zgjuar	matur	vënë
		(i rrallë)	

MËNYRA URDHËRORE

E TASHMJA

zgjo	mat	vër
zgjoni	matni	vëni

PJESORJA

zgjuar	matur	vënë
--------	-------	------

PASKAJORJA

për të zgjuar	për të matur	për të vënë
---------------	--------------	-------------

PËRCJELLORJA

tue (tuke, duke) zgjuar	tue (tuke, duke) matur	tue (tuke, duke) vënë
-------------------------	------------------------	-----------------------

MËSIMI 35F

Zjedhimi vepror: folje kalimtare e jokalimtare.

Zglith mirë këto fjalë.

Marku **ka vatur** përjashta.

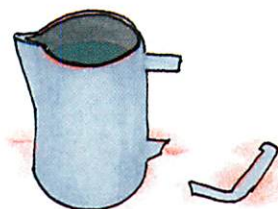
Gjergji **rrjedh**.

Sara **hëngri** dardhën.

Vito **çajti** kënatën.

Kemi parë njera më naní folje të “zgjedhimit **vepror**” (litisht: coniugazione attiva), ku mbiemri “vepror” na thotë çila ë e si ë “vepra” (litisht: azione) e foljes: ë “aktive”, vje’ më rarë se ë kryefjala çë “bën veprën”.

Shembull: Gjergji **rrjedh**.

Folja “rrjedh”, pra, ë folje **jokalimtare** (litisht: verbo intransitivo), përçë “vepra” (e të rrjedhurit) *qëndron* te kryefjala, te *Gjergji*.

Kur pra nga kryefjala “vepra” *shkon* (shqip: kalon, kalim, kalimtar) te “kundrina e drejtë” (litisht: complemento oggetto), kemi përpara nesh folje **kalimtare** (litisht: verbi transitivi).

Shembull: Vito **çajti** kënatën.

Vito, kryefjalë, “vepron” e “vepra” e tij shkon te “kundrina e drejtë”, çë ë *këната*.

Mëso mirë:

Folja çë na jep ndihmë të zgjedhojmë *kohët e përbëra* te *zgjedhimi vepror* ë folja ndihmëse “kam”, e me folje **jokalimtare** e me folje **kalimtare**.

Shembuj: Marku **ka** vatur përjashta = *jokalimtare*.

Sara **ka** ngrënë dardhën = *kalimtare*.

USHTRIME

Këtu ke pesë folje kalimtare e pesë jokalmtare; lidhi me kaselen që ti ndëlgon se isht ajo e tyrja.

zgleth

shkonj

pres

vete

stis

rri

gorromis

jik

përciell

qëndronj

folje kalimtare

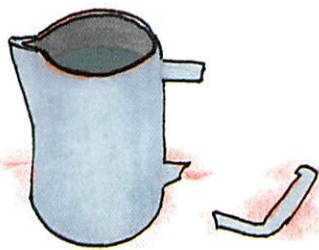
folje jokalmtare

MËSIMI 36F

Zgjedhimi pësor e vetvetor: njohuri të përgjithshme.

ZGJEDHIMI PËSOR

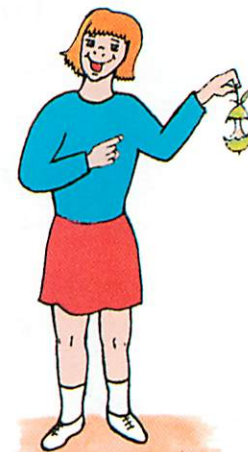
Nani zglith mirë këto fjalë.

Kënata **kle** **çarë** nga Vito.

Dardha **kle** **ngrënë** nga Sara.

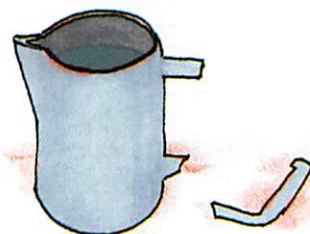
Kur kryefjala “pëson” (litisht: subisce) “veprën” e thënë te folja, atëherë kemi përpara nesh folje **pësore** e andaj zgjedhimin **pësor** (litisht: coniugazione passiva).

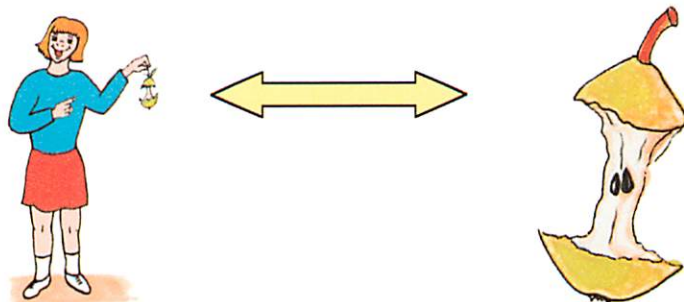
Shembull: Kënata **kle** **çarë** nga Vito.

Kënata, kryefjalë, “pëson veprën” e bërë nga *Vito*, që ë plotës vepruesi (litisht: complemento d’agente).

Kanë “zgjedhimin pësor” vetëm ato folje që janë “kalimtare”. Këtë mënd t’ë ndëlgojmë më mirë kur prierjëm **fjalinë veprorë** (aktive) në **fjalë pësore** e anasjelltas (litisht: viceversa).

Kështu: Vito **çajti** kënatën. > < Kënata **kle** **çarë** nga Vito.

Sara **hëngri** dardhën. > < Dardha **kle ngrënë** nga Sara

Mëso:

Folja që na jep ndihmë të zgjedhijm *kohët e përbëra* të *zgjedhimi pësor* është folja ndihmëse “**jam**”.

Shembull: Dardha **kle** ngrënë nga Sara.

USHTRIME

1 - Bëj pësore fjalitë këtu poshtë, që ndodhen të diateza veprorë.

Marku hëngri brumit të djeshëm.	_____ .
Sara me një thikë shpoi balunin.	_____ .
Përgjasha na poqëm misht dashi.	_____ .
Biçikletën e mori Marku.	_____ .
Kalin e qelli të fusha la' Gjerjgi.	_____ .

2 - Bëj veprorë fjalitë këtu poshtë, që ndodhen të diateza pësore.

Buka kle ngrënë ka (nga) qeni.	_____ .
Shpia kle stisur ka mas Gjergji.	_____ .
Dheu kle shitur ka noni i Markut	_____ .
Ushtrimet klenë bërë ka djali.	_____ .
Veja kle diganisur ka Sara.	_____ .

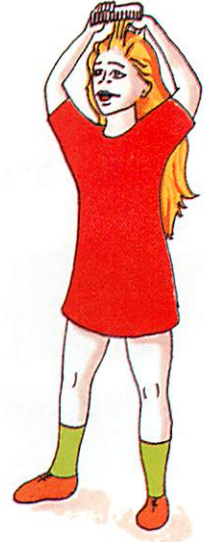
ZGJEDHIMI VETVETOR

E vëre' !

Gjergji **lahet**.

Sara **krihet**.

Marës, i vij **të hahej**!

Kur **kryefjala** bën një “vepër” që vete i sos asaj pameta, që bie mbi atë vetë, kemi përpara nesh folje **vetvetore** (litisht: verbi riflessivi) e andaj **zgjedhimin vetvetor** (litisht: la coniugazione riflessiva).

Te gluha arbëreshe e shqipe **zgjedhimi vetvetor** ë paraç si ai **pësor**.

USHTRIME

Shkruaj ti ca folje vetvetore, te të çilat ka duket se e bëma (vepra) e kryefjalës priret te kryefjala vetë:

qëllonem, stolisem,

MËSIMI 37F

Zgjedhimi pësor-vetvetor.

Zglith me vëmendje.

TE SHËN MITRI

Te Shë' Mitri, katedralja e Eparhisë së Horës (Eparhi, në të cilën janë mledhur edhe Munxifsi, Pallaci, Kundisa e Sëndastina), mbahen gjithë festat më të mëdha të besës katolike me ritin greko-bizantin.

Festa më e njohur ë ajo e Pashkëvet, me të cilën mbyllet “Java e madhe”.

Turistët mbjidhen te Hora te dita e Pashkëvet, ma (por) “Java e Madhe” thuajse nga ditë karakterizohet për disa liturgji.

Me të vërtetë, liturgjitë te klisja zënë fill të mbahen dy ditë më parë se “Java e Madhe”: tek e Shtunëja e Lazarit e tek e Diellja e Rombollidhëvet. Te vespri i të prëmtes këndonet “Lazari”, më parë te Klisja, pra përpara monumentit (përmendores) për ushtarët tanë që ranë te Lufta e parë Botërore 1915/'18, e pra te gjithë vendet ku djemtë e vajzat e korit janë ghrizur.

Tek e Diellja e Rombollidhëvet, Eparhu vëhet kaluar te ghajdhuri e shkon tue bekuar nëpër rrugët e Horës, njera te Shë' Mitri ku bëhet Pontifikali.

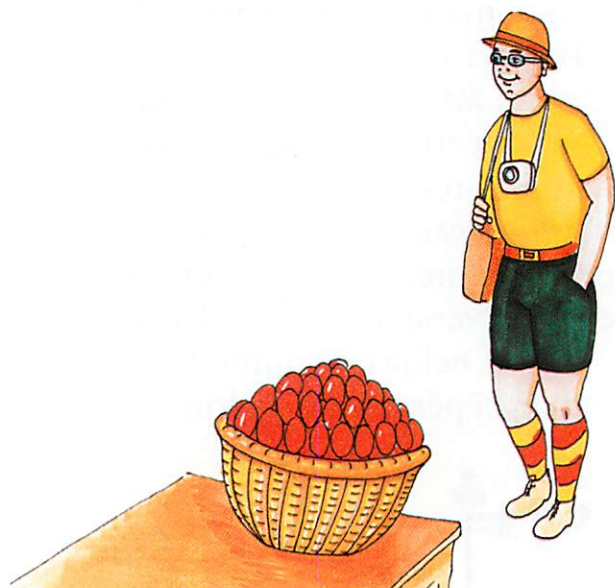

Tek e Injtja e Madhe te Pontifikali thuhet parkalesitë që la Yn' Zot kur Apostojvet i dha kungimin me bukë e verë e i (u) lahen nga Eparhu këmbët Apostujvet, që janë ca priftra tanë.

Tek e Prëmtja e Madhe menatnet *këndonen* “orët” e mbrëmanet, pas vesprit, *dilet* për proçesjonën e Krishtit vdekur.

Tek e Shtunëja e Madhe te Pontifikali *këndonet* lajmi (litisht: l’annuncio) i të fluturuarit të t’ Yn’ Zoti e te mesnata e të Dielljës *mbahet* liturgjia “Krishti u ngjall”.

Te Pontifikali i Pashkëvet vangjei *thuhet* me shtatë gluhë, sa të *kujtonet* se ai vangjei *ka jetë qellur* të gjithë anët e botës.

E Diellja e Pashkëvet *mblonet* me kullure (ngjyra) e me gëzim: vajzat tona *vishen* me kostumin tradicional; njerëzit, arbëreshë e të huaj, *ndihen* marrë nga një atmosferë të rrallë. Pra *mbjidhen* gjithë te qaca; atje *dhuronen* vetë e kuqe e festa *mbyllet* tue rrartur polezën (tue hedhur në short): një brez o një kurçetë për kë *u vesh* me kostumin e Horës së Arbëreshëvet.

Çë janë foljet me shkronja korsive

janë mbledhur, mbahen, mbyllet, mbjidhen, karakterizonet, këndonet, janë ghrizur, vëhet, bënet, thuhet, lahen, këndonet, dilet, këndonet, mbahet, thuhet, kujtonet, ka jetë qellur, mblonet, ndihen, mbjidhen, dhuronen, mbyllet, u vesh ?

Janë veta të kohëvet të zgjedhimit pësor-vetvetor.

TABELJA E ZGJEDHIMIT PËSOR - VETVETOR

FOLJET *zgjonem* o *zgjothem*, *matem*, *vëhem* o *vuhem*

MËNYRA DËFTORE

E TASHMJA

zgjonem	matem	vëhem
zgjone	mate	vëhe
zgjonet	matet	vëhe
zgjonemi	matemi	vëhemi
zgjonij	matij	vëhij
zgjonen	maten	vëhen

E KRYERA

jam	zgjuar	matur	vënë
je	"	"	"
ë	"	"	"
jemi	"	"	"
jini	"	"	"
janë	"	"	"

E PAKRYERA

zgjonsha	matesha	vëhesha
zgjonshë	mateshë	vëheshe
zgjonej	matej	vëhej
zgjoneshim	mateshim	vëheshim
zgjoneshit	mateshit	vëheshit
zgjoneshin	mateshin	vëheshin

E KRYERA E PLOTË

isha	zgjuar	matur	vënë
ishe	"	"	"
ish	"	"	"
ishëm	"	"	"
ishët	"	"	"
ishën	"	"	"

E KRYERA E THJESHTË

u zgjova	u mata	u vura
u zgjove	u mate	u vure
u zgjua	u mat	u vu
u zgjuam	u matëm	u vumë
u zgjuat	u matët	u vutë
u zgjuan	u matën	u vunë

E KRYERA E TEJSHKUAR

kleva	zgjuar	matur	vënë
kleve	"	"	"
kle	"	"	"
klemë	"	"	"
kletë	"	"	"
klenë	"	"	"

E ARDHMJA

ka zgjonem	ka matem	ka vëhem
ka zgjonesh	ka matesh	ka vëhesh
ka zgjonet	ka matet	ka vëhet
ka zgjonemi	ka matemi	ka vëhemi
ka zgjonij	ka matij	ka vëhij
ka zgjonen	ka maten	ka vëhen

E ARDHMJA E PËRPARME

ka jem	zgjuar	matur	vënë
ka jesh	"	"	"
ka jetë	"	"	"
ka jemi	"	"	"
ka jini	"	"	"
ka jenë	"	"	"

MËNYRA LIDHORE

E TASHMJA

të zgjonem	të matem	të vëhem
të zgjonesh	të matesh	të vëhesh
të zgjonet	të matet	të vëhet
të zgjonemi	të matemi	të vëhemi
të zgjonij	të matij	të vëhij
të zgjonen	të maten	të vëhen

E KRYERA

të jem	zgjuar	matur	vënë
të jesh	"	"	"
të jetë	"	"	"
të jemi	"	"	"
të jini	"	"	"
të jenë	"	"	"

E PAKRYERA

të zgjonsha	të matesha	të vëhesha
të zgjonshë	të mateshë	të vëheshe
të zgjonej	të matej	të vëhej
të zgjoneshim	të mateshim	të vëheshim
të zgjoneshit	të mateshit	të vëheshit
të zgjoneshin	të mateshin	të vëheshin

E KRYERA E PLOTË

të isha	zgjuar	matur	vënë
të ishe	"	"	"
të ish	"	"	"
të ishëm	"	"	"
të ishët	"	"	"
të ishën	"	"	"

MËNYRA KUSHTORE

E TASHMJA

ki' t' zgjonesha	ki' t' matesha
ki' t' zgjoneshe	ki' t' mateshe
ki' t' zgjonej	ki' t' matej
ki' t' zgjoneshim	ki' t' mateshim
ki' t' zgjoneshit	ki' t' mateshit
ki' t' zgjoneshin	ki' t' mateshin

ki' t' vëhesha
ki' t' vëheshe
ki' t' vëhej
ki' t' vëheshim
ki' t' vëheshit
ki' t' vëheshin

E KRYERA

ki' t' isha	zgjuar	matur	vënë
ki' t' ishe	"	"	"
ki' t' ish	"	"	"
ki' t' ishëm	"	"	"
ki' t' ishët	"	"	"
ki' t' ishën	"	"	"

MËNYRA DËSHIRORE

E TASHMJA

u zgjofsha	u matsha
u zgjofshe	u matshe
u zgjoftë	u mattë
u zgjofshim	u matshim
u zgjofshit	u matshit
u zgjofshin	u matshin

u vëfsha
u vëfshe
u vëftë
u vëfshim
u vëfshit
u vëfshin

E KRYERA

klofsha	zgjuar	matur	vënë
klofshe	"	"	"
kloftë	"	"	"
klofshim	"	"	"
klofshit	"	"	"
klofshin	"	"	"

MËNYRA URDHËRORE

E TASHMJA

zgjou	matu	vuru e vëru o vëhu
zgjonij	matij	vëhij

PJESORJA

zgjuar	matur	vënë
--------	-------	------

PASKAJORJA

për t' u zgjuar	për t' u matur	për t' u vënë
-----------------	----------------	---------------

PËRCJELLORJA

tue (tuke, duke) u zgjuar	tue (tuke, duke) u matur	tue (tuke, duke) u vënë
---------------------------	--------------------------	-------------------------

Me gjithë këto
çë dimë, e shihni
sa u kemi rritur ?

MËSIMI 38F

Mbi “foljen”.

Të kujtosb !

1 “Kam” e “jam” thuhet *folje ndihmëse* kur ndodhen përpara pjesores së foljevet.

Shembuj: *kam* larë, *jam* larë; *kisha* larë, *isha* larë; etj.

2 “Këpujore” thuhet folja “jam” kur lidh *kryefjalën* (emrin etj.) me *kallëzuesin emëror* (litisht: *predicato nominale*).

Shembull: Ti *je i mirë*.

Ti = kryefjalë

je = këpujë (litisht: copula)

i mirë = kallëzues emëror.

3 Folje “kalimtare” thuhet ajo që merr prapa asaj *kundrinën e drejtë*, që te forma pësore-vetvetore bëhet kryefjalë.

Shembull: Marku *hëngri* bukën. > Buka *kle ngrënë* ka Marku.

Marku = kryefjalë

Buka = kryefjalë

hëngri = kallëzues foljor

kle ngrënë = kallëzues foljor

bukën = kundrinë e drejtë.

ka Marku = plotës vepruesi

4 Folje “jokalimtare” thuhet ajo që ngë merr *kundrinën e drejtë* e veprimi qëndron te *kryefjala*.

Shembull: Marku *rrjedh*.

Marku = kryefjalë

rrjedh = kallëzues foljor.

5 Folje “njëvetore” thuhet ajo që përdoret vetëm te *veta e tretë* njëjës e shumës.

Shembuj:

a) Kali *hëngëllis*. Kuejt *hëngëllisjën*. Qeni *leh*. Qentë *lehjën*.

b) *Bie* (shi). *Fryn* (erë).

c) *Dihet* se Hora ë e Arbëreshëvet.

Duket se vemi mirë.

Dihet = fjali kryesore

se Hora ë e Arbëreshëvet = fjali e varur kryefjalore.

Duket = fjali kryesore

se vemi mirë = fjali e varur kryefjalore (litisht: *proposizione subordinata soggettiva*).

6 Folje “pavetore” ë folja që ka po *vetën e tretë* njëjës e ngë ka kryefjalë.

Shembuj: *Gjëmon*.

Bën tëtim.

SA JANË PJESËT E LIGJËRATËS ÇË NGË NDËRROJËN?

JANË PESË:

NDJAFOLJA, PARAFJALA, LIDHËZA, PJESËZA, PASTHIRRMA

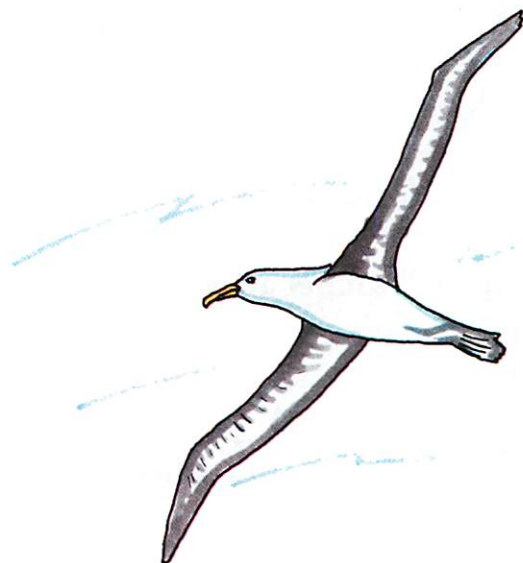
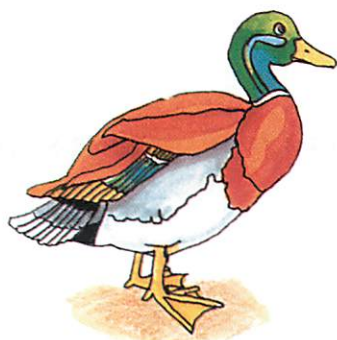
MËSIMI 1Nd

Ndajfolja.

Zglith këtë rrëfim.

RRETH HORËS

Sot këtu te Hora o më mirë rreth Horës, alarta e aposhta ku janë malet e ku ë liqeni, kanë zënë fill të vijën zoga që më parë ngë kishën jardhur kurrë, veç thomse ndo treqind vjet prapa e më shumë, kur voshqet antikë ishën ankora të tërë.

Çë vje' më rarë se vijën zogat? Vje' më rarë se ambienti ka më shëndet se më parë, përçë kemi më shumë arvullamë, megjithëse kemi edhe më shumë shpi këtë lart te Gamili, këtë poshtë te Shënjani e gjithasaj tëna, ndanëz e llargu.

Te vitet 50 (pesëdhjetë) aty rreth liqenit rriteshin po tri arvullamë, tri plepe, e aty te kampusanti i vjetër ndo shtatë qiparise; sot një kordele pinjollësh, plepesh, lisash, eukaliptesh rrethon liqenin.

Te dhromi i Sëndastinës te shtazhuna, *kur* bëj ajo vapë që të josëj *ajashta* e *abrënda*, ngë kishe *ku* të gjeje një thërrime hje në jicje më këmbë. *Sot* hjen e gjen përposh eukaliptevet, po kush ë që jec më këmbë? Ti sheh mdonjeri që jec më këmbë? *Ëj o jo? Jo!* E megjithatë të pëlqen, si shkon me makinën, të gjesh ca hje te dhromi i Sëndastinës *kur* bën vapë .

Më mirë sot se dje e e thomi: *më mirë nestër se sot*, në te gjindja rritet dashuria për ambientin.

Kështu më jerdhi të thëshja e *kështu* thashë.

**Çë janë gjithë ato fjalë shkruar me gërma korsive?
Janë ndajfolje**” (litisht: avverbi).

Ndajfolja ë ajo pjesë e pandërrueshme e ligjëratës që shërben të caktonjë (determinarënj), të plotësonjë o të ndërronjë më pak o më shumë atë që do të thomi me foljen, me mbiemrin o me ndajfoljen.

Ndajfoljet te rrëfimi më sipër ndahen kështu:

● **të vendit:** *këtu, ku, alarta, aposhta, këtë, poshtë, gjithasajtëna, ndanëz, llargu, aty, ajashta, abrënda; ca tjera* *atej, atje, këtej, këtë, lart, (a)mandajashta, (a)mandabrënda, mbatanë, përkrahu, sipër o sipër, jashtë, brënda, përpara, prapa, etj.*

● **të kohës:** sot, më parë, kurrë, prapa, ankora, kur, dje, nestër; **ca tjera:** naní, ndëvonë, pran, njize, gjithmonë, kurdoherë, gjithbashkë, gjithnjibashku, gjithnjiherje, sonte, natën, ditën, mbrëmanet e mbrëmënet, menatnet, kosdej, ngrystë;

● **të mënyrës:** më mirë, kështu; **ca tjera:** ashtù, bukur; lig, mirë; arbërisht, mjerisht

● **të sasisë** (litisht: quantità): më shumë, më; **ca tjera:** ndutu, pak, më pak, shumë, sa;

● **të pohimit** (litisht: affermazione): ëj; **edhe:** oraëj e araëj (**Sendastinë:** ara');;

● **të mohimit** (litisht: negazione): jo, ngë; së e s' (**më shumë shqip**);

● **të dyshimit** (litisht: dubbio): thomse; **ca tjera:** kushedì, ndoshta;

Kemi pra te të folurit e më shumë te gluha e shkruar disa **shprehje ndajfoljore** (litisht: locuzioni avverbiali):

● **të vendit:** rreth e rrotull;

● **të kohës:** për gjithmonë, një ditëz, natë e ditë o nat'e ditë, n'dita n'dita, ditë për ditë, javë për javë, vit për vit, një ditë e një orë, etj.;

● **të mënyrës:** abarkeza, abrëndazë, akatrakëmbëza, ashtù ashtù, copa copa, dalë e dalë o dal'e dalë, dorë më dorë o dora dora, drej për drejt, glu më glu, gojë më gojë, kështu e kështu, krah për krah, më këmbë, valë e valë o val'e valë, etj.; **e këto:** nj' e një, dy e dy, tre e tre, katr' e katrë, pes' e pesë, etj.;

● **të sasisë:** a pancata (**shqip:** me bollëk, sa të duash);

● **të pohimit:** éngjeq.

SHËNIM.

Edhe **ndajfolja ka shkallët si mbiemri.**

Shembuj: mirë, më mirë, shumë mirë;

pak, më pak, shumë (më) pak;

etj.

Vëre' edhe këtë sistem të ndari të ndajfoljevet sipas formimit.

Kemi:

● **ndajfolje të parme** (litisht: avverbi primitivi), vje' më rarë se ngë vijën nga tjera fjalë të ligjëratës:

afër, ashtù, atje, aty, kështu, këtej, këtu, lart, llargu, mirë, pas, posht o poshtë, prapa, sonte, sot, etj.;

● **ndajfolje të prejardhura** (litisht: avverbi derivati), që vijën nga tjera pjesë të ligjëratës:

● **nga emra:** abarkëza (bark, -u), arbërisht (arbëresh, -i), ditën (ditë, -a), menatnet (menatë, -a), mbrëmanet (mbrëmë, -a), natën (natë, -a), një ditë, një natë, prëmë (mbrëmë, -a), rreth (rreth, -i), rrotull (rrotull, -a), vjet (vit, -i), etj.

● **nga mbiemra:** bukur (i bukur), drejt (i drejt), fort (i fort), lig o lik (i lig), mirë (i mirë), rëndë (i rëndë), rrallë (i rrallë),

● **nga folje:** ftohtë (ftoh), ngrohtë (ngroh), ngrystë (ngrys), thatë (thanj), etj.

● **ndajfolje të përngjitura** (litisht: avverbi composti) që daljen tuke ngjitur dy o tri pjesë të ligjëratës:

atëherë	>mbiemri atë + emri herë, -a;
gjithmonë	>mbiemri gjithë + emri mon, -i;
gjithnjë	>mbiemri gjithë + numërori një;
gjithnjibashku	>mbiemri gjithë+nyja e pacaktuar një+ndajfolja bashkë
gjithnjiherje	>mbiemri gjithë+nyja e pacaktuar një+emri herë, -a
gjithasajtën	>mbiemri gjithë + ndajfolja asajtën
kudo	>përemri ku + folja do;
kurdoherë	>ndajfolja kur + folja do + emri herë, -a;
ndërkaq	>parafjala ndër + ndajfolja kaq;
ngaherë	>mbiemri nga + emri herë, -a;
rrallëherë	>ndajfolja rrallë + emri herë, -a;
sado	>përemri sa + folja do;
etj..	

SHËNIM.

Mos ndërro disa **ndajfolje** me **parafjalët** paraç.

Për shembull: “ndanëz” mënd të jetë

ndajfolje: Më rri **ndanëz**.

e parafjalë: **Ndanëz** meje rri Pali.

Ca tjera janë këto: afër, llargu, rreth.

USHTRIME

Vër te vendi që i nget këto ndajfolje: abarkëza, ngaherë, kudo, sot, rrallë.

- 1 - Mikun tim që rri Torino e shoh _____.
- 2 - Fëmija jiku ka djeba e jicëj _____.
- 3 - _____ ka përpiqem me miqtë.
- 4 - _____ më thotë se ë mik jimi.
- 5 - Mënd t'e kërkosh _____, ma pendën e zbore.

Shembuj letrarë.

E të bijët e rregjëris ka t' jen shtur te të më-t-errtit **mantajáshta**...
(E.Z. – Viti i parë – 23 të kjershorit 1912, n. 18, faqe 1, sht. 21, tek e sprasmja)

Ki, si pati këtë urdhurim, i shtu në fulaqi **abrëndazë** e i shtrëngo i këmbët e 'tyre te druri.
(E.Z. – Viti i katrët - 9 të mait 1915, n. 12, faqe 2, shtyllë 1, radhë 18, 19, 20)

Po **mjerisht**, thonë të Shkruamet Shejte, si vdisëj Gjiku populli pameta bij te mëkata..
(E.Z. – Viti i katrët - 28 të shkurturit 1915, n. 2, f. 3, sht. 2, r. 10/12)

Gjithnjiherie jerdhi një dhe-tundie...
(E.Z. – Viti i katrët - 9 të mait 1915, n. 12, faqe 2, shtyllë 1, radhë 23, 24)

E kështu bëri për dizetë ditë, **menatënet** e **mbrëmanet** ...
(E.Z. – Viti i katrët - 9 të mait 1915, n. 12, faqe 4, shtyllë 1, radhë 3, 4)

Ndëvonë i lypi ndjesë....
(C.T. – Novelline popolari, X – f. 426, r. 3)

Zglith e vëre’.

RRUGA PIETRO NOVELLI

Për mua si edhe për tyj janë thua jse të panjohura qantimët (bimët) e vogla që rriten te rrethi i Horës.

Te fushat, te arat, te rehjet, te gropat, njera (ngjer) te shpatullat e malevet e mbi majat, kemi aq shumë lloje barërash se i duhen tru t’i kujtosh të gjitha.

Rrëzë stratëvet (rrugëvet), mbi ndo vërë te muret e shpivët, buzë llavinarëvet, përposh gurëvet e disa herë sipër gurëvet, anë lumevet, ku ish ishtë, sheh qantimë (bimë) të gjelbëra (virdi) me ndo lule në majë.

I duhej të jicjëm bashkë me një ekspert që na thëshëj gjithë emret e barëravet që shihjëm!

Një herë më dhanë një numër të rivistës “Mondo Albanese” ku zgloodha sa barëra diljën glatë rrugës Pietro Novelli te ana e Shën Mitrit.

Nga faqja që zgloodha nxier këtë frazë: “Gjejëm urdhin, krietëzën, tërshërën, sulën, ashprelen, splitrin, graminjën, égjërën, krinjën, mutrërën, mëllagën, bukëljepurin”.

Te revista janë shkruar edhe tjerë barëra që rriten tue marrë ushqim (të ngrënë) nga ajo pak botë në mes të shkallunerës të (së) rrugës Pietro Novelli: “paporinë, dhiozmë e egër (që thomse ë menta e egër), gluhëkau, kërsbill, thundër, bar i erës, bukëvaj” e tjerë.

U pra vajta me një mik te rruga Pietro Novelli të shihja në barërat ishën atje si i kisha zgledhur te revista. Gjithë atje ishën!

Me mikun tim pashë dy llapsana prapa njëi shkalluni të çarë e pashë një vërrajnë nën një gur të pjerrë: llapsanat e vërrajnat i njoh se vete me nonin t’i mbjeth përplashta.

Çë janë

për, te, njera te (ngjer te), mbi, rrëzë, buzë, përposh, sipër, anë, me, në, bashkë me, glatë, nga, në mes, prapa, nën?

Janë **parafjalë** (litisht: preposizioni).

Parafjala ë ajo pjesë e pandërrueshme e ligjëratës që shërben të na thetë çilën ndërlidhje kanë dy fjalë tek e njëjta fjalë.

Thuhet **parafjalë** përçë vuhet gjithmonë “para (përpara)” emrit, numërorit, përemrit.

Parafjalët mënd të jenë:

- ✿ **të thjeshta:** mbi, me, më, ndër, në, nën, nga (ka), pa, për, prej, te e tek, etj.;
- ✿ **të përngjitura** (litisht: **composte**): mbatanë (mbë+atë+anë), nëpër (në+për), përkrahu (për+krahu), përmbi (për+mbi), përpara (për+para), përposh (për+posht), sipas (si+pas), etj.;
- ✿ **me origjinë emrash:** ballë, buzë, faqe, mes, rrëzë;
- ✿ **me origjinë ndajfoljesh:** brënda, glatë, jashtë, kundra, ndanëz, llargu, etj.;
- ✿ **lokucione:** bashkë me, ndanëz, në mes, njera te (ngjer te), në vend (të), për në, për në mes, etj.

Parafjalët mbajën emrin, numërorin, përemrin në rasat emërore, gjinore, kallëzore, rrjedhore.

- **me emëroren e shquar e të pashquar:** nga, ka e kak (o nga e ngak), te e tek.

Shembuj: Nga dita e parë shkolla më pëlqeu.

Vinj ka (nga) Palerma.

Kak (ngak) na mos prit vetëm fjalë.

Sara ë te shpia.

Vete te Hora.

Eja tek u.

- **me gjinoren e shquar:** në vend (të), për hir (të) (litisht: grazie a).

Shembuj: I vëllai vate të shërbej në vend të prindit.

Për hir të mikut gjeti maçën e zbjerrë.

- **me kallëzoren e shquar e të pashquar:** bashkë me, mbi, me, më, ndër, në, nën, ndër, pa, për, për në, nëpër.

Shembuj: Jim vëlla rri bashkë **me** mua.
 Eja **me** mua te skolla!
 Kërcej (sotarëj) **me** gëzimin.
Më 12 tetor 1492 u zbulua Amerika.
 Buka ë **mbi** tryes (tryezë).
 Hora ë më e madhja **ndër** horët arbëreshe.
 Sara ë **në** (**ndë**) shpi.
 Maçi ë **nën** tryes (tryezë).
 Rrijti një ditë **pa** bukë e **pa** ujë.
Për mua e **për** Markun dy broshine!
Për nestër kam shumë ushtrime (kompiti).
 Ngë dua njeri **për në** këmbë.
 Vemi tue jecur **nëpër** rrugët e Horës.

● **me rrjedhoren e shquar e të pashquar:** buzë, drejt, kundër e kundra, ndanëz, në mes, llarg e llargu, mbatanë, ndaj, ndër, për, pajt, pas, përpara, përposh, prapa, prej, rrëzë, sipër e sipra o asipra, veç, rreth (litisht: intorno).

Shembuj: **Buzë** lumit rriten lule të egëra.
 Jecëm **drejt** kursit Kastrioti.
 Qeni u sul **kundra** meje.
Ndanëz meje rri Sara.
Në mes voshkut (pyllit) pashë ca kupurdha.
Llargu Horës Marku ndien nostalgji.
Mbatanë lumit kemi një copë dhe.
 Pali qillet (kumpurtaret) mirë **ndaj** miqvet.
Ndaj (litisht: verso) të gdhiri zogat zënë fill cicërimat.
Ndër nesh ndëlgonemi.
 E zura **për** qafje.
Pajt meje e pate dhuratën.
Pas vitit 1488 u stis Hora.
 Markun e pashë **përpara** kafeut.
 Maçi u fsheh **përposh** tryesës.
 Sara rri **prapa** Shën Gjergjit.
Prej jush ngë e prisja.
Rrëzë shpisë e kam kopshtin.
Sipër qeramidhevet të shpisë zogat stisën folenë!
Veç Markut ngë jerdhi njeri.
 Fluturat fluturojnë **rreth** lulevet.

USHTRIME

Vër këto parafjalë përpara rasës ç' i nget: me, kundra, përposh, te, rrëzë, për, në mes.

- 1 - Maçi u fsheh _____ tryesës.
- 2 - _____ Hora vijën shumë turistë.
- 3 - _____ mua mënd të veç kudo.
- 4 - _____ lumit rriten lule t' egëra.
- 5 - Janë të gjithë _____ meje !
- 6 - _____ mikun tim nestër ka vete Palermë.
- 7 - Hora kle stisur _____ të malevet.

Ca shembuj letrarë.

... ki t' durojën **pajt** Vangjejit...
(FZ - Viti i parë - 14 të korrikut 1912 - n. 21, f. 2, sht. 1, r. 3)

Përse në u ju helmonj, kush pra isht ai çë do t' të gëzonjë mua, veç se ai çë kle **ngak** u helmuar?
(FZ - Viti i parë - 1 e shtatorit 1912, n. 28, f. 3, sht. 2, r. 20)

Tek ai qëro u hip Iisui **në** Jerosolím.
(FZ - Viti i parë - 28 të prillit, 1912, n. 10, f. 1, sht. 1, r. 1)

... shumë patën besë **tek** in' Zot.
(FZ - Viti i parë - 28 të prillit, 1912, n. 10, f. 3, sht. 2, e sprasmja)

Tek ato ditë **për** duarshit e Apostojëvet **te** gjindja bëneshin shumë shengje e famasmë...
(FZ - Viti i parë - 11 të prillit 1915, n. 11, f. 1, sht. 1, r. 1)

Zgjidhëni një burrë **ndër** jush sa t' luftonjë **me** mua...
(FZ - Viti i katrët - 9 të majit 1915, n. 12, f. 3, sht. 2, Dhiata e vjetër)

... **nd'** **anëzë** Romës...
(FZ - Viti i parë - 15 të shtatorit 1912, n. 30, f. 3, sht. 1, r. 5)

...ka t' hijën **ndër** jush ulqë
(FZ - Viti i katrët - 16 të majit 1915, n. 13, f. 2, sht. 1, r. 6)

... ai isht burrë i ler e i rritur **ndër** lufta...
(FZ – Viti i katrët - 9 të maimit 1915 , n. 12, f. 4, sht. 1, r. 16)

... pameta **ndër mes** të Israelit hiri urdhëri ...
(FZ – Viti i katrët - 28 të shkurtit 1915 , n. 2, f. 3, sht. 2, r. 8)

... u i rrodha prapa e i shkula delen **nga** grika e pran i zura **për** qafje e i vrava.
(FZ – Viti i katrët - 9 të maimit 1915 , n. 12, f. 4, sht. 1, r. 22, 23)

... si e pa e vërrejti **çë te** kriet **njera te** këmbët ...
(FZ – Viti i katrët - 9 të maimit 1915 , n. 12, f. 4, sht. 1, e sprasmja)

“E çë jam qen u, çë vjen **kundra** meje **me** shkopin? ...”. Po Davidi u përgjeq Filisteut:
“Ti vien **kundra** meje **me** shpatë e **me** shtizë; e u vinj **kundra** teje **në** embër të t’in Zoti ...
Sot Zoti të jep **te** duart time ...”.
(FZ – Viti i katrët - 9 të maimit 1915 , n. 12, f. 4, sht. 2, r. 2/12)

Edhe **për në mes** t’juve do t’ ngrëhen burra tue mbësuar të shtrëmbëra ...
(FZ – Viti i katrët - 16 të maimit 1915 , n. 13, f. 2, sht. 1, r. 7)

Farje së nderme **në** Kuntisë u bi
Kolë Ketta, vllastar i t’ arbit dhe;
shkoi **n’** Palermë pra **tek** e Arbit shpi,
ç’e reshti, si zogun rep **ndë** folé.
(CT –VII, f. 328, str. 1))

Mbi ndo një muaj, atë e bën dhendërr ...
(CT – Novelline popolari, 1 – f. 353, r. 13)

... kujtoj se kish t’ish e mirë **për** t’ë ...
(CT – Novelline popolari, 1 – f. 353, r. 14,15)

Dielli u fal jetjes / **brënda** dejtut vate u fshoh; / e këta njerzë, **vëç** të falin / hort e tire andaj-
andaj, / gjith u pruartin **nka** Lemi...
(FCG – MT – f. 25/26, Canto XVII, vj. 1-5)

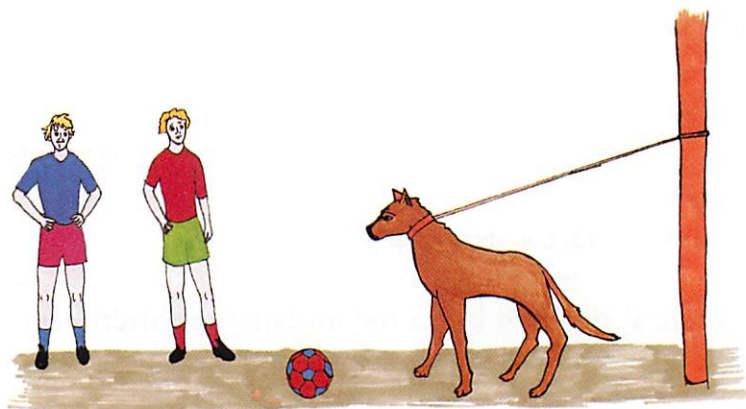
Shkulën bronja, gardankafa, / kulumbrí, kokuta e ferre, / e çë i vijën **për ndë** duar / çë i
cënojnë po glishtrat.
(FCG – MT – f. 30, Canto XIX, vj. 7-10)

... tue glar t’in’ Zoti **paj** të Besës.
(AGS – Libri i Kreshmëvet, vëllimi 1 – f. 24, r. e sprasmja)

Zglith e vëre’.

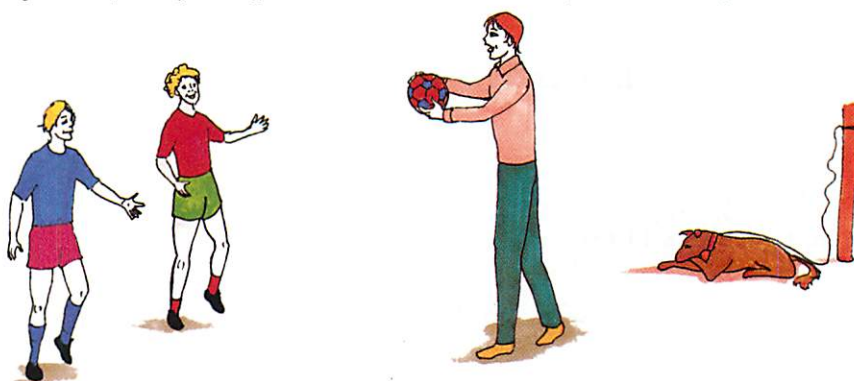
QENI E BALUNI

- O ti o u! – i thashë Markut, kur më pyeti kush ki’ t’ vej e mirrëj balunin, çë kish vatur e sosur ndanëz njëi qeni, çë lehëj kundra neve te një kopsht.

Zë áje o ngë zë áje qeni? Marku e u e vërejëm e ngë tundeshim. *Megjithatë*, i thashë Markut se balunin vej’ e e mirrja u, se u isha më i hollë e rridhja më fort.

Marku m’u përgjegj se ai e dij se ish më i trashë se u, *ma (por)* ish edhe më i fuqishëm; *andaj* të dy bëjëm po të folura e mosnjeri tundej.

Ma (por) né u (as) né (as) Marku bëme heronjtë, se jerdhi i zoti i kopshtit e i qenit e na i thamë të na jipëj balunin.

Edhe këtë:

KAFSHËT SHTËPLAKE

Çë kur leva mënd të thom se më pëlqejën më shumë qentë, *megjithëse* më pëlqejën edhe maçet.

Me qentë ndodhem një thërrime më mirë, *përçë* mënd t’i qellësh me tij kudo e mënd t’i luash bashkë *aqë* se disa herë të duken se janë më shumë miq se miqtë.

Maçet ngë i duhet gjë *sa* t'i duash mirë, ma (por) ato qëndrojnë si të egëra, *skurse* (*sikurse*) ë ndo gjagjë që i mban llargu, *edhe kur* i ke ndanëz.

Në ke një qen o një maçe, e ndëlgon mirë atë që do të thom, *përçë* kam besë *se* edhe ti kërkon të njohësh mirë animejt (kafshët) që rrojnë me njerëzit. E ti e di *se* kafshët shtëpiake (e shpisë, domestike) na bëjnë kumpanji (shoqëri) *sa* të kenë ngak na dashuri e kujdes.

Çë janë

o ... o, o, e, megjithatë, ma (por), edhe, andaj, né (as) tek i pari rrëfim e

çë janë

çë kur, se, megjithëse, përçë, aqë se, sa, skurse (sikurse), edhe kur, në tek i dyti rrëfim?

Janë *lidhëza* (litisht: congiunzioni).

Lidhëza ë ajo pjesë e pa ndërrueshme e ligjëratës që shërben të lidhënj dy fjalë, dy o më shumë mendime me të cilët bëhet ligjërata.

Lidhëzat mënd të jenë:

● të parme (litisht: congiunzioni primitive): as, dhe, e, edhe, në, o, po, por;

● jo të parme:

☀ të dala nga tjera pjesë të ligjëratës:

nga përemri: që, sa, se;

nga ndajfolja: ku, kur, nga, si, veç;

nga folja: do, klotë;

nga mbiemri: gjah (gjallë; si; siçilljan: preçisu);
etj.

☀ të përngjitura:

nëse (lidhëz+lidhëz), sesa (lidhëz+lidhëz),
kurse (lidhëz+lidhëz), posa (lidhëz+lidhëz),
porsa (lidhëz+lidhëz), porse (lidhëz+lidhëz),
porsi (lidhëz+lidhëz), sikur (lidhëz+lidhëz),
sikurse (lidhëz+lidhëz+lidhëz); mbasi (parafjalë+lidhëz),
ndërsa (parafjalë+lidhëz), ngase (parafjalë+lidhëz),
megjithëse (parafjalë+përemër+lidhëz);
megjithatë (parafjalë+përemër+përemër), etj.

✿ **lokucione lidhëzore:**

aqë sa, ashtu edhe, çë kur, edhe në, ngaherë çë,
në kloftë se, njera (ngjer)kur, për shkak se; sa herë çë,
vetëm se, vje' më rarë, vje' më thënë, etj.;
kloftë...kloftë, jo vetëm...por edhe, si...ashtu edhe,
le se...por edhe, etj..

Lidhëzat te funksioni sintaksor ndahen kështu:

● **lidhëza bashkërenditëse** (litisht: congiunzioni coordinative), vje' më thënë se lidhjen dy fjalë o dy mendime të pavarur (litisht: indipendenti); shembuj:

O ti o u!
Zë aje o ngë zë aje qeni?
Marku e u e vërejëm e ngë tundeshim.

O ti o u! = $\frac{o \text{ (vete)} \text{ ti}}{1} \frac{o \text{ (vete)} \text{ u}}{1}$ > janë dy fjalë të pavarura >

njera ngë varet nga jetra, ma të dya rrinë lidhur tek i njëjti nivel me ndihmën e lidhëzës “o”.

● **lidhëza nënrenditëse** (litisht: congiunzioni subordinative), vje' më thënë se lidhjen dy o më shumë mendime, të të cilëvevet njeri varet nga tjetri; shembuj:

Thom se më pëlqejën më shumë qentë.

Thom

1 se më pëlqejën më shumë qentë > janë dy fjalë ku e para ë
2

ajo çë mban shtuara ligjëratën e e dyta ajo çë varet (dipindir) nga e para me lidhëzen “se”.

Vëre' naní ca lidhëza të të dy grupevet.

LIDHËZA BASHKËRENDITËSE

✱ **lidhëza këpujore** (litisht: congiunzioni copulative):

- ♦ **pohore:** e, dhe, edhe, si, si edhe, e...e, do...do, si...si, si...ashtu edhe.

Shembuj:

Marku e Sara janë miq.

Me ne te festa jerdhi edhe Mara.

Marku ë i rrallë e për burrëri e për butësi.

Marku ë i rrallë si për burrëri si për butësi.

Marku ë i rrallë si për burrëri ashtu edhe për butësi.

- ♦ **mohore:** as (litisht: né), as...as (litisht: né...né), as edhe (litisht: neanche).

Shembuj:

Qeni jynë as hengri as deshi të pij.

Maçja jonë ngë do as të hanj as të pie.

Maçja jonë ngë do as të hanj as edhe të pie.

SHËNIM

Arbërisht, te gluha e përditshme, na thomi te vendi i "as, as...as, as edhe":

Qeni jynë né hëngri né deshi të pij.

Maçja jonë ngë do né të hanj né të pie.

Miku jynë ngë hëngri né manku deshi të pij.

Miku jynë né hëngri né manku deshi të pij.

✱ **lidhëza veçuese** (litisht: disgiuntive): a (te letërsia), o, o...o, kloftë...kloftë.

Shembuj:

O ti o ul!

Kloftë qen kloftë maçe, u i dua gjithë mirë!

✱ **lidhëza kundërshtore** (litisht: avversative): kurse (sot arbërisht: mentri), ma (por), megjithatë, ndërsa (sot arbërisht: mentri), po, por, vetëm, vetëm se, etj.

Shembuj:

Ditën vete ku do, kurse natën vuhet e shkruan.

Vitoria do të lozënj, ma (por) Mara ngë do.

Vito ngë më flet, mëgjithatë u e dua mirë.

Marku ha brumit, ndërsa (mentri) vëren televizionën.

Pali ë një djalë i zgjuar, vetëm se skollë ngë do.

✱ **lidhëza përmbyllëse** (litisht: conclusive): andaj, prandaj (sot arbërisht: kuindi, perçò).

Shembuj:

Këto dardha janë të kalbëta, **andaj** qillja kujt t'i shiti.

✿ **lidhëza të shkallëzimit** (litisht: **comparative**): **jo** vetëm (se) ...**ma** (por) **edhe**, **jo** vetëm (se) ...**ma** (por) **manku** (as), **le se** ...**por** **edhe**, etj.

Shembuj:

Jo vetëm se bie shi, **ma** (por) **edhe** fryn ftohtë.

Jo vetëm se ngë do skollë, **por** **manku** (as) shëbërtirë.

Le se ngë do skollë, **por** **edhe** të bënë rrëmujë (batarí)!

✿ **lidhëza shpjeguese a sqaruese** (litisht: **dichiarative**): domëthënë, vje' më rarë, vje' më thënë, për shembull, si.

Shembuj:

Vito e Marku, **domëthënë** dy miq të vjetër, u zunë.

Ë një busull, **vje' më rarë** një strumet që na jep Veriun.

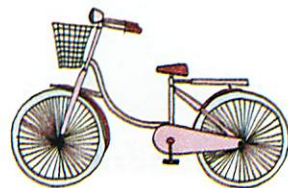
Vajzat, **për shembull** Mara e Sara, lozjen me pupat.

Miq të tim, **si** Marku e Vito, venë te skolla Palermë.

USHTRIME

Vër te vendi që i ngjet këto lidhëza bashkërenditëse: andaj, edhe, për shembull, o, por (ma).

- 1 - Thashë të vërtetën, _____ mosnjeri më pati besë.
- 2 - _____ **Sara nanë ka biçikletën.**
- 3 - Kjo biçikletë u çka, _____ ë mirë të e lësh më një anë.
- 4 - Djemtë, _____ Marku e Pali, zgledhën vetëm libret e skollës.
- 5 - Mara lot balunin po me Sarën _____ me Marien.

Shembuj letrarë

Shprehësia është **gjatë** ai që ka ethe: po dhizet të ket e po ngë ndien që bën.
(FZ – Viti i parë – 18 t' gushtit 1912, n. 26, f. 2, sht. 2, r. 4 nga e sprasmja)

... vjen më thënë se ajo zëmbërë është si një vent i hapur për që-do mëkatë, **kloft** e ndëshkme, **kloft** vdektare.

(FZ – Viti i parë, 13 tetorit 1912, n. 34, f. 2, sht. 2, r. 12/15)

Përandaj i duhet se na të vum më shumë kujdes ...

(FZ – Viti i katërt, 28 shkurtit 1915, n. 2, f. 2, sht. 1, r. 6)

... kish t' është e mirë për 'të, **do** për qozmë **do** për bukuri.

(CT – Novelline populare, 1 – f. 353, r. 15)

LIDHËZA NËNRENDITËSE

- ✿ **lidhëz fthilluese** (litisht: **esplicativa, dichiarativa**): se;

Shembuj:

Marku e di **se** Sara e do mirë.
Shërbesi ë **se** mosnjeri thotë gjë.

- ✿ **lidhëza kohore** (litisht: **temporali**): kur, sa, si, ndërsa (**sot arbërisht**: **mentri**), njera (ngjer) që, sapo, ngaherë që, më para se, që kur, etj.

Shembuj:

Rrini pa folë, **kur** flas u.
Sa del dielli, jeta zgjonet.
Si vjen Marku, vemi përjashta..
Ngë dua flas, **ndërsa** (mentri) ha.
Fol, fol, **njera** (ngjer) që ka lodhesh.
Sapo të pashë, jerdha tek ti.
Ngaherë që flet, gjithë shqirren me gaze.
Mirr borsën, **më para se** të vemi te supermerkati.
Që kur leu, Sara ë e bukur.

- ✿ **lidhëz qëllimore** (litisht: **finale**): sa;

Shembull:

Marku, **sa** të jarrënj i pari, rrjedh më fort se gjithë.

- ✿ **lidhëza shkakore** (litisht: **causali**): përçë, se, porsa, posa që, ngase, për shkak se (litisht: a causa di), etj.

Shembuj:

Dje ngë dolla **përçë** bij shi.
Dje ngë dolla **se** bij shi.
Porsa ngë pati miq, naní rri vetëm.
Posa që ngë do t' rrish me mua, u marr e vete.

- ✿ **lidhëza vendore** (litisht: **locative**): ku, ka o nga, kudo, kudo që, njera (ngjer) ku, etj.

Shembuj:

Ku rri Marku, rri Sara.
Ka (nga) vjen shiu, vjen era.
Shko **kudo** të shkosh.
Shko **kudo që** do t' shkosh.
U dua t' arrënj **njera** (ngjer) ku arruri miku jim.

✿ **lidhëza lejore** (litisht: **concessive**): megjithëse, ndonëse (litisht: **benché**), edhe përçë, etj.

Shembuj:

Megjithëse jemi miq, nganjeri ka trutë e tija.

Ndonëse jam i lodhët, do t' vij te festa.

Ky vend ë i mirë për ne, **edhe përçë** ngë kemi tjerë.

✿ **lidhëza kundërvënëse** (litisht: **antonimiche**): ndërsa (sot arbërisht: **mentri**), në, nëse, në vend se, sa rri të,

Shembuj:

Ndërsa Marku kla, Sara qesh.

Në Marku kla, Sara qesh.

Në vend se të gëzonet, Vito mërihet (o mbrihet).

Sa rri të gëzonet, Vito mërihet (o mbrihet).

✿ **lidhëza krahasore-mënyrore** (litisht: **comparative e modali**): sa, se, si, posí, sikurse e skurse, ashtú si, etj.

Shembuj:

Sa më shumë lurin, më pak e gjegjemi.

Bëri punën **se** më mirë ngë mënd.

Bëj shërbiset **si** të thashë.

Bëj shërbiset **posí** të thashë.

Pali shërben drurin **sikurse** ë mjeshtër.

Bëri shërbiset **ashtú si** i thashë.

✿ **lidhëza kushtore** (litisht: **condizionali**): në, nëse, kur, në isht se, etj.

Shembuj:

Në bie shi, ngë mënd të lozjem.

Kur të kish jardhur me ne, çë kishëm bërë ?

Në isht se thua ashtù, ashtù bëhet.

✿ **lidhëza rrjedhimore** (litisht: **consecutive**): sa, se, aqë sa, aqë se, çë, etj.

Shembuj:

Vito rrodhi **aqë se (sa)** jui bë e kuqe fixha (fytyra).

Marku u trëmb **aqë se** i shkaftuan (shkaktuan) lot.

U ngë jam ndo djalë **çë** lë shërbiset te gjyma.

✿ **lidhëza të përjashtimit** (litisht: **eccettuative**): veç se, vetëm se,

Shembuj:

Ngë mënd t' bëj gjë tjetër, **veç se** të klaj.

Foli mirë, **vetëm se** ngë i ndëlgova gjë.

☀ **lidhëza të pyetjes së zhdrejtë** (litisht: **interrogative indirecte**): në, përçë;
Shembuj:

Të pyeta **në** ke vatur Palermë.
Thuamë **përçë** bën këto shërbise.

☀ **lidhëza të dyshimit** (litisht: **dubitative**): në, ndëse o nëse;
Shembuj:

Ngë e di **në** ka i vete te festa.

USHTRIME

Vër te vendi që i nget këto lidhëza nënrenditëse: përçë, ngaherë që, megjithëse, sikurse, ku.

- 1 - Marku _____ lot me balunin, harron gjithqish.
- 2 - Dje ngë mbjodha kërrshitë, _____ zuri shiu.
- 3 - _____ jemi miq, Marku ngë do t' lozënj me mua.
- 4 - Sara flet _____ ë nje grua e madhe.
- 5 - **Qenin tim** _____ **e lë rri.**

Shembuj letrarë

... **megjithse** ish e varfërë edhe e vapkë, kish të martonej me të birin e rregjit.
(CT – Novelline popolari, 1 – f. 353, r. 7,8)

Vajza, **porsa** ngë pati tjetër **sa** t'i jipëj, mori e i dha një mbulesë të leshtë.
(CT – Novelline popolari, 1 – f. 353, r. 9, 10)

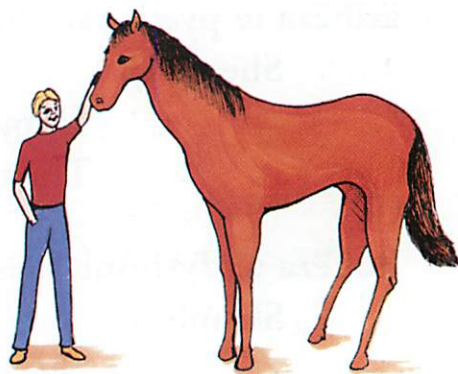
Porsanith jemi të gjithë të vdekjes, ... edhe rregji vate gjeti të parët...
(CT – Novelline popolari, 1 – f. 354, r. 4 nga e sprasmja)

MËSIMI 1Pj

Pjesëza.

Zglith e vëre’.

KALI

Kali ë një nga kafshët shtëpiake që dua më mirë, *pa* harruar se dua mirë edhe gjithë kafshët e buta e të egëra.

U një herë *u* vura kaluar te kali i të jatit të njëi miku jimi e *pa* *u* trëmbur jeca një bukur copë. U *dej’ t’* e lëja të rridhëj kalin, ma (por) miku jim më tha se ngë *ki’ t’* bëja lënësi.

Tue jecur kaluar ndihesha njetër: ndihesha i fortë si ata kauboj amerikanë, aqë i fortë se shtura një ulurimë si bëjnë ata. Ma kali *u* zmeks e zuri fill të rridhëj!

Këtë herë *u* zmeksa *u*, kur pashë se kali zuri fill të rridhëj, e kërkoja të mbaja fort retnat sa të bëja të qëndroj.

Miku jim si *pa* ashtu i shturi kalit një frushkullimë e ai qëndroj gjithëbashkë si kali i Zorrot.

Ma (por) *u* ngë isha Zorro, përçë si kali qëndroj gjithëbashkë, vajt’ e sosa te një trofë e madhe barërash e rashë butë.

Miku, kur *pa* se isha i tërë, *tue* qeshur, më pyeji: - *Ka* vuhesh pamet kaluar? U e vëreja e si *u* përgjegja, i thashë: - Nestër!

Megjithëse rashë ka kali, *u* kuejt i dua mirë e i kam lypur tatës të më blenj një, kur *do* të jem më i math.

Çë janë

pa (harruar), *u* (vura, trëmbur, etj.), *dej' t'*, *të*, *ki' t'*, *tue*, *ka*, *do* ?

Janë **pjesëza** (litisht: particelle).

Pjesëza ë ajo pjesë e pandërrueshme e ligjëratës, që shërben sa të marrjën formë disa mënyra të foljes.

Arbërisht **pjesëzat** janë këto:

- ✱ **dej'** për kohët e mënyrës kushtore;
shembull: **dej'** t' e lëja te rridhëj;
- ✱ **do** për format e kohës së ardhme; të mënyrës kushtore te letërsia;
shembull: **do** të jem më i madh;
- ✱ **ka** për format e kohës së ardhme;
shembull: **ka** vuhesh pamet kaluar?
- ✱ **kish** o **ki'** për format e mënyrës kushtore;
shembull: ngë **ki'** t' bëja lënësi;
- ✱ **pa** me pjesoren e pashtjelluar mohore;
shembull: **pa** harruar;
- ✱ **për** me emrin asnjans (çë vjen nga folja) për të formuar **paskajoren** ;
shembull nga gluhja letrare arbëro-shqipe: **për** të thënë;
- ✱ **të**, **t'** për mënyrën lidhore, kushtore, paskajore;
shembull: u **dej' t'** e lëja **të** rridhëj; ngë **ki' t'** bëja lënësi; për **të** thënë;
- ✱ **tue** o **tuke** me **përcjelloren** ;
shembull: **tue** jecur kaluar; **tue** qeshur;
- ✱ **u** me disa forma pësore-vetvetore të foljevet;
shembull: u një herë **u** vura kaluar; **u** zmeksa.

Vëre'!

Gramatikat shqiptare thonë se pjesëzat janë këto këtu poshtë e shumë të tjera; ti zgjidhi e mësoi, ato çë ngë njeh, edhe sa të qosësh fjalorin tënd.

As (litisht: né), bilé (litisht: anzi), gati (litisht: quasi), ja (litisht: ecco), jo, kushedí, madjé (litisht: anzi), mos, ndoshta (litisht: forse), ngjer, nja (litisht: circa), nuk (= ngë), pa, patjetër (litisht: senz'altro), pikërisht (litisht: precisamente), po, posí (= si jo; litisht: senz'altro, certamente), pra (litisht: dunque), që, qysh, rreth (litisht: attorno, intorno), sa, sapo, sikur, thujajse o pothuajse (litisht: quasi), vetëm, vetëm e vetëm, etj.

Arbërisht kemi ndo shprehje me “çë” e te letërsia ndoherë me “qysh”:

Çë (qysh) femijë dija të flisja dy gluhë.

Ato **çë** e **qysh** te gluhja jonë kanë funksion parafjalje.

USHTRIME

Vër te vendi që i nget këto pjesëza: tue, ka, do, pa, të.

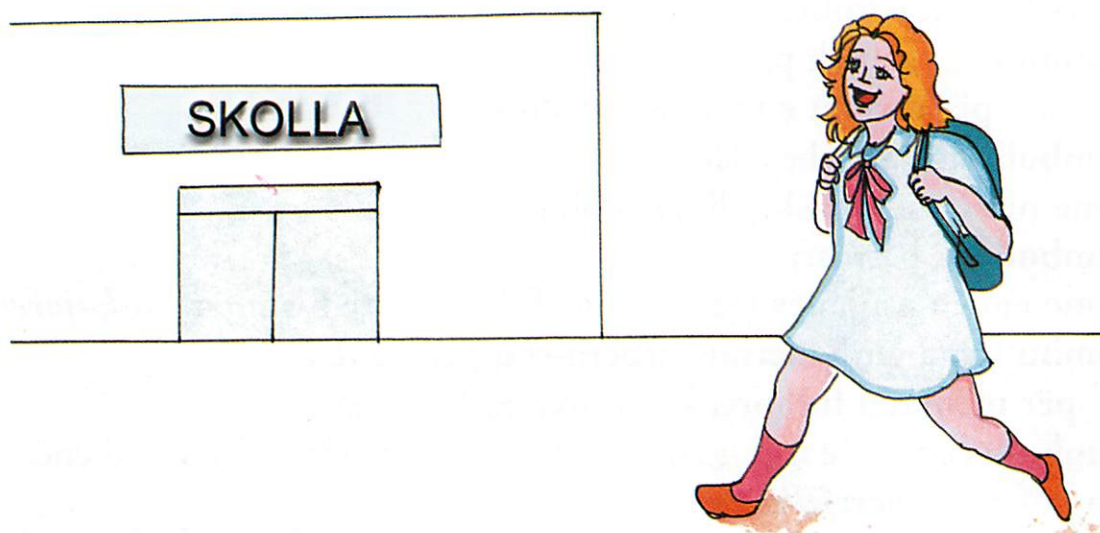
1 - Marku _____ t' vinjë me mua _____ lozënj balunin.

2 - Kur _____ vish e më gjesh?

3 - Sara vete te skolla _____ kënduar e _____ qeshur!

4 - Mori e vate _____ thënë gjë njeriu.

5 - Ai djalë ngë do _____ lozënj me tyj.

Ndo shembull letrar

Qysh atë herë ai, nga menatë, vëhej te dritësorëja e, **tue** qeshur, i këndoj së varfërës ...
(CT – Novelline popolari, I – f. 353, r. 16, 17)

Tue u dridhur ajo j-u përgjeq: - Prir syt për rreth e **do t'** e shohësh...
(CT – Novelline popolari, X – f. 422, r. 24, 25)

- **Do të** më vësh në lojë? Mos **të** më bësh **të** lodhem më; ndomòs mënt **t'** e harronj se ti je grua!
(CT – Novelline popolari, X – f. 423, r. 4, 5)

Rrim e vërrejëm **pa** bur gjë, **pa** thënë gjë, **pa** ftohur gojën...
(GS – Prose – III, f. 321, r. 12)

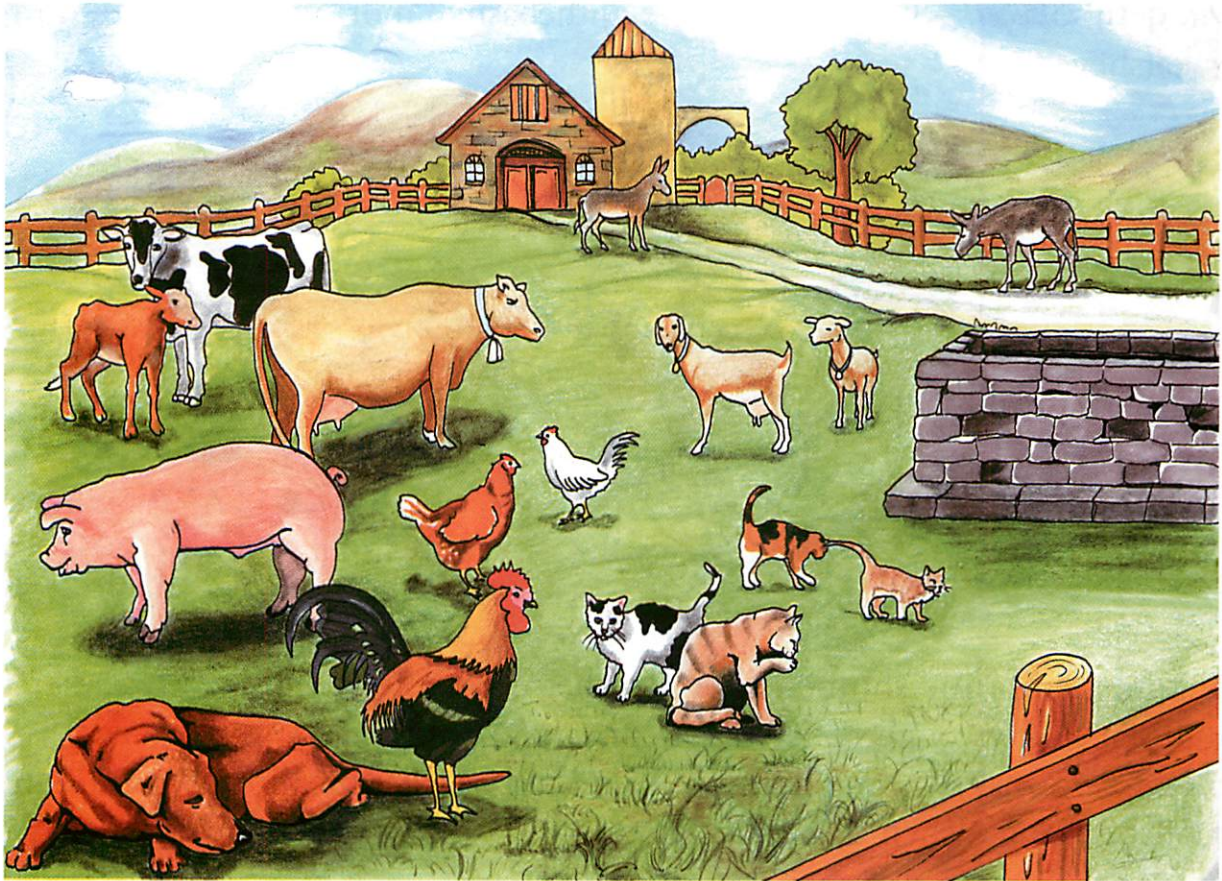
Për tri ditë e për tri netë, **pa** ngrënë, **pa** pir, **pa u** prëjtur kurr, ata vanë atej e këtej, alarta e aposhta **tue** vërrejtur gjithasajtëna, **tue** piejtur gjirivet...
(GS – Prose – x, f. 330, r. 10/12)

PASTHIRRMA

Zglith e vëre’.

TE MASARIA

Një ditë një mik jimi, Marku, më qelli te masaria e tij e atje pashë “arkën e Noeut”: një luzmë kafshësh që tundeshin, jicjën, rridhjën, vejën e vijën pa pasur bent (vend): pula, gjele, zogj, dhi, një derr, një gajdhur, një mushk, një pelë, dy lopë, një viç, pesë maçe e te një angonë tre qen, që flëjën me gjithë atë rrëmujë (kunfusjonë).

Si hyra te masaria jui fala kafshëvet: - *Mirëdita!*

E kafshët si shenjë gëzimi zunë fill të më faleshin nga njeri me vjershin e tij.

Gjeli zuri fill me një “*kirikikiiiii!*” që zgjoi dhjetë pallumbë: “*frë-frë-frë*” bëjën krahët e tyre.

Pra zunë pulat të kokorisjën: - *Kokodè, kokodè!*

Kur gjegji gjithë ata këndime, gajdhuri, pa pasur bëzonjë (nevojë) të ia lypje, zbylli grykën e pëlliti: - *Iiiààà, iiiààà!*

E u thashë: - *Mbre Marku, rroftë gajdhuri!*

Gajdhurit jui përgjegj lopa: - *Muuuuu! Muuuuu!* - e pela hëngëllisi: - *Ëëëëëëëëë!*

- *Oh, sa gëzim që më bëni!* - e i haristisa: - *Faleminderit!*

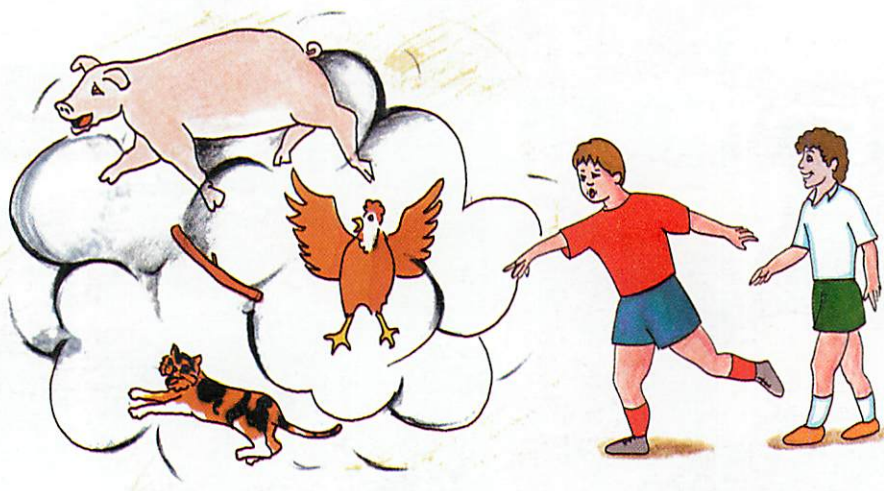
Pra gjithbashkë u zmol një erë, që thomse kish dishirim të mirrëj pjesë te këndimet e kafshëve, e zuri fill të fryj si e lënë: - *Fjuuuuuuuuuuuuu!*

Kur gjegjën frushkullimën e erës kafshët u tërbuan. Derri, tue vatur këtej e atej, hungëroj skurse ish e e thirjën: - *Iiiiiiiiiii!*

Qentë u zgjuan e tue kërcyer (sotartur) lehjën kundra gjithëve: - *Ba...ba...ba...!* - bëj njeri; e jetri: - *U...u...u...!*

I treti qen thomse ish i biri i tyre e kish marrë ca ka njeri e ca ka jetri: - *Ba...u, ba...u, ba...u!* - lehëj!

- *Ou, qetij! Shëëët!* - i uluriti Marku e gjithëbashkë mori një shkop e e shturi në mes kafshëve.

Shkopi trëmbi më shumë ankora kafshët e gjithë e gjithë maçet, që kërcyen, mjaullisën e jikën ka gjithë anët: - *Mjaaaaau! Mjaaaaau!*

- *Ha-ha-ha!* - qishja u, tue marrë pjesë te kori i rrallë, megjithëse më dishpëlqej për kafshët, që u kishën trëmbur.

Çë janë

Mirëdita!, mbre!, rroftë!, oh!, faleminderit!, ou!, shëëët! ?

Janë ***pasthirrma*** (litisht: interiezioni o esclamazioni).

Pasthirrma ë ajo pjesë e pandërrueshme e ligjëratës, që na shërben sa të dëftojmë në mënyrë të gjallë atë që ndiejmë (ndjenjat) me shprehje gëzimi, dhëmbje, etj.

Pasthirrmat onomatopeike o më mire *tingullimitimet* si *kikirikì, kokodè, mjaù, ha ha ha, etj.* na japjën shkruar ata që janë tingujt (litisht: i suoni), zëret, etj., të njerëzvet, të kafshëvet, të shërbisëvet, me një fjalë, të “jetës” te ku rrojëm.

Pasthirrma do gjithmonë pikëçuditësen (litisht: il punto esclamativo).

Pasthirrmat mënd të jenë:

- *të parme* (litisht: **interiezioni primitive**): a, e, ë, i, u, ah, eh, ai, ei, oi, mbre, etj.;
- *jo të parme, vje’ më thënë se vijën nga tjera pjesë të ligjëratës (emra, mbiemra, folje, etj.):* forca!, i mjeri!, mjerziu!, rroftë!, etj..

Pasthirrmat mënd të ndahen edhe sipas ndjenjës që shprehjën:

- ✿ **çudì** (litisht: **meraviglia**): ah!, oh!, u!, uh!, etj.
- ✿ **dhëmbje**: ái! ái!, oi! oi!, ui! ui!
- ✿ **dyshim** (litisht: **dubbio**): mah!
- ✿ **entusiazëm**: rroftë!, urra!
- ✿ **frikë o dre**: bóbo! bóbo!, pópo! pópo!
- ✿ **gëzim**: o!, ah!, oh!, urra!
- ✿ **lutje** (litisht: **preghiera**): o!, mrè! (**o** mërè! **o** mbrè! **o** morè!), moj!
- ✿ **nxitje** (litisht: **incoraggiamento**): forca!
- ✿ **padurim** (litisht: **impazienza**): ufa!, qafa!
- ✿ **pohim** (litisht: **affermazione**): majde!, majdhe!
- ✿ **përbuzje** (litisht: **disprezzo**): iii!, puh!
- ✿ **thirrje**: o!, more!, moj!

Shprehje pasthirrmore:

- ✿ **thirrje**: bekuar ti!, mjeri u!, mjeri ti!, etj.;
- ✿ **urim**: mirëdita, mirëmbërëma, natën e mirë, udha e mbarë! (litisht: buon viaggio!), mirë se na jerdhel!, mirë se ju gjeta!, ju bëfshit mirë!, etj.;
- ✿ **mallkim**: të zëshit hëna!, etj..

Pasthirrma onomatopeike o tingullimitime (te rrëfimi lart):

*kirikikiiiii!, frë-frë-frë, kokodë, iiiààà!, muuuuuuu!, ëëëëëëëëëë!, fjuuuuuuuuuuu!,
iiiiiiiiiii!, ba...u, ba...u, ba...u!, mjaaaaau!, ha-ha-ha!*

USHTRIME

1 – Vër te vendi që i nget këto pasthirrma: oh, mbrë, ju bëfshit mirë, mirëdita, ai! ai!

1 - _____, më dhëmb glishti!

2 - _____, sa qëro ka që ngë të shoh!

3 - _____ la' Gjergj, sot djemtë kanë gjithqish!

4 - _____ gjithëve!

5 - Hani, hani, e _____ !

2 - Lidh kafshët o gjërat me tingujt që dërgojën:

miu

zoga

qeni

maçja

dera

era

gazi

të diganisurit

çip, çip, çip

xërrrrrrrrrr

shëëëëëëëë

fjuuuuuuuuu

ha-ha-ha

ciu, ciu, ciu

bau, bau, bau

mjau, mjau, mjau

Shembuj letrarë

Të parën fjalë, **mërë** Teofil, e bëra mbi gjith atë që lisiu zu të bëj edhe të mësoj...
(FZ – Viti i katrët - 7 të prillit 1912 , n. 12, f. 4, sht. 1, r. 16)

Ajli! Dielli perëndoi / E s'e pash...
(GS – Milo – XVII – f. 264, vj. 54)

Ajli, o i madhi in' Zot!
(GS – Prose – f. 310, r. 277)

...E na e zëj!... **Bóbo! Bóbo!**... Atëherë e bukura ish zbjerrë!...
(CT – Novelline popolari, XI – f. 444, r. e sprasme)

E zeza plakë rrij rrij e lurij: - **Ui! Ui!** Më vjen të shuanj!
(CT – Novelline popolari, XII – f. 454, r. e tretë nga e sprasmja)

Alfa, mëma e jime !
(CT – Novelline popolari, XIII – f. 460, r. 9 nga e sprasmja)

E ngrata zonjë, **tënk tënk**, pati t'vej prap tek ajo grua...
(CT – Novelline popolari, XIII – f. 462, r. 7)

Pópo!... Pópo!... E si jerdhe te këto ditë?
(CT – Novelline popolari, XV – f. 476, r. e sprasme)

Oi ti mal sot zmolul...
(FCG – Mbi malin e trundafilet – faqe 14, IX, vjer. 1)

.. si flutura lihnari... / ... nkë din se lodra i bie, / **majdhe-majdhe** te shpovia !
(FCG – Mbi malin e trundafilet – f. 33, XXI, vj. 8/11)

KAFSHANJERIU - (Nga jashtë, pëllet si gomar) **Ëaaaaah, ah, ah!**
OSHËTARI - Çë ke, Kafshë, çë pëllet si gajdhur!
(GSMaj – Kërkuesit – Akti III, skena II)

MËSIMI PËRMBLEDHËS i Pjesëvet të Ligjëratës

HORËT ARBËRESHE TË SIÇILLJES

Te moi i majt, me skollën vamë të shihjëm **HORËT ARBËRESHE** që ndodhen këtu te Siçillja, vje' më rarë, Sëndastinën (Santa Cristina Gela), Mencujúsin (Mezzojuso), Pallacin (Palazzo Adriano) e Kuntisën (Contessa Entellina). Ato bashkë me Horën e Arbëreshëvet (Piana degli Albanesi) bëjnë pjesë te Eparhia bizantine.

Të vemi **SËNDASTINË** ka Hora ngë i rrimë mosgjë: te më pak se dhjetë minute, ndodhemi përpara tabelës që na thotë ku jemi. Më parë se gjithqish shohjëm Bashkinë, që na thërresjëm "Muniçipju". Kjo ndërtesë ë e re, se më parë Muniçipji ish te qaca, te ana e klisë.

Qaca ë e madhe: aty jep klisa, brënda të çilës ndodhet statulla e Sëndastinës; te ana e derës së klisë ndodhet një krua.

Panorami që duket ka Sëndastina me malet tanë e me liqenin ë madhështor.

Sëndastinë flasjën si te Hora, ma kanë ndo gjagjë që ndërron: për shembull, sëndastinarët thonë "arà" kur ka thenë "oraëj" o "ëj" e thonë *vetën e tretë njëjës të kohës së ardhme të mënyrës dëftore* kështu: "ka t' vije". Arbëreshët e Horës e ata të Sëndastinës nderonen, se rrinë ndanëz e se kanë rrenjët përbashkë.

Sosur vizita Sëndastinë, vemi **MENCUJUS**, ku arrëjëm te më pak se një orë.

Nga super-rruga Palermo-Agrixhento duket mirë Mencujusi e kur e kemi përpara syvet, prierjëm e zëmë dhromin që na qell atje.

Mblen bukur së llargu Mencujusi, me ata pallace të mëdhenj, m'i madhi i të çilëvet ë pa tjetër Monastiri i kallogjervet basiljanë. Te qaca, ku qëndrojmë, kemi dy klishtë te ana: njera bizantine e jetra latine. Janë të dya të bukura e neve na duket shërbes normal të shohjëm dy klishtë ku gjindja parkales me dy gluhë të ndryshme (litisht: differenti). Mencujusi ka klënë djeba e kulturës bizantine të horëvet tona, më parë me kallogjerit grekë e pra me priftrat arbëreshë. Mencujusi ka dy bibliotekë të mira: më e vjetër ë ajo e Monastirit basilian; më e re ajo komunale. Mencujus ndihe te shpia jote, përçë ndodhe në mes vëllezërvet, megjithëse këta ngë flasjën më gluhën arbëreshe. Mencujusar ish *Nicola Figlia*, vepra letrare e të çilit ndodhet te “Il Codice Chieutino”. Nga Mencujusi zëmë pameta dhromin e vemi **PALLAC**.

Pallaci ë një horë e bukur shumë: atje shpitë, klishtë, qaca, kronjet me koritën guri të gjallë, i duken turistit gjithë me masa (litisht: misure) të mëdha! E me të vërtetë, pallacjotët kur flasjën, për shembull, për “qacën” e thërresjën “*‘a chiazza gra*” (siçilljan: granni), kur flasjën për “kroin” e thërresjën “*‘a funtana gra*”; etjera. Në ata i thërrisjën “*qaca e madhe*” e “*kroi i math*” mënd t’ ishën edhe sot arbëreshë me gjithë kartët në rregull. Te qaca mblejën klishta bizantine e klishta latine: ajo ë qaca më madhështore e më e bukur e gjithë horëvet arbëreshe të Siçilljes. Te klishta bizantine zgledhjëm ca rrasa (litisht: lapidi) shumë të vjetra shkruar arbërisht.

Na të Horës pallacjotët i kemi dashur gjithmonë mirë se na lidhjën kultura arbëreshe e riti bizantin. Pallaci ka pasur shkrimtarë e poetë të mirë, si *Monsignor Giuseppe Crispi*, *Gabriele Dara Senjor e Dara i Riu*, at e bir, *Pietro Chiara*, *Francesco Crispi Glaviano*. Pallacjotët janë krenarë (litisht: orgolgiosi) se *Francesco Crispi* (1818-1901), kryeministër i Italisë te vitet që mbilljën shekullin XIX, vij nga një familje pallacjote. I sprasmi pallacjot që flisëj arbërisht vdiq ndo njëzet vjet prapa. Mosnjeri mënd t’ qëndronj i thatë kur gjegjet këto shërbise.

Parë gjithë atë që mënd t' shihjëm abrënda e ajashta horës, lëmë Pallacin e zëmë udhën që na qell **KUNTISË**.

Kuntisa ë hora arbëreshe që kemi te zëmra, përçë aty flitet edhe sot arbërisht. Të folurit ndërron një thërrime nga ata të Horës, ma kur flasjëm ndëlgonemi. Për shembull ata fjalën “lule” e thonë “ljulje”, ma kush ngë e ndëlgon? Bukur ë të jecësh brënda Siçilljes e të gjesh gjinde që flasjën arbërisht! Oh, Kuntisa! Këtu ngë kemi hapësirat (litisht: gli spazi) që kemi Pallac, ma hora ë e bukur, përçë ë e mbjedhur gjithë mbi një vend, thomi për horën e vjetër. Rreth horës sot ndodhen shpi të reja, gjith'e gjithë ato të stisura pas dhetundjes (shqip: tërmetit) të vitit 1968. Nga Kuntisa ë *Nicolò Chetta* (1742-1803), i çili ish krenar se kish lerë arbëresh e Kuntisë; zgjidh që shkruaj për atë vetë:

- 1 - Farie së nderme në Kuntisë u bi
Kolë Ketta, vllastar i t' arbrit dhe;
shkoi n' Palermë pra tek e Arbrit shpi,
ç'e rështi, si zogun ndë folé.
- 2 - E veshi e e ngjeshi me zakon, me urtësi;
për në vapët e përtrijti ndënë hje,
si të veshkurin rrëmp stolis një dhri;
e naní prift klissha kurorë e vë.
- 3 - Si zok i sbjerrë pra t' dy krahët çoi
në Palermë e n' Kuntisë, po ktei e atei;
ndern' e Arbreshet te gjithë gramët kërkoi.
- 4 - Si krymp mundafshi gjith u svis vetëhéi
e ktë vistar tuar, qëndisi e shkroi,
se të qosëj gjith Arbrin ndjer përtei.
(CT – VII , f. 328, 330)

Kuntisë mbillet dhromi që bëmë te Horët Arbëreshe të Siçilljes.

Fotografia e Mencujusit ë nxjerrë nga një depliant i “Associazione Turistica Pro Loco” di Mezzojuso; fotografitë e Pallacit janë nxjerrë nga libri “Palazzo Adriano – Territorio e Storia” di Fabio Oliveri; fotografia e Kuntisë ë nxjerrë nga librushit “Atti della Giornata Culturale dedicata a Nicolò Chetta”, 1982. Fotografinë Sëndastinës ia bëri Giuseppe Stassi.

USHTRIME

Shkruaj te “Pjesët e Ligjëratisë” këtu poshtë, një, dy o tre shembuj për nga kasele, nxjerrë nga përshkrimi lart i “Horëvet Arbëreshe”.

emri
mbiemri
numërori
përemri
folja
ndajfolja
parafjala
lidhëza
pjesëza
pasthirrma

**RROFSHIN E TRASHGOFSHIN
ATA ÇË MËSUAN GJITHQISH !**

**Finito di stampare
nel mese di dicembre 2001
dalla Tipografia Lussografica
di Caltanissetta**
